

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IX

I MARTIE 1942

Nr. 3

LUCIAN BLAGA	Introducere	483
I. PETROVICI	Problema existenței	484
GH. I. BRĂȚIANU	Plevna	490
D. CIUREZU	S'a deschis în cer o poartă	496
CINCINAT PAVELESCU	Mărturisiri	497
IULIAN VESPER	Exodul	529
LEON DICULESCU	Reforma gândirii lui De Sanctis	531
ANTON BALOTĂ	Răscolire	545
PETRU P. IONESCU	Mișcare și Repaos	563
MIHAIL CELARIANU	Versuri	583
VICTOR JINGA	Printre Români de dincolo de Nistru (I)	585
PROPERȚIU	Tălmăciri de Victor Buescu	609
CAMIL PETRESCU	Puncte de reper	611
C. GEROTA	Nuvelele lui Leon Negruzzi	621
D. CARACOSTEA	Creativitatea eminesciană	629

COMENTARIILE CRITICE

PERPESSICIUS	Jurnal de lector. (Nouă traduceri din Goethe)	658
--------------------	---	-----

C R O N I C I

POEȚI DIN TRANSILVANIA NORDICĂ de *Petru Comarnescu*; CÂTEVA PĂRERI ASUPRA ARMATEI RUSE, DUPĂ RĂZBOIUL DIN CRIMEIA de *Col. D. Cantea*; POETUL EXISTENȚEI PURE: RAINER MARIA RILKE de *Wolf von Aichelburg*; NOPTILE DE SÂNZIENE de *Vera Russo*; WANDA LANDOWSKA ȘI MUZICA PENTRU CLAVECIN de *N. Papatanasiu*

ACTE ȘI MĂRTURII DIN RĂZBOIUL NOSTRU

Vânătorii de tancuri (Const. Virgil Gheorghiu)

REVISTA REVISTELOR

N O T E

Th. Capidar: Die Mazedo-Rumänen — D-I Petru Puiu și cuantificarea spațiului — I. Lupaș: La Transilvania — Istoriografia artelor din Transilvania — Ștefan Popescu — Sever Zotta: Din trecutul Arhivei Statului — Expoziția asociației «Arta» — Români și minoritățile etnice din Transilvania — Ernest Bernea: Moldovă Tristă — Cronică ultimelor discursuri — Ieromonahul transilvan Nicodim — Un portret al lui Matei Basarab — Ștefan Ludwig Roth și Români — George Sofronie: Contribuțiuni la teoria și practica frontierei — Buletinul Institutului Român din Sofia — Politică materiilor prime sintetice în economia de războiu — Bulgarii și Ilarion, Episcopul Argeșului — Poemele d-lui D. Nestorescu — Ivan Vazov și România — 75 de ani dela înființarea Academiei Române — D-I Dr. N. Lupu și originea Românilor — Cărți noi despre Schubert — Prof. Ion Simionescu, președinte al Academiei Române

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
D I R E C T O R A T U L G E N E R A L
A L F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
B U C U R E Ț I I I I
89, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 89
T E L E F O N 2-06.40

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 480
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 2.000
E X E M P L A R U L 60 L E I

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE DIRECTORATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IX, NR. 3, MARTIE 1942

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1942

INTOARCERE

Lângă sat iată-mă iarăși,
prins cu umbrele tovarăș.

Regăsescu-mă pe drumul
începutului, străbunul.

Câte-s altfel — omul, leatul !
Neschimbat e numai satul,

dup' atâți Prieri și toamne
neschimbat ca Tine, Doamne.

Aur scutură alunul.
Fluier zice. Cade fumul.

Greerii părinților
mulcom cântă, mulcom mor.

Cu aroma-i ca veninul
amintește-mi-se-arinul.

Mult mă mustră frunza 'ngustă.
Vântul lacrima mi-o gustă.

LUCIAN BLAGA

PROBLEMA EXISTENȚEI

Problema existenței, asupra căreia urmează să întrețin pe cetitor, este eminentă și exclusiv filosofică. Alte probleme preocupă deopotrivă pe filosof și pe omul de știință, chiar dacă pe fiecare din alt punct de vedere. Așa de pildă problema vieții și a morții aparține și biologiei și speculației filosofice. De asemenea problema evoluției, — după cum problema materiei face parte în mod egal și din sfera fizicianului și din lotul filosofului.

Altfel stau lucrurile cu « existența în sine ». Pentru omul de știință existența este un fapt indiscutabil, pe care îl primește pur și simplu și care nu constituie, în această calitate, nicio problemă. Problemă pentru omul de știință alcătuește bunăoară structura existenței, elementele ei și raporturile lor, dar nu faptul existenței ca atare. În schimb, filosofia își poartă întrebările mai departe, și urcându-se din treaptă în treaptă până la extremitățile cugețării, ajunge să examineze și faptul existenței, în raport cu ideea neființei și a neantului, așa dar face din existență o problemă. La ce soluție are să se oprească, aceasta e indiferent deocamdată. Important e că « existența » devine pentru filosof un obiect de reflecțiune și de meditație, un izvor de întrebări și de ipoteze. Iată pentru ce putem vorbi filosoficește — și numai filosoficește — despre o *problemă* a existenței.

Existența, pe plan filosofic, constituie o problemă, fiindcă existența nu este un fapt necesar. Dacă ea s'ar impune cu necesitate minții, așa precum se impun axiomele matematice, întrebările noastre s'ar opri ca în fața lucrurilor de sine înțelese. Mîntea noastră caută pretutindeni explicări raționale, dinamismul ei e

îmboldit de aflarea unor poziții odihnitoare, dela care să se stingă curiozitatea și să se potolească întrebările. Numai atunci existența lumii n'ar deștepta întrebări asupra provenienței și a rostului ei, dacă ea ar cuprinde în ea însăși propria-i rațiune de a fi, sau, pentru a exprima același lucru cu alți termeni, dacă ea ar apărea inteligenței noastre ca un fapt necesar, ca un fapt de care mintea noastră nu poate face abstracție și a cărei absență ar fi inconceptibilă.

În realitate însă lucrurile nu stau așa. Existența nu este un fapt necesar, ci numai un simplu fapt, un fapt contingent, pentru a folosi o expresie tehnică, ce voiește să spue că e vorba de un fapt a cărui dispariție o putem foarte bine concepe.

Tocmai pentru acest motiv, existența, în toate timpurile, a apărut ca o enigmă, care se impune simțurilor, fără a se lămuri însă și inteligenții noastre, în așa mod, încât aceasta să nu deslănțue în față-i un întreg șirag de întrebări.

De cu vreme oamenii și-au pus întrebarea: De ce oare există ceva și n'a rămas neant, n'a rămas pustiul nimicului? De ce existență și nu nonexistență? Cea mai bună dovadă că existența nu conține în ea însăși propria-i explicare, sunt tocmai aceste întrebări. Existența nu este deci un termen final pentru rațiunea noastră, nu este o poziție odihnitoare, așa cum e bunăoară «nimicul» care cel puțin nu te îmbie cu întrebări mai departe.

Cu problema existenței cugetarea se găsește într'un impas, și în neputință de a deslega de-a-dreptul enigma, n'au lipsit totuși încercări — conștiente sau instinctive — pentru ca măcar pe cale ocolită să se rezolve greutățile problemei. De sigur calea cea mai curajoasă și care mergea aproape direct la țintă a fost aceea de a lega existența concretă printr'o serie de inele intermediare de formele logice ale minții noastre, așa că derivând-o riguros din ele să se împărțasească și dânsa în cele din urmă de caracterul lor rațional și necesar. E calea pe care a apucat-o bunăoară filosoful german Christian Wolff, celebru în secolul al 18-lea, prin unele calități didactice necontestate, căci în lipsă de invenții geniale, el a posedat geniul sistematizării, în orice caz un mare talent de clasificator, care a făcut dintr'însul un admirabil gospodar în domeniul cunoștințelor, pe care le aranjează neobosit în rafturi, în rubrici migălos divizate și ingenios distribuite.

Un cap așa de sistematic cum era Wolff nu se putea să nu aibă simpatii pentru filosofia raționalistă, care prin structura ei, introduce mai multă unitate și o legătură mai strânsă între cunoștințe. La doctrina raționalistă cunoștința nu pleacă dela diversitatea faptelor concrete, ci dela un principiu de bază, dela o idee supremă și apoi se coboară treptat și construște în mod deductiv ansamblul adevărilor valabile, care purced astfel printr'o necesitate logică din ideea de bază, dezvoltându-se ca un evantaliu. Când însă e vorba să stabilească ideea de bază, principiul din care în mod necesar să derive toate celelalte cunoștințe, Wolff se lansează într'o aventură imposibilă, dând dela început dovada unei certe miopii filosofice. Căci în deosebire de alți filosofi raționaliști — un Descartes ori Spinoza — care au înțeles că este cu neputință a se deduce existența concretă din altceva decât tot dintr'un principiu concret, Wolff propune ca adevăr de bază — într'un mod foarte ciudat — o formă logică abstractă, o formă goală, — principiul contradicțiunii. Este drept că principiul acesta logic e stringent și necesar, dar cum e posibil să se derive dintr'o formă goală, realitatea plină, realitatea consistentă? Principiile logicii sunt un instrument al cunoașterii, dar nu pot să alcătuiască o bază a ei. Cunoștințele trebuiesc înlănțuite în mod logic, dar nu pot să derive din principii logice, de îndată ce posedă un conținut concret și substanțial. În speță, principiul contradicției determină ceea ce *nu* poate să existe, dar nu ceea ce există. De altfel, sistemul însuși al lui Wolff e cea mai pipăită dovadă că nu și-a putut ține de loc promisiunea, căci toată deducția făgăduită — cum a fost și mai târziu la Hegel — este pur și simplu aparentă, elementul concret al existenței fiind introdus mereu prin contrabandă în interstițiile înlănțuirii raționale.

Este oarecum făcută dovada că din principii logice abstracte nu poate deriva nicicând faptul intuitiv, care rămâne un datum brut al experienței concrete, pe care îl constăți și înregistrezi ca atare. Transformarea existenței empirice într'o necesitate similară cu aceea a principiilor logico-matematiche, este o imposibilitate. Existența rămâne fapt contingent, iar pentru filosof o problemă cu caracter de enigmă și mister.

O altă cale folosită cu obstinație, pe lângă acea a raționalizării integrale, a fost — să-i zicem — calea volatilizării, a subțierii până

la neființă a existenței substanțiale. Ducând-o în nemijlocita vecinătate a neantului părea, în forma aceasta vaporizată, aproape ca și cum n'ar fi, mai puțin enigmatică decât pare în materialitatea grosieră a fenomenului obișnuit.

Căci o noțiune cu adevărat odihuitoare — am observat și mai înainte — este noțiunea de « nimic », la care mintea noastră își poate opri împăcată seria întrebărilor, și de acest privilegiu ar părea să se bucure și « existența » pe măsura în care s'ar apropia de neant, în măsura în care ar putea să se aștearnă o punte, să se surprindă măcar o tranziție dela dânsa la vidul neființei.

Modalitățile acestei tranziții aparente au fost variate. Platon subția bunăoară așa de mult materia din care urmează a se alcătui lumea sensibilă, încât o identifica cu spațiul, — cu golul, quasi-nimicul.

În splendida sa poezie filosofică: « Scrisoarea întâia », Eminescu, zugrăvind nașterea existenței din bezna dinainte, în care stăpânea eterna pace, nu face să răsară dintr'odată o lume întregă, ci menajează tranzițiile dintre ființare și genunea neființei, făcând să apară la început numai un punct minuscul de consistență existențială.

Dar decodat' un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l!

.....
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii
E stăpânul fără margini peste marginile lumii.

Nu un singur punct, ci mai multe, dar și mai minuscule, implică concepția atomistă când socoate că elementele ultime din care s'a născut lumea sunt puncte materiale indivizibile și infinit de mărunte, astfel că aceste elemente — atomale — ar putea reprezenta un fel de tranziții dela « ceva » la « nimic » (atomul nu este nimic, dar quasi-nimic).

Evident, o astfel de posibilitate de tranziție nu e decât o vană amăgire, pentrucă oricât ar fi o realitate de minusculă, dela *ceva* la *nimic*, nu există nicio punte și distanța dintre ele nu se poate în veci suprima. Niciodată mintea noastră nu va putea concepe cum s'ar naște existența din nimic, printr'un fel de generație spontanee, aceasta fiind o imposibilitate absolută de cugetare,

O altă modalitate de a se lega existența de neant, printr'o treaptă intermediară, ar fi intercalarea noțiunii de «posibil», noțiune care a jucat un rol deosebit de important, mai ales în filosofia lui Aristotel. Posibilul, conceput după modelul aristotelic, ca o ființare fantomatică, ar reprezenta o tranziție între neființa absolută a neantului și realitatea consistentă a existenței. Tranziția apare cu atât mai plauzibilă cu cât posibilul poate prezenta mai multe grade, și de aci iluzia unei treceri lente de la nimic la ceva. Am avea o scară de continuitate progresivă, compusă din următoarele trei trepte: neantul — posibilul — realul.

Atâta numai că posibilul, deși ocupă efectiv acest loc de mijloc, nu poate juca și rol de punte. Pentru că dânsul nu este ceva calitativ aparte, ci ori se confundă cu neantul, ori se confundă cu realul. Posibilul se confundă cu neantul, atunci când e vorba de un posibil negativ, de un posibil în sensul că existența nu va întâmpina obstacole pentru apariția și dezvoltarea ei. Posibilul înseamnă în înțelesul acesta o absență de piedici, o negație de impedimente. Când e vorba însă de un posibil pozitiv, atunci semnalam prin aceasta prezența unor condiții de care depinde apariția unui fenomen. Această prezență — fie și necompletă — face din posibil tot un real, o noțiune rezumativă a unor condiții efective, din care vor izvorî, printr'un adaos pe care nimic nu-l împiedică, unul sau mai multe fenomene. Posibilul fiind alternativ sau neant sau realitate, el nu poate face punte între aceste două noțiuni, care rămân opuse și în absolută exclusivitate¹⁾.

În sfârșit, ar rămâne o ultimă modalitate de volatilizare a existenței, pe care au folosit-o destui filosofi: coborîrea ei la rangul unei himere sau al unui vis.

Căci e vis al neființei universul cel himeric.

spune tot Eminescu într'un alt vers al poemei despre care am mai vorbit.

¹⁾ Aceasta nu va împiedeca poezia să amestece cele două poziții extreme, într'un posibil indiviz, ce le îmbrățișează pe-amândouă. Într'o frumoasă poemă cosmogonică Victor Hugo așterne aceste două versuri:

«L'infini sans figure au fond de tout séjourne
Avant tout ce qui vit le possible existait».

Din nefericire visul e și el o existență, chiar dacă e de alt gen decât realitatea propriuzisă. Categoria « existenței » este coextensivă cu orice cugetare, sau cu alți termeni, orice act de gândire — inclusiv acel al visării — implică nemijlocit o existență. În punctul acesta Descartes a avut perfectă dreptate, când a susținut nu numai implicația existenței în cugetare, dar chiar mai mult decât atâta, prezența efectivă a agentului cugetător.

Un vis, nu este tot una cu nimicnicia neantului, și oricine își aduce aminte cât este de cutremurător monologul: « A fi sau a nu fi » din drama *Hamlet*, din cauză că nefericitul prinț al Danemarcei, lacom de pacea neființei, e nevoit să considere moartea tot ca o existență, *în cazul când în somnul morții se visează*.

Încă o dovadă că visul implică o existență, e că adesea nu se poate deosebi realitatea de vis, iar filosoficește nu s'au găsit criterii absolut satisfăcătoare pentru a se diferenția chiar în principiu visul de viața de veghe.

În imposibilitate de a se rezolvi enigma existenței prin desființarea ei, care nu poate fi niciodată efectuată, oricât am pulveriza-o ori subtiliza-o, nu rămâne la îndemână decât vechea soluție dată instinctiv de înțelepciunea generațiilor: imaginarea unui fundament suprareal, din care ar izvorî universul cu sorii și creațiile sale, o bază transcendentă care n'ar mai avea un caracter contingent în stare să perpetueze mai departe enigma, ci ar conține în ea însăși rațiunea ei de a fi. Acest fundament suprasensibil este ceea ce oamenii au denumit popular Dumnezeu, și trebuie să mărturisesc că, până astăzi, toate eforturile filosofilor n'au reușit să găsească o explicație mai bună pentru tulburătoarea problemă a existenței.

I. PETROVICI

PLEVNA

În șirul bătăliilor hotărîtoare din istoria neamului, Plevna rămâne bătălia independenței. Astfel privită, oricâte au mai urmat sau vor mai urma în viitor, mai crâncene, mai mari, mai glorioase chiar, încăerările războinice în care se afirmă vitejia românească, locul ei în analele noastre militare nu va putea fi niciodată clintit.

E de altfel îndeajuns de semnificativ, dacă luptele din trecutul nostru mai depărtat s'au purtat mai toate pe pământul țării, în apărarea moșiei și legii strămoșești, că totuși prima mare bătălie în istoria modernă a României a fost dată dincolo de hotarul ei, peste Dunăre, de fapt în inima Bulgariei dela miazănoapte de Balcani. S'a dovedit astfel dela început că apărarea țării și a intereselor ei celor mai legitime și vitale, nu se poate mărgini la hotarul unui munte sau unui râu, ci că ea se oprește acolo unde încetează puterea amenințării vrăjmașe. A recunoaște însemnătatea acestui obiectiv militar nu a însemnat însă nici atunci, după cum nu înseamnă nici astăzi, să confundăm nevoile apărării și ale securității românești cu poftă de cucerire, ce ne-au fost întotdeauna străine. Generația întemeietorilor României nu a trecut Dunărea în 1877 pentru a râvni ținuturi ale altor neamuri, căci Dobrogea pe care am căpătat-o atunci nu era decât consecința firească a drumului deschis spre Dunăre și Mare. Tot astfel, generația întregitorilor n'a trecut Tisa, în 1919, pentru a cuprinde în hotarele României Mari ceea ce nu intra în spațiul desvoltării și răspândirii noastre etnice, în marginile dreptului întemeiat pe limbă, pe obârșie, pe voință națională. Dar și într'un caz și în celalt, armatele noastre au trebuit să-și poarte flamurile

dincolo de aceste margini, pentru a sfârâma oștile dușmane și a trage mai puternic, prin biruință, brazda dreptății în hotarul cel nou.

La pasul acesta hotărîtor nu s'a ajuns însă atunci cu ușurință. Convenția încheiată la începutul războiului independenței — faimoasa convenție din 4 Aprilie prin care guvernul rus se îndatora « să menție și să apere integritatea actuală a României » — nu prevedea decât libera trecere a armatelor lui Alexandru al II-lea pe teritoriul român. Spre a o asigura împotriva incursiunilor turcești, mica noastră oștire își înșirase batalioanele și tunurile de-a-lungul Dunării, răspunzând cu bărbăție focului dușman, pornit dela bateriile de pe malul drept. Avea de altfel, ca s'o îmbărbăteze și să-i dea încredere în tinerile ei puteri, pilda vie a Domnitorului care îi inspecta zilnic rândurile, asista la tragerile ei, înfrunța obuzele vrăjmașe ce izbucneau în jurul său, amintindu-i acele pe care, ca ofițer tânăr, al armatei prusiene, le auzise șuerând în tranșeele războiului danez. Dorința era tot mai vie, cu deosebire în rândurile corpului ofițeresc, dar acum și printre ostașii de toate armele, dorobanți, călărași, tunari, cari se deprindeau în fiecare zi mai bine cu sgomotele și primejdiile războiului ce se desfășura la granițele noastre. Spiritul militar al lui Carol I, moștenit dela glorioșii soldați ai Casei sale, nu-i îngăduia de asemenea să rămână într'un rol de simplă acoperire a trecerii armatelor aliate. Dar părerile sfetnicilor săi și ale lumii politice erau împărțite. Dacă primul ministru Ion C. Brătianu, era dela început omul acțiunii, într'o broșură publicată cu acest prilej, fratele său, Dumitru Brătianu, scrisese răspicat: « dacă în afacerile noastre interioare, greșalele se resfrâng totdeauna asupra întregului partid sub firma căruia se comit, când e vorba de o acțiune peste frontarii, greșalele compromit întreaga țară, pot pune în pericol propria noastră existență națională; și luând parte la un rezel de agresiune în Turcia, am comite, o repet, cea mai mare și mai funestă greșală, pe care nimic n'ar putea-o repara »... La Consiliul de Coroană din 2 Aprilie, care precedase încheierea convenției și intrarea trupelor rusești, Ion Ghica se declarase împotriva războiului alături de Ruși, Manolachi Kostaki, fost prim ministru, admitea trecerea armatelor Țarului, dar fără nicio cooperare din partea noastră, iar la Senat, Petre Carp era să spun

peste câteva zile că « nu suntem nici destul de bogați, nici destul de fericiți pentru ca să putem face fericirea altora ». Iar dacă Mihai Kogălniceanu, numit între timp ministru de externe, ajunsese să fie convins de necesitatea convenției cu Rusia, făcea — și a făcut mai departe — cele mai mari rezerve cu privire la o acțiune a trupelor românești dincolo de Dunăre.

Dar răspunsul cel mai puțin favorabil venise din partea guvernului rusesc. Trebuiesc recitite aceste pagini, în care formulele de politețe ale stilului diplomatic nu-și mai dădeau osteneala să acopere imensa trufie a marei împărății, în relațiile ei cu micul principat român, care îndrăsnise să pretindă a fi considerat ca aliat într'un războiu comun :

« Rusia n'are nevoie, spunea nota dela Petersburg, de concursul armatei române. Forțele pe care le-a pus în mișcare pentru a lupta cu Turcia sunt mai mult decât suficiente ca să atingă înaltul scop pe care și l-a hotărât Impăratul, începând războiul actual... Dacă deci, din considerații personale, de o altă natură, și pe care guvernul român ține să nu le desvăluie, dar care reies destul de clar din limbajul presei locale, el se crede ținut prin onoare să întreprindă o acțiune contra Imperiului otoman, această acțiune nu trebuie în niciun caz să stingherească executarea planului general al marilor operații ale armatei rusești, în umbra cărora exclusiv au putut să fie aruncate bazele ursitelor viitoare ale Statului român ». Era și aci gândul ascuns al diplomației imperiale, de a nu datora nimic, sau cât de puțin, unui stat căruia urma să i se smulgă, la încheierea păcii, părți însemnate ale teritoriului său, oricari ar fi fost convențiile încheiate.

Și totuși, deabia trecuseră trei luni dela această respingere totală a oricărei cooperări cu armata română în Bulgaria și ostașii noștri luptau sub zidurile Plevnei, în frunte cu Principele Carol; acesta, la întrebarea care i se făcuse, care din generalii ruși ar putea comanda, răspunsese cu simțul său înăscut de demnitate regească: « zece generali ruși ar putea sta sub ordinele Domnitorului României », ceea ce de altfel s'a și întâmplat.

Se adevărase încă odată în aceste împrejurări străvechea lege a istoriei și a războiului: că socotelile dela Cartier nu se potrivesc cu realitățile câmpului de bătălie, și că acei ce se înalță pe sine vor fi umiliți. Armatele rusești se loviseră de rezistența îndârjită

a trupelor lui Osman Paşa, general deopotrivă de viteaz şi de priceput, care le pricinuisese pierderi sângeroase şi ameninţa acum să iasă din întăriturile din jurul Plevnei, pentru a-i arunca în Dunăre.

Porniseră cele două telegrame, una mai stăruitoare decât alta, ale Marelui Duce Nicolae către Domnitorul nostru: « Turcii adunând cele mai mari mase de trupe la Plevna, ne zdrobesc. Rog să faci fuziune, demonstraţie, şi dacă se poate să treci Dunărea cu armata », iar, puţin mai târziu: « Când poţi trece? Fă-o cât mai repede... ».

Dar nici acum intrarea noastră în acţiune pe acest nou teatru de războiu nu s'a făcut fără o amănunţită grijă şi socoteală. În chiar răspunsul său la telegrama amintită, Domnitorul precizase că a pregătit 30.000 de oameni pentru a lua cu asalt, într'o storţare comună, Plevna, primejdia permanentă pentru armata imperială ». Dar armata română care « nu e organizată pentru o lungă linie de operaţi » nu înţelege a trece de Plevna.

Prin aceasta, cum s'a spus cu multă dreptate, se înlătura fuziunea cu Ruşi în marşul asupra Constantinopolului şi se evita înaintarea oştirii noastre într'un spaţiu în care serviciile spatelui ei — aprovizionare în hrană şi muniţii — nu puteau fi făcute cu îndestulare. Totodată se înlătura şi teama ce o rostise chiar Ion C. Brătianu, că « în ziua în care vom ajuta pe Ruşi pe câmpul de luptă sau le vom da concursul într'un chip oarecare, ei vor căuta să ne umbrească sau să ne absoarbă ».

Şi astfel la jumătatea lui August, 40.000 de Români treceau Dunărea la Corabia şi la Măgurele pentru a lua parte la luptele din jurul Plevnei. Trecea însa grupată, divizie după divizie, mica noastră oştire, pentru a nu-şi împrăştia forţele la ordinele comandamentelor ruseşti, ci a lupta în toate împrejurările sub semnul şi sub steagul ţării. Era prima afirmare reală a existenţei noastre de Stat independent: în ce împrejurare mai solemnă putea ea să aibă loc decât pe câmpul de bătălie?

Nu voiu stărui asupra bătăliei însăşi, sau mai degrabă asupra seriei îndelungate de lupte crâncene, ce au alcătuit unpresurarea Plevnei, din ziua de 25 August, în care întâile regimente româneşti s'au orânduit în faţa cetăţii, până la 28 Noemvrie când s'a predat Gazi Osman. Botezul focului l-au primit la 27 August

dorobanții din Iași și Vaslui, din viteazul 13, cucerind cu un minunat avânt șanțurile înaintate din fața Griviței. La 30 August, de ziua împăratului Alexandru, s'a deslănțuit asaltul general. Pe o vreme mohorită și o ploaie rece care cernea a toamnă, batalioanele românești s'au aruncat în focul năpraznic al redutelor dușmane. Se știe tragedia care le-a întâmpinat în atacul lor vitejesc: descoperirea că în fața lor, pe înălțimile Griviței, nu era numai o singură cetate întărită după toate regulile artei militare de atunci, ci două, despărțite de o vale a morții care a fost atât de repede presărată de trupuri românești; 90% din ofițeri și 50% din trupă au rămas morți și răniți în frunte cu doi comandanți de batalioane, maiorul Sonțu și căpitanul Mărăcineanu. Pe tot frontul din jurul Plevnei, nici coloanele încercate în luptă ale aliaților ruși n'au izbutit să pătrundă mai adânc, și tot unităților românești — 2 Vânători, 14 și 16 Dorobanți — Prahoveni și Moldoveni — împreună cu câțiva Ruși, le-a fost dat să smulgă din mâinile vrăjmașului cea dintâi redută a Griviței, împreună cu trei tunuri și un steag, primele trofee cucerite dela vrăjmaș de armatele României independente. Gloria acestei biruințe, care nu era în fapt mai mult decât un succes local, a fost întunecată de grozavele pierderi: peste 2.500 de oameni, ofițeri și soldați, morți și răniți, aproape un sfert din efectivele intrate în luptă.

Victoria însă era necontestată și întregă, din punct de vedere moral. Se făcuse dovada, în ochii noștri și ai lumii, că vitejia strămoșească nu pierise și că ostașul român știa să lupte și să moară, oricând, oriunde, sub steagul țării, pentru onoarea și libertatea ei. O recunoșteau în primele clipe de sinceritate și de emoție ale bătăliei, Țarul Alexandru și comandanții ruși; o spuneau toți străinii, ofițeri sau corespondenți de războiu, cari priviseră desfășurarea bătăliei. De atunci se întrevedeau însușirile ce erau să se adeverească, peste patru decenii, peste șeșe, pe câmpurile de bătaie ale unor războaie mai mari: avântul infanteriei la asalt, statornicia și răbdarea ei proverbială în tranșee, vitejia și priceperea artileriei, a cărei știință a tragerii o așeza de atunci printre cele dintâi, îndrăzneala călăreților în iscoadele și atacurile din jurul Plevnei.

Au mai urmat de sigur grele și crâncene lupte, au mai căzut mulți viteji în șanțurile turcești, până în ziua în care Osman Pașa,

înfrânt și împresurat din toate părțile, și-a predat sabia unui colonel român.

Dar biruința cea mai mare și cea mai strălucită a fost totuși în ziua asaltului sângeros și numai în mică parte izbutit dela 30 August.

În acea zi « de sânge udă » n'au biruit poate armatele aliate, în fața apărării îndărătnice a Turcilor din meterezele Plevnei; dar a învins pentru totdeauna conștiința vitejiei și a independenței românești.

GH. I. BRĂTIANU

S'A DESCHIS IN CER O POARTĂ...

S'a deschis în cer o poartă peste lume,
Și-un cocor de foc și aur a sburat;
Avea aripi mari de flăcări cât pădurea
Și-un cioc negru, cât o turlă pe 'nserat.

A 'nceput atunci cu ciocul să sfâșie
Toată marea năclăită și greoaie
C'au țâșnit puhoae limpezi de lumină
Și tot cerul s'a făcut o vâlvătaie.

S'a lăsat apoi pe-o dungă 'n roate mari,
Tot mai lin și tot mai larg către pământ;
Gâlgăea de aur câmpul și pădurea
Și fugeau vâlvoi, pe drumuri, clăi de vânt.

Apoi iar s'a întins cu ciocul către cer
Și-a svâcnit ca o săgeată drept în sus;
Când a fost să piară iarăși prin spărtură
A căzut, trăsnit, de-un fulger din apus...

D. CIUREZU

MĂRTURISIRI¹⁾

Trebue să fac o mare sfortare pentru a învinge acel sentiment natural de modestie care te împiedică a vorbi despre tine însu-ți. Mi se cer totuși note biografice cât de largi. N'am adus cu mine certificatul dela ofițerul Stărei Civile. La ce bun să se știe că m'am născut în 73, 74 sau 1875? Vârsta în fond nu dovedește nimic. Sunt bărbați de 80 de ani cari aveau energia fizică și morală să poată conduce un guvern și o țară mare ca Franța — mă gândesc la Clemenceau. Și sunt tineri epuizați și desgustați de viață la 30 de ani.

Ingăduiți-mi să vă amintesc cum am răspuns unui foarte tânăr poet, care mă acuza, acum douăzeci de ani, de bătrânețe: regretatul critic Chendi, mi-a atras atenția asupra unui articol al acestui poet care, făcându-mi elogii în « Gazeta Transilvaniei », accentua, în mod pejorativ, capitolul vârstei mele. Chendi, care mă aprecia, m'a sfătuit să-i răspund c'o epigramă. Rețineți vă rog, că maximum de vârstă la care poate ajunge un măgar este 20 de ani.

Iat-o:

Ești mult mai tânăr decât mine,
Și 'n glume, foarte priceput.
Dar eu îți spun dela 'nceput
Vorbind de vârstă nu faci bine.
E dintre legile fatale,
Că omul — chiar sexagenar —
Mai tânăr e ca un măgar,
De vârsta Dumitale!

¹⁾ Din seria de *Mărturisiri literare* făcute la Facultatea de Litere București în 1932. Despre spiritul în care au fost inițiate, vezi prefața la *Fragmente autobiografice*, de Octavian Goga.

Copilăria mea s'a desfășurat liniștită și veselă într'o casă de oameni cinstiți, credincioși și cu dare de mână. E destul să vă spun că tatăl meu, Ion Pavelescu, inginer cu studii strălucite făcute în străinătate, era frate cu tatăl savantului profesor și filosof creștin, Doctorul Nicolae Paulescu.

De ce tata se iscălea Pavelescu și fratele său Paulescu ? Pentru că atunci când s'au înscris în școala primară din R.-Sărat, unde părinții lor aveau moșii, Directorul i-a întrebat: Cum îl cheamă pe tat-tău ? Copiii au răspuns: Pavel; atunci pe tine te voi striga Pavelescu, iar pe fratele tău Paulescu. Cu sistemul acesta înțelegeți că numele de familie era eliminat și astfel s'a început acea dinastie nesfârșită și anonimă a Ioneștilor, a Popeștilor și Vasileștilor. Vântul democrației sufla pe atunci violent din Franța egalitară.

Tatăl meu era un bărbat mai înalt puțin decât mine, frumos, bun, vesel și savant. Matematician de rasă dar foarte iubitor de literatură și de artă. Nevoind să facă politică n'a fost decât profesor la Școala de poduri și șosele, la seminarul Central, director și fondator al Școalei de arte și meserii din București, inspector general al serviciului mișcării la Căile ferate și Școala de agricultură dela Herăstrău împreună cu P. S. Aurelian.

Pe când făceam școala primară din dosul Mitropoliei, locuiam la Gara Filaret, unde tatăl meu era directorul primei linii ferate București-Giurgiu, linie principală pe atunci, din cauza războiului dela 77 și a transportului de trupe spre Dunăre.

Mi-aduc aminte că mai târziu, la punerea pietrei fundamentale a palatului Școalei Superioare de Arte și Meserii din str. Polizu în spatele Școalei de Poduri și Șosele, tata, ca director, trebuia să ție un discurs marelui Rege Carol I de venerată memorie, care asista.

Tata însă, ca și mine, nu era orator și își transcrisese discursul pe câteva pagini de hârtie. Un vânt puternic îi smulse două pagini din mâna care-i tremura de emoție (tata fiind un om de valoare era timid) și le trânti în noroiul stradei. El însă nu se turbură ci spuse Regelui: « Majestate, discursul va fi mai scurt dar munca noastră de azi înainte va fi mai lungă și mai spornică ». Regele a surâs și târziu, pe când eram judecător la Sinaia, amintindu-și de acest episod mi-a spus: « Tatăl d-tale era un savant muncitor și modest, dar nu era obișnuit să ție discursuri în vânt », acest joc

involuntar de cuvinte, spus cu o figură severă, da un farmec adânc bunătății marelui suveran, care știa să nu glumească niciodată.

Am fost acuzat și eu, poate pe nedrept, de blândețe și generozitate. E adevărat că nu prea am și n'am avut niciodată sentimentul proprietății; ca dovadă am vândut acum 9 ani o moșioară de peste 200 de pogoane unui avocat Gârgea, care nu mi-a plătit-o încă. Și tata nu era numai darnic, dar mână spartă. Mai mulți elevi d'ai lui, astăzi vestiți ingineri, mi-au mărturisit după moartea sa că, deși avea o casă grea cu șapte copii, fiind director al cabinetului de studii la C. F. R. și inspector al Tracțiunii, după ce lucra, luni de zile, desena și calcula, bucată cu bucată, mașinile care se comandau de guvern la Fabrica Krupp. Când era trimes în Germania să facă recepția, Direcțiunea marilor uzine acorda inginerului care elaborase planurile și venea să primească și să verifice mașinile o gratificație, sub formă de comision, care se ridica pe vremea aceea la sume importante. Tata a fost singurul inginer român care n'a consimțit să primească niciodată această sumă ce i se cuvenea și a convenit cu Direcția Uzinelor Krupp și Ministerul să trimeată 10 absolvenți ai Școlii sale ca să facă practică în uzină 3 ani pe socoteala sa, adică a comisionului ce i se cuvenea; astfel o sumă de tineri, azi ingineri, își datoresc perfecția în știința mecanicii aplicate generozității tatălui meu. Amintesc aceasta fără niciun comentariu.

Tot tatăl meu a intervenit în destinul celui mai glorios general român, mareșalul Averescu. Terminând Școala superioară de arte și meserii cu strălucire, tânărul absolvent se prezintă Directorului să-i ceară o recomandare ca să intre strungar în atelierul C. F. R.; tata i-a spus: Alexandre, ești prea chipeș, deștept și cu carte, ca să devii cel mult șef de atelier la gară. Iți voi da o recomandare pentru vărul meu, Colonelul Boteanu, care conduce Școala de ofițeri dela Bistrița. Tânărul Averescu a primit, a terminat acea Școală militară ieșind cel dintâiu, și a fost trimis apoi într'o școală superioară din Italia, de unde și-a luat sborul de vultur și a devenit azi un simbol al geniului și al vitejiei românești. N'am nevoie să mai insist asupra carierei sale de om de Stat, care i-a adăogat și alte titluri la admirația și recunoștința publică.

Tatăl meu n'a făcut niciodată caz de origina boierească a familiei sale. O singură dată, când mama vorbea de un strămoș,

Spătarul Bucșan, s'a dus la moșie și a adus un sac cu acte vechi din arhiva bisericeii, în limba slavonă, pe care le-a dat prietenilor săi Hasdeu și Gion. Din talmăcirea lor mama a înțeles că și tata n'avea obârșie tocmai burgheză. El însă era omul muncii și al datoriei și nu ținea să-și piardă vremea « cu cele care au fost și nu mai sunt ».

Bătrânul, ne spunea totdeauna: copiii, adevărata noblețe nu stă în pergamente, ci în sufletul și creșterea omului!

Mama, fată de boier — al cărei tată, Bucșan, Director la Eforia Spitalelor civile, a murit subit fiindcă bancherul Cristu fugise în America și cu o sută de mii de galbeni ai lui — s'a măritat fiind încă elevă la pensionul Blaremburg, n'avea nici 14 ani; atunci mama sa a măritat în grabă pe fetița sa Paolina cu tânărul inginer Ion Pavelescu, care da lecții de matematici fiului său Nicolae Bucșan, fost aghiotant al generalului Formak, mort tânăr pe când comanda la o manevră escadronul 3 de roșiori.

Noi am fost șapte frați din care nu mai trăiesc azi decât surorile mele Mița, distinsa pianistă care stă la Paris, și Smaranda Florescu.

Fratele meu Virgiliu, fost inspector general financiar al Moldovei, a murit acum doi ani la mănăstirea Văratec. El e tatăl poetului Mircea Pavelescu și a fost căsătorit cu d-ra Millo din Iași, nepoata scriitorului ieșean și junimist Janov.

Acum nouă ani am pierdut la moșia sa din R.-Sărat pe celalt frate, Ionel Pavelescu, admirabil epigramist și sonetist fără pereche, autorul *Sigiliilor de aur*. El a lăsat 30 de sonete inedite încă și traduse, cu o mare măiestrie, după Jose Maria de Hérédia; a mai scris cu Oreste un episod dramatic în versuri și o revistă plină de spirit. El s'a stins amărît din cauza unor procese ce a trebuit să facă unui om politic, ce în lipsa noastră la Paris se instalase pe moșia părintească din Roman și nu voia s'o mai părăsească, uzând de influența sa politică.

Tovarășul meu de școală, de copilărie și de studii la Paris, Flaminiu, absolvent cu diplomă al Școlii superioare de mine din Paris și devenit cel mai de seamă inginer geolog al societății Steaua Română, a fost secerat la vârsta de 34 de ani în urma surmenajului și doarme azi în cimitirul Montparnasse din Paris.

Mama mea, sensibilă, cultă, fină, blândă și delicată, a fost tipul mamei sfinte de odinioară. Vorbea la perfecție limbile franceză, italiană și germană și învățase Latina și Greaca, ca să ne asculte seara lecțiile. În casa noastră nu erau alte distracții decât muzica, lectura și recitarea de poezii. Încă de mic având o mare memorie, mi-era destul ca mama să-mi citească odată poeziile eroice ale lui Alecsandri și a doua zi le știam pe din afară și le declamam cu multă înțelegere.

Mi-aduc aminte că în clasa I-a primară, luând premiul I cu cununa mi s'a făcut un costum de căciular. Și la Senat am înaintat ca Regina să-mi pue pe frunte cununa. Regina Carmen Sylva m'a sărutat pe frunte. Cred că sărutarea marei regine și poete a influențat viitoarea mea carieră de scriitor. M. S. mi-a dăruit — cu acest prilej — o carte a Sa tipărită la Paris cu ilustrații, o carte de basme pe care am păstrat-o cu sfințenie până la războiu, când mi-a dispărut dela Sinaia împreună cu toată biblioteca mea și amintirile, fotografiile și relicvele ce le păstram dela familia Regală.

Mama mi-a povestit că Regina Elisabeta mă mai sărutase odată, când eram mai mic. Părinții mei locuiau atunci la Șosea, tata fiind Director la tarapana (turnătoria oficială de bani). Eu tot văzând pe Regina trecând la plimbare în fiecare zi într'o trăsură cu Doamna de onoare, am împletit un buchet de trandafiri din grădina imensă a casei și, pândind în picioare la geamul deschis trecerea Reginei, în clipa când trăsura regală era în fața casei, făcând o efortare am vrut să arunc buchetul în trăsură, dar buchetul n'a ajuns la destinație, iar eu am căzut peste geam. Casa fiind cu un singur etaj și în față neexistând pavaj, în cădere nu m'am sgâriat decât puțin la frunte. Buna regină sau Doamna de onoare a văzut gestul meu. Vizitiul a oprit caii, am fost luat în brațe de cineva și adus la trăsura regală și Carmen Sylva m'a sărutat pe fruntea sgâriată din cauza ei. Mama alergând îngrijată, Regina i-a mulțumit pentru flori, a asigurat-o că n'am nimic și i-a spus că e sigură, după înfățișarea mea vioaie și după gesturi, că voi ajunge ceva în viață. Azi când sunt la sfârșitul ei mi se pare că profeția regală nu s'a împlinit.

Numele meu de Cincinat și al fraților mei Flaminii și Virgiliu a fost ales de trei buni prieteni ai tatei, colegi de profesorat și distinși publiciști: Anghel Demetriescu, fost profesor de istorie la Sf. Sava și vestit traducător al Lordului Macaulay; Ștefan

Mihăilescu, profesor de fizico-chimice la Lazăr, vestit conferențiar și ziarist de talent, cunoscut acum 40 de ani sub pseudonimul Stemil, cum iscălea cronicile din « Timpul »; al treilea era Laurian, profesor de filosofie și prim redactor la « Timpul » și « Conservatorul ». Când veneau să ne vadă, tata le spunea râzând: pe ștrențarul acesta, care nu știe nici să socotească dar stă toată ziua cu nasu în cărți, am să-l fac poet! Profetia glumeață a bunului meu tata a fost ceva mai exactă decât a Reginei.

La moartea mamei eram student la drept — și ea, ca și tata, a închis ochii în casa noastră din str. Teilor, vândută la licitație după moartea lor, pe când noi eram la studii în străinătate.

Casa noastră era artistică. Un pictor din Italia, după îndemnul părinților, pictase pe tavanul apartamentului meu Olimpul și muzele. Aveam o sală de studii, o bibliotecă și o sală de teatru, unde declamam în fiecare săptămână, în fața unui public restrâns de prieteni și rude — ca familia Paulescu și a generalilor Boteanu — poezii uneori improvizate.

Aș putea spune c'am intrat în magistratură și în literatură bogat și voi ieși în curând cu o pensie incertă de câteva mii de lei și cu perspectiva de a fi îngropat în cimitirul săracilor din Brașov.

Pe când eram judecător la Sinaia, fostul ministru de justiție Toma Stelian mi-a spus într'o zi: Ești un magistrat excelent și cu adevăr nepărtinitor, dar, adaogă ministrul, am auzit că ai oarecare datorii.

I-am răspuns: mă împrumut pe polițe la bănci domnule ministru, nu la particulari, și când suma se mărește fac o ipotecă pe moșia părintească, așa că-mi plătesc datoriile cu banii părinților mei, cari au muncit mai mult pentru ca noi să putem face lux, adică poezii și magistratură!

Vă cer iertare c'am insistat mai mult, domnilor, asupra părinților mei, cari au fost lumina copilăriei mele fără griji și amintirea lor pioasă e mângâierea și singura mândrie a vieței mele lipsite de orice orgoliu și de vanități.

La educația mea literară a contribuit mult grija părinților mei, cari n'au contrariat niciodată vocațiunea mea poetică, astfel nu mi-au refuzat niciodată excursiile, călătoriile la Paris și mai cu seamă au încurajat mania mea de a cumpăra toate cărțile în ediție primă și legate luxos,

De mic copil, fericirea mea era să mi se dea cheia dela bibliotecă și să răsfoesc cărțile ilustrate, în ediții frumoase, pe care tata le dăruia mamei și nouă la diferite sărbători. Uneori mă făceam chiar bolnav, deși eram întâiul din clasă, numai să rămâi acasă și în pat să citesc în ediția franceză *Michel Strogoff* sau *Voyage au centre de la Terre* de Jules Verne. *Fabulele* de Lafontaine, *Télémaque*, *Robinson Crusoe*, *Paul et Virginie* de Bernardin de St. Pierre erau cărțile mele favorite. Edițiile ilustrate de Walter Scott și Balzac n'aveam dreptul să le atingem. Totuși eu furam uneori și ascundeam sub pernă *La fiancée de Lamermoor*, admirabil ilustrată cu gravuri romantice de Tony Johannot.

O ediție completă a lui Alfred de Musset cu gravuri mă pasiona în aceeași măsură ca *Childe Harold* de Byron și *Meditațiunile* lui Lamartine.

Molière, Racine, Corneille, Montaigne, Jean Jacques Rousseau, Saint-Simon erau predilecțiile mamei, care citea în fiecare seară două trei ceasuri împreună cu tata, mare amator de Ossian și de Byron.

Liceul l-am făcut la Sf. Sava.

Am avut la Sf. Sava profesor de literatură pe actualul Președinte al Academiei d-l Ion Bianu, care se interesa foarte de aproape de progresele mele. În volumul meu de poezii publicat în 1911 i-am dedicat o poemă: *Flori risipite*.

Întâlnindu-ne acum 2 ani la o șezătoare literară la Teatrul Mic, d-l Bianu m'a întrebat: «Cincinat, te rog să-mi spui sincer, ce te-a făcut, din cele peste 100 de poezii din volumul tău să-mi închini tocmai acea poezie și nu alta? I-am răspuns: Nu pot să-mi explic nici eu de ce m'am oprit tocmai la aceea.

— E cu atât mai straniu, adăogă iubitul meu fost profesor, că acum 40 de ani și mai bine, când am plecat dela o mică gară din Ardeal spre București, mama, care mă condusese la gară dându-mi un mănunchi de flori, mi-a spus aproape identic cuvintele rostite și de mama din poezia d-tale. Și ochii luminoși ai academicianului de azi se învăluiră subit într'o ceață umedă.

După ce am luat bacalaureatul, m'am înscris la drept și am audiat prelegerile neuitate ale lui Titu Maiorescu și Coco Demetrescu.

În același timp scriam cronici literare pe la ziarele timpului și cronici dramatice, în afară de poeziile pe care le risipeam în revistele ce apăreau pe vremea aceea.

Trebue să fac o mărturisire dela început. Dela primele mele debuturi s'a apreciat atât de maestrul Macedonski, cât și de alții, ritmul neșovăitor și cadența armonioasă a versurilor mele. Virgiliu, Horațiu și Homer fuseseră profesorii mei. Scandarea versurilor latinești și grecești a fost încântarea vieții mele de licean. Eminenții mei profesori Barbu și Gheorghian, după ce le scandam 50 de hexametre Virgiline sau o odă polimetrică de Horațiu, rare ori mai mă puneau să le și traduc.

Eu n'am început să scriu versuri decât după ce absorbisem, cu nesațiu, mai pe toți clasicii.

Dar să vin la debuturile mele și la colaborarea mea cu Alex. Macedonski.

Macedonski era căsătorit cu d-șoara Ralet Slătineanu, sora prietenului meu George Slătineanu, Președinte la Consiliul Legislativ. El mai de multe ori m'a întrebat dacă nu vreau să viu, cu el, la cumnatul lui, care stă în str. Dorobanți și care, citind mai multe poezii de mine, ar ține mult să mă cunoască. La început am refuzat sistematic. Eram pe atunci și eu încă influențat de cabala ce se montase de regretatul publicist și autor dramatic Gr. Ventura, tatăl d-rei Ventura, contra poetului Macedonski.

D-voastră, deși trăiți azi sub starea de asediu, nu vă închipuiți ce moravuri aspre domneau atunci în presă și în literatură.

Furtuna a pornit din accidentul dureros al marelui poet Eminescu, care avusese o criză ce a determinat internarea lui în Casa de sănătate a d-rului Șușu. Macedonski, care avea dese neînțelegeri și mici polemici, mai mult verbale, cu Eminescu, a publicat în revista lui « Literatorul » o epigramă crudă, care nu avea nici chiar meritul de a fi fost excelentă. Nenorocirea a fost coincidența între criza survenită genialului poet și apariția regretabilă a acestei epigrame.

Iată epigrama în chestiune:

Un X — pretins poet acum
S'a dus, pe cel mai jalnic drum.
L'aș plânge, dacă 'n balamuc
Destinul lui n'ar fi mai bun:
Dar până eri a fost năuc,
Și nu e azi decât nebun!

Aceste versuri nu purtau nicio iscălitură și se găseau publicate pe la mijlocul revistei. Era cu neputință să fie făcute peste noapte și date în grabă la tipar.

O revistă ca « Literatorul », care apărea pe atunci, în excelente condiții tipografice, cu cel puțin 100 de pagini, nu se poate ticlui într'o noapte. O chestiune elementară de tehnică invederează că epigrama era dată mai de mult și ar fi rămas un simplu joc, fără interes, și fără succes, dacă nu izbucnea catastrofa.

Dacă Alex. Macedonski ar fi comis o crimă contra unui om oarecare ar fi fost pedepsit la Curtea cu juri, ori ar fi fost achitat, și scandalul în șase luni ar fi luat sfârșit. Ei bine, d-lor și d-relor, în mai bine de 12 ani Macedonski n'a avut putința să publice o desmințire, o apărare sau o simplă explicație. Campania violentă dusă de Gr. Ventura a scos complet din viața publică și literară pe Macedonski — care nici măcar nu se recunoscuse autor al versurilor nenorocite. « Literatorul » a încetat, toate numerele revenindu-i îndărăt cu atacuri injurioase. Dar dacă acest om ar fi fost pedepsit numai în personalitatea lui literară, lucru ar fi fost mai explicabil. Dar s'a mers mai departe. Poetul a fost lăsat să moară de foame cu nevasta și copiii lui. Locuia în strada Armenească și tatăl profesorului Paulescu, senatorul de R.-Sărat Const. Paulescu, fratele tatălui meu, mi-a spus târziu, peste câțiva ani: Bietul Macedonski a stat un timp scurt aici la colț, într'o casă aproape dărămată. Murea de foame cu copiii. Ii trimeteam zilnic lemne, pâine, zarzavaturi și rasol, bine înțeles în mod anonim.

Iată domnilor cum erau polemicele literare acum 50 de ani! Scenele acestea trebuie să se fi petrecut prin anii 1882—1883.

Eu am făcut cunoștința poetului prin 1890. Eram prin Cișmigiu cu neuitatul Ion Caragiale, care-l cunoștea. El m'a prezentat. Caragiale îi zicea pe nume: Alexandre și se întâlneau deseori seara în Gabroveni, la o cafenea-restaurant, unde Caragiale mi se pare că era acționar sau patron.

Am fost și eu de câteva ori și acolo am cunoscut pe marele poet George Coșbuc cu care am fost foarte legat până la sfârșitul vieții. Coșbuc, era o pasăre de noapte, nu ieșea din casă niciodată ziua. Lucra și transcria, corectând cuffărul de manuscrise, cu care ne spunea c'a venit din Ardeal. Era un om sfântos și blajin. Pe mine mă iubea dar mă certa că nu vreau să fiu deloc ardelean,

adică să am mai multă ordine. Imi spunea că prea mă risipesc, că ar trebui să fiu dintre « Zeii cei mari » și nu e decât vina mea că nu am în literatură situația pe care aș merita-o. Detesta pe Corneille și Racine, Boileau, pe care-i citise în traduceri germane. Lui nu-i plăceau epigramele. Genul acesta este eflorescența popoarelor și literaturilor care sfârșesc. Noi suntem o țară tânără. Avem nevoie de liric și de epic. Jos cu epigrama! În schimb îmi zicea mai târziu, când a citit *Serenada mea*, pe care o lăuda excesiv și mă punea să i-o repet ori de câte ori mă întâlnea, întocmai ca și Regina Carmen Sylva, când ajungeam la versurile: Care-i raza lui de aur — care-i firul ei de păr... « Bravo Cincinat asta-i epică ».

Caragiale avea obiceiul să recitească într'un boschet din Cișmigiu capitele din Telemacul lui Fénelon, apoi venea la Fialcovich și, de față cu Gorun, cu Vlahuță, cu Lambriu (colonelul) se lua cu mine la întrecere care scrie mai bine franțuzește. Cineva ne dicta o pagină din *Telemaque* și noi scriam. Eu am făcut o greșală la un nume propriu, scriind cu y în loc de i simplu, spre marea bucurie a lui Caragiale care scrisese exact!

Caragiale scria greu. Se chinuia să cioplească fraza și să găsească cuvântul care trebuia. El spunea totdeauna: « Cuvântul e numai unul singur mă. Dacă nu știi să-l găsești lasă-te de scris ». Marele umorist și prozator se minuna totdeauna de repeziciunea cu care eu puteam să concep, să leg ideile și să dau imediat o formă armonioasă unei strofe care mi se cerea. Odată l-am condus la gară. Pleca la Berlin pe când tocmai scria foiletoane la « Universul ». Mai erau două minute până la plecarea trenului. « Ascultă Cincinat! Poți tu să faci imediat o epigramă contra mea — dar nu de 4 versuri și nu pe orice subiect — că poate o ai gata. Să fie de 6 versuri. Cele 3 versuri dela început să rimeze astfel: Cel dintâi cu al 4-lea, al doilea cu al 6-lea și al 3-lea cu al 5-lea. Să ironizezi articolele mele din « Universul ». Nu era timp de pierdut. Am făcut-o imediat. Iat-o:

Și fiindcă-mi place numai versul
 Arareori citesc jurnale.
 Dar când nu vrea să-mi vie somnul
 Atuncea cumpăr Universul
 Fiindcă într'însul scrie domnul
 Caragiale!

A fost așa de entusiast că mi-a scris din Berlin o carte poștală în versuri ditirambice. Altă dată, i-am arătat, în vremea când era « berar », o epigramă. Știu c'a făcut o modificare la un vers.

Iancu Luca Caragiale
 Iți dă berea cu măsură:
 Face și literatură...
 Însă nu face parale!

În « Epoca literară », pe care o conducea și la care publicam în fiecare număr, a propus odată rimele unui sonet — rime însă fantastic de grele. Seara apăruse « Epoca », a doua zi dimineață i-am trimis 24 de sonete pe rimele propuse. Caragiale a publicat câteva sonete ale mele, spunând c'au fost trimise un ceas după apariția rimelor și că astfel am bătut pe toți ceilalți. Conurenții erau: Brătescu-Voinești, Caragiale, Ranetti și alți buni versificatori ai timpului.

Altădată îi aduc un lied. El îmi spune: Cincinat, dă-mi voie să schimb în poezia asta un singur cuvânt ca să-i dăm un caracter ironic de lied în genul lui Heine.

Eu am consimțit și a doua zi apare poezia mea astfel:

Versiunea mea: vorbeam de sărutările curate pe care le păstram viitoarei mele soții, scârbit fiind de sărutările prefăcute ale femeilor vândute. Și ultima strofă era:

Ți le păstrez pe toate ție
 Doar tu fiorul să le știi...
 Tu ce odată o să vii
 Necunoscuta mea soție!

Vă închipuiți capul meu când citesc strofa modificată de Caragiale:

— « Ți le păstrez pe toate ție,
 Doar tu fiorul să le știi...
 Tu ce c'o zestre o să-mi vii
 Necunoscuta mea soție!

Ii aduc altă dată o poemă epică de 60, 70 de versuri. Era o luptă într'un circ a unui gladiator roman — de un caracter impresionant și dramatic. Pe Caragiale îl pasionează așa de mult subiectul încât, fiind scris în versuri de 12 silabe, i se pare ritmul prea lăbărțat și se muncește 3 zile și 3 nopți ca să scoată din fiecare vers câte o

silabă și, bine înțeles, reușește, după ce a cheltuit atâta vreme și două, trei teste de hârtie. Mă caută apoi obosit, neras, necăjit și-mi spune: Uite ce-am făcut! Ca să scot o silabă din fiecare vers muncesc de trei zile. Tu ai scris toată poema poate în 2 ceasuri, ori o zi, dar eu am muncit pentru gladiatorul tău 3 nopți. De altfel o public în « Epoca Literară »: Ion și Cincinat. Ceea ce a și făcut.

Intr'o zi un foiletonist al unui mare ziar publicase o cronică asupra unor teorii literare ale lui Taine, și cum numele lui Taine se scrie cu un H, înainte, foiletonistul a discutat tot timpul opiniile lui Taine spunându-i din când în când Henri Taine.

Caragiale scrie o cronică plină de spirit și o intitulează Costică Pavelescu, ironizând pe tânărul foiletonist care ignora că pe Taine îl chema Hipolit. Punea în scenă o domnișoară de condiție, care citind într'o revistă literară o poezie iscălită numai C. Pavelescu (cum se întâmplă uneori din exigențe tehnice și tipografice să fie abreviat numele meu), exclamă patetic către mama sa încă tânără și poetică: Ce bine scrie, mamă, Costică Pavelescu asta!... Henri Taine! Costică Pavelescu în loc de Cincinat. Domnișoară ești o criminală!

Fiind sub farmecul lui Caragiale, ar trebui să vă povestesc geneza unei fabule lirice: *Calul și măgarul*. Caragiale era funcționar la Regia Tutunurilor și am trecut să-l văd. (Pe lângă amiciția noastră literară eram și o leacă de rubedenie. O mătușe a mea Bucșancă era mătușa d-nei Caragiale, născută Burelly). Intrând la registratură m'a primit un șef de birou cam gras, roșu și congestionat: Cauți pe Caragiale? Nu e prost, domnule băiatul ăsta, (șeful vorbea în mod protector) are chiar un scris curat — (prin scris înțelegând caligrafia — pe care marele scriitor o avea în adevăr artistică și armonioasă). Păcat de el însă că se ocupă cu fleacuri, cu nuvele, poezile, piese de teatru; astea sunt bune în tinerețe, domnule. Prin liceu scriam și eu, poate tot așa de bine. Dacă și-ar vedea de treabă ar putea ajunge ceva că altfel, cum am spus, nu e prost. Dar cu cine să te înțelegi? Are mania condeiiului!

Caragiale intră, cu un vraf de hârtii la subțioară, și, prinzând ultimul cuvânt, înțelege și îmi face discret cu ochiul, acoperindu-și-l nervos cu sprințea stângă. În gestul acesta avea aerul să zică: Vezi cu cine trăiesc eu aici? Gest tăcut care amintea versul celebru din Tristele lui Ovidiu. — « Aici îmi duc eu viața în sânul

barbariei, cu Bessii și cu Geții nedemni a le răspunde un echo, în versul meu!» (Hasdeu).

Și am avut deodată viziunea tragică a artistului, care, neglijându-și interesele imediate și materiale în goana după himera frumosului, e întocmai ca un cal sălbatec ce o ia razna peste câmpuri, peste gropi și peste garduri, pe când măgarul vine liniștit pe drumurile bătute și se miră și complânge disprețuitor pe cei ce ies din făgașurile cotidianului util și banal.

Iată și fabula aicea:

CALUL ȘI MĂGARUL

Nebun, sălbatec, fără frâu
 Prin arătură și prin grâu
 Peste livezi, peste câmpii
 Sărind bariere și hotare
 Și șanțuri largi și garduri vii
 Fugea un cal — fugea mai tare
 Ca vântul prin pustii.
 Sub el pământul tremura
 Și orce piatră scăpăra
 Schinteietor,
 Dar el în vraja unei ținte
 Pe care nimeni n'o vedea
 Fugea, fugea 'nainte
 Mai iute tot mereu mai iute
 Părând că 'n aprigul lui sbor
 Il poartă aripi nevăzute!
 Dar în fantasticu-i transport
 Frângându-și gâtul cade mort.
 Atunci măgarul ce venea
 Pe drum încet, înpovărat
 Cu pasul rar și măsurat,
 A exclamat: Ce animal!
 Și-a răs c'un răs spiritual
 Ca răsul oricărui măgar... adevărat
 Și răsul lui parcă zicea:
 Eu bănuiam dela 'nceput!
 Ce s'a 'ntâmplat, i se cuvine.
 — De ce n'a mers și el *ca mine*
 La pas, pe drumul cel bătut?

Caragiale știți că fusese souffleur, copist, impiegat, berar, birtaș, Director general al teatrelor, în goană după acea himeră așa de greu de prins în forme eterne de artă. Am făcut această lungă

digresie în viața lui Caragiale tocmai ca să vă arăt preocupările scriitorilor de odinioară.

Am pierdut pe maestrul Macedonski în berăria din Gabroveni. Să ne întoarcem spre el și proiectând asupra fisionomiei sale complexe lampa amintirii să-l smulgem o clipă trecutului tăcerii și eternității, în care a intrat acum vreo 10 ani, ca să se mângâe și să se odihnească.

Fiul generalului Macedonski, aghiotant al domnitorului Cuza și fost ministru de războiu, era un bărbat aproape înalt, subțire, cu părul rar pe o frunte largă și pe un nas trufaș și achilin purta ochelari de aur. Ceea ce era caracteristic în figura sa când îl priveai, erau mustățile pe care le purta în genul lui Hitler, dar vârfurile nu erau rase ci aduse în sus, țanțoș ascuțite și făcute cu cosmetic. Capul și-l ținea când spre dreapta când spre stânga, totdeauna îi flutura pe buzele, de o sensualitate vizibilă, un zâmbet ironic îndulcit de o bunătate nesilită. Purta în ochii surâzători și triști nostalgia primei lui tinereți răsfățate și a unor idealuri nerealizate. Se născuse la Craiova dintr'o mamă ce cobora direct din ultimul ban al Craiovei, și-i plăcea să-și afirme origina aristocratică. De altfel avea o distincție deosebită și era foarte puțin familiar, neîngăduindu-și, din mândrie, să tutuiască pe nimeni. Ar fi vrut să poarte redingote romantice a la Barbey d'Aureville, dar acea modernă în care se învestmânta, strânsă pe talie și cu mari reveruri de mătase, purtând-o butonată până sus îi da o înfățișare de colonel în rezervă, colonel de cavalerie, fiindcă avea picioarele încovoiate, și această dificultate la mers îi ridica o parte din prestanța eleganței ce și-ar fi dorit-o. Când l-am cunoscut eu purta joben și mai târziu o pălărie gri închisă, cu borduri mărișoare și lăsate în jos peste ochi. Era totdeauna însoțit de doi, trei admiratori, tineri pe care-i îndemna să scrie și cărora nu le menaja elogiurile.

Fusese crescut cu profesori și guvernante, călătorise prin Franța, încă tânăr, și își alcătuisese la Paris un cuib cu scoarțe olte-nești, care făcea deliciul scriitorilor francezi și belgieni pe care îi frecventa.

Cunoscut la Paris pe M-me Adam, care era pe atunci tânără și glorioasă. A fost un colaborator asiduă al revistei « La Vallonie de Flandre » și poetul Stuard Merill a scris despre el că poetul român Macedonski: frappe le vers francais sur une enclume d'or.

A fost prezentat d-nei Rattazi care dirija revista literară « Revue de France et de St. Petersburg ». Și în acea revistă a publicat câteva articole asupra mișcării literare din România, pe care le iscălea: Prince Rogalschi. Ii plăcea de altfel să evoce obârșia sa cam poloneză și avea slăbiciunea să se laude totdeauna cu un strămoș al său, care fusese amantul Impărătesei Caterina a II-a. A iubit și pe o d-ră Dupont, cumnata Prințului D. Ghica, căreia i-a dedicat romanța: Maria mea Marie, romanță care se mai cântă de lăutari și care acum 55 de ani era celebră.

Fusese câțva timp prefect de Bolgrad și toată viața a visat să ajungă Director General al Monitorului Oficial ca să-și publice o mare ediție a operelor sale.

Era un tată bun și adorabil cu copiii lui. Când reușea să obție o mie de lei, cumpăra icre moi, miel iarna și jucării pentru copii. D-na Macedonski, mai puțin bohemă, îi spunea: « Alexandre, o să vie Ștefan, cismarul din Dealul Spirei, după bani. De ce n'ai păstrat și pentru el 100 de lei? ». « Draga mea, răspundea el surâzând, ăștia erau bani neașteptați, nu puteam să-i risipesc pe ghete și pe mărunțișuri! »

Biografia lui Marțial au spus despre el că imensa lui celebritate în tot imperiul nu l-a scăpat totuși de grijile materiale. « Nervus rerum gerendarum » adică numeralul i-a lipsit maestrului Macedonski ca și lui Marțial. Din această cauză, ca și Marțial, el a trebuit să se umilească și să scrie scrisori nedemne de talentul lui. În această privință a fost emulul lui Leon Bloy, celebrul pamfletar catolic, autorul volumelor de scrisori: *Le mendiant ingrat*.

După ce am colaborat un an la « Literatorul » mi-a propus să scrim împreună o tragedie în versuri: Saul.

Dimineața eram ocupat la Facultatea de drept, după masă însă colindam cafenelele și făceam lungi plimbări la șosea, când discutam scena pe care trebuia s'o scrim seara.

Colaborarea noastră a fost plină de pitoresc și mi-a lăsat amintiri neșterse. E cu neputință să mă întind asupra lor fiindcă ar trebui să vă vorbesc câteva ore. O să vă povestesc o singură scenă.

Lucram cu maestrul, de vreo două, trei luni, la tragedia în 5 acte în versuri reprezentată, de mai multe ori, pe scena Teatrului Național din București; ajunseseam mi se pare în actul al III-lea.

Sistemul nostru de lucru era să discutăm ziua și seara, târziu, după ce copiii se oboseau plictisindu-ne cu drăgălășiile lor somnolente și sonore, să începem scrisul în fața unei carafe de bere și în fumul din țigările maestrului. Eu aveam obligația să încep a scri, cu ușurința mea obișnuită, 40—50 de versuri, uneori și mai mult, după cum scena și caracterele se pretau la dezvoltări. Maestrul continua să-și soarbă dintr'un mare pahar de cleștar berea rece și să-și fumeze legiunea nesfârșită de țigări. La un moment dat mă opream, obosit sau puțin asfixiat de valurile de fum, și rugam pe Macedonski să scrie și el două versuri, ce încheiau scena.

El mă acoperea cu elogiuri; îmi spunea să mai deschid fereastra și se așeza bucuros să termine cele două versuri.

Maestrul însă ca și marele Caragiale scria greu. Scria un cuvânt. Il ștergea. Scria altul. Făcea un mistih. Il citea. Nu era mulțumit, ștergea din nou. Iși mai ștergea ochelarii. Eu citeam un ziar sau răsfoiam Biblia la capitolele care ne interesau. Dar versurile întârziu. Maestrul se îndârjea. Scria din nou, rupea penița, o înlocuia tacticos: Cu asta da, se scrie altfel... Și muncea câte 3 sferturi de oră — dar nu era mulțumit — și versul rezista să izvorască în formă lapidară și definitivă. Atunci agasat îmi spunea: Să lăsăm ultimele două, trei versuri, le caut eu la noapte sau mâine dimineată. Deocamdată te rog, revino asupra celor 50 de versuri scrise, multe sunt în formă perfectă. Te rog însă la versul acesta al 17-lea să-mi schimbi rimele, care nu sunt destul de sonore. Să-mi pui de exemplu rima:

cristal
catastrofal!

Destul de plictisit, eu mă încercam să introduc aceste rime, care nu-și aveau de loc rostul în dezvoltarea ideii dramatice sau a scenei sentimentale dintre David și Mical. Făceam însă toate sforțările, cu toată sinceritatea, cam revoltat de exigențele, uneori abracadabrante, ale parnasianului maestru, voind să nu-l supăr. Până la sfârșit însă era cu neputință să-l satisfac complet. După ce mă chinuiam, înădușindu-mă să introduc rime, ca niște calapoade prea mari într'o gheată de lux, trânteam condeiul și-l rugam să șlefuiască el însuși versurile sau rimele de care era nemulțumit.

Iși trântea ținera foarte rău dispus și continua să-mi facă teoria că poetul cât de mare și inspirat dacă nu e și artist nu poate dura și opera lui se va risipi în vântul primei critice și'n vijelia necruțătoare a vremii.

Teoria era justă și cunoscută dar versurile nu sporeau ci rămăneau în așteptare; atunci se supăra și ridica glasul: Mi se pare că d-ta discuți cu mine cam familiar și ai chiar aerul să mă ironizezi. Uiți, tinere, cine ești și cine sunt Eu ; adu-ți aminte că tatăl meu generalul Macedonski a fost ministru de războiu și strămoșul meu a fost intimul Impărătesei Caterina a II-a. Tatăl d-tale e abia inspector și inginer al Căilor ferate, om foarte onorabil, dar în erarhia socială mult inferior excelenței sale tatălui meu. Fii dar modest, nu răspunde și lucrează, amintindu-ți că te-am scos din umbră și te-am ridicat până la mine.

Exasperat de repețitele scene de felul acesteia, aproape tragicomice, am exclamat odată, când mă înfrunta cu origina mea obscură în comparație cu a lui, i-am răspuns drastic: nu uita că ilustrul d-tale tată a fost fiul aceluia care a trădat pe Tudor Vladimirescu !

Roșu de mânie a pus mâna pe un coupe-papier al cărui mâner era un corn de cerb și s'a repezit la mine să mi-l împlante în piept, strigându-mi: Mori, insolentule ! Lovitura a fost puternică dar s'a sfârșit într'un hohot imens de râs. Coupe-papierul era de hârtie presată; el s'a îndoit și s'a rupt la prima rezistență și eu nu m'am ales decât cu spaima. I-am cerut iertare simțind că depășisem și eu marginile permise polemicei, mai cu seamă că maestrul avea 25 de ani mai mult decât mine.

Mi-a spus la rândul său că a glumit ca să mă intimideze dar a văzut că sunt curajos și demn. Mi-a propus să ieșim la o berărie, făgăduindu-mi că de azi înainte vom scri liniștiți — dar să mă supun legilor de perfecție formală pe care mi le impunea, teoria sa fiind: control de stil, libertate de idei !

După ce admitea versiunea cioplită și necioplită, o transcria cu mâna sa în textul manuscris al tragediei. Piesa am sfârșit-o în anul 1891 și s'a reprezentat în toamna anului 1892 cu mare succes la Teatrul Național. Director al teatrelor era D. Cantacuzino, am fost chemați la rampă de nenumărate ori. Toni Bacalbașa a scris în « Adevărul » o frumoasă cronică literară deși nu era bine nici cu Macedonski nici cu mine.

Fratele său, Iancu Bacalbașa, în ziarul « Lupta », ne-a scârmănat, acuzându-ne că singurul defect al piesei e că am năzuit să facem nu o tragedie de debut, dar ceva shakesperian, și nu am reușit, admitea însă că versurile sunt frumoase dramatice și sonore. Regele Saul a fost jucat de Notara cu mult prestigiu și dramatism covârșitor. Mical a fost încredințat marei artiste Aristița Romanescu, care în Mical a fost fragedă și amoroasă. Mama d-rei Ventura, tragedia Vermont-Ventura, a obținut un mare succes într'un rol principal, marele artist Petrescu a dat și el concursul enormului său talent.

Piesa a fost scoasă din repertoriu fiindcă maestrul, certându-se cu direcția, a ridicat manuscrisul. El mi-a fost cerut atunci de criticul Mihail Dragomirescu care îl păstrează și azi. Celălalt manuscris e în posesia d-nei și d-lor Macedonski.

În urma succeselor obținute am fost invitați la masă și la un bal la palat de marele Rege Carol I, invitații pline de peripeții, din cauza unor mici detalii de ținută pe care noi le neglijasem, căzând în desacord cu protocolul destul de sever al Curții Regale.

Reapărând « Literatorul » am colaborat sistematic la această bătrână revistă, căutând să-i mai întineresc paginile cu versurile mele intime și personale. Pompiliu Păltânea, într'un articol asupra mea din « Mercure de France », susține că apariția mea pe atunci în lirica română a fost asemănătoare cu a lui Verlaine, fiindcă înăbușind elocința și declamația romantică din poezia timpului am introdus o notă de sinceritate, de intimitate caldă și de fantezie neexagerată. Dar asupra rolului meu în literatura lirică post eminesciană se vor pronunța, poate mai târziu, criticii viitorului.

Fapt e că, sfârșind universitatea și plecând la Paris, a început colaborarea mea la alte reviste, ceea ce l-a nemulțumit pe maestru; eu însă i-am păstrat totdeauna în fundul sufletului o admirație adâncă, amestecată cu amintiri induioșetoare și pline de recunoștință.

Inscris la doctoratul din Paris frecventam mai mult conferințele literare ale Sorbonei și mă inițiam în literatura modernă franceză, asistând la cene literare unde se plămădeau pe atunci mișcările literare din care s'a născut azi splendoarea artei și culturii franceze; am fost, încă de atunci, legat sufletește cu poetul, romancierul și dramaturgul Maurice Magre, autorul celebrului

volum de poezii *La chanson des hommes*, publicat de editura Fosquelle după succesul romanelor lui Zola. Tânărul Magre, absolut necunoscut și care n'avea decât 20 de ani, a trimes, din Tuluza, manuscrisul acestor poezii marelui editor, rugându-l ca după atâtea succese materiale, cu romanele naturaliste ale puternicului Zola, să mai dea publicului o mică bae de idealism și să obție astfel și un succes aproape imaterial.

Editorul a editat volumul, care a avut un imens succes și a publicat apoi încă 3—4 volume ale poetului dela Tuluza. Magre mă punea în diferite cercuri să-i citesc poeziile, susținând că glasul și interpretarea mea le dă originalitate și accent.

Mai târziu am cunoscut pe Prințul Poeților, Paul Fort, autorul acelor balade minunate scrise într'o proză ritmată și plină de asonanțe, ce-i dă caracter mai mult de vers, și care se interesa foarte mult de folklorul nostru și de poezia populară.

Prin Jean Moréas și Magre am cunoscut în acea vreme pe Mallarmé (Stéphane).

El susținea că în poezie numind un lucru îi suprimă toată voluptatea misterioasă a evocării. Visul e ca versul să nu facă decât să sugereze obiectele și ideile.

El se apăra totdeauna de acuzația de a fi șef de școală, și susținea că în societatea de azi, care nu permite unui poet să trăiască din munca lui literară, acesta îi apare ca un om care se izolează pentru a-și sculpta singur propriul său mormânt.

Malarme se arată mare admirator al lui Verlaine, care s'a ridicat, prin căldura și fluiditatea versurilor sale armonioase, cel dintâiu, contra impecabilității și impasibilității parnasiene.

La artistul de Max am cunoscut pe Catulle Mendès, Jean și Jaques Richepin, atunci foarte tineri. Edmond Haraucourt tocmai se întorsese dintr'o excursie cu bicicleta, pe care o făcuse în urmărirea Sarei Bernard, de care era înnamorat și căreia i-a închinat cea mai mare parte din volumul său *Seul*.

Edmond Haraucourt e un mare scriitor dar când Jean Aicard, Jean Richepin și Henri Bordeaux au fost în Academia franceză lui i s'au închis porțile, din cauza faimoasei broșuri pornografice dar geniale: *La legende des Sexes*, iscălită le Sire de Chabley.

Celebrul ocultist Papus, cel mai mare vulgarizator al cabalei și al tuturor științelor oculte, m'a prezentat magului Josephin

Peladan, gânditor, estetic, critic și dramaturg, romancier și essayist, de o vastă intelectualitate și care se distingea atunci și prin figura lui de mag caldean, încadrată de o enormă barbă parfumată, cât și printr'o redingotă albastră căptușită cu mătase albă.

Peladan scrisese două tragedii în versuri: *Le Prince de Byzance* și *Le Sar Merodack*, refuzate, cea dintâi la Odeon și a doua la Comedia Franceză. El caută să restaureze în ele psihologia eroică, adică să creeze entități scenice tot așa de deosebite de indivizii reali după cum o mască tragică grecească diferă de un cap ordinar.

La Papus am întâlnit pe poetul ocultist Stanislas de Guaita și pe Maurice Barrès, care a scris despre acest poet o broșură senzațională și plină de evocările pitorești ale vieții lor de liceu, cu dragostea lor mutuală pentru poezi și cultul lor pentru idei.

Papus era prieten și cu Laurent Tailhade, ferocele pamfletar în versuri parnasiane din *Le pays du mufle*, care în intimitate era tăcut, blând și rezervat.

Anii petrecuți în Paris au determinat în foarte mare măsură dezvoltarea mea literară posteroară și au contribuit la acel eclectism care m'a ferit de servilismul imitațiilor. În Paris am scris cele mai multe din poeziile mele principale; atmosfera aceea de intensă intelectualitate și de muncă neobosită a scriitorilor francezi, care în cea mai mare parte se luptă aprig cu viața, mă făcea să scriu și să cizelez versurile cu mare drag.

Impresiile dela Versailles, cu amurgurile sale evocatoare și memorabile, au dat culoare poemei aceleia pe care o cântă azi, desfigurând-o, lăutarii din țară: *Iți mai aduci aminte, Doamnă?*

Ducându-mă odată să văd pe poetul Cruceanu, fost colaborator al «Convorbirilor Literare», care era doctor la Spitalul Piepus, rue de Piepus, am fost silit să străbat un cartier sărac. Ploua. Mizeria aceluia spectacol a luat formă în acel poem *Simfonia Ploaiei*.

Cruceanu tăia piciorul unei femei și a trebuit să-l aștept. Ploaia continua să cadă și am notat principalele versuri în sala de așteptare a Spitalului Piepus.

E noapte de toamnă și plouă.
 Ce trist e când plouă în noapte!
 În plânsetul ploaiei nu-s șoapte
 De flori sărutate de rouă.

Sunt lacrimi ascunse și mute
 Ce nasc și ce mor neștiute.
 În fiecare picătură ce tremură pe ramuri
 În fiecare picătură
 Ce-alunecă pe giumuri
 Sunt voci de jale și de ură
 Sunt rugă, crâmpnee de blesteme...
 E-o largă, surdă simfonie
 E toată sumbra tragedie
 A sărăciei care geme
 Pe bănci, sub poduri, prin grădini —
 Intunecând cu ochi haini
 Și glasuri amărâte
 Tăcerea plină de fiori
 A nopților posomorâte!
 Sub lustrul apei strada pare
 Un râu statornic, fără val.
 Și flacăra de felină
 E ca o lamă de pumnal!
 Pe când visezi la pianu-ți doamnă
 Și-ascuți al sobei dulce cânt
 N'o să 'nțelegi ce triste sunt
 Când plouă nopțile de toamnă!

Paris, 1892.

Locuind într-o stradă care da spre cimitirul Montmartre și văzând prin luna Noemvrie femei îndoliate purtând flori morților, pentru care Francezul în genere și parisianul în particular are un cult pios și profund, am conceput poema *Panteism*, pe care am scris-o mai târziu în București, pe când eram judecător la ocolul VI. Am regăsit starea de suflet cu impresiile prime dela Paris și le-am notat la judecătorie, în biuroul meu, pe când spre cimitirul Sf. Vineri treceau trăsuri cu doamne în doliu, care purtau morților scumpi cam aceleași buchete de crizanteme — flori de toamnă și de cimitir ce îmi fac totdeauna impresia că sunt niște fete ce plâng cu părul despletit.

Tu care porți spre cimitir
 Când jerbe mari de trandafir,
 Când albe crizanteme,
 De nu te-ai teme
 Și n'ai avea de moarte frică,
 Ai șterge lacrima ce-ți pică

Și-ai scutura în vântul serei
 Florile durerei...
 Simțind că'n darul ce le porți,
 E viața vie din cei morți!

Când am citit-o caldă încă la « Convorbirile Critice », Minulescu, care era mai mult glacial față de poemele altora, a exclamat: asta e o mare poezie!

Probabil însă că simpaticul meu prieten se găsea în seara aceea într'o dispoziție de exagerare!

Reveriile, cursurile, viața mea literară și sentimentală din Paris au fost brusc întrerupte de o telegramă a d-lui C. Dinescu, care mă chema în țară ca să mă numească în magistratură; am întrerupt tot și am venit. Era în vara anului 1898—1899 când am fost numit magistrat la Plăinești, R.-Sărat, județul natal al tatălui meu.

De atunci am trăit o viață dublă închinată jumătate magistraturii și jumătate muzelor; relațiunile cu Franța însă nu le-am rupt, am avut multă vreme corespondență cu câțiva scriitori francezi după cum la Paris nu pierdusem contactul cu țara, prin cronicile pe care le trimeteam ziarelor mari și scrisorile pe care le primeam dela maestrul Macedonski și alți scriitori. Trei ani după întoarcerea mea din Paris, fiind invitat de Prințul Leon Ghika Dumbrăveni la moșia sa din Botoșani pentru inaugurarea statuei lui Eminescu, lucrată de sculptorul O. Späthe, împrejurările au făcut c'a trebuit să improvizez în chiar seara sosirii mele acolo — și veneam tocmai din Corabia, de pe malul Dunărei, din Romanai — oda lui Eminescu.

Se spunea că tatăl marelui poet fusese vechil, administrator general pe moșia Dumbrăveni din Botoșani a Balșilor. Mama Prințului Leon Ghika era născută Balș și își aducea aminte de figura interesantă și gânditoare a marelui scriitor. Prințul a ridicat statuia în chiar parcul unde odinioară fusese casa familiei Eminovici.

Prințul voia să înceapă serbarea desvelirii statuei cu niște ode trimise de câțiva prieteni ai săi din Iași și Botoșani. Supuse lecturii seara după masă, n'au rezistat. În comisia de lectură erau Alexandru Davilla, Demetru Anghel, St. O. Iosif, Petre Grădișteanu, Președintele ligei culturale, un reprezentant al României june din Viena și Sextil Pușcariu, mi se pare. Toate poeziile, citute frumos

de Prințul Leon, au fost respinse ca slabe. Prințul supărat a strigat :
Atunci faceți d-voastră altele mai bune.

Davilla a răspuns: Dați-mi cinci ani și voi scrie un imn în
genul Baladei Strămoșilor. Ceilalți tăceau; atunci Leon Ghika s'a
întors spre Davilla: Decât să-ți dau ție cinci ani mai bine să-i
dăm lui Cincinat 40 de minute și el ne va mântui.

Intervenind și soția americană, născută Singer, a lui Jean Ghika,
fiul fostului ministru la Constantinopol Ghika Brigadir, al cărui
mariaj cu frumoasa americană e frumos ca un basm oriental, a
trebuit, la o masă de marmoră luminată de lună și inspirat de ochii
Prințesei și de șampania pe care mi-o vărsa cu degete de ceară
și unghii roze ca aurora, să scriu acea poemă care se începe:

Pădure ningi câteva frunze
Pe fruntea-i de aramă rece.
Tu ce rămâi nepieritoare
Ca geniul, când totul trece!

Poezia aceasta a fost remarcată pentrucă, elogiind pe Eminescu
cu elementele componente din poemele sale, reușisem să fac versuri
în afară de sfera eminesciană; a doua zi serbarea s'a început cu
oda mea, care a fost reprodușă de toate ziarele și revistele timpului.

Autorul statuei, amicul Spăthe, simțindu-se eclipsat puțin, a
susținut la banchet că în fond versurile ori cât de bune nu durează
decât o generație, dar că statuia lui va dura cât bronzul.

Aducându-i aminte că odele lui Horațiu și versurile lui Vir-
giliu au străbătut timpul și armonia lor farmecă încă creerii și
inimile omenești i-am făcut această Epigramă:

Gloria lui Eminescu
O să aibă două pete:
Poate versurile mele...
Sigur statuia lui Spăthe!

Și am continuat seara să-i fac în 5 minute 10 epigrame, din
care mai îmi amintesc unele.

Am rămas totuși prieteni buni și mai târziu mi-a făcut bustul,
pe care l-a intitulat Faunul, expus în sala de intrare dela Ateneu
și care este de sigur una din lucrările cele mai bune ale sculptorului.

La Bustul ăsta și poetul
Și sculptoru-au colaborat
Căci marmura este de Spăthe
Iar spiritul de Cincinat.

La Dumbrăveni erau invitați și reținuți cei mai distinși scriitori ai timpului și Leon Ghika era fericit să-i primească, să-i asculte și să-i resfețe.

Intr'o seară poetul Anghel, care era așa de liniștit și delicat de obicei, băuse cam mult cu St. O. Iosif, cu care pe atunci era foarte legat, și îmbătându-se încep să dojenească pe Leon Ghika spunându-i că dacă el n'ar fi Prinț și bogat nici dracul nu i-ar deschide ușa.

Leon, văzând starea de excitare a mosafirilor săi și dându-și seama și de cauzele ei, râde, nu se supără și le spune atât: voi sunteți niște poeți și scriitori excelenți și de sigur că am învățat enorm după urma voastră. Dar de ce nu vreți să învățați și voi ceva dela mine?

— Ce să învățăm?

— Atât: să fiți cuviincioși!

Poeții s'au dus la culcare și a doua zi Leon s'a dus în apartamentul lor să-i vadă, uitând scena petrecută. Și au mai rămas la Dumbrăveni încă 15 zile. Acolo am întâlnit pe poetul D. Nanu, care venea foarte des și a cărui discreție și modestie era foarte apreciată de marele amfitrion.

La Dumbrăveni Nanu a scris unele din cele mai frumoase versuri ale săle, din nenorocire nu destul de cunoscute. Tot acolo am scris și eu *Sonetul* pentru Leon Ghika; « Ai cizelat în versuri magistrale, Tăiate parcă 'n prismele luminei », și alte multe versuri.

Tot la Dumbrăveni a scris Davilla cele mai bune scene din admirabilul său *Vlaicu-Vodă* și am fost martor la tot chinul său de a scrie. I-am ajutat chiar când nu putea trece dela o stare de suflet la alta și când versul se încadra în gândul lui și nu mai vedea posibilitatea unei utile modificări.

Mai târziu, pe când scriam la « Flacăra », am hotărît, prin dovezile pe care i le-am adus, pe Locusteanu, să înceteze campania nedreaptă ce se începuse pe chestia Odobescu-Davilla. Odobescu era un enorm prozator, dar versurile sale erau în genul lui Sion. Davilla de altfel în urma criticilor d-lui Mihail Dragomirescu a schimbat, la ediția II-a, complet o parte din actul din urmă, ceea ce a fost încă o dovadă de paternitatea incontestabilă a lui Davilla asupra lui Vlaicu-Vodă,

Evoc figura acestui mare artist al dramaturgiei și adevăratul creator al teatrului nostru național, cu multă dragoste, admirație și emoțiune. Davilla este tipul omului de rasă. Era subțire și muschiulos ca un cal de curse. De o inteligență, de o energie și de o pricepere în cele artistice fără precedent, avea poate un singur defect. Nu admitea să aibă altul succes când era el de față. Odată am avut cu el o ciocnire memorabilă. El a prilejuit una din cele mai caracteristice improvizații ale mele. Eu eram judecător la Sinaia. Davilla jucase la bacara și câștigase 18.000 lei. Sumă fabuloasă pentru anul 1914. Scena cazinoului din Sinaia era ocupată de un francez Fallot, căruia i se trimeteau rime din sală și el improviza cântece pe rimele improvizate de colaboratorii interesați. În loja Eforiei trona d-na Cantacuzino, vocea de argint a feminismului de azi.

Francezul plictisise publicul cu aceleași refrene: salaud, fallot, mai cu seamă acel public care venea în fiecare seară în lojele oficiale. Eu ocupam fotoliul meu de întâiu magistrat al orașului regal, tocmai sub loja Eforiei. D-na Cantacuzino se apleacă peste parapetul lojei și-mi spune în franțuzește: Ne-a plictisit Francezul acesta cu aceleași rime și aceleași arii. Urcă-te d-ta pe scenă să-ți dăm rime veritabile și să le arătăm ce însemnează spiritul românesc.

Eu, mă duc în loja Prințesei și îi explic că după ce pleacă Regele sunt întâiul funcționar al orașului și nu pot să fac dueluri cu un biet cabotin angajat cu 25 lei pe seară, întâi pentru că n'ar fi de demnitatea mea și apoi fiindcă, dacă m'or tolera conservatorii, cari sunt la putere, la venirea liberalilor aș fi asvârlit din Sinaia la Turtucaia! Prințesa a înțeles argumentele mele, mai cu seamă că îi adăogasem: oricât de pauper sau de poet m'ați socoti tot am la mine destui bani ca să vă ofer la Capșa două sticle de șampanie și acolo îmi puteți da rime până mâine.

Davilla însă era în loje și nu admitea viitorul meu succes. Până am urmat pe cele 4—5 aristocrate și am străbătut din sala de teatru sala jocului de bulă, Alecu Davilla s'a apropiat de mine și mi-a spus în franțuzește: ne t'avise pas, Cincinat, — adecă nu te încumeta Cincinat să faci versuri în fața acestei nobile galerii de cucoane mari fiindcă am să-ți dau două rime, care o să-ți închidă gura desigur. Sunt cinstit și ți le spun înainte: Cincinat și... rahat!... Rimele fuseseră auzite, fiindcă și alte loji ele-

gante se grăbiseră să imite pe Prințesa E. Cantacuzino. Davilla, cum spune Francezul: « avait mis les rieurs de son côté ». Eram neliniștit. Cunoșteam pe Davilla ca pe un adversar primejdios, care nu cruța. Ajunși în restaurantul Capșa, Davilla după ce oprește câteva mese se așează și dă locuri tuturor doamnelor din elită. Comandă șampanie și spune tuturor din restaurant că sunt invitații lui. Era de altfel numai lume din înalta societate. Vă închipuiți în ce situație de inferioritate mă găseam eu cu cei 195 lei în buzunar. Publicul era de partea lui. Davilla comandă Baronului de Marsay, directorul Casinoului: Două sticle de șampanie rosée pentru poetul Cincinat și un mare vas cu apă caldă. Toți rămân mirați. Da, apă caldă, insistă Davilla, ca poetul să-și introducă picioarele și să poată improviza mai lesne răspunsul la rimele mele. Am mulțumit, stăpănit și cordial, lui Davilla pentru șampania mea favorită și foarte scumpă, am rugat însă pe Baron să pue în vas nu apă caldă ci rece și gheață multă, pentru ca Davilla să și-o pue la cap pentru a asculta răspunsul. Și răspunsul meu a fost imediat, cu toate protestele lui Davilla, care spunea că nu e grăbit.

Imperechiași rima rahat
 Ca să jighești pe Cincinat.
 Dar el blajin îți iartă crima
 Și-ți dă ca să mănânci tu rima.

Davilla era spiritual, a aplaudat cel dintâi, s'a declarat bătut și mi-a dat chiar sărutarea lui Iuda. Publicul m'a ovaționat. Cei 195 lei munciți bătuse cei 18.000 lei câștigați la bacara.

Dar această epigramă n'a fost decât preludiul. Davilla nu m'a lăsat în pace. Ținea cu orice preț să mă răpue, și să rămâe el învingătorul. Văzând că intrase în restaurant Take Ionescu și Nicu Titulescu le spune rimele lui și versurile mele. Cei doi mari oameni politici erau prietenii mei și l-au sfătuit să se astâmpere. El însă de față cu ei m'a provocat să-mi fac mie însu-mi o epigramă și un madrigal pe 3 rime date de el: chel, Cincinel și Cincinat. L-am întrebat: ce e cincinel?

— Mai nimic, un diminutiv, un flecușeț.

Take Ionescu și Titulescu susțineau că nu se pot face versuri pe rimele astea fără relief. Davilla le-a răspuns: O să vedeți. Și mi-a dat o minută. Eu am răspuns:

Când îl privești atât de chel
 Nu-i Cincinat e... Cincinel!
 — L-ascuți și zici atunci mirat:
 Nu-i Cincinel, e Cincinat!

Cu toată șampania repetată, publicul părăsise cu totul pe învins și mă aplauda sgomotos. Davilla era furios dar zâmbitor.

Take Ionescu, foarte vesel, îi spune: Alexandre, acum lasă-l în pace pe Cincinat să-și bea șampania, așa de frumos câștigată, și nu-l mai necăji, nu vezi că ești în seria neagră. Iși ia și bacaraua revanșa.

— Nu-l las, Excelență, nici mort. O să-i dau să facă un sonet endecasilab. Incep prin a-l ruga să treacă 5 minute în biroul Baronului de Marsay. În timpul acesta el se adresează publicului, devenit după ora 12 foarte numeros: Mă rog să dea fiecare câte o rimă, oricare, pentru un sonet. Scurtez povestirea și vă citez rimele ca să vedeți ce fir de logică trebuie tras ca să lege și să închege toate aceste absurdități disparate:

Un călător ce-și digerează hrana
 Cu coșul plin de mezelicuri, sticle
 Mai ponderat ca anticul Pericle
 Se 'ndreaptă, găfâind, spre Sf. Ana.
 El nu-i poet ca... Veronica Micle,
 Dar simte 'n el când lent își soarbe cana
 O amintire, dulce ca tocana
 Mâncată eri în gara dela Sihlea.
 Se vede într'un sat, lângă scrânciob
 Cu draga lui, bând bragă dintr'un ciob
 Și 'nduioșat d'atăta... poezie
 Mai mușcă din salamul de Sibiu
 Și zice 'n gând: al dracului să fie
 Frumos e-aici: Să știți c'o să mai viu!

Dificultatea era nu numai de a lega într'un tot logic aceste noțiuni dar mai cu seamă de a completa instantaneu silabele care lipseau pentru a întregi versul de 11 silabe. Această operație mintală era cu atât mai grea cu cât mă isbeam la fiecare vers de inegalitatea rimelor. Astfel unele rime erau, ca cea din urmă, de o singură silabă pe când altele, de șase, de șapte și chiar de opt silabe. Cu mintea noastră limpede de atunci și lipsită de grijile de azi se putea, à la rigueur, construi o astfel de arhitectură complicată și absurdă de dragul unui succes public. Azi domnilor și domnișoarelor mie mi-ar fi imposibil.

Titulescu a fost așa de impresionat de acest « tour de force » al meu că la un supeu pe care ni l-a oferit la Hotel Chatam la Paris a spus fostei mele soții, artista Alicè Viardot: Vous ne connaissez pas votre mari; quand il veut, c'est un homme extraordinaire.

Acum 4 ani, găsindu-mă la Paris, unde conduceam « Curierul Franco-Român » cu Pompiliu Paltânea, am fost la San Remo să văd pe N. Titulescu, cu care sunt prieten de 25 de ani fiindcă eu l-am salutat cel dintâiu, în niște foiletoane, fiindu-mi cunoscut din succesele sale uluitoare dela Facultatea de drept din Paris.

Titulescu mi-a făgăduit că mă va numi la Trib. arbitrar din Paris lângă d-l Lazăr Munteanu, Consilier la casație care-și duce în inima Parisului, deși e milionar, o viață fără griji, dar cu mari diurne. Numirea mea nu s'a putut face din cauza unor mici intrigi și gelozii. Dar Titulescu mai îmi făgăduise la niște banchete la Paris că în memoriile sale primele 4—5 pagini se ocupă de mine și de rolul pe care l-am jucat la debuturi în existența lui.

Iată epigrama: lui *Nicu Titulescu*.

Nu fug ca tine după gloriei,
 Dar în postumele-ți memorii,
 Precum d'atăția ani susții. . .
 De-o fi talentu-ți să mă poarte,
 Ar fi dovada că îți ții
 Cuvântul, numai după moarte!

Am vorbit adeseaori de Octavian Goga; acest mare poet, scriitor și orator neasemuit, se deosebește de toți oamenii politici și de colegii săi din literatură prin linia dreaptă și neșovăitoare a unei vieți cinstate cât și prin căldura prieteniei sale. (Nu mă fac arbitru în conflictul său cu Mareșalul Averescu, dar când e acuzat de unii, ar trebui să fie și el audiat). L-am cunoscut de mult, când venise din Ardeal, la un hotel din Piața Teatrului. Lui i-a plăcut o cravată neagră lavalieră, pe care o aveam la gât. I-am oferit-o imediat și ne-am coborât amândoi la cofetăria Riegler. Vorbind de volumul de poezii ce aş fi vrut să public, i-am arătat un sonet: *Căința Domniței*, și el imediat, citindu-l, mi-a propus o modificare la quatrenul al doilea și la terțetul întâi.

Cu memoria lui formidabilă și-a adus aminte la banchetul Sărbătoririi mele dela Cina și mi-a spus versul modificat de el în sonetul meu de acum 24 de ani.

De atunci am rămas prieteni și afecțiunea lui nu s'a desmințit în nicio împrejurare. Cred că și a mea, dublată de o extremă adorație, i-a rămas și-i va rămâne totdeauna credincioasă.

După succesul piesei sale *D-l notar*, Adolf de Herz, care se făcuse cunoscut cu *Păianjenul*, mi-a spus într'o seară după teatru să-i fac o epigramă dar să-l bag într'o strofă cu Goga, al cărui nume aproape n'are rimă. Goga era de față și m'a încurajat: «Fă-i Cincinat, de ce să nu-l mulțumești?».

Dar epigrama a displicut lui de Herz, al cărui nume avea o vagă sonoritate semitică.

De când trecu Carpații Goga,
Să facă artă, nu comerț,
Nu-i mai rămase lui de Herz,
Ca tēatru, decât Sinagoga!

Vă cer iertare c'am lungit prea mult aceste amintiri și confesiuni cam egoiste, dar vă solicit încă 5 minute de răbdare pentru a vă pomeni două nume mie și d-voastră probabil foarte dragi: B. P. Hasdeu și Duiliu Zamfirescu. Aceste nume scumpe nu sunt legate între ele decât prin simpatia și admirația mea. Hasdeu era un colos care și-a dominat epoca din înălțimea unui geniu de o vastă complexitate.

Duiliu era un poet strălucit, un aristocrat dublat de o adâncă înțelegere a realităților și de un spirit diplomatic mlădios ca și stilul său, ce putea să îmbrace forme varii și neașteptate. Duiliu Zamfirescu lucra în detaliu, ca un artist, și cizela versul cu migală și cu pretenție. Hasdeu era un râu imens, turbur și clocotitor, ce târa spre mare și spre infinit admirația noastră spăimântată întocmai cum mână furtuna o barcă rătăcită.

I-am cunoscut și i-am iubit pe amândoi. Tradusesem în tinerete câteva poezii franceze de Julia Hasdeu și le publicasem într'o mică revistă, fără iscălitură. Bătrânul Hasdeu s'a interesat luni întregi și mi-a scris într'o zi, mulțumindu-mi și invitându-mă la Castelul său mistic din Câmpina.

Am fost de câteva ori cu Haralamb Lecca, mediu desenator prin al cărui intermediu spera Hasdeu să poată obține adevărata efigie a lui Christ.

Intorcându-mă dela București spre Sinaia, călătoream dese ori cu marele savant și scriitor dela Ploești la Câmpina. Parcă îl văd în restaurantul criticului Gherea spunându-i, după ce mâncase celebra saladă de icre din restaurantul gărei:

— « Domnule Gherea salata d-tale e mai presus de ori ce critică »! Gherea înțelegea, mulțumea și tăcea. Cu atât mai mult că ironia era spusă cu candoarea sa de patriarh!

Odată, după dejun la Câmpina, pe un pom din curtea castelului, văd niște gândaci verzi. El ia unul în mână și-mi spune: gândăcelul acesta ar fi un subiect de epigramă.

Pe atunci Hasdeu, care era un redevabil polemist, scria niște articole în contra fraților Toni și Iancu Bacalbașa, intitulate *Zacherlina* (un praf insecticid). Bătrânul polemist susținea că numai puțină Zacherlină și toți gândăcii din presă, care-l ataca, sunt morți.

Pe de altă parte, poporul spune gândacilor din care se extrage cantarida « gândăcei ». (Cantarida, care stimulează energiile admirabile).

Iată epigrama făcută la cererea sa:

MARELUI HASDEU

Eu îți spun — să nu-mi bagi vina
 (Dar ca geniu faci cum vrei):
 Nu glumi cu Zacherlina:
 Ea ucide * gândăceii *
 Și-atunci ce faci fără ei?

Duiliu Zamfirescu a fost unul din scriitorii care m'au impresionat mai mult. În tinerețea mea actorii declamau la Ateneu și pe la festivaluri:

Cum Paolă, sărmano, vii tu din Miramare
 Unde-ai cântat în duo cu întristata mare
 Suspiniul unui val...

(*Harpista*)

Versurile acestea armonioase, cu tonalitatea lor romantică, au legănat tinerețea noastră impresionabilă și năzuitoare spre frumos.

Fără titlu, Alte orizonturi, Viața la Țară, erau cărțile de căpătâiu ale adolescenței mele. *Viața la Țară* am citit-o prima dată în vacanță, cu vărul meu Dr. Proteso. N. Paulescu, la moșia lor din R.-Sărat (vecină cu a noastră). În cadrul pitoresc al conacului dela țară ne pătrundeam și mai bine de poezia idilică a romanului, care se confunda în imaginația noastră cu realitatea. Toată vacanța am adorat pe Duiliu Zamfirescu deși nu-l văzusem niciodată ca om. L-am cunoscut târziu, la o șezătoare literară. Mi s'a părut la început rece și distant. Cunoscându-ma, m'a invitat să viu la Hotel Boulevard să-l văd. M'a primit foarte afectuos mi-a spus că e un admirator al versurilor mele și m'a pofțit la Galați, unde locuia ca Președinte al Comisiei Danubiene și Ministru plenipotențiar. Am dejunat pe un vapor al comisiei într'un decor feeric. Inutil să mai evoc rafinata aristocrație a mesei, icrele moi și vinurile din viile sale dela Focșani. Neuitată a rămas pentru mine scena dela dessert. După ce Duiliu a ridicat o cupă de șampanie în cinstea mea laudand armonia, grația și originalitatea versurilor mele, unul din fiii poetului începe să reciteze spre marea mea surprindere: *Anul nou*, odă care plăcea enorm de mult marelui scrutor. El susținea că a strâns toate odele ce s'au scris de toți poeții din toate țările și a mea este cea mai bună.

Repetiția versului din fiecare strofă, care sugerează succesiunea anilor în timp: C'est une trouvaille.

La apariția volunțului meu de poezii mi s'a spus că Duiliu a făcut un strălucit raport la Academie pentru premiere.

Cerna fiind însă bolnav în Germania, s'a acordat lui premiul fără chiar să candideze și toți am aplaudat gestul inimos al Academiei.

Vorbind odată, tot la Academie, despre Poezia simbolistă și decadentă, Duiliu a declarat categoric: să înceteze domnii decadenți cu pretenția lor de noutate, de originalitate și perfecție; nimeni nu va putea să ridice versul la o mai mare fluiditate, culoare și perfecție decât au făcut-o Cincinat Pavelescu și Dimitrie Anghel.

Intorcându-mă din Paris în 1924 cu d-na Viardot, fosta mea soție, și luând masa la Enescu, Alice Viardot s'a pomenit cu o floristă că-î invadează toată masa cu tot coșul ei de garoafe roșii. Era Duiliu Zamfirescu care i le trimesese și a venit s'o felicite văzând înfrățite muzica și poezia.

Știți că d-na Viardot era coboritoare din Malibran și din marea cântăreață prietenă a lui Turghieneff — Paulina Viardot.

Destinul a vrut să mă însoțesc cu o descendentă a celei mai mari familii de muzicanți din lume, și eu la gimnaziul Cantemir era să rămân corigent la muzică. N'am putut niciodată să cânt convenabil Do, re, mi, fa, sol, la, si, spre stupefacția profesorului Vasilescu, care se mira că am 9 și 10 la celelalte materii mai grele.

CINCINAT PAVELESCU

EXODUL

Văd încă fețe arse
Priviri îndurerate
Săraci ce-și caută în noapte
Trecutele vieți.
C'o mână își mângâie
Copiii, desnădejdea
Le 'nvinețește fruntea
Ca piatra de mormânt.
Trec printre noi
Și buza le tremură. Așteaptă
Cuvinte ce-au fost spuse
Și care n'au răspuns.
Chemări rătăcitoare
Cutreieră lumina
Răsar tăcute stele
Și zările se sting.

Cu voi un cer se 'nalță
Tăcute lumi învie
Din mâna azi slăbită
Un fulger făurim.
Pribegi în suferință,
Statornici în nădejde
Vi-i veștedă azi pleoapa
Și ochii au secat.
Lăsați-ne să ducem
Și noi durerea voastră,
Lăsați-ne să plângem

Ce-ați plâns înfricoșăți
Să trecem împreună
Izvoarele de lacrimi
Să nu suspine-un frate:
Mi-e fratele pierdut.

De ce prin suferință
Ni-i dat să vă cunoaștem
Intunecați prieteni
Din tainicele vremi?
Urcați calvarul. Ochii
Abia vă pot cuprinde
Ursiți de soartă neamul
Pe creste să-l vestiți.
Voi asprele sentințe
Le veți rosti și mâine
Cu zarea înrourată
Deavalma frunți și cer.
Un iureș sfânt de soare
Pe măguri înoptate
Veți judeca ce-i viața,
Ce-i moartea în mormânt.

IULIAN VESPER

REFORMA GÂNDIRII LUI DE SANCTIS

DESORIENTĂRI CRITICE — DESANCTISIENII

Dacă timpul ar rămâne în conștiința noastră numai ca o ficțiune a minții și n'ar deveni o realitate spre a ne putea urmări trecerea clipelor odată cu prelungirea propriei existențe, viața sufletească n'ar mai avea dorul de a se regăsi pe sine în desfășurarea sa de proiecții și reliefuri.

Dar înzestrată cu această putere de a-și distinge fața, de a se recunoaște, ființa noastră își observă destinul creșterii sale și tresare cu orice intenție de fixare a laturilor personalității.

Atunci golul spațial vibrează de manifestările vieții, care prin intensitatea și durata ei impune timpului inform o curgere în graiuri și glasuri variate.

Așa se colorează istoria, și își îmbracă veștminte concrete, după cum idealurile noastre se aprind sau se sting în marginea unui alt orizont.

Astfel în conștiința istorică se deschid priveliști proaspete, și de cuprinsul lor viguros se umplu spațiile de timp, cunoscute sub numele de epoci.

Iar noi, urmărindu-ne fapta și acțiunea în speranța unui nou revărsat de zori, simțim că trăim.

De aci izvorăște de fapt și viața timpului, adică a firii noastre care se actualizează într'o perpetuă schimbare de perspective.

Dacă nu s'ar ivi acele glasuri semnificative, care prin vibrația lor să coloreze timpul și să devină epocă, istoria ar sta mută.

Numai epocile, prin conținutul care le și provoacă întinderea și fața, reprezintă o substanță. Ele vorbesc prin freamătul aspirațiilor umane, neîncetat ursite să se rezolve în iluminări de tonuri și colori deosebite.

E natural deci, ca ritmul istoric al faptelor culturale să-l căutăm între acele conținuturi de aspirații care ar circula de-a-lungul vremilor spre determinări de forme și înțelesuri noi.

Și atât de mult se identifică acele conținuturi de idei și sentimente, cu epoca în care se afirmă, încât avem impresia că însuși timpul acela ar fi având predispoziții ce se cer actualizate. Parcă nu oamenii ar fi aceia cari sunt destinați să făurească orizonturi din consumarea vieții lor încărcate de dorinți și idealuri.

Dar dacă totuși e posibilă acea identificare de om-epocă, prin ceea ce am numi conținut rațional, capabil de progres și dezvoltare, e prea arbitrar să credem același lucru despre conținuturile artistice, știindu-se că acestea sunt în realitate *forme* subiective.

Aci e vorba de accentuarea unui individualism, care prin esența sa își are o rațiune de a fi desfăcându-se de timp.

Forma artistică e o cutremurare a spațiilor istorice, chiar dacă în artă se vor reflecta unele concilierii raționale, deci temporare.

De aceea, ne vine greu să admitem fără nicio discuție, ceea ce unii înțeleg prin *artă pură*, dacă socotim că spiritul creator, și atunci când apare eterizat în acel inefabil artistic, nu renunță la niciun aspect al firii sale.

El își nuanțează expresia din năvala întregului cuprins sufletec, din viața ce poartă în sine, reflex misterios de pământ și cer.

Așa că privitor la problemele ce ne vor interesa, e mai natural să socotim conținuturile colorate din toate aspectele vieții, însă într'o proporție ce dă întâietate uneia sau alteia din nuanțele momentului exprimat.

În felul acesta, vom avea epoci culturale de nuanță mai rațională sau mai artistică, ori de orice alt ideal voim.

Vor fi cazuri, când aspecte sau epoci din istoria culturii se leagă între ele prin fire de interes comun și când omul gânditor pare mai înțeles cu spațiul istoric în care trăiește, după cum vor fi altele, când momente din ființa omului nu încap în nicio epocă, iar epocile, unele față de altele, par adevărate răsturnări de conținuturi.

Ținând seamă de acestea, se va vedea că secolul XIX, deși văzut în conflict cu al XVIII-lea, păstrează dela acesta, moșteniri de care nu se putea lipsi.

Oricâtă noutate se atribue revoluționarului veac al XIX-lea, în realitate nicio schimbare vădită de situații și idealuri nu înregistrează primii săi ani. Cele câteva observații teoretice, deși sunt luate drept prevestirea unei lumi cu altă față, încă n'au deschis epocă.

Voluminoasa *Histoire Littéraire* (1819) a lui Ginguené, corectată și completată mai târziu de Francesco Salfi (în vreo 14 vol.), repetă umil munca și modul de a gândi despre literatură, al unui mare cărturar din secolul anterior. Opera aceasta, așa de răspândită o vreme, nu numai că nu manifestă o mentalitate nouă, fiindcă examinarea literară ce pare să se adauge sfios ca element nou, nu constituie încă o nouă orientare critică, dar urmează pas cu pas concepția lui Girolamo Tiraboschi, — o mândrie a erudiției veacului XVIII.

Prin reluarea vastului proces de construire a literaturii, începută de harnicul bibliotecar din Modena Estensi-lor, dela Etrusci și dusă până în secolul XVII, din care să nu lipsească nici istoria științei, nu se taie legăturile cu trecutul.

În privința criticii literare, spațiul veacului XIX așteaptă netulburat și nu devine epocă nouă, până după prima sa jumătate, cu Francesco De Sanctis.

Și s'au scris în acest răstimp multe istorii literare, cu vădită conștiință de împotrivire și condamnare a secolului XVIII. Se știe cum, pentru tinerii cari se socoteau răscoliți de aspirațiile altei epoci, Voltaire trecea drept *la bestia nera*.

Hulitul secol era învinuit că tot acel imens material de istorie și cultură, adunat spre o reconstruire cât mai sigură a trecutului, fusese tendențios mânuit spre a deveni propagandă de idei religioase și politico-filosofice.

Se mai respingea și procedeul de a se fi făcut cercetări exagerat de extinse, în dauna adâncimii faptelor.

Dar negarea totală a tot ceea ce se făcuse, pe lângă faptul că era nedreaptă, era și contrazisă; nedreaptă, fiindcă de pildă lauda secolului XIX de a fi dat atenție literaturii populare, e împărțită cu settecentiștii, cari făcând propagandă în clasele de

jos, se desbrăcau de unele obiceiuri ce-i distingeau până atunci și deveneau mai populari. În acest fel, se înlesnea celor de mai târziu apropierea de popor și cunoașterea lui. Era contrazisă atitudinea, pentru că teoretic se învinuiau anume norme de a se studia, pe când în mod practic se urma aproape același drum.

Cesare Cantu așa apare în scrierile sale și un progres în istoria literară încă nu se vede.

E copleșit și el de întinsul material ce posedă.

Chiar dacă Luigi Settembrini nu se pierde în răceala erudiției, sufletul său de patriot sortit luptei și suferinței, nu se poate stăpâni să nu împrumute istoriei literare, freamătul politic retoric.

Esteticul în literatură devine pentru el prea adesea o exaltare de avânturi patriotice.

Ca noutate în gândirea critică, secolul începe tot cu De Sanctis și lumea cea nouă nu este a începutului numeric de veac, ci a epocii deschise prin reforma desanctisiană.

De aceea ni se pare că epocile pot deveni realități istorice, deoarece ele vin ca modificări de idealuri, pe când secolele rămân măsuri exacte ale istoriei și nu-și pierd ficțiunea spre a deveni realitate, dacă nu se colorează de semnificația unor epoci.

Din aceleași motive, când acum câțiva ani, prezentam o critică a lui De Sanctis ¹⁾, deși îi urmăream îndeosebi puterea de a evoca și reprezenta pe scriitori, lăsam totuși să se înțeleagă, că opera sa nu e destul de prețuită dacă e luată numai ca o capodoperă a criticii romantice, cum de obicei e privită.

Era o viziune critică de adânci meditații și o expresie a unui interior artistic necunoscut studioșilor de până atunci. Se tăia o fază nouă în istoria criticii.

Interpretarea ce da literaturii, avea acea autoritate gravă și liniștită pe care o au numai lucrurile mari.

Critica aceasta în care se reflectă nu numai literatura și cultura unui popor, ci însăși viața cu ecourile ei de eternitate, se opunea și umbra pe cea clasică, deși primise ultimul prestigiu prin subtilitatea lui Giacomo Leopardi.

¹⁾ *Note critiche alla critica letteraria* di Tr. De Sanctis, Genève, Leo Olsski, 1930.

Relief luminos în nesiguranțele de critică contemporană, De Sanctis atingea un ideal pe care raționalismul spiritului francez nu-l atinsese nici în critica lui H. Taine, nici în cea a contemporanului său ambițios Sainte-Beuve.

Surprinzând ca nimeni altul izvoarele de creație în obscura lor germinare, nu numai că se distanța de pretențiosul istorism, adesea falsificat, al veacului XVIII, dar depășea critica tuturor marilor Italieni, și doar nu fuseseră puțini, când aproape fiecare creator de artă, începând cu Dante din *De Vulgari Eloquentia*, fusese un gânditor critic!

Fię sub formă de confesiune în raport cu propria artă, fie ca doctrinari ai unui curent literar, scriitorii italieni au lăsat sculpitoare pagini de critică literară. O mărturie edificatoare avem în frumoasa antologie critică a d-lui Prof. Al. Marcu, despre a cărei însemnătate ne vom ocupa pe larg altădată ¹⁾.

De altfel, spiritul critic este o însușire de înaltă demnitate în mintea scriitorului italian, și nevoia aceasta de a reflecta asupra artei, mărturisește acea rezistență de nuanță clasică, prin care literatura italiană se și ridică într'o atmosferă de solemnitate singulară.

Nu credem ca *țimile istorice* și *realitățile artistice* ale unei literaturi, să se fi înmănunchiat într'un critic de renume cu atâta noutate și cumpănire de spirit, cum vedem în capodopera criticii desanctisiene *La storia della letteratura italiana* (1870—1871).

E cartea celor mai intime revelații pe care critica le-a trăit în fața literaturii.

Dacă ne-am alătura istorismului critic desanctisian, după care unele veacuri își au cărțile lor semnificative, întrucât din conștiința artistică a marilor scrieri, De Sanctis desprindea și una istorică, în care spațiul secular, lumea timpului își recunoștea acolo acțiunile și idealurile, am spune că pentru conștiința critică, opera de mai sus e cartea veacului.

Sufletul italian, în lupta cu rândurile istorice pentru credință și concepții, e pentru prima dată cuprins în esența sa de o conștiință critică.

¹⁾ *Critica italiană dela Vico la Croce*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941.

Pare că De Sanctis vrea să răscumpere în acest sens gloria italiană, care prin literele sale, dela un timp nu mai interesa mult lumea europeană.

Și e drept că dela *Poetica Renașterii*, prima minune artistică a lumii noi, glasul Italiei nu mai fusese ascultat cu prestigiul de până atunci. Totuși, cu toată precizia arătată în distingerea fantasmei poetice, de ceea ce încă nu devenise artă, cu tot acel echilibru clasic ce deșteaptă în minte demnitatea artei manzoniene, triumful acestui om nu încălzește îndeajuns nici pe compatrioții săi.

Recunoașteri izolate avusese, și chiar dela oameni mari, însă opera sa era prea localizată prin materialul tratat, care era strict național după cum a văzut Croce ¹⁾.

Mărturisirea entuziastă a lui Brunetièrre în ale sale *Etudes critiques* că nu se poate abține de-a nu cita istoria literară a lui De Sanctis, care ar fi vrut să se citească și în Franța, încă nu stârnește valvă peste hotare.

Așa că *Istoria literaturii italiene*, cu întinsele ei desfășurări, — adevărate scene și acte în care personajii, — o infinitate, își desvăluiau secretul ființei lor biruitoare sau învinse, — n'a putut vorbi nimănui cum trebuia.

Târziu de tot, la începutul veacului nostru, De Sanctis a devenit o problemă a culturii moderne și deschide epocă în gândirea critică, prin dreapta înțelegere a lui Benedetto Croce.

În laturile spiritului critic italian ce ne preocupă aci, nu vom mai deschide opera desanctisiană pentru a-i privi interiorul de epopee, în care se sbate un întreg popor, după cum destinul a voit să-l țină pe culmi ideale sau să-l frământa în prefaceri de conștiință, nu încă destul de luminoase.

Reamintim doar că aci sunt strânse, monument, multe secole de muncă și creație italiană și trecem să urmărim ceva din rosturile gândirii desanctisienne, prelungite în perspectiva istoriei literare.

Formația gândirii sale este o continuă reacție și reformă a ceea ce se spusese până atunci despre literatură și artă.

Până la De Sanctis, critica fusese mai mult un țesut de preocupări pentru a se pregăti înțelegerea artei, însă în interiorul ei

¹⁾ *La letteratura della nuova Italia*, Bari, Laterza, 1929, p. 361.

se intra prea puțin. De aci, tot felul de preconcepte și doctrine care mai de care mai măreț susținute de experiența intelectului.

Se pregătise o armură de învățăminte externe așa de greoaie, și criticul era dator să și le însușească. Adesea se gusta mai mult din ele, decât din artă, și însemnătatea ce le-o da, reieșea nu atât din desvăluirea părților artistice, cât din severitatea dogmatică a învățămintelor critice.

Criticul încă nu putea vorbi direct cu arta.

De Sanctis răstoarnă acest mod de a face critică.

Robust interior de gânditor, distingând dela început partea esențială a problemei, văzuse în metodele critice niște simple experiențe filologice istorico-moralizatoare sau confuz estetice, întrucât prea mult străbătute de abstracțiuni.

Recules în intimitatea procesului de creație, vrea să surprindă freamătul artei, nestingherit de umbre metodice.

Se deduce că el nu va fi un susținător de norme critice și nici nu va putea oferi urmașilor, astfel de lucruri. Și tocmai acestea ar fi avut răsunet în atmosfera contemporană.

Cu opera sa se întâmplă ceea ce se întâmplă cu marii creatori, care prin sublimarea idealurilor în orizonturi prea depărtate, par să fi rupt firele cu înțelegerea de care dispuneau contemporanii.

Ca un artist a strâns tradiția experiențelor trecute, însă ființa i s'a agitat peste obiceiuri și dogmă.

Uneori a întrevăzut ca un iluminat, lucruri abia bănuite.

Se știe câtă vâlvă a făcut faptul că De Sanctis, care încă nu învățase germana, citind numai o parte din *Estetica* lui Hegel în traducerea franceză a lui Bènard, s'a și edificat asupra sfârșitului ei, și până să apară întreaga operă, a dezvoltat elevilor săi concepția hegeliană așa cum va fi.

De această întâmplare surprinzătoare pomenește cu admirație Angelo Camillo de Meis, prieten și mai târziu elev al lui De Sanctis, când îl comemorează la Napoli în 1884.

Nu se poate trece cu vederea acest fapt și, pus în circulație odată cu studiile noi critice după 1900, pentru acum îmbracă haină de sărbătoare și legendă.

Cu excepțională putere de a intui își fixează planul de judecată sigură asupra vieții și culturii.

În munca sa de critic va pătrunde tocmai acel presentiment al realității artistice, acea viață reînoitoare care face ca sistemul gândirii sale să nu mai fie numai o bună combinație de metode, cum se dovedise a fi critica de până atunci.

Cercetarea și sistematizarea descoperirilor critice erau însoțite de vibrația artistului. Răspândește umbrele care, din motive de metodă sau de altă natură, se așezau între critic și artist.

O împerechere de însușiri în stare de a satisface idealul critic întrevăzut de marele romancier Gustave Flaubert, în răspunsul ce-l da unor observații făcute de George Sand. Scriitoarea, probabil nevăzând încă nimic dincolo de metode pentru a le reînvia și a le scoate din toropeala disciplinelor moarte, prevestea prietenului său dispariția criticii.

Flaubert însă așteaptă cu încredere sosirea aceluia critic de înaltă viziune, care să umple cu entuziasm doctrinele intelectualiste și, ca un artist, să reconstruiască ceea ce era viu în artă.

Ochiul critic al scriitorului gânditor, intuia pe deasupra filologismului și retorismului francez și prevedea rezistența criticii în însăși însuflețirea ei prin artă (*Lettres à George Sand*, Parigi, 1884 (scrisoarea din 2 Februarie 1869, p. 81), după Croce).

Dar nu totdeauna condițiile de mai sus, întâlnite la un critic, îi și asigură superioritatea în cele ce va gândi despre literatură, pentru că nu se poate spune că poetul-critic, Ugo Foscolo, n'a avut destulă pregătire filologică și destulă sensibilitate artistică, și totuși nu critica sa este idealul.

Modul cum s'a conformat el canoanelor estetice, observațiile ascuțite ale omului de geniu, l-au legat de alt destin.

A fost cel dintâi care s'a orientat în avântatele idealuri romantice spre a da cercetărilor în literatură caracterul de critică literară. Caracter ce reieșea nu din severitatea intelectualismului îmbăcsit de preconcepte și formalism secătuit de lungile experiențe doctrinare, ci dintr'o descătușare a sufletului care îndrăznește să-și mărturisească entuziasmul pentru artă.

De altfel, Foscolo se așeza printre cei dintâi orientați în lumea cea nouă, odată cu *Ultime lettere di Iacopo Ortis*, dând satisfacție multora, că și Italia avea un Werther al său.

Italia avea acum confesiuni romantice, iar critica literară își găsea în melancolicul poet, pe cel care îi prevestea o viață de

gândire și contemplare. De aceea, în critica italiană, Foscolo trece ca înclinat să interpreteze arta mai mult după ecurile ei sufletești și mai puțin după metode.

Iar De Sanctis, marele reformator al criticii nu numai că-i dă vigoare printr'o gândire estetică sistematizată, dar deduce problema artei din însuși faptul artistic; îi discută rostul, descoperindu-i esența intimă și idealurile până atunci necunoscute.

De aci înainte, critica era sortită să devină mod de a gândi asupra artei, meditație care să-i asculte rezonanțele ei adânci și să se rezolve în cunoscutele realizări critice desanctisiene. Așa s'au desăvârșit acele pagini de critică literară care își depășesc semnificația de comentariu, dovedindu-se expresie a unui interior de gânditor și artist. Altădată vom desprinde din proza lui De Sanctis și ceea ce face din el un mare scriitor al veacului XIX.

Dar ceea ce la De Sanctis devenea mare progres critic, nu era o perfecționare de metode, ci soluționare genială a unui raționament estetic, în momentul când criticul avea impresia că artitul i se confesează mai sincer, mai apropiat ca niciodată.

Atunci se stabilea o conviețuire intimă între sufletul criticului și substanța reliefurilor artistice.

Se petrecea în critică un fenomen asemănător celui de creație fantastică.

Criticul, prin stăruința sa de a cunoaște și a-și însuși opera de artă, da naștere unei forme de gândire, de fapt provocată și determinată de lumea din opera studiată și intrată acum în patri-moniul gândului critic.

Pe calea aceasta, lumea artistică era rechemată la o nouă viață și prin atingerea cu sufletul entuziast al criticului, ea nu mai trăia în forma sa inițială și încremenită în clipa creației, ci în cea atunci făurită.

Rechemarea la viață a lumii artistice, înseamnă actualizarea sa în preocupările unui nou interes de cunoaștere. Prin izvorirea aceluși curs de viață ce se revarsă din interiorul artistic în cel critic, arta freamătă ca atrasă de idealuri nebănuite.

Artist mare, asemeni criticului, De Sanctis era predestinat să vorbească direct și intim cu lumile poetice, să distingă și să păstreze fascinația fantasmelor creatoare în laturile ei firești,

Minte filosofică, intuiție de artist, simț istoric și conștiință trează spre a recunoaște proporția lucrurilor, — sunt aspecte ale criticii sale.

Nu discutăm acum motivele ce-au înrăurit spre a nu fi rodit, cum ne-am fi așteptat, critica lui De Sanctis.

Sunt anume probleme de gândire, care prin modul lor de a trăi în viața spiritului, ne îndeamnă mai mult să le constatăm ecoul lor, decât să le motivăm prezența sau absența.

Așa ni se pare cazul lui De Sanctis.

Principial, credem că, deși e vorba de o gândire cu ramificații în diferite spații istorice, ceea ce decide însă neîncolțirea ideilor, este, nu atât faptul că n'au fost împrejurări favorabile, cum susține concepția naturalistă, ci fiindcă au lipsit spiritele necesare cultivării și continuării unei astfel de cugetări.

De obicei se continuă ceea ce se înțelege, adică ceea ce se potrivește cu idealurile în predispoziție ale celui ce se numește urmaș.

Fără îndoială, din rezonanța istorică a unei opere mari se dezvoltă, ca nevoie de maturizare a unui raționament în formație, acele elemente pasive care întocmai ca izvoarele fără murmur, fără cale, neieșite încă la lumină, așteaptă clipa unei chemări la viață.

Nu se poate moșteni caracterul intim al unei opere, profundele tonalități specifice gloriei autorului, fiindcă atunci n'ar fi decât o imitație sau o repetiție inutilă.

De sigur, s'ar fi găsit în opera desanctisiană izvoare de viață care să devină drum nou, dezvoltare de gândire într'un sens progresiv pentru critică, dar din câte vom vedea, reluările motivelor critice pentru urmașii desanctisieni, au fost mai mult de natură regresivă.

Ei au fost mai ispitiți de istorismul, pozitivismul și filologismul care se potriveau cu înclinările lor spirituale.

Aceste caractere cultivate de studioșii literaturii dovedeau că structura lor nu le îngăduie să depășească ideile culturale la modă.

Ei trăiau din atmosfera contemporană și cum pe atunci a raționa asupra unor atari probleme, însemna reconstruirea trecutului așa cum a fost și cum acele reconstruiri erau precizări documentare, lăsate însă în faza analitică, pentru că peste ele nu

trecuse gândul să le sintetizeze, literatura intra în judecarea criticilor, după acele criterii generale.

Mințile ațintite mai mult către acele norme de perfecționare a modului de a raționa, pierdeau cu totul din vedere agitația adâncilor intimități artistice.

Critica devenise în mare parte o continuare de criterii tradiționale care, deși depășite de geniul critic al marelui napoletan, nu se stinseseră. Studiile literare se îndreptau tot mai mult spre interpretările iesuite ale secolului XVIII, formulate după principii neartistice și împotriva cărora se pronunțaseră mințile înțeleghătoare încă dela începutul Ottocent-ului.

Cultivarea aceea de scrieri greoaie, cronologice și erudite, condensate în grămezi de informații suprapuse fără fir vital, trecea pentru De Sanctis, pregătit ca educație culturală între 1830—40, ca ceva mort.

Iar Foscolo, încă din 1809, spusese că Tiraboschi, prin răbdarea și persistența sa de lucru, va servi istoriei literare italiene ca document informativ.

Dacă din toate acestea nu s'a înțeles ceea ce alții de mai înainte înțeleseseră, nu e de vină timpul cu ideile oferite ca modă, ci oamenii cari n'au putut învinge timpul.

Nesiguranța critică se accentuează, fiindcă nu s'au ivit spirite cuprinzătoare spre a atinge miezul realității artistice și care să reconstruiască actualizând procesul creației.

* * *

Pentru a se motiva golul și desorientarea ce-au urmat lui De Sanctis, s'a luat în considerare schimbarea mentalității timpului ca provocată de răsturnarea unor evenimente politico-sociale.

Benedetto Croce, cu multă autoritate și documentată cunoaștere istoriografică a tuturor problemelor culturale ce stau ca teme și formație a vieții Italiei, referitor la epoca ce ne interesează, observă: « *Quel che accadeva era cosa non dell'Italia solamente, ma di tutta Europa, dove dappertutto si venne spegnendo dopo il 1850 (e in Italia alquanto più tardi) l'interessamento speculativo. Ecciò accadeva naturalmente, per effetto del finire dei grandi contrasti ideali che avevano accompagnato e immediatamente seguito la rivoluzione e la guerre napoleonico, radicalismo e*

tradizione, razionalismo e fede, intelletto e ragione dialettica, fantasia e filosofia, e per effetto del temporaneo comporsi delle lotte nazionali e liberali, che misero capo a un quasi generale, assetto borghese-costituzionale; donde il nuovo prevalere dell'interessamento per le scienze fizice e naturali, promotorici delle industrie e del benessere, e per le scienze empirico-sociologice, adatte a risolvere mercé l'esperienza e la comparazione difficoltà di tecnica-sociale. (*Storia della storiogr. ital.* (nel secolo deamono), Bari, Laterza, 1921, vol. II, pp. 107—108).

Rațiunea istorică a lui Croce nu poate fi pusă la îndoială, dar constatările acestea, ca și altele ce se fac mai jos pentru susținerea aceluiași convingeri, oricât de mult ar corespunde unei stări generale de spirit, nu îndreptățesc orice manifestare concretă.

Afirmațiile crociene, indiscutabil stabilesc sensul istoric al faptelor și vor motiva unele probleme, însă nu tot ce se întâmplă în acest timp, e necesar a se conforma acestor stări de lucruri.

Spre a ne convinge de ce s'au schimbat idealurile în critica postdesanctisiană, de ce ar fi nevoie să-i căutăm rădăcinele într'o atmosferă așa de generală, când noi avem la îndemână manifestările precise ale reprezentanților acestor desorientări critice?

E natural să ieșim din generalități, și să ne apropiem de faptele concrete.

Trecând la studierea scriitorilor critici, vom găsi motivele schimbării de lucruri în însuși caracterul ființei lor, care în mod firesc își desvăluia mai întâi pornirile lăuntrice și numai într'o măsură redusă, reflexul fluctuațiilor externe.

Ceea ce va hotărî caracterul criticii literare, e chiar structura individuală a celor chemați să judece chestiunile de artă și literatură.

Și discutând de oameni, iar nu de colectivitate, constatăm că cei cari se conformează dispoziției spirituale a timpului n'au o gândire a lor, particulară, și nedistingându-se prea mult de aspirațiile nivelate de moda contemporană, trăiesc din bunurile comune vremii.

Cine nu se poate sustrage directivelor la modă, înseamnă că nu dispune decât de acele însușiri ale tuturor.

Nu vede dincolo de ceea ce nu e al său, spre a se regăsi pe sine, în ceea ce pare să fie trăsătură personală.

De aceea nici discreditarea unor moduri de a filozofa în Germania, unde se striga împotriva metafizicii, nici starea spirituală din Franța, recunoscută pe la 1888 în cuvintele criticului francez A. Penjon, care se plângea în « Revue philosophique », XXV, 538, că din Vico nu mai rămăsese în conștiința timpului, decât « le souvenir assez vague d'une doctrine paradoxale, résumée en deux mots italiens à demis-compris: *corsi, ricorsi* », pe care și Croce le are în vedere în sprijinul convingerilor sale, încă nu spun mai mult.

Avem aceeași criză filosofică și atât.

Sunt constatări de nedesmințit. Dacă însă sunt luate drept cauze ce-au împiedecat anume orientări ale gândirii, li se poate opune însăși manifestările idealiste ale lui Vittorio Imbriani, școlar al lui De Sanctis, care dacă n'a schimbat prea mult din declinul pronunțat, e fiindcă în afară de ceea ce a dat și de modul cum a gândit, n'a putut face mai mult.

Fiecare trăiește din predispozițiile propriului interior.

Oricât, în privința activității lui Imbriani, observăm de pe acum, că printre criticii din această epocă, este singura individualitate mândră de cuprinsul său sufletesc și care, prin reacțiunea manifestărilor sale, vine în conflict cu mentalitatea contemporană și agită perspective demne de marile figuri ale veacului.

Iar dacă activitatea sa nu s'a îndreptat spre acele preocupări ce l-ar fi ținut strâns de idealismul părăsit pe atunci, nu înseamnă că au fost motive externe.

Nu din cauza atmosferei contemporane, școlarii lui De Sanctis au întrerupt dâra lăsată în urmă de maestru.

Unii au mai spus că desorientarea ce-a urmat operei desanctisienne se datoresc faptului că însuși De Sanctis se îndepărta de convingerile din tinerețe, atunci când îndemna generația în formare, spre realitatea imediată, și singură a faptelor particulare.

Vittorio Rossi, regretatul profesor dela Universitatea din Roma, cu firea sa de erudit, care uneori atingea și momente de gândire mai nouă, vorbind odată nu tocmai entuziasmat despre critica lui De Sanctis, recunoștea totuși că el aducea ceva din sine în principiile estetice, însă în privința arhitecturii și modului de a fi alcătuit istoria literaturii, nu făcea decât să urmeze atitudinea romanticilor, cari căutau în literatură expresia civilizației.

În acest fel, se năștea capodopera școlii romantice, adăogând istoriei, sentimentul de om modern.

Mai spunea, că odată cu acestea se închidea o epocă și că opera lui De Sanctis se construiește pe două secole de erudiție și că acum, dincolo de sinteza atinsă, el însuși vedea în mod necesar o epocă de pregătire, în vederea altei sinteze istorice a literaturii.

Pentru a dovedi acest program ce se deschidea viitorului, se citează, de obicei, studiul *Settembrini i suoi critici*, apărut în «Nuova Antologia» din Martie 1869.

E adevărat, aci recomandă că istoria literară, «non dee essere un viaggio artistico, sentimentale, estetico», ci «un serio lavoro scientifico»; și, în alt loc mai spune: «Una storia della letteratura è come l'epilogo, l'ultima sintesi di un immenso lavoro di tutta intera una generazione sulle singolo parti».

După sinteze ale trecutului, ca cea dată de un Tiraboschi sau un Ginguené, trebuia să vină o lume nouă, care de fapt era aceea a cercetărilor științifice.

De aceea «non c'è più alcuna pagina della nostra storia che resti intatta. Dovunque penetra con le sue ricerche lo storico e il filologo e con le sue speculazioni il filosofo e il critico.

L'antica sintesi è sciolta. Ricomincia il lavoro paziente dell'analisi parte per parte».

Cei cari găesc desorientare critică în afirmațiile de mai sus, se bizuesc numai pe o parte din gândurile lui De Sanctis, fiindcă a recomanda monografia, ca temei de lucru, pentru a se ajunge la ceva serios, ne poate servi și astăzi, numai că nu este nevoie să rămânem la ceva fragmentar îngrămădit. Trebuie să posedăm acel gând ce lucrează din interiorul adânc al lucrurilor și care se ridică la perspective de cugetare, construind istoria intimă a faptelor întâmplate în viața spiritului.

Dar tot în același studiu se mai spune «Una storia della letteratura presuppone una filosofia dell'arte, generalmente ammessa, una storia esatta della vita nazionale, pensieri, opinioni, passioni, costumi, caratteri, tendenze; una storia della lingua e delle forme; una storia della critica e lavori parziali, sulle diverse epoche e sui diversi scrittori».

Iată aci vederile sale vaste, și pline de preocupări; în ele se întâlnesc orizonturi ce reflectă în adevăr noul mod de a gândi

despre acea lume revărsată în calea spiritului, spre a deveni istorie. Acestea n'au fost văzute.

De Sanctis nu poate fi învinuit de anume îndrumări dăunătoare criticii viitoare deoarece nu în ele era esența concepției sale, ci în neîntrecutele pagini de istorie literară. Și apoi chiar în studiul luat drept program, indignat de felul cum se scria asupra chestiunilor de literatură, constată că încă nu se știe ce este literatura și ce este forma artei. Spiritul filosofic și serioasa cunoaștere istorică, ce trebuiau să fie temeiul problemelor discutate, erau înlocuite prin generalități goale.

Iată un citat: «*Abbiamo vuote generalità, niente che sia frutto di alta speculazione filosofica o di serie investigazioni storiche*».

Se știe cum a fost privită opera lui Settembrini și cum, prin pilda muncii sale reformatoare, De Sanctis oferise veacului, realizări și idealuri critice peste care nu s'a mai trecut.

A spune că pe cercetări serioase și documentări corecte se va înălța monumentul de mâine, nu înseamnă că se ia dreptul de judecată critică al celor ce-ar fi voit să stabilească raporturi juste în viața lucrărilor artistice.

Tânăra generație nu era silită să rămână pasivă și să vadă numai legătura externă și superficială în tratarea problemelor de cultură.

Nu s'a mai prins înțelesul faptelor, ci istoria lor.

Și apoi îndemnrurile lui De Sanctis nu privesc numai critica literară, ci întreaga viață.

Vorbea gânditorul și educatorul de generații cum a și fost în realitate. În spusele sale se reflectau idealuri imediate.

Privind peste întinsul și variatul spectacol al vieții contemporane, observă că tinerii de atunci sunt înclinați către pozitivism și realism, și că în entuziasmul lor găsește ceva din propria sa generație, cu deosebirea că de astădată zeitatea vremii nu mai era idealismul filosofic.

E o constatare ce nu păcătuște cu nimic.

Că era în vâlvă unul sau altul dintre sistemele filosofice, n'are mare însemnătate în mersul vieții, care nu trebuie să se plece unor astfel de abstracțiuni, deoarece De Sanctis niciodată n'a crezut cu tot dinadinsul în ele.

Stăruia însă, și aici vedea el problema centrală, asupra faptului că ceea ce se face, să se facă serios și realitatea concretă a lucrurilor să fie prezentă în orice manifestare a spiritului.

Vrea ca tineretul să deschidă ochii asupra adevărului concret.

Dorește să-l sustragă dela rătăcirea în abstracțiuni deșarte, împotriva cărora a fost și pe care le-a folosit numai ca pe niște exercitări ale minții.

Descoperind pentru tineret izvorul de viață în însăși realitatea trăită, nu imaginată, îi prezintă substanța, iar nu ficțiunea ei.

Cere o trezire a spiritului italian, o reculegere în ale sale, spre a distinge nebulosul de clar, artificiosul de natural, pentru că numai având sensul adevărat al lucrurilor se va putea nădăjdui în manifestări substanțiale.

De aceea cu drept cuvânt, marele filosof al *idealismului actual*, Giovanni Gentile, vede în aceste preocupări de înaltă răspundere, adevărata atitudine pe care De Sanctis, în calitatea sa de educator în fruntea țării, era natural s'o aibă ¹⁾.

Cerând Italianilor întărirea caracterului prin educație fizică, i se părea că îndeplinește o nevoie a rasei latine, pe care se pronunțase că vrea s'o scoată din expansiunea sa exagerată și să-i alunge frivolitatea, înfruntând cunoașterea aspră a realității.

Părea că țintește la acea perfecționare a vieții din timpul Renașterii, din care însă ar fi vrut să lipsească acel concept rafinat de forme, semn al decadenței.

E de altfel, vigoarea și seriozitatea pe care criticul o cerea ca un profesor obiectiv, chiar artiștilor creatori, fiindcă nu i-ar fi vrut desrădăcinați de realitatea robustă a faptelor.

Viața artei era ceva serios și când se pierdea această însușire, urma neseriozitatea, lipsa de credință, indiferența și de aci, decadența.

În asemenea cazuri, viața idealurilor artistice se prăbușea din tăria ei și devenea o sterilă aparență literară, pe care De Sanctis o înfierase oriunde o întâlnește în literatura italiană.

Dar recomandările nimănui nu prejudiciază soarta problemelor literare ce vin să se desvolte.

Și pentru a se vedea cum împrejurările devin simple incidente, când avem în față o gândire sigură, să ne amintim de ceea ce i

¹⁾ *La filosofia dell'arte*, Milano, Treves, 1931, p. 309.

s'a oferit lui De Sanctis, ca studii pregătitoare și la ce a rămas el potrivit aspirațiilor sale.

Dela primele învățături primite la școala retorico-gramaticală, susținută în virtutea unei lungi tradiții napoletane de marchizul Basilio Puoti, frageda mințe a criticului de mai târziu se găsi într'o continuă reacție.

Neplăcându-i cum se discută aci, despre limbă, întrezărește o mulțime, studiind gramaticile franceze din secolul XVIII, — între ele, pe cea a lui Condillac și pe cea a lui Gérard. I s'a părut că aci va găsi un concept filosofic care să-i satisfacă firea sa meditativă, dar nu rămase convins nici de ceea ce se gândea în acestea.

Iși desaproabă și gramatica ce încercase a face sub înrăurirea franceză, fiindcă mințea sa intuia calea naturii maestre ori de câte ori încâlciri intelectualiste păreau să-i împresoare gândul.

Nu putea concepe ca limba în infinitele sale modificări și nuanțări ar fi putut să încapă în logica spiritului gramatical. Tămăduit de asemenea înfrângeri ale bunului simț, își urmează calea gândurilor sale, chemate să verifice tot ce se făcuse în critică până atunci.

Se luptă cu toate doctrinele și idealurile ce i-au încrucișat drumul formației sale.

Forma în literatură nu mai este cea pe care și-o imagina bătrânul Basilio Puoti, oricât de onest găsită în sonoritatea externă și rigidă a scriitorilor clasici, ci o alta, izvorită din frământarea unei vieți ascunse și adânci.

Nu rămase sclavul niciunei experiențe.

Nici măcar filosofiei idealiste, din care se nutrea, nu-i acordă fără rezerve toată dreptatea. O teamă sau o neîncredere se așeza între el și pretențioasele sisteme.

I se părea că nu mai atinge realitatea concretă, că îi scapă substanța naturii, dela care nu vrea să se abată pentru autoritatea niciunui sistem de gândire.

Spunea că filosofia îl distra când vrea să se mai îndepărteze de lucrurile ce-i apăsau prea serios conștiința.

Scepticismul său în fața celor gândite în filosofie, îl face să vadă în orice sistem, oricare ar fi el, un germene de exagerare ce-l va duce la compromis.

Răspunzând la scrisoarea iubitului său școlar, Vittorio Imbriani, care i se destăinuise revoltat că Hegel «inchiudendo ed alzondo nel suo sistema il passato», — suprima viitorul, recunoștea, că deși gândirea modernă era în filosoful german, totuși prezinta exagerări, care mai curând sau mai târziu aveau să ducă la materialism.

Entuziasmul tinereții sale pentru idealismul hegelian, devenise mai târziu un *idealismo sconfinato* care va trebui să se supună acelei desagreări, ca orice sistem filosofic.

Dintre produsele minții omenești, numai arta îi dă lui De Sanctis convingerea că nu e pândită de vreo ruină care să-i sugereze inutila efortare a spiritului de a o fi construit.

Numai arta i-a dat impresia că rezistă, prin armonizarea idealurilor sale într'o formă definitivă, oricărui timp.

Pentru celelalte construcții omenești a păstrat o rezervă, un plan de judecată din care să privească liber.

Este interesant de observat că De Sanctis, spre a surprinde semnificația adâncă a artei, simte nevoia să se desbrace de orice umbră de preconcepte dogmatice, care i-ar întrerupe comunicarea directă cu opera studiată, pe când în fața sistemelor filosofice își ia toate măsurile, spre a ține prezente bănuelile asupra duratei adevărului conceput. Vrea să se țină în afara oricărui miraj intelectualist fiindcă, aci, viața nu i se părea completă.

Înțelegea că nicio putere cerebrală nu poate cuprinde, în forma absolută a sistemului, semnificația fluctuantă a vieții umane.

Când vedem că această dreaptă cumpănă a minții sale n'ar vrea să se încline mai mult într'o parte sau alta, spre a nu lua iluziile drept realitate, când îl găsim așa de autocontrolat în afirmațiile sale ce vor să cuprindă esența vieții ce durează peste timp, înțelegem de ce De Sanctis putea să-și manifeste neîncrederea în critica «a priori» în *Saggio sul Petrarca* (1869), fără însă să-l socoatem, de aci, înrâurit de materialism, cum s'a afirmat.

Chiar dacă am admite că după 1860 se va fi desfăcut de estetica hegeliană (cum iarăși s'a spus¹⁾), încă nu reiese că îndemnul către o cunoaștere a realității substanțiale, umbresc idealismul, și de aci caracterele criticii viitoare.

¹⁾ B. Croce, *Saggio sullo Hegel*, Bari, Laterza, p. 384.

A se fi purificat de orice preconcept în fața artei, a-i fi atribuit valoarea ce se putea deduce din însușirile ei imediate în clipa când spiritul era complet identificat și trăia într'o intimă comunicare cu viziunea artistică, mărește prestigiul critic al lui De Sanctis.

N'a fost un negativist, dar niciun iluzionist.

Se știe că foarte puțin din ceea ce se afirmase despre gândire, i s'a părut esență de care să nu se îndoiască.

Cei cari au studiat de aproape problemele de critică și estetică agitate în secolul trecut, au recunoscut că De Sanctis numai de două înțelesuri filosofice hegeliane nu s'a îndoit: acela al *existenței* și al *devenirii*.

Acestea i s'au părut nu ficțiuni ale unui intelect, ci realități ale vieții acestuia, pe care totdeauna o regăsește în gândirea sa.

Universul lumii desanctisiene nu e numai o reflecție critică asupra artei și filosofiei, ci însăși viața în care au curs toate râurile existenței, cu prăbușiri de iluzii și înălțări de perspective, mereu proiectate în creșteri ce mărturisesc esența devenirii sale.

Dar dacă împotrivirile lui De Sanctis față de ceea ce se crezuse până atunci despre literatură sau filosofie, sunt așa de evidente, nu înseamnă că voim să scoatem din firea sa moderată, o alta dornică de contradicție și polemică, ci numai să arătăm că o personalitate adevărată nu cade ușor victima tradiției și nici a idolilor ce ar fi stăpânit anume idealuri.

De aceea n'au dreptate cei cari au găsit sămânța desorientărilor critice postdesanctisiene, în însăși reflecția sa critică.

Iar dacă într'o bună măsură, după experiența realizărilor s'a revenit la critica de combinații externe, la formalismul Arcadiei, se adeverește că oamenii ce-au studiat literatura aveau idealuri de acestea în ei.

Intr'o atare criză spirituală nu e de mirare că în critică dăinuește vechea confuzie între rolul intelectului și cel al fanteziei, concepție ce atrage după sine interpretarea *fondului* separat de *formă*.

De aci, operele literare deveneau interesante prin fondul lor ideologic, cu reflecții și aspirații politice, sau în orice caz, de nuanță practică, socială. Un astfel de conținut ce tindea la culegerea unor roade grabnice, nu se putea înfățișa decât într'o formă retorică.

Diversele școli literare își manifestau pretențioasele considerații critice împrejurul a ceea ce încă nu devenise artă, ci rămăsese tehnică externă peste care nu trecuse freamătul niciunei viziuni artistice.

Era de fapt o situație asemeni aceleia în care și De Sanctis își scrisese opera, dar pe care el o depășise.

De acest fel de critică este izbit când vorbește despre Luigi Settembrini (*Le lezioni di letteratura italiana*, 1866—1872).

Prin concepția colorată de durerea surghiunului pentru țară, Settembrini nu putea să învingă subiectivismul său de patriot și critica sa mărturisește tocmai ultima sfortare ce mai era îngăduită unui studios de atunci, de a supune materialul literar normelor dictate arbitrar de preconcepte străine artei.

Tot sub apăsări ale spiritului neeliberat încă spre a putea contempla senin literatura în sine, ca artă, cade și sânguința lui Paolo-Emiliano Giudici (1812—1872) care se îndârjea să dea o *Storia della letteratura italiana*.

O luptă pierdută pentru critica literară, duce și Cesare Cantù (1804—1895) al cărui spirit se desfășura în proporții enciclopedice, folosind vastul complex istoric de care dispunea, într'o *Storia della letteratura italiana*, destinată să rămână un interesant fragment cultural, dar uitat între multele și feluritele sale istorii de orizont epocal.

Privind strălucirea lui De Sanctis, ca pe un incident măreț al omului ce a învins timpul, iar nu ca pe o mentalitate și o atmosferă contemporană, e ușor să pricepem de ce găsim pe urmașii săi în critică, sbătându-se în aceleași greutatea de a lămuri semnificația artei, fără să-i putem găsi însă pe aceleași înălțimi.

De acum, nu vor mai vorbi marile individualități peste timp, ci umilii reprezentanți ai unor idealuri închise în istoria unei epoci, numite de pregătire pentru vremi mai bune.

Pasquale Villari (1827—1917), minte bine dotată spre a urma calea cea nouă, câștigă numai între cei cu mentalitatea mai pasivă în fața artei. Deși un spirit care izbuteste să dea evocări viguroase, ca cea a lui Savonarola sau Machiavelli, putea să-l ducă spre alte idealuri, totuși, prin opera *La filosofia positiva e il metodo storico*, Villari arată că se regăsește mai ușor în atmosfera contemporană cu idealuri mai vechi decât cele înfiripate de De Sanctis.

O atitudine de convins adept, păru alăturarea la concepția desanctisiană a lui Bonaventura Zumbini (1876—1916), dar ambiția de a întrece și completa pe maestru, i-a încurcat viziunea critică.

Cu amintiri din Leopardi, se entuziasmează și el de redeșterea idealistă, însă nefiind un ideolog, nu se mulțumește numai să afirme unele lucruri, respectând logica lor, ci vrea să le și documenteze și să le contureze în circumstanțele istorice ale vremii. Vrea să facă un compromis între pozitivism și idealism, dar nu mai are siguranța niciunei realități.

Zumbini e o minte ce se poate ridica într'o sferă ideologică și dă chiar impresia de o armonie a acelu « operare umano », însă nu atinge intimitatea ideilor. Atunci încearcă să se convingă de ceea ce nu putuse intui și simte nevoia de a atinge cu mâna, realitatea indiscutabilă pentru toți — *materia*.

Un admirator care încearcă să repete conștiincios acel echilibru desanctisian de estetică în prezența cunoașterii istorice a faptelor literare, este Francesco Torzaca (1853 n.), dar neavând destulă vigoare de gânditor, nu poate stăpâni viziunea artistică în critică. Cele mai însemnate merite ale sale sunt anume progrese de interpretări dantești, pe calea istorismului.

Se mulțumește a fi un onest contemplator și un susținător prudent de probleme fără să lupte pentru idei.

Din acestea și din acțiunea altora, pe care nu-i mai amintim, se observă că în acel timp nu se mai discuta despre artă, cu acel avânt al romanticilor de mai înainte. Constatăm un interes tot mai intelectualist pentru descifrarea literaturii și o evidentă rețineră a vibrației sufletului în critică.

Pare că se ferea să nu intre prea multă imaginație în studii, ca și când aceasta ar fi stricat caracterul științific.

E o vădită intenție de a predomina doctrina în critica literară, în dauna entuziasmului de care Flaubert vorbea cu atâta încredere și care de sigur ar fi dat criticului puțința de a privi arta ca ceva viu.

Cei cari se dădură drept școlari apropiați lui De Sanctis, prin nepotrivirea firii lor, se despărțiră de el, sau dacă îl urmară, se încântară fără să-i fi puțință mări sfera de interes pentru critica de mai târziu.

De aceea, oricât de voit s'ar îndepărta de calea trasă de maestru, și oricât de nerespectuos l-am găsi pe Vittorio Imbriani când îi numește Istoria sa literară « chiacchera meravigliosa », tot el rămâne singurul desanctisian reprezentativ, și cel care, prin nuanțata-i structură de scriitor, trăiește mai intens și mai intim idealurile artei.

Este unul dintre primii care a ascultat cu suflet tineresc lecțiile lui De Sanctis și, prin stăruința în studierea gânditorilor germani, părea că se îndreaptă pe o cărare scumpă maestrului.

Imbriani era singurul în stare de a trăi înălțimea ideilor, să răscolească adâncimea lumii artistice, dar după cum se va vedea, în atmosfera problemelor va năvăli prea mult un subiectivism necoordonat cu idealul senin artistic, și se va găsi într'o poziție de gândire plină de conflicte.

Eroicul său suflet niciodată n'a îngăduit să se simtă stăpânit de vreo minte culturală; parcă s'ar fi crezut umilit. Și el, care era de o mândrie dusă până la suferință, se găsește într'o luptă aprigă cu gândirea și viața, pe care va încerca să le întrecă prin abundența eului său, adesea devenit artistic.

Nevoia de a ne comunica drama neînduplecatei sale minți în permanentă discuție cu convenționalismul ce sufocă adevărul, agitatul său temperament, aprins spre a da foc oricărei nesincerități, fac din el un spirit străbătut de multe și variate orizonturi.

E o figură cu răsfrângeri de multă gândire, un neobosit agitator de idei, o vitalitate ce depășește critica desanctisienilor și vom stărui spre a-l cunoaște mai de aproape.

LEON DICULESCU .

RĂSCOLIRE

— Cu adevărat?... Și... taman acumă să-și plinească babornița voia?... Să mă alunge dela curte?... Și Anca?... Nevolnicului?... Apoi, la ce, cinul domnesc?... D'a fi să n'o mai văd?!... Ba, că nu... Nu, nu!... că nu m'or rupe d'acolo... Scurte ca răsuflarea mâniei, se rostogoleau gândurile Marcului, vijelie.

În colțul întunecat, de către ușe, sta Jupân Giuraș Ilici. Indoit de bătrânețe, se arăta mai plecat încă de șireată și prefăcută umilintă: își ascundea doar sticlirea ochilor, că prea-i râdeau bucurie! Aruncase cu destulă dibăcie lațul șiretlicului. Nici că mai sufla.

Lângă ferăstruică, tăietură geamână în piatra cetății, Marcu apucase cu amândouă mâinile piatra și o tot hățâna smintit.

Era pe la o vreme, soarele prinsese să coboare de-a-binelea către asfințit, norii întunecați ce se arătaseră de cu dimineața peste crestele munților, își făcuseră cale dinspre soare apune și învăluiseră la ceasul acela totul, — întunecime.

Din turnul cetății, unde fusese așezată, cu mai puțină cinstire, găzduire Marcului, ploaia se arăta perdea peste fire, ascunzând-o, cum necazul de acu al Marcului, gândul cel drept și bun al creștinului. Ploaia pica repezită, mărunță și deasă; coasta de dincolo de apa Moravei, nici că se mai vedea. Dincolo, către codrii cei deși se spărgeau, fără de număr, trăsnetele repezite unul după altul, ca iuțeaia mâniei. Hăuia valea desfundată, deschisă și către miazănoapte, și către miazăzi, ba și spre soare-apune, că aci se 'mpreună albiile celor două Morave.

Alaiul împărătesc ajunsese la Krușevaț, la cetatea cneazului Lazăr, către nămiază. Găzduirea era nu tocmai pe placul Mar-

cului. Lazăr, ce se afla rudă și cu împărăteasa cea nouă, era încă, lucru de ținut în mare și însemnată socotință, și os împărătesc, mlădiță din neamul Nemanian, așezătorul de țară și domnie, strămoș mirelui.

Și tocmai pentru toate acestea căta Lazăr să mai fie și neprieten despotului Vukașin, ce se arătase râvnitor, fără de legiuirea puterii împărătești.

Le știuse el, Marcu, toate acestea, dar n'avusese încotro, trebuise să apropie zidurile potrivnice.

Drumul împărătesc trecea pe aci, și mai așteptau încă tot aci, la cel din urmă conac, și alți soli împărătești și încă purtătorii palanchinului împărătesc, ce aveau să ducă a doua zi pe țarina cea nouă, legănată pe umeri de slujitori, până la sfânta mânăstire dela Jița, unde o aștepta stăpânul.

De aceea poposise aci la curțile lui Lazăr, de silă și nu de voia lui cea bună, sau de dragul ce nu-i era. Dar nici c'ar fi putut gândi vreodată la câte se vor fi isvodit rele din mănerea ceasta în casă dușmană.

Era întunecată ziua, ca zidurile de piatră ale cetății, ridicate asupra apei, dar mai întunecată se arăta inima și gândul Marcului.

Alaiul ajunsese până aci într'un singur conac, că așa îl dusesse graba ce-i cuprinsese sufletul Marcului. Iar acum, la ceasul acesta de întunecare, nuntașii, ba își mai dregeau cele oase zobite, dându-se pe lavițe, ba se mai adunaseră, ca voevozii valahi, la sfătuiri de taină; numai Marcu se muncea nestăpânit în odăița din turn, singur, căci cneazul Ilici, mai că nu era, de mic ce se făcuse, lipit peretelui.

Drept este, îi fusese dintâiu cu oarecare necaz feciorului de despot și primirea de care avusese parte. Aci, vornicelului nu i se dase nici cinstirea cea împărătească ce i se cuvenea, dar să i se mai arate îndrăgirea de care avusese parte pe cele meleaguri străine ! Departe ! . . .

Fusese și acesta un vânt de necaz, dar ca vântul se și risipise și încă aducător de mulțumire. Înțelăsese câtă ciudă clocotise după cinstirea cea împărătească, care îl alescse tocmai pe el să-i aducă soață și stăpână țării. Pricepuse și temerea lor dreaptă, că nu care cumva țarul, care deabia își scăpase scaunul și poate

și viața, cu vorbele lui, ale Marcului, să nu cadă în mrejele neamului Mrniacevicilor; le pricepuse toate Marcu și la vremea aceea zâmbise încă; își știa părintele meșter...

Dar ceea ce fusese cumplit, de-l turbase până în măruntae, alta avea să fie.

Ii picase otravă sufletului, și fripsese cu fier roșu rană adâncă, vulpea bătrână, cneazul Ilici, — ce se tot prefăcuse pe drum că moțăe, dar prinsese, după cum zicea el, ițe urâte și puneri la cale vrăjmașe.

Se strecurase mai adineauri, în taină adâncă, către odăița din turn...

— Știuse el ceva?... Au, nu?... Pricepuse oare buba ce i se încuibase în suflet?... Dorul ce se făcuse drag și năpastă?... Vroise cu adevărat să facă din ele sforării pentru socotințele lui taică-său?... Cine știe?...

Dar ceea ce știa bine Marcu, era că venise atunci în turn jupân Ilici și gândului cumplit îi dase în mână tăiș mai năprasnic încă — mânia. Mânia, bună să răstoarne și tronul, și fericirea țarului, ba poate și viața, că de acum ea îi trebuia Marcului ca să-și ajungă dragul.

Picătură cu picătură îi strecurase bătrânul veștile cele urâte și nesocotite.

— Oare să fi bănuit el?... se mai întreba încă, după atâtea năpaste, în noaptea socotinții, Marcu. Va fi gândit el că vorbele acelea de venin, aveau să-i croiască lui și alor săi drum nou și că aveau să-i vândă, cu grele păcate, brațul și sufletul necredinciosului?...

Nu mai știa să aleagă Marcu, și dacă ar fi știut?... Tot aia!... că tot slugă Turcului era..., iar Anca, tot se prăpădise sărmana, în chilie de sfântă mănăstire...

Nu mai putea să osebească multe din noianul anilor, dar osebea cu de-a-măruntul ceasul acela grozav din taina odăiței întunecate din turn, când vorbele cele cumplite ale cneazului Giuraș Ilici se împleteau cu trăsnetele firii.

Cu adevărat cuprinsese bătrânul, încă de pe drum, oarecare vorbă ascunsă între Radul, fratele miresei, și logofătul de taină al țarului, ba simțise și oarecare amestec al împelițatului acela de popă, că se mesteca peste tot și Nicodim, ce era și el om de

adâncă încredere țarului. Le simțise toate acestea, dar cum nu știa încotro or cârmi-o vorbele, le ținuse pentru el.

Acilea însă, mai ales că pătrunsese și frământarea Marcului, se hotărîse să scoată cuvânt. Gândise poate numai să înțepe cu vorba, că era neștiutor de căile soartei. Și asta pentrucă știa bine că de toate plănuirile lui, și încă și de socotințele stăpânului său, despotul Vucașin, nimic nu s'a alege, fără de voia feciorului. Și cum îl simțise acum a abateră în apele lor, îi dăduse și el drumul.

Prinsese — vulpe —, dorul ce-l arsesse și gândise că acum ițele sale or putea plini vrerea cea de taină a lui Vucașin. Uroș, țarul cel nevolnic, își pierduse sprijinul cel mai de temei: gândul și sufletul drept al Marcului, fecior dumnealui despotului Vucașin, râvnitor la cele împărătești. Ros de drag și gelozie, Marcu trebuia prăvălit asupra țarului și la d'aste era meșter priceput Giuraș Ilici.

— ...Da!... la asta o fi gândit el, Ilici! Dar să fi plănuit el?... Cu un picior în groapă!... Grozăvia?... Nu! Hotăra cinstit și acum gândul uriașului. Aceasta-i doar partea mea...

Și îndrugase el jupân Giuraș multe, ba din cele auzite, au numai prinse, ba mai țesuse multe și gândul lui isteț, și lațul fusese gata.

Dintâiu o luase pe departe cu vorbele cele adevărate. Arătase unele puneri la cale de-ale lui Radu Basarab și Nan Udobă, ce ar fi vrut să ție Dunărea cu sprijin sârbesc. Socotința asta nouă cășuna pagubă însă voevodului Vucașin, ridica pe cneazul Lazăr și-i scădea lui puterile și volnicia. Dar nu de asta îi ardea lui Marcu atunci.

Toate acestea le spuse el, vulpoiul, doar ca să ajungă acolo unde-i bătea dorul, că nu-i era de plănuirile valahe, ci de pohta cea împărătească a lui Vucașin. Și nici lui Marcu, știa el bine, nu-i ardea tocmai acuma de puneri la cale de cele politicești. De aceea și întoarse vorba repede, ba la unele plănuiri mai vechi ale împărătesei bătrâne, maica țarului, Iela, care drept e, nu-l vedea pe Marcu cu ochi buni la curte, și l-ar fi vrut departe; ba pomeni, cu amănunțită osebite, despre oarecare stafete pe care le-ar fi repezit către împărăteasa Iela, popa Nicodim.

Și de aci, că vrea s'o dea pe șart cum trebuie, o luă mai pe de-a-dreptul. Dintâi însă tot pieziș, că vrea să izbească la loc potrivit.

Porni dela plănuirile cele noi, care ridicau volnicia și puterea craiului Lazăr, și adăogi zicând, că după veștile cele mai de isnoavă, țarul se arăta însă cu mare dreptate. Solii cei proaspăt sosiți aci la curtea din Krușevaț, îi aduseseră știrea că țarul hotărîse lui Vukașin cinstirea regească, stăpînirea părților de miazăzi. Iară el, Marcu, adăogi încă bătrînul, pe șart, c'o nimerise bine, avea să aibă așezare domnească la Seres, în locul lui taică-său care, povățuitor împărătesc, nu putea să se depărteze de curtea împărătească.

— Câtă cinstire!... se minună întăi — vulpe — bătrînul, dar simțind că nimerise calea cea bună și, temînd a nu fi izbit destul, o schimbă îndată. Iși înfipse mai adînc sfredelul, că dase de loc potrivit. Se porni să căinească domnia, ce a rămîne iară pradă certelor și răvnelor despoților.

— Cine să-i mai stîmpere, Doamne!... Că-i fi departe și n'a mai avea cine să le facă lege, se căina bătrînul.

— ...

— Ce s'a face scaunul nevolnicului?... scăpă el în sfârșit vorbă îndrăzneată, că văzuse înlemnirea Marcului. Și țarina, milostiva, tînără, nepricepută... ce s'o face într'atîta viespar? De-ar scăpa barim, când o veni ceasul izbeliștii, la vreo sfîntă mănăstire...

— ...Să-i fie gîndul blestemat! Se învolbură și acuma în noapte sufletul îmbătrînit de amar al Marcului.

Și așa-l fripsese și-l perpelise cu vorba, jupân Giuraș Ilici până ce-i vărîse costură adîncă în suflet.

* * *

Femeia rămăsese întinsă, lățită peste fînul din șop; zdrobită de dragul năvăș al bărbatului, zăcea încă în neștirea dragostei. Bărbatul?... Marcul!... Căci cine putea fi altul năvășul? El și dăduse drumul scării șopului, dar răs_găndit, dintr'o săritură, jos, și de acolo în cărciumă, să-și facă barim firea pe de-a'ntregul cum îi era apucătura.

Dibuisse vadra cu vinul cela roșcat. — Tiii... că tare-i mai era mîngăietor gălgăitul — adăogi aducerii aminte, arsura ce i se ridica pe inimă, — și cât sorbise, și răsuflase către fund. Golită, sbură vadra ca o scurtătură, de ajunse de-a-berbeleacul tocmai prin largul drumului. El chihotea sălbatec, — țipăt!...

Duhul vinului, izbuti ceea ce nu putuse nici groaza, nici spaima mai adineaori. Uriășul își urni trupul, dar nu către topuz ci asupra ploștii. Și apoi, ca și cum i-ar fi trecut prin minte gând năstrușnic, își înfundă răs în barbă.

— ...Daa... unde s'o gălesc acilea? In tabăra necredinciosului? Și mai chihoti el încă răs nerușinat și înfundat până ce-l prinseră iară toropeala și visul.

Da, venise atunci pe înopțate și încă bine, că era besnă; norii care dezăvoriseră de cu ziua ciurele cerului, stăruiau încă întunecați. Nimerise tocmai acolo la vadul Ibarului, ba poate mai bine la Vukosava, că-i știa și Șargul potecile, îi mai potolise ea năravul și alteori.

Femeia, cu bărbat oblojit, ținea cărciumă la drumul mare și-i era vestit vinul, dar încă mai, carnea, piatră.

Fierbințeala Marcului nici c'ar fi putut găsi vad mai bun: vrăjmașe îi era întărătarea, dar trupul muierii trunchi, iar pielița caș.

De cum se arătase tătarit, ridicase ce ridicase vadra, dar mai mult se lăsase asupra femeii, că drept, i se înăbușea pieptul în strâmtoarea cămășii. Scurt, o și plecase pe spate de-i sorbise vloga și mierea buzelor; și cine știe ce fără-de-lege s'ar fi plinit chiar acolo, că era haită vestită Vukosava. Dar făcu ea ce făcu, hangița, până ce-l văzu ridicat în șopul fânului, că, de... hanul era deschis la drumul mare, și ușa deschisă oaspeți așteaptă... și de-ar fi venit vreunul asupra dragostei Marcului, n'ar fi fost lucru ușor... Ci a prăpăd!...

Iși potolise el, voinicul, dogoreala trupului, dar gândul, ba! Stăruia înfricoșătoare spaima gândului acela: între Anca și el, țarul. Uroș stăpân, iar el lăaturalnic, cu dorul și dragul. Nepu-tinciosul, cu trupul... că n'a ști ce face cu el... Iară el, Marcu, cu carnea friptă de arsura poștei neplinite.

— Și acuma, pe deasupra..., Auzi?... zice c'ar fi cinstire mare, stăpânire împărătească, la Seres... hăăt... departe către miazăzi, cale lungă..., zile întregi... Să-i uite domnița și numele!

Se și vedea, pe el pornit pe drumuri depărtate, iară ea?... Ea, în brațele țarului, — așa cum o gândise și ieri când prinsese să hățâne smintit stâlpul de piatră dintrè ferestrele din turn.

Zavistia și răutatea îi cuprinsese mintea și sufletul, stăruia gândul nesuferit și se făcea a fi aevea:

Țarul își desmierda drăgăstos soața... zob și țândări oală și vedre...; când și-o îmbrățișă... deschiolă și scăunelele, lovindu-le sălbatec...; iară când o cuprinse... zbură și oblojitul, că s'arătase și el de după șură, de atâta larmă. Vukosava pândea și ea din gura șopului, clipa potrivită... Iar când fu să se întindă țarul în culcușul împărătesei... Marcu și ridicase, sus asupra capului, butoiul de douăzeci de vedre.

— Dară, butoi era?... ori gândul închipuise alta... și roșala ce cursese era vin... ori să fi fost sânge?

— Da ca, rău te-a mai turbat, Marcule, și Anca ceea!

Marcu se întorsese greoi dintâiu, auzise atât: nume... — vânticel de primăvară — dar nu se dumirea de unde? Că el rămăsese cu ochii holbați la revărsarea cea roșie.

Vukosava se strecurase iscoadă, și când îl văzuse pierdut, că îi erau ochii turburi, înecați în groaza roșalei, dăduse grai.

Nelămurirea dintâi, vânticel cald, se pierdu curând însă; pricepuse de unde: haita. Dosul palmei se și întorsese greu peste gura femeii ce sta ca vulpea asupra găinii adormite.

— Haită!...

Femeia pricepută, știa că n'a afla adevărul decât de-a lua-o pe ocolite.

— Haită?!... că te-ai săturat! Și răsând își scutură sânii. Și apoi îndrăsneală:

— Păi, ce-ai cătat la mine? Și adăogă ca și cum n'ar fi fost destul, de ce nu te-ai dus la ea?

Marcu, — întâi înjurătura cea de toți sfinții și apoi gândul pe care îl vânase șireata să-i fie cheia tainei.

Gândul fusese întrebare. De unde să fi aflat muierea florica plăpândă ce i s'animase de suflet?

Vorba îl și vânduse însă. Grăise uitându-se întunecat pe sub ploapele strânse.

— De unde-i știi numele?

— Apăi, dela tine! Ciripit, glasul Vukosavei, bucurie, că-și ajunsese socoteala. De-acu bărbatul i-a fi jucărie, și a afla iute taina. Ochii îl cercetau prefăcuți a dragoste, dar ferea încă trupul... vreo izbitură.

Scăpărare iară toate ale cerului și pământului, dar povârnia cea dușmană asupra femeii, nu se mai făcu de astădată ghionți și isbituri, ci strângere vrășmașe, da' pătimășe, încă.

Jucase Vukosava, meșteră, mijlocul.

Stăpână, femeia prinse să-i arunce, fărâme, lămurirea, c'o afla ce nu știa. Bărbatul găfăia iară, poftă...

— Așa-mi ziseși, tu, arzându-l cu ochii, mure —, mie? Nu știi? Și apoi rușinată: când ți-era dragul mai fierbinte. Te pierduseși... Anca, Anca... și mai nu isprăveai. Și-l prididi iară cu mângâieri și desmierdări. Gura, lipitoare, că de i-o stăpâni trupul, gândul o veni și el.

Și făcu ce făcu femeia. Erau acum în lunca gârlei, dincolo de drum. Bărbatul cu capul în poalele muierii, ea, vulpe la pândă. Nu c'ar fi hodinit Marcu vreo sfârșeală, ci sta între neființa poftelor împlinite, toropeală, și frica gândului ce l-ar fi vrut uitat, dar știa bine că l-o prinde iară, cât o fi în capul oaselor.

Vukosava îl tot iscodise.

— Și ziceai că Anca... Ii cuprinsese taina; fermecătură de ochi verzi și dor neîmplinit. Ba, dibuise ea și piedică. Feciorie?... se 'ntrebase dintâiu. Dar, când ținuse fetia zăgaz poftelor și voii Marcului? Voia?... Dar a stat vreuna potrivnică mândreții flăcăului? Să fie bărbatul?... Atunci de ce n'a sărit buzduganul Marcului ca alte ori?

— ...

— Și ziceai că Anca n'a vrea?... încercă iară buba Vucosava.

— ...

Și luând îndrăzneală:

— N'a vrut să-ți facă voia?...!

— ...

Și apoi o ținu cu batjocură:

— Și ai turbat de poftă, voinicule?... Haita, săraca!

Voinicul?... Strângea ochii îndărătnic. Ar fi vrut să doarmă, să fie frânt de oboseală, să treacă ceasuri lungi fără să știe și el să nu se poată urni de acolo. Știa minciuna cu care încerca să se amăgească, dar în ruptul capului n'ar fi vrut să se ridice de acolo. Simțise bine, svon de zi nouă, și știa calea lungă până la Krusevaț. Le știa toate, dar le arunca departe, netrebnice, ar fi vrut să nu le știe ființa, că poate nici că ar fi fost. Iși zicea că

nu-s... dar degeaba! Ele stăruiau, adevăr potrivit închipuirii. Lene: strângea ochii, și mai încăpățânat încă, închipuia că n'a fi ceea ce era. Temea gândul și încă mai rău ziua ce avea să vie... Zicea că n'a veni... și plănuia, ce știa că n'a fi!

Pe drum prinseseră să treacă umbre și cântec. Femei plecate pe mânecate, cu măliguța de mei și ceapă vârte pe mâneca sumanului. Cerul se 'nălbise, întunecimea se arăta acum lăptoasă. Mai simțise el, Marcu, și alte semne a ceea ce avea să vie... adiere, că prinseseră să se răsucescă iară frunzele mestecenilor... le simțise el toate, dar îndărătnic, nu se mișca. Se ținea în închi-puiala lui.

Dintăiu iscodirile Vukosavei îi fuseseră pișcătură de țanțar. Se mai sucise, se mai răsucise, și atâta; că stăruia frica gândului nesuferit. Inchidea ochii mai strâns, și-și ridica închipuirea: că n'a fi ce-a fi să fie, și n'a vrea el să fie. Că n'or ajunge mâine la Jița, unde aștepta țarul... și soțul încă; dar asta din urmă nici c'ajungea s'o prindă gândul, că și închipuia înainte altă croială.

Pe cât îi risipea firea cea adevărată, lumea închipuirii, pe atât se înfunda mai mult în poalele femeii, de-i învia închipuiri mai năstrușnice încă... El și Anca!...

Voinicul ajunsese să cate liniște și ajutorință în minciuna închipuirii, că-l frigea firea cea adevărată a lucrurilor, iar buzdu-ganul ce-ar fi putut el, cu dreptatea orânduielilor: Anca era a țarului. El, jurase să i-o ducă cinstită mireasă.

Și atunci când îl mușcă, neștiutoare, îndrăzneala, și-l răsé batjocura muierii, tot feri frica gândului nesuferit. O săgetă numai, drept între ochi, pumnul, de-o răsturnă drept pe spate. El se 'ndesă mai tare în carnea femeii și 'n neștirea cea mincinoasă.

—Și mâine oți ajunge la sfânta mânăstire, o luă iară din loc femeia.

Cerca mereu să prindă adevărul, și începuse, gândea ea, mai pe departe. De unde să bănuiască? Scormonise tocmai buba ce-l rodea pe Marcu!

El? Prinsese răscolire vrăjmașe, dar cercase iară să se 'nfunde în închipuirea-i bolnavă, că prea-i era dragă: c'o ținea strânsă la piept.

Zadarnic! Il fripsese vorba prea adânc de rărunchi: Jița... Anca... Uroș... Și el!?... Pe de lături... Mâine, cârpă ne-trebnică!

Și poate că tot n'ar fi fost nimica, dar hohoti glasul muierii, bucurie. Găsise:

— Căă... n'a fiii... milostiva?!...

De acu se duseseră închipuirile cele mincinoase. Le biruise adevărul: mijise ziua, iară femeia de alături era hangița, de care nu-i mai era haznă, ci scârbă. Prea o închipuise...

Necazul, ca bulgărașul de zăpadă prăvălit pe coastă, rotocol mare.

Vukosava mai avu atâta răgaz, — gura:

— Săăăracu !...

Marcu, dintâi numai o izbitură sdravănă, c'o aruncase cât colo cisma și scârba scuipatului.

Și necazul muierii făcu totul:

— Paște, Marcule...

Și văzându-l că tot vântură buzduganul. Sărmana... că nu pricepuse mânia Marcului:

— Degeaba, că nu ți-a sluji...

Ba și sluji buzduganul.

ANTON BALOTĂ

MIȘCARE ȘI REPAOS

Problema mișcării sau a repaosului, a încremenirii, este punctul de plecare în determinarea esenței realului sau a Ființei, cum i se spune în limbajul cam pretențios, cam pedant al filosofiei clasice. Încă dela începutul gândirii grecești, problema s'a pus cu toată puterea și cu toată ne mai pomenita precizieune în care elinii statorniceau nedumeririle lor asupra lumii. Este lumea ceva încremenit, ceva care e dat într'o absolută și eternă identitate cu sine însuși, identitate pe care Antisthene, în logică, o purta până în ultimile ei consecințe, o încremenire a Ontosului ca esență, ca realitate în sine, de unde decurgea, pentru Zenon din Elea, negarea absolută a oricărei mișcări, scurgeri sau schimbări? Sau este această realitate, dimpotrivă, esență a schimbării așa cum o închipuia splendida indiferență a filosofiei heracliteene? Eleatismul se punea, așa dar, diametral opus, ireductibil, filosofiei schimbării. Ni se pare, și pentru aceasta scriem aceste pagini, că se poate descifra în această situație de pozițiuni metafizice, prezența uneia din acele pseudo sau false probleme care chinuesc mintea gânditorului, care se impun încetul cu încetul și pe care, după secole de obișnuință de gândire, după ce ai construit sisteme și chiar știință pe ele, este greu, dacă nu direct imposibil, să le deștelenesti, să le smulgi din obișnuința unei gândiri care a lucrat fundată pe ele. Deși sarcina ni se pare hazardată și temerară, vom încerca să arătăm că mișcarea tot atât de bine ca și repaosul nu sunt în fond decât iluziunea unei oarecari dispozițiuni structurale a spiritului nostru, o *gnozeologică constituțională* și care se cere depășită, dacă nu chiar anulată, de rațiune.

Orice mișcare se reduce la o schimbare. E un adevăr dintre cele mai bine admise așa că nu vom stărui principial asupra-i.

Nu există schimbare fără *ceva* care să se miște. Astfel mișcare și schimbare sunt solidare, când e vorba să se reclame de un « tuf » comun de ordin material; există o schimbare acolo unde anumite părți se deplasează pentru a fi înlocuite cu altele. Dar aceasta înseamnă că părțile pot fi considerate ca transitive, având valori înlocuibile unele prin altele. Un corp poate să-și schimbe locul sau aspectul sau chiar natura prin mijlocirea acțiunilor altor corpuri. Aceasta ne aduce dintr'odată în fața unei perspective foarte curioase și anume că nu există schimbare acolo unde nu sunt părți și interacțiuni. Nu există deci o schimbare simplă și spontană a simplului absolut. Nu există, pentru aceleași motive, nici noutate absolută în lumea corpurilor. Tot ceea ce se schimbă se schimbă prin acțiunea unui stimul care operează schimbarea prin înlocuire de părți, prin anulare de părți și apariția unei alte părți care a făcut parte originar din alte corpuri. Să considerăm separat aceste cazuri. Cel mai banal, cel mai cunoscut este acel care se referă la *schimbarea de loc*. Un corp își schimbă locul ¹⁾. Când afirmăm că un corp a schimbat locul, asta înseamnă că a fost înlocuit cu un alt corp sau cu o forță mai mare decât aceea care îl ținea în acel loc, forță și mărime echivalentă cu rezultatul care este deplasarea sa. Această deplasare se măsoară cu două mărimi diferite: mărimea *masă a corpului* (înlocuit, înlocuitor sau producător al efectului deplasare) și mărimea *distanță*. La toate acestea se adaugă mărimea *viteză* care nu este decât rezultatul matematic al *numărului* distanță înmulțit cu *numărul* timp (aceasta în mecanica obișnuită, clasică, în mecanica relativistă intervenind și viteza luminii (c), iar în mecanica cuantică calculul complicându-se cu intervenția numerelor quantice și a constantei h a lui Plank). Timpul se prezintă așa dar drept un dat nou care condițio-

¹⁾ Sunt aci două modalități caracteristice: mai întâi schimbarea de loc în scară molară, obișnuită, nedepășind scara umană de cunoaștere, și apoi schimbarea în scară moleculară, propriu zis și mai în adânc, la nivelul mărimilor intra-atomice. Aici însă — metafizicienii au împrumutat viziunea matematicienilor și a fizicienilor — spațiul își pierde proprietățile sale de *metricitate*, deci de spațialitate, în sensul cunoașterii noastre. O presupusă schimbare de eliptică intra-atomică nu este făcută evidentă decât printr'un fenomen de radiațiune care, la rândul-i, e simbolizat printr'o variație de linie spectrală. Spațiul se reduce la anumite proprietăți fizico-chimice.

nează schimbarea de loc cu ajutorul mărimii *spațiu*, conform dimensiunilor căruia un corp se mișcă pentru a fi înlocuit cu un altul sau pentru a lăsa liber un spațiu. Iată-ne în fața a două date care erau de ordinul intuiției pure: timp și spațiu și care totuși se hipostaziază pentru noi, *pentru cunoașterea noastră*, în receptacule ale mișcării și ale corpurilor. Să privim mai de aproape acești condiționanți. Ce este spațiul? Spațiul nu este existent, nu este conceptibil pentru noi decât ca receptacol de corpuri. Spațiul nu are proprietăți decât pentru că noi i-am concedat aceste proprietăți care sunt, în ultimă analiză, extrase din proprietățile generale ale corpurilor. Spațiul este divizibil numai întrucât îl considerăm ca *umplut* cu o substanță, ca subîntinzând un corp care să fie pasibil, el, de diviziune. Spațiul posedă dimensiuni numai întrucât corpurile care îl umplu au și pot să aibă dimensiuni. Aici e posibilitatea, pentru orice metageometrie, a unei infinități de dimensiuni și a unei infinități de geometrii non-euclidiene. Spațiul posedă omegenitatea absolută, pentru că aceasta este condiția corpului concret unul și divizibil. Spațiul este locul schimbării pentru că este locul corpurilor. Nu spațiul condiționează ontologic corpurile, ci corpurile condiționează gnozeologic spațiul. Să luăm ca exemplu viteza. Pentru simțul comun, viteza este un dat concret, un fel de substanță, ceva ce se simte, se compară, se experimentează, ceva ce se poate trăi. A trăi viteza, este a o experimenta ca pe un act. Pentru matematician însă, viteza este rezultatul matematic al diviziunii *numărului* timp prin *numărul* spațiu, iar spațiul, la rândul-i, nu este decât expresia matematică bine cunoscută, a înmulțirii dintre *numărul* viteză și *numărul* timp. În formula mecanicii clasice

$$S = V.T$$

S (spațiul) este exprimat în funcție de produsul V.T. Pentru ca suma pe care o reprezintă algoritmul lui S să aibă o valoare concretă, ca să nu rămâie un simplu număr, pentru ca acest număr să exprime o *formă reală*, trebuia ca spațiul el însuși să fie măsurabil, adică să fie redus la o mărime în care o altă mărime să poată fi introdusă sau pusă cap la cap de mai multe ori. Această *mărime-măsură*, fără de care numărul nu ar exprima decât propria-i ființă, este convențională. În expresiunea quantificată a

spațiului, întâlnim deci conceptul de *măsură*, fără de care spațiul nu ar însemna nimic. Dar măsura este un operatoriu de reducere a concretului. Ia inteligibil, transformarea unui dat experimental într'o ființă rațională (« être de raison », spune Francezul; vom păstra pentru a ne feri de confuzii, expresia franceză). *Măsura este un fenomen de cunoaștere*. Dar să privim mai de aproape formula ($S = V \cdot T$). Egalitatea între membri este sau o identitate sau o repetiție. (Acest caracter de identitate pură, antisthencică, a făcut pe mulți să atribue întregii construcții matematice un caracter tautologic. Ceea ce este, de sigur, exagerat!). Noi vrem să reconstituim, în fond pe S (spațiul) din primul membru, prin produsul din al doilea membru. Dar V (viteza) este un număr care reprezintă o *unitate de spațiu* (metrul) în vreme ce T (timpul) nu e nimic, nu joacă nici un rol decât cel de *număr pur*. Astfel S nu va reuși niciodată din înmulțirea V.T, decât cu condiția ca unul din aceste numere să fie un *număr specificant* pentru a avea ca rezultat un *număr specificat*. Două numere specificante nu pot avea între ele raporturi operatorii aritmetice. Ceea ce revine la a spune că într'o formulă care trebuie făcută, totul este dinainte făcut și trebuie cunoscut dinainte. *Cunoașterea prealabilă a valorii specificantului asigură valoarea ecuațională a membrului care conține specificatul*. Intr'o operație matematică simplă, măcar un termen trebuie să fie pur, pentru ca operația în vederea unei specificațiuni să fie posibilă, sau ca măcar un termen să fie specificat pentru ca operațiunea să nu dea un rezultat pur. Așa dar *nu cantitatea condiționează cunoașterea, ci cunoașterea condiționează cantitatea*. În formula care ne interesa mai sus, mișcarea este *abstrasă* din orice condiționare de corp, de vehicul; ea este considerată în sine, ca o mișcare pură în spațiu. Dar în această formulă ideală este imposibil să justificăm spațiul altfel decât prin el însuși, printr'o parte din el luată ca unitate de măsură. Dar unitate de măsură înseamnă numărare prin juxtapunerea acestei unități peste un spațiu care nu mai poate fi abstract, ci concretizat materializat (suprafața a ceva, interval pe ceva, între două puncte, etc.). Nu spațiul condiționează măsura, ci măsura crează, constituie spațiul. Spațiul fără măsură nu există; măsura spațiului însă nu se face cu spațiul, ci cu un corp considerat ca subîntins de spațiu, ceea ce este foarte anevoios de arătat,

Schimbarea se cere cunoscută prin elementele sale. Așa dar ar trebui să considerăm schimbarea ca o condiție ontologică a oricărei cunoașteri care ar avea-o în vedere. Dacă e vorba de o schimbare de loc în spațiu, atunci schimbarea va fi obligată să ne ofere *momentele succesive*, fiindcă schimbarea respectivă va trebui să fie suma sau integrala tuturor trecerilor infinitesimale dela un moment la altul. Să ne închipuim că matematicianul face operația momentelor $t_1 + t_2 + t_3 + \dots t_n$. Dar între t_1 și t_2 trebuie să existe un interval de spațiu pe care îl redă formula $S = V.T$ (formulă care se complică în căderea liberă, care se complică și mai mult în mecanica relativistă sau care nu mai are sens în mecanica cuantică). Rezultă de aici următoarele: 1. Trebuie totdeauna să considerăm suma momentelor ca niște numere specificante. 2. Spațiul intuiției este acel al vitezei și al timpului, dar spațiul formulei matematice face abstracție de timp, adică de însuși receptacolul în care ceva care se schimbă poate avea o viteză. Imaginea schimbării, considerată ca desfășurându-se în spațiu și într'o juxtapozitie de spații care este posibilă numai ca succesiune în timp, se reduce la niște cantități care nu sunt decât spațiu, la niște numere care specifică spațiul, adică la simultaneitate, pentrucă spațiul nu cunoaște succesiunea decât introducând dimensiunea timp. Dar în loc de a fi un specificant al spațiului timp, nu este decât un *compozant dimensional*.

Schimbarea-funcție și schimbarea-substanță. Schimbarea despre care am vorbit, reductibilă, în ultimă instanță, la o formulă matematică, în care timpul, receptacolul al succesiunii, dispăre sub chipul unui număr pur, poate să fie considerată ca tipul perfect a ceea ce am putea numi «schimbarea-funcție». În «schimbarea funcție» trebuie să întâlnim totdeauna un corp, adică o *masă*, așa încât un spațiu (S) să fie parcurs de un corp (M), adică având o masă (M) cu o viteză (V) într'un timp (T). Să considerăm corpul (M) fără a face să intervie nici o considerație de viteză. În acest caz schimbarea înseamnă că în T_1 corpul (M) se găsea în S_1 , așa încât succesiunea $T_1, T_2, T_3 \dots T_n$ poate înlocui pe $S_1, S_2, S_3 \dots S_n$. Adică în locul unei notațiuni de momente temporale avem o notație spațială. Cu alte cuvinte, *limbajul succesiunii este înlocuibil printr'un limbaj de simultaneitate*.

Cealaltă accepțiune, « schimbarea-substanță » elimină sau pare că elimină orice referință la un substratum material, la corp. Aceea ce se schimbă este un receptacol ideal pentru lucrurile care se schimbă. Nu lucrurile, prin schimbarea lor, constituiesc schimbarea, ci schimbarea condiționează actul prin care ceva se schimbă. Astfel schimbarea nu este suma momentelor de care vorbeam mai înainte, nu este nici intervalul arătat de două capete, ci este aceea ce se petrece în timpul cât durează trecerea între cele două capete ale intervalului. Dacă « schimbarea-funcție » pune accentul pe corpul care suferă schimbarea, « schimbarea substanță » îl pune nu pe vehicul, ci pe esența însăși care condiționează această vehiculație și acest vehicul. Dar pentru a ajunge aici, pentru a se instala în schimbarea însăși, trebuie să chemăm în ajutor un act de intuiție, acel despre care ne vorbește Bergson. Doctrina « schimbării-substanță » însă nu este atât de străină doctrinei științifice a « schimbării-funcție », pe cât ar avea aerul să fie. Să privim numai acest fapt foarte curios al cărui rezultat este oferit de ceea ce am numit număr specificant și număr pur. Se aruncă în acest caz orice referință la intuiția imediată, pragmatică, pentru a nu reține decât esența ideală a conținutului pur care rezultă din intrarea momentelor oricărei schimbări. De o parte, se reduce numărul specificant al timpului (n secunde) la un număr pur (n). De altă parte se procedează la o reținere mintală, având mereu grija de a considera numărul V ca reprezentând o porțiune convențională de spațiu. Singura diferență esențială este că accentul intuiției posibile se pune pe spațiu și nu pe timp, adică pe ceea ce nu variază, pe solid, pe persistent. Astfel orice formulă matematică, precum și orice intuiție pragmatică, nu ajunge la schimbare decât prin ajutorul concretizant al spațiului. Dar acest spațiu este o cantitate care trebuie să fie, în prealabil, găzduită în sistemul extrem de complicat al cunoașterii noastre. Cazurile de schimbare a înfățișării sau a naturii pot fi considerate ca fiind din aceeași clasă, fie cu un fundament concret și cantitativ, fie cu o bază pur calitativă. Totul se reduce atunci la un aspect al schimbării ca funcție sau ca substanță. Într'adevăr, dacă ne gândim la « schimbarea de înfățișare » a hârtiei de turnesol scufundată într'o baie acidă, schimbare care se operează aici, deși ni se pare *orânduită* ca o succesiune a două stări, reductibile

astfel la un act de comparație, poate fi considerată și sub un aspect material, stereochimic, o schimbare în organizarea moleculară a corpului sau în organizarea atomică a moleculelor sau chiar în structura atomului (cum se întâmplă când se face trecerea și saltul dela o orbită la alta, după Bohr, a unui electron periferic, salt întovărășit sau care chiar condiționează o radiațiune sau care devine vizibil la spectrogr.f sub forma unei « benzi de radiațiune »). Dacă schimbarea este de ordin cantitativ, totul se reduce deci la problema schimbării de loc, despre care am vorbit. Să admitem că ar fi vorba nu de o schimbare cantitativă, ci calitativă, de ordin spiritual, psihologic de pildă. Dacă nu admitem doctrina materialistă după care spiritul trebuie considerat (sub formă psihologică, drept *suflet*) ca un produs sau o funcțiune a materiei, în care caz orice schimbare spirituală s'ar reduce la una din formele schimbării cantitative, atunci schimbarea spirituală, psihologic pură, poate fi orânduită sub semnul duratei și al succesiunii; atunci nu mai găsim aici nici un suport care se schimbă, ci numai schimbarea pură. Această concluzie trebuie privită, dacă nu ca falsă, cel puțin drept suspectă. Intrucât chiar în cazul unei schimbări psihologice pure, există un substratum, care ia, cel puțin, chipul energiei, a ceva real, substanțial. Putem alunga cantitatea fără a nega substanța. Ne întoarcem astfel la vechea imagină a schimbării satisfăcându-se pe sine, la « schimbarea-substanță ». Dar cum știm noi că o schimbare s'a produs? Prin comparație cu o stare anterioară. Ce înseamnă, în fond, această comparație?

Un suflet, pentru a ne deveni sensibil, pentru a putea afirma despre el o judecată, trebuie să producă asupra altui suflet sau asupra lui însăși un oarecare efect ce poate fi reținut sub forma imaginii unui sistem de acte, de comportări sau o imagine nu mai puțin concretă a unui sistem de judecăți sub o formă de afirmațiuni având în vedere starea sufletului respectiv. Se compară astfel sau imaginii, sau reprezentări complexe, sau judecăți. Toate acestea pot face parte dintr'un fel de act de intuiție sau dintr'un fel de act de solidificare în imagini ¹⁾. Schimbarea se exprimă sau se concretizează deci sub forma unei judecăți de comparație care trebuie să

¹⁾ Fără a vedea totuși în imagină un proces de lucru, o înfățișare « chosistă » cum încearcă să dovedească R. P. Sartre în « L'imagination ». Vezi de asemenea lucrarea foarte amănunțită a lui A. Spaier, *La pensée concrète*.

fie, dintr'un anumit punct de vedere, concretă, simbolizată sub o imagine sau sub o metaforă. Astfel, aceea ce voiam să privim drept o schimbare pură, substanțială, se reduce la o schimbare de aspect, adică la o schimbare a unei anumite ordine reprezentabilă cantitativ.

Cantitatea îmbrățișează, din această latură, calitatea, din punct de vedere ontologic, dar orice cantitate nu este cunoștibilă decât prin latura ei calitativă. Nu avem niciodată o cunoaștere directă asupra cantității, dar sub orice cunoaștere care se afirmă calitativă zace un fond cantitativ. Orice succesiune trebuind să fie redusă astfel la simultaneitate, schimbarea se reduce, la rândul ei, la a nu fi primită în cunoașterea noastră decât sub aspectul spațial al simultaneității. Orice cunoaștere a unei durate care se scurge nu este decât iluzia a ceea ce se scurge. Scurgerea este măsurabilă numai prin aceea ce s'a scurs.

Să ne reîntoarcem la problema mișcării pure. Dacă schimbarea înseamnă stare ce urmează unei stări anterioare, caracterizată printr'o diferență în sistemul părților componente, această diferență nu este « realizabilă » decât printr'un complex de mișcări a acestor părți. Problema noastră se poate reduce la aceasta: Mișcarea este aceea care determină schimbarea părților, schimbare transmisă sub formă de cunoaștere spiritului nostru, sau pentrucă luăm noi act de o diferență, mișcarea este considerată ca și când ar fi efectuat ea această schimbare? Sunt responsabile condițiile cunoașterii pentru faptul de a ști că o schimbare s'a produs, sau este însăși schimbarea condiția cunoașterii noastre? Pentru o filosofie a realismului naiv, pentru o filosofie pragmatică sau experimentalistă, nu ar putea fi nici o îndoială cu privire la rezolvarea acestei probleme. Dar noi am văzut cât de greu este să descurci partea spiritului în orice act de cunoaștere, așa că, în ultimă analiză, realul nu este numai aceea ce trebuie să fie, *aceea ce este, independent de orice subiect cunoscător*, ci o « complicitate » foarte îndelungată, foarte adâncă, unde cu greutate putem discerne partea spiritului și partea realului, dacă această parte este măcar posibilă ca un dat curățit de orice subiectivitate. Aceea ce apărea deci o naivitate pentru simțul comun, devine chinul oricărei gândiri critice. Să luăm acest exemplu foarte simplu care ne va arăta, socotim, despărțirea dintre ceea ce revine spiritului și ceea ce este datorit realului. Iată o bară de fier care se sprijină

la un capăt pe o bilă ce atinge, bila fiind apoi în atingere cu o serie de alte bile, totul situat pe o suprafață oarecare, bara fixată rigid de această suprafață. Lovim extremitatea liberă a barei. Instantaneu aproape *ultima bilă* are o mișcare de fugă cu atât mai vie cu cât lovitura a fost mai puternică. Mecanica ne arată ce s'a întâmplat. Vibrația interioară, la nivel molecular, *se transmite* prin contact, din solid în solid și e primită de ultima bilă a seriei care, ne mai având cui să transmită, o « realizează » ca o deplasare mecanică. Mișcarea care *există* în solid nu se manifestă în el, nu se pretează cunoașterii decât când vibrația se transmite *altui* corp. (Simplificarea exemplului ne-ar duce la mișcarea bilei lovită indirect cu ciocanul printr'o altă bilă fixă, ca în jocul de criket). Inutil să stăruim asupra a tot ceea ce este misterios, precar, conjectural în toate aceste noțiuni de transmisiune, energie mecanică, potențială, virtuală, lovitură, repulsie, atracție, etc. Totul se petrece pentru noi ca și când mișcarea vizibilă ar trebui să fie *revelantul* mișcării non-vizibile, o traducere în scară molară a unui proces molecular. Dar, urmează de aici, că pentru cunoașterea noastră de suprafață, mișcarea este atribuabilă, ca efect, bilei, iar drept cauză, loviturii dela început? Dar lovitura nu lovește bila; aceasta nu primise misterioasa impulsie decât prin mijlocirea barei rigide. Am putea atunci spune că mișcarea veritabilă nu este *în bilă*, ci și *în bară*. Inșă, fără această condiție revelantă, bila, care traduse în limbaj vizibil ceea ce fusese invizibil, nimic nu ar fi fost *cunoscut*, *știut*. Bila, din punctul de vedere al cunoașterii noastre, nu a servit decât ca traducere, ca trecere dela un mod de realitate la un alt mod de realitate, dela o scară la altă scară. Se inferează deci dela o realitate la o alta, dar cu ajutorul unei imagini concrete pe care ne-o împrumută această realitate, care este a noastră, la scara noastră de cunoaștere. Ceea ce este tot una cu a spune că există o adevărată soluție de continuitate între cunoașterea psihologică și cunoașterea științifică și că spiritul nostru înclină când către una când către alta dintre aceste moduri de cunoaștere. Dar și această concluzie ar săpa o dără de separație în unitatea spiritului. Și asta nu se întâmplă ¹⁾).

¹⁾ A se vedea articolele noastre din « Gândirea »: « Cunoaștere și conștiință » și « Preliminările cunoașterii ».

Exemplul pe care l-am ales ne-a pus însă în fața unei duble articulații a realului pe planuri de realitate diferite. Dacă pentru cunoașterea obișnuită, lucrurile se petreceau precum le-am descris, pentru realitatea microfizică suntem în fața unui domeniu unde domnesc îndoiala și incertitudinea (pe care Heisenberg o ridică, recent, la rangul de principiu), alături totuși de o netăgăduită serie de evidențe ale gândirii. Pentrucă, din plin, am intrat în realitatea lumii nevizibile, în domeniul « ființelor raționale » sau al « ființelor matematice ». Să urmărim aici punctul nostru de vedere. Ce înseamnă mișcare în lumea intra-atomică? La nivelul scării moleculare întâlnim ultima limită a mișcării tradusă oarecum vizibil prin mișcarea browniană. Experiențele de ionizare în medii de vapori sau picături ultrafine (experiențele lui J. Perrin, Millikan, etc.) au permis *vederea* acestor corpusculi, numărarea lor; lucrările lui de Broglie de pildă au mers și mai departe, pretinzând chiar să fotografieze traectoriile electronilor în experiențele de bombardare electronică (Rutherford). În toate aceste cazuri însă cunoașterea este indirectă; orice mișcare este traductibilă printr'o altă formă, printr'un alt proces care revelează, indică procesul subiacent, acest proces care, la rândul lui, este, pentru fizician, ceva mai mult decât mișcarea reală, este, după expresia lui G. Bachelard, o realitate matematică, exprimabilă printr'un limbaj matematic, limbaj care nu-și mai are origina în real, ci în construcția spirituală matematizantă. Astfel cunoașterea, sub această formă specifică, devine condiția epistemologică a fenomenului. O ontologie realistă la extrem ar putea să considere cuvântul « condiție » de care ne folosim, în sens de « cauză », origină și izvor. Limbajul are și el puterea lui constrângătoare milenară, are anumite încremeniri și anumite exigențe ce decurg de aci și care falsifică cele mai frumoase intenții ale noastre de exprimare. Limbajul este topic și materialist, fiind făcut din concepte care sunt, la rândul lor, solidificări ale unei experiențe temporale, ale unei istorii care se fixează în încremenire, în *lucru*.

Să ne întoarcem însă la interioritatea lucrului material, să pătrundem în lumea atomului. Vechea fizică atribuia atomului unele proprietăți ca aceea a valenței chimice, menită să înlocuiască noțiunea prea vagă de afinitate chimică. După această viziune a lucrurilor valența trebuia să fie un fel de proces de atracție-

repulsie, ba chiar de contiguitate-noncontiguitate, precum o consideră R. Achalmé într'o carte destul de curioasă (L'Atome, I, Payot, 1929). Știința contemporană nu mai admite, ni se pare, acest punct de vedere, fenomenul valenței fiind, pentru fizicianul contemporan, un fenomen de ansamblu, de totalitate, de grupe, despre care se vorbește stăruitor în urma lucrărilor despre calculul matriceal, datorite lui Heisenberg. Să considerăm lumea intra-atomică. Ni se vorbește aici de mișcarea electronului, de « spin » (termenul, ne spune G. Bachelard, nu a fost tradus tocmai pentru a lăsa creatorului său englez toată răspunderea, cât și pentru a nu falsifica imaginea ce rezultă din expresia însăși!). Dar este « spin »-ul o adevărată mișcare giratorie așa cum ne face să o credem expresia verbală sau este o realitate cu totul alta? Ni se vorbește adeseori de aceste mișcări electronice, de șocuri, bombardamente, etc. etc. Ni se prezintă, am văzut, fotografiile acestor traectorii. Dar toate acestea nu au de loc, nu mai au *sensul* ce am vrea, ce am fi înclinați să li-l dăm, care i se și dă chiar în general. E. Meyerson, care rămâne aproape singurul campion al teoriei că fizica trebuie să-și păstreze punctul de plecare în realitatea noastră sensibilă, în experiența noastră psihologică, este criticat de așii noii școli care anulează și izgonește orice viziune de lucru (chosiste) a realității intra-atomice. Iar noi continuăm astfel să vorbim mereu de *mișcare*, considerând mișcarea din punctul nostru de vedere, macroscopic. Noi traducem astfel mereu, în limbajul nostru, la scara noastră, cu valorile noastre psihologice, pentru și în lumea noastră fenomenală, realitățile, nivelurile diferite unde fenomene fâu sau de loc cunoscute se petrec.

Să ne oprim mai cu seamă în preajma problemei timpului și a spațiului, veritabilele receptacole ale viziunii mișcării, înainte de a trece la noțiunea de *repaos*. Dacă timpul suferă o operație de *subiectivitate*, dacă *supraviețuirea* sa în memorie este condiția gnozeologică a timpului, dacă timpul este « locul » calitativului, dacă el nu se supune nici unei cuantificări substanțiale, păstrându-și o simbolică de alură calitativă, spațiul ne apare, dimpotrivă, ca « locul » adevărat al cantității. Lasăm deocamdată de o parte tot ce este raportat cu cantitatea și calitatea. Va trebui mai întâi, cu tot regretul, să aruncăm peste bord vechile doctrine, al căror izvor poate fi găsit în noțiunea de « res extensa ». Spațiul ne apare,

din acest punct de vedere, ca opus conștiinței, spiritului, acestea neputând fi imaginate *în spațiu* sau având o oarecare rudenie cu el. Ambii se neagă reciproc și iremediabil. Această metafizică și-a avut vremea sa, a cunoscut un mare succes; azi încă ea mai are apărători. Dar ea nu înseamnă nimic sau înseamnă, cel mult, acest fapt de a nu putea să desfacem vreodată mintea noastră dintr'o obișnuință de imaginare spațială, tocmai acolo unde viziunea spațială nu are ce căuta. Spiritul și spațiul, dacă le considerăm drept reale pe amândouă, sunt realități diferite, cu poziții diferite într'o ontologie ce ni se înfățișează ierarhizată, nu din punctul de vedere al valorii, cu coeficienți de mai mică sau mai mare realitate, ci din punctul de vedere al naturii lor. De aici urmează că o întrebare se poate pune, de pe acum: spațiul are el o realitate absolută, independentă de spirit, așa cum cred o seamă de fizicieni contemporani; este un *lucru*, un *corp*, un *mediu substanțial*? Iar dacă ar fi așa, atunci cum să facem separația între cunoașterea spațiului și realitatea absolută a spațiului? În fine, o ultimă întrebare ar fi: există o cunoaștere pură a spațiului, fără ajutorul corpurilor; al intervalului absolut fără ajutorul termenilor care ar putea să determine sensul vectorial al unui atare interval? Când am studiat problema timpului (a se vedea în special lucrarea noastră: «*Ontologia umană și Cunoașterea*» Edit. Fundația Regală pentru literatură și artă) am afirmat că timpul absolut, substanțial, ontologic există, dar nu ca o realitate ce poate fi privită din același unghi ca și timpul trăit, timpul obișnuit, timpul «*nostru*». În ceea ce privește spațiul, noi putem enunța că *există un datum ontologic absolut, care poate să corespundă* (sau trebuie să corespundă) *conceptului nostru de spațiu*. Acest *datum* poate fi o dimensiune metafizică a «*Ființei*» sau cel puțin al unui oarecare nivel din realitatea Ființei. Dacă vrem acum să ne imaginăm ceva care să corespundă timpului nostru trăit, vom fi înșelații propriei noastre închipuiri. Putem obiectiva spațiul, ne putem deslega din el, dar o deslegare din timp, pentru a *obiectiva* timpul, ni se pare un paradox. Sau va trebui atunci să facem un mare efort pentru a scăpa de această stăpânire a imaginației noastre, a acestei neputințe funciare de a ieși din limitele percepției și a viziunii noastre. Cu multă greutate o intuiție adâncă, esențială, metaforică ne-ar putea desvălui ceva asupra acestui *datum* pe care impropriu sau convențional îl numim

timp ontologic. Aceași dificultate o întâlnim însă și în cazul spațiului pur. Ce înseamnă spațiu pur și dimensionalitate a spațiului? Dimensiunile spațiului nu sunt decât niște configurațiuni pragmatice, linii de forță privilegiate, unghiuri de sub care privim realul. Nu avem nici o posibilitate experimentală ca să dovedim prezența unui spațiu absolut decât prin ajutorul corpurilor ce îl umplu. A-ți imagina o întindere pură înseamnă să ți-o imaginezi, în orice caz, fie ca limitată, limitele fiind în fond altceva decât spațiu, fie ca umplută sau populată de corpuri. Niciodată imagina spațiului pur nu va fi *pură*. Să presupunem că ne gândim la o dimensiune a spațiului. Aceasta nu este altceva decât o convenție pragmatică. Să ne lămurim: nu e vorba de o convenție propriu zisă, ci de un fel de « fatalitate structurală »; noi gândim spațiul ca pe un *primitor de corpuri*, iar corpurile ca fiind structurale dimensional. Iar o dimensiune nu este, în fond, decât rezultatul, simplificarea, reducția, schematizarea unei experiențe originale, extrem de bogată și de stufoasă. A reduce spațiul la o schemă de trei dimensiuni înseamnă a-i presupune, în nivel experimental imediat inferior, alte trei pozițiuni, corespunzătoare apoi alte șase, alte douăsprezece, etc. deci, în fond, ceva analog cu *spațiul de configurație* al matematicianului (3 N). Ce însemna însă, că la cele trei dimensiuni erau posibile alte trei dimensiuni *simetrice*? Insemna că pentru conștiința noastră pragmatică nu era nevoie de multiplicitatea indefinită ($3 + 3$; $6 + 6$, etc.) care putea fi redusă, fără ca acțiunea să sufere, acțiunea fiind posibilă în cadrul reduțional, conform legii minimei acțiuni a lui *Mau-pertuis* sau, în limbaj și mai pronunțat matematic, conform ecuațiilor lui *Iacobi* care pornea, pentru a determina acțiunea unui punct material, dela 6 parametri reductibili totuși la trei parametri, traectoriile fiind reduse și ele la trei familii date de curbele ortogonale ale unei familii de suprafețe¹⁾. Astfel spațiul matematic, « spațiul de configurație », nu mai are trei dimensiuni absolute, ci de trei ori numărul posibil al punctelor materiale considerate în mișcare. Practic vorbind însă, adică într'o lume în care acțiunea nu depășește o oarecare limită de viteză, sistemul quadridimensional relativist, ca și spaț'ul de configurație, nu sunt nece-

¹⁾ Louis de Broglie, *La physique nouvelle et les quanta*, p. 33.

sare. Dar pentru o lume care nu ar fi urmărită de spectrul nevoii pragmatice a minimului de efort, a schematizării geometrizzante, a reducciei, nimic nu se opune ca spațiu să nu aibă o înfinitate de dimensiuni. Faptul este, în momentul de față, de domeniul istoriei științei! Dar aceeași puțință imaginatorie care ne permite să acordăm spațiului o înfinitate de dimensiuni, ne oprește când e vorba să contemplăm, în spirit, imagina posibilă a unui spațiu pur. Aceasta înseamnă un spațiu din care am scos toate corpurile, orice corporalitate, sau înseamnă imagina unui spațiu situat ca parte într'o corporalitate oarecare, sau un spațiu vid, dar al cărui vid să fie subliniat prin frontiere concrete. etc. etc. Ori încotro ne-am întoarce, întâlnim corporalitatea. Și atunci sau suntem în fața unei probleme insolubile, sau am întâlnit aici una din acele faimoase pseudo-probleme care fac deliciul și spaima metafizicienilor, sau suntem în fața unei teribile iluzii care face dintr'un lucru două, împărțind o realitate ontologică primordială în două fantome: corpul, de o parte, spațiu, conținătorul sau umplutul cu acest corp, de altă parte. Problema spațiului și a corpului ni se pare a fi dată aici. Nu există decât o realitate corespondentă pentru care limbajul nostru nu și-a făurit termenul de exprimare, pentru acest motiv simplu că nu a întâlnit încă, în opera sa de analiză, această realitate unificatoare. Și cu toate acestea, ni se pare, răspunsul era sub mână. Impărțirea în spațiu și corpuri există întru ce privește *scara noastră* de cunoaștere și de acțiune. Ce se petrece însă când părăsim lumea aceasta a percepțiilor noastre pentru a ne adânci în interioritate intra-atomică? Aici ideile de spațiu și chiar de timp nu mai joacă același rol sau nu mai joacă nici unul. Toată această realitate se reduce la un complex de proprietăți de ordin matematic. *Realitatea devine o realizare a proprietăților numerelor*. Spațiu este un fel de parametru, redus la proprietățile sale algoritmice; fiecare electron care trebuie să ocupe o poziție în acest spațiu se determină printr'un sistem de patru numere quantice; a căuta poziția unui electron înseamnă a calcula aceste raporturi, a realiza realul prin virtuțile intrinsece ale operatorului, ale calculului, a înlocui concretul sensibil printr'o « integrală primară » cum se face pentru determinarea « impulsunii de univers » în relativitate sau a căuta un produs cu ajutorul constantei h (constanta lui Plank). Noțiunea de spațiu se ascunde,

se maschează sau se reduce la un joc de operațiuni de calcul matematic. Spațiul trebuie să fie atunci considerat, până la proba contrară, ca o *posibilitate matematică*. El este deci « pur », în măsura în care o realitate matematică poate fi considerată drept « pură ».

Astfel spațiul pur există sau trebuie să existe; este cerut și chemat la existență prin constrângerea acestei realități matematice care îl definește și îi dă corp. Spațiul pur nu poate fi niciodată « realizat », mintal, tocmai pentru că nu avem un parametru imaginativ care să facă excluderea oricărei contingente sensibile (margine, distanță, dimensiune, loc al corpurilor, etc. etc.). Spațiul pur trebuie să fie esența unei imagini care să facă violență oricărei imagini: imaginarea lipsei oricărei imagini, extragerea din ea a oricărui conținut concret, sensibil, rațional chiar; considerarea a ceea ce mai rămâne totuși drept o *existență*. Iată ceea ce s'ar putea numi spațiul pur. Dar se întâmplă că în acest spațiu pur punerea corpului aducea din nou turburarea sensibilului. Corpul, odată pus, spațiul devenea o condițiune pentru corp, iar corpul o realizare pentru spațiu, așa că nu mai puteam reîntâlni nici spațiul pur, cu atâta greutate elaborat, nici corpul sensibil și real care se transforma într'o fantomă, pentru că se punea tocmai acolo unde nu este nimic. Era așa dar un fel de paradox al spațiului și al corpului. Spațiul dematerializat dematerializa corpul care totuși continua să se pue ca o desmințire categorică și — am spune — ironică, a propriei sale irealități. Atunci sau spațiul pur este o irealitate sau — și este aici o concluzie care se impune — corpul, el însuși, este o realitate *alta* decât realitatea aparent sensibilă ce i-o atribuim. Ni se pare că adevărul ar putea fi de această parte. Realitatea corpului este o realitate sui-generis care nu are nimic aface cu ceea ce îi atribue sensibilitatea, ba chiar inteligibilitatea noastră. Mai întâi este deci nevoie ca o reclădire, din temelii poate, a intuițiilor noastre imediate (cu care ne-a săturat bergsonismul) cum sunt cele de dimensiune, de tensiune, cantitate, mărime, et., să fie făcută cât mai neîntârziat. Ce este atunci corpul dacă îi luăm tot ce forma conținutul său noțional? Dar trebuie atunci să avem bine în vedere că însăși acest conținut, această « comprehensiune » a conceptului, cum spun logicianii, a fost opera sensibilității; în fine că peste această fundațiune sensibilă se ridică, printr'un proces

de abstracție selectivă, comprehensiunea inteligibilă a conceptului. Când acesta a fost pus la încercare, a dat ceea ce a putut, ceea ce avea de dat și nimic mai mult. Nu trebuia să-i cerem ceea ce nu avea prin însăși creațiunea sa gnoseologică. Suntem acum în fața unei răscruce mari în istoria gândirii. Căutăm, acolo unde am pus sensibilul, inteligibilul sau poate un meta-inteligibil care nu se află, dar care trebuia sau va trebui să se afle. Cadrele conceptuale ale cunoașterii corporalului trebuiesc lărgite sau mai de grabă înlocuite printr'o nouă inteligibilitate. Trebuie să refacem pentru corporal ceea ce am făcut, cu mare efort de refulare, de violență față de stăpânirea imaginatoriului, în cazul spațiului. Corporalul este afirmarea plenitudinii spațiului pur. Corporalul este spațiul în tensiune sau mai de grabă spațiul pur drept condiție matematică a tensiunii. Dacă împingem mai departe această încercare de definiție, cădem tocmai minunat de bine pe o gloată de imagini sensibile. Mai bine deci să ne abținem.

* * *

Am trecut astfel în revistă aproape toate formele inteligibile și sensibile care prezidează la realitatea mișcării ca o realitate absolută. Metoda a fost (după cum ușor s'a văzut) aceea a analizei esenței tuturor elementelor care condiționează mișcarea. Mișcarea este dată în spațiu, se petrece în timp, are ca stofă o materie care se mișcă, un corp care, la rândul său, este dat în spațiu, într'o definiție care îl fixează ca mărime, impenetrabilitate, dimensiune, formă, coeziune, tensiune, etc. Dar analiza noastră ne-a condus la o perspectivă care afirmă reclădirea imediată a tuturor acestor elemente. Natural, putem foarte ușor proba mișcarea mergând, cum făcea filosoful grăbit să-l reducă la tăcere pe Zenon sau pe Parmenide. Dar această probă este irefutabilă, din păcate, într'un domeniu în care nimeni nu o neagă. Dacă nu vom putea să ajungem să privim realitatea ultimă ce ne este desvăluită de lumea microfizică prin ochii adevăratei științe, nu în chip popular, sub înfățișarea sensibilului și concretului, niciodată realitatea nu ne va arăta decât această față a sa îndreptată către sensibil. Nu o parte a imaginii ne lipsește nouă. Aceea ce cunoaștem vulgar și obișnuit este un *alt* fapt decât acel pe care știința noastră îl postulează sub sensibil.

Ce trebuie să răspundem atunci la această chinuitoare întrebare privind realul? Se află el de partea mișcării sau de partea repaosului? Realitatea este dinamică sau statică? Sau este cu totul altceva, nefiind nici una nici alta! Realitatea poate și trebuie să se găsească tocmai acolo unde dinamicul și staticul nu fac decât un singur lucru. Static și dinamic nu sunt moduri ontologice valabile pentru « Ființă », ci forme ale cunoașterii. Spiritul nostru este acela care taie în real această tăietură care desparte mișcarea de repaos. Urmează oare atunci că mișcare și repaos sunt determinațiuni nu ale materiei, ci ale spiritului? Nu.

Să vedem atunci dacă spiritul poate fi privit sub chipul mișcării sau al încremenirii.

Nu de multă vreme filosofia europeană, sub stăpânirea spiritualismului francez (Lachelier, Secrétan, Ravaisson, etc.), definise în general spiritul drept o *activitate*, la care Bergson adăogase calificativul de *creatoare*. În modul acesta se prevedea posibilitatea unei metafizici a *noutății* absolute. În locul unui *univers dat* se așeza, pe baze de speculație deocamdată, imagina unui univers în devenire, fără a putea ieși din cercul oarecum vițios al unei premise a devenirii, din care reeșea concluzia unui spirit în activitate creatoare. Problema era aproape insolubilă. Sau plecam dela concepția dinamică a spiritului și ajungeam la un univers în devenire, sau presupuneam dat universul în devenire, în care caz spiritul nu putea fi decât activitate creatoare. La această jută sterilă a metafizicienilor venea să se ralieze o concepție științifică nouă, aceea a « universului în expansiune ». Zidită pe un fundament cu aspect matematic, doctrina expansiunii era menită să întărească doctrina metafizică de mai sus. Este drept că concluziile relativității einsteiniene nu erau de natură să patroneze o asemenea doctrină. Relativitatea generalizată afirmase finitatea spațiului odată cu curbura lui. Nu e mai puțin adevărat însă că Einstein însuși afirmase odată că nu ar fi imposibil să se admită și infinitatea spațială. Dar doctrina expansiunii nu poate rezista nici în perspectiva finitistă, nici în cea infinitistă. În finitism orice lărgire, orice dilatare a spațiului, este o supoziție neverificată și neverificabilă. În infinitism, expansiunea este paradoxală, orice expansiune fiind dată dela sine în infinitate spațială. Considerentele care l-au făcut pe Einstein să renunțe la infinit sunt de

aceeași natură ca și cele care au demonstrat că orice corp (în formula Lorentz) care atinge viteza luminii, are o masă infinită, dar un volum nul. Este inutil să amintim aici lucrările complicate prin care matematicienii și astronomii încearcă să demonstreze azi concepția expansionistă. Dar să admitem că ar avea dreptate această concepție! Rezultă din expansiunea fizică a universului o creație de materie? Spațiul astronomic poate fi conceput ca variabil în ceea ce privește densitatea sa. Sunt centre de tensiune și de maximă densitate, după cum sunt și zone unde densitatea se apropie de zero. Dar aceasta stă în jurul variat al expansiunii materiale, iar nicidecum într'o creație de materie nouă « ex nihilo ». Să admitem însă, prin absurd, că o asemenea creație de materie este posibilă. Să mai admitem însă și altceva; că o entitate spirituală absolută prezidă la această creație. Reese de aici că Spiritul care realizează expansiunea materială a universului se află el însuși în expansiune, că activitatea materială expansională este acelaș lucru cu o activitate a Spiritului? În nici un caz. Activitatea spirituală, sub orice formă s'ar prezenta ea, nu poate fi decât *dată în spirit*. A crea, pentru spirit, nu înseamnă a eși din spirit, ci *a fi spirit*. Gândirea umană, forma sub care ne este accesibilă experimental orice activitate a spiritului, nu este propriu zis o activitate, pentrucă orice act se petrece *în timp*. Dar spiritul nu este în timp, ci timpul este dat în spirit. Orice act presupune apariția a ceva ce nu a mai fost, o formă nouă. Dar nu putem concepe nimic care să nu fi fost în spirit. Sub o formă de *aparținere* sau sub o formă de *cunoaștere*, sau sub o formă de *proiect*, orice este dat trebuie să fi fost mai întâi în spirit. Noțiunea de activitate creatoare a spiritului, oricât ar fi ea de atrăgătoare pentru o filosofie ușoară a devenirii, este contradictorie în termeni. Așa dar nu faptul că în cursul unei devenirii istorice ceva, o formă nouă care apare, constituie un act de noutate, o activitate creatoare. Pentru desfășurarea temporală la nivelul și la scara noastră de acțiune, în condițiunea noastră, *ceva* poate fi nou în sensul că a venit *acum* și nu a fost *mai înainte*. Dar aceste momente însăși sunt, la rândul lor, *date* în spirit. Ceva este nou numai în specia timpului trăit. Nimic nu este însă nou sub specia timpului absolut. Spiritul nu are însă devenire, pentrucă nu are în structura sa zone privilegiate. Apare însă experimental în devenire doar în condiția

sa temporală, care e condiția vieții, fie individuale, fie sociale. Din acest punct de vedere al revelării spiritului, viața nu este o formă finală de perfecțiune. Ne-am putea aștepta la un regn deosebit, regnul spiritual despre care au pomenit un Edouard Le Roy, un Berdiaew și chiar gnosticii, atunci când împărțeau oamenii în hilici, psihici și pneumatici.

Stă atunci spiritul sub semnul încremenirii absolute, reprezentă el, și cu el întregul univers, nemișcarea eleată, repaosul din care se născuse, în viziunea poetului, Hyperion? Aparent, destinația cunoașterii umane stă sub semnul dualității. Realul se împarte între subiect și obiect, între spirit și materie, între dinamic și static; monism și dualism nu vor înceta să se înfrunte multă vreme în arena gândirii. Nu e locul aici să ne permitem rezolvări naive. Dar este totuși cazul să ne întrebăm dacă nu putem explica manifestările dualiste ale realului, prin prezența ultimă a unui fond unic, necunoscut și inefabil, în sensul că, pentru el, limba nu a creat termen, pentru că nici gândirea nu l-a hipostaziat drept izvor al dualității. Dualitatea poate fi, pentru simplele noastre nevoi de cunoaștere, tot așa de comodă ca și doctrina monismului, cu atât mai mult, cu cât are de partea ei toate aparențele, toată lumea experienței noastre sensibile. Din acest punct de vedere, o încercare de fundare monistă nu s'ar putea prezenta decât ca foarte incertă. Numai că nu este vorba despre un monism absolut, ci mai de grabă despre o dualitate de aparență care va dăinui atâta vreme cât va dăinui și modul de cunoaștere al omului.

Sub această perspectivă, problema mișcării și a repaosului își află astfel o lămurire firească. Mișcare și repaos, în măsura în care sunt *reale*, sunt totuși două înfățișări esențiale ale unei realități originare care le depășește și care depășește și modul cunoașterii noastre. Dar în perspectivă umană, mișcare și repaos pot fi încă analizate pentru a surprinde în ele partea de aparență, de irealitate. Este ceea ce am încercat să facem în acest mic studiu. Această irealitate este însă orânduită la nivelul inteligibilului, nu al sensibilului, și mai precis, ni se pare că rezultă din interpretarea condițiilor matematice ale cunoașterii noastre. Ar fi absurd și hazardat totuși să tragem concluziuni pripite, pornind dela această idealitate pură a viziunii matematice a realului. Pentru fizician, spațiu, mișcare, repaos, inerție, accelerare, traectorie sunt realități

de aceeași natură, atât în microfizică cât și în macrofizică. Este cazul poate să spunem că intuiția matematică nu neagă în chip absolut realitatea spațiului și a mișcării, așa cum poate ar reeși din unele poziții ale fizicei matematice contemporane. Aceasta procedează însă conform unui vechiu uz științific; renunță la concretul sensibil, pentru că află în inteligibilitatea ideală a construcției și calculului matematic o cale mult mai ușoară pentru exprimarea și înțelegerea realului. Și poate că această înțelegere ultimă, în ceea ce privește natura spațiului și a mișcării, va fi ușurată sau înfăptuită deabia atunci când vom descifra structura materiei, pe calea nouă ce o deschide teoria quantică.

PETRU P. IONESCU

JUCĂRII DE COLORI

Coloarea naltă-a roșurilor nu e
A floarei, ci a inimii de fruct:
Din naltul crin de foc, dacă s'a rupt,
Marea undă a sângelei sue.

Iar prin culoarea galbenă-a strigat
Pierzania 'ntre albele dantele;
Nici roșul, mai amarnic decât ele,
Cu suflet, trupu 'ntreg nu ți-a 'mbrăcat.

Albastru' amiezii mărilor: « târziu »
Arată-această nobilă culoare;
Mireasma 'ncolăcește, otrăvitoare,
Ochiu 'n mare glob sineliu.

Dar, iată și 'nghetele-mi hermine,
Pentru-atât alb profanat...
Care e floarea ce pe lume a 'nălțat
Alb mai adânc decât tine?!

INGER DE PAZĂ

Bine 'ncepe ruga copilul...
Raiu 'n flori de-argint s'a deschis;
Stai și-ascuți, Domn Sfânt, dintre îngeri,
Ruga, tot mai mult frântă 'n vis.

Mișcă-un înger prost o aripă,
Vai, și-o vorbă 'n vânt s'a pierdut!
Toate s'au stricat pentru o clipă...
Doamne, atât de rău Ți-a părut!

Stihurile-s dulci și 'nvățate,
Cine-i vinovat că s'au frânt?
Unele 'n furtună-au fost luate,
Altele-au picat pe pământ.

Mintea, la sfârșit, iar nu-i trează,
Tocmai la 'nchinare-a greșit.
Vino, înger blând, și 'ndreptează
Semnul, să se facă 'mplinit.

MIHAIL CELARIANU

PRINTRE ROMÂNII DE DINCOLO DE NISTRU

I

Desprind din însemnările mele:

17 Iulie 1941.

« . . . Pe la ora 1 și jum. noaptea Rușii ne trimit, rar, proiectile cari explodează în pădure cu un răsunet sinistru. Toți sărim în picioare; se apropie ceasul atacului nostru.

La ora 3 și 45' un bombardament extrem de viu marchează ceasul încordării supreme. Artileria de toate calibrele își trimite darurile ei comuniștilor de peste Nistru, cari răspund — la început — rar și incoherent.

La mică distanță de noi grăbesc spre marea cea mare apele bătrânului fluviu, pe firul cărora s'a depănat multă, glorioasă și sbuciumată istorie moldovenească. În susul și în josul apei cetăți răvășite de vreme mărturisesc vitejia prevăzătoare și constructivă a marilor voievozi ai Moldovei.

Bombardamentul ține aproape trei ceasuri. Rușii contra-atacă viguros cu artileria. Vânătorii — bravii vânători — strecurându-se pe malul Nistrului, prin ploaia de proiectile și de gloanțe a dușmanului, forțează trecerea apei; nu ajung decât o parte din ei pe celălalt mal. Din cazemate, din bateriile bine dosite și din cuiburi de mitraliere pornesc spre ai noștri oțelurile ucigătoare în urlet și lovituri de apocalips.

Priveliștea este totuși măreață în fiorul și încleștarea sinistă, cu mărturia unui soare strălucitor și a naturii încremenită și

pasivă, maluri înalte de fluviu cu caracter și personalitate, așa cum nu avem multe în țară. Praf și fum de explozii. Vânătorii, protejați de artilerie, înaintează, răriți de uneltele de fos ale vrășmașilor. Cu un indescriptibil eroism, cazematele — cele două rânduri — puternicele cazemate rusești ascunse în casele Cozlovului sau așezate sus, pe vârf de mal, sunt cucerite.

Construirea podului peste Nistru sporește încet. Ostașii — două batalioane cari au trecut Nistrul — nu pot fi sprijiniți suficient în efortul lor; pe plafon, ei înfruntă și carele de luptă rusești. Cad mulți și de o parte și de alta ».

19 Iulie 1941.

« Pe la ora 6 dimineața trecem Nistrul. Bătălia Cozlovului luase sfârșit. Urmele sunt multe și grele. Pe platoul de deasupra Cozlovului trec printre cadavre crispate de scadența tragică; câmp de luptă, câmp al morții. Întâlnesc pe studentul meu, sublt. Dragoș Berariu; împreună tâlcuim fazele bătăliei, rostind nume de camarazi trecuți dincolo de hotarul vieții. Ne strângem mâna, cu încredere și speranță, și ne despărțim. Pe înserate pornim mai departe, întovărășiți — la răstimpuri — de ecoul artileriilor de luptă ».

Așa am ajuns dincolo de Nistru.

Peste apele Nistrului duceam dorința talmăcirii a două mari enigme: câți sunt și cum trăiesc frații noștri de acolo, cum arată și ce este, la ea acasă, marea revoluție comunistă?

Deocamdată, încerc o deslegare numai a uneia dintre aceste enigme, aceea a vitalității și permanenței românismului din răsăritul nostru extrem.

HOTAR RĂSĂRITEAN

« Așezați în calea răutăților », cum spunea un cronicar moldovean, noi Români a trebuit să înfruntăm multe din vrășmașile și pustiirile pe care le îndreptau asupra Europei neliniștea sanguinară și poftete sălbatece ale năvălitorilor din răsărit.

Știm că își asumă această funcțiune de conservare și de apărare a civilizației creștinătății europene și vecinii noștri din spre apus, ei înșiși un fragment din iureșul care în veacul al IX-lea

s'a năpustit asupra acestei părți de lume. Să privim harta și să citim istoria întâmplărilor de demult dela Dunărea de Jos și vom înțelege, repede, cine și cum a pus umărul, în veacuri, pentru ca urgia din spre Răsărit să întârzie și, câteodată, chiar să fie zădărnicită. Intre trufia grandomană care scrie istoria cum o taie capul și între modestia creatoare de istorie, bunul simț european a ales de mult.

România stă între două lumi, aceea a Europei și prelungirea întârziată a Asiei. Stă în destinul nostru misiunea de a fi punte de trecere între două stări de spirit, între două concepții de viață, între două ideologii.

Prin ofensiva din veacurile evului mediu deslănțuită de nenumăratele ei seminții, Asia a împins la sfârșitul secolului al XVIII-lea hotarele politice ale Rusiei până la Nistru (1792). S'a putut întâmpla acest proces pentru că popoarele europene erau angajate în vii frământări bio-politice, lipsindu-le voința și puterea de a întoarce ofensiva și a alunga pe asiatici.

În zilele noastre, Slavii răsăriteni, datorită tranziției continue a asiaticilor, a conviețuirii și a amestecului lor cu aceștia, precum și din cauza lipsei de contact cu Europa în ultimele trei decenii, sunt mai apropiați sufletește, social, politic și spiritual, de Asia. Îndepărtați de Europa, ei sunt cu atât mai primejdioși pentru acest continent.

Europa s'a aflat, într'un anumit moment, în fața unei situațiuni tragice, căreia nu i-a putut găsi altă deslegare decât în pornirea unei cruciade cu dimensiuni și țeluri mai mari decât acelea ale cruciadelor evului mediu. Europa este datoare, este forțată să readucă în sânul comunității acestui continent pe Slavii răsăriteni, să-i întoarcă cu fața spre noi, să-i europenizeze, să-i așeze pe calea spiritualității, culturii și civilizației europene, abătându-i din calea haosului desagregant al misticei asiatică; trebuie împinse spre răsărit hotarele Europei până la hotarele antro-po-geografice ale ei.

Noi, Românii, înțelegem și cunoaștem mai bine poate decât alții spiritul și mentalitatea Slavilor dela răsărit, cu cari suntem amestecați până dincolo de apele Niprului; de aci și o misiune a noastră specială, căreia trebuie să îi facem față cu toată vrednicia și cu toată hotărîrea...

Căci nu ne-aruncă singur vârtejul biruinții
 Departe peste Nistru și dincolo de Bug.
 Sub orice pas i-o urmă a crucii și-a credinții
 Și iar iezmele stepei din fața noastră fug!
 Fântânile-așteptării ni s'au deschis în piepturi
 Să-ți spargem bărăganul de chinuri și blestem.
 Ne chiamă gătuite, vechi urice și drepturi
 Cu cnuturi de lumină pe bezna-ți să cădem.

După cum atât de expresiv se rostește poetul Voiculescu în poezia sa « Transnistria ».

Să recunoaștem, fără înconjur, că lumea noastră intelectuală nu a avut o putere de definire și de înțelegere a misiunii neamului românesc la înălțimea vitalității și posibilităților poporului român. Neamul nostru a trasat hotare largi spațiului său vital spre toate punctele cardinale, pe când idealul nostru național schițat de intelectuali nu a cuprins, niciodată, pe toți Români. Migrațiunile spontane și poezia populară au intuit și intuiesc mai just răspândirea noastră necesară și firească decât colonizările organizate și poezia cultă.

Să ne aducem aminte cât s'au ferit în 1878 oamenii de Stat români, cu prilejul tratativelor și păcii dela Berlin, să anexeze teritorii locuite compact de Români în dreapta Dunării; și câtă vinovată îngăduință au arătat guvernele românești față de problema Românilor din Jugoslavia și din alte părți, de dragul menținerii unor raporturi nesincere cu acei cari sugrumau existența națională și culturală a unor părți însemnate din neamul nostru.

Doar Simion Bărnuțiu a schițat, în discursul său dela 1848, unirea — numai culturală — a Românilor « dela Nistru până la Balcani și dela Balcani până la Tisa »; apoi să ne unim — spunea Bărnuțiu — « cu celelalte familii române pentru identificarea limbii și înrudirea cea firească a cugetelor și a sentimentelor ».

Dar nici Bărnuțiu, nici Eminescu și nici alții, în cristalizarea idealului nostru național, nu au trecut Nistrul. A trebuit să înființeze comunismul rusesc o Republică Moldovenească pentru a ne da și noi seama că hotarele românismului sunt mult mai îndepărtate și a trebuit să vină, mai ales, vrednicia ostașului nostru ca să ne arate până unde bate inimă și se aude grai românesc.

ROMANITATEA ORIENTALĂ

Originea Românilor de dincolo de Nistru este foarte îndepărtată, ei fiind urmașii neamurilor geto-dacice cari au trăit prin părțile acestea. Acum trei mii de ani și mai bine se aflau — ne spune istoria — triburi geto-dacice la Olbia, cetate la Gura Bugului, și la gura Niprului. Triburile geto-dacice locuiau un ținut foarte întins, spre Nord până spre părțile Vistului, spre răsărit până mult dincolo de Nistru, spre Sud prin toată peninsula Balcanică și spre Vest până în Moravia și Dunărea panonică.

Aceste triburi le găsește în aceste părți și marele rege dac Buerebista, contemporanul lui Iuliu Cezar; el reușește să adune sub conducerea lui aproape toate semințiile geto-dacice, întinzându-și astfel stăpânirea spre răsărit până la Bug și Nipru, spre Sud până în Balcani și spre apus până în Boemia.

Deci, primul Stat mare al strămoșilor noștri daci cuprindea și ținutul dintre Nistru și Nipru.

După moartea lui Buerebista, Romanii izbutesc să pună stăpânire definitivă asupra acestui teritoriu; și astfel, încă înainte de cucerirea Daciei de împăratul Traian, regiunile dela Nordul Mării Negre erau aduse sub stăpânirea romană.

În urma revăsării din stepele din spre Asia a puhoiului de popoare barbare, provinciile cele mai din spre răsărit ale imperiului roman erau mai expuse prădăciunilor. Situația urmașilor romanizați ai Geto-Dacilor așezați în calea năvălirilor a fost dintre cele mai grele.

Se discută viu astăzi despre gradul nostru de înrudire cu Dacii și cu Romanii, și se ajunge, uneori, la concluziuni surprinzătoare. De bună seamă, prin limba și cultura noastră, suntem o națiune latină, prin voința neînduplecată a lui Traian, învingătorul lui Decebal.

Afinitățile noastre etnice cu Dacii nu ne sunt încă prea lămurite; cunoaștem încă prea puține lucruri din viața și străduințele acestui popor dârz. Când este vorba însă de a identifica legăturile noastre îndepărtate cu pământul pe care îl locuim, cu rosturile noastre dela Carpați, dela Dunăre și din preajma Mării Negre, nu putem revendica alți strămoși decât pe Daci. În chipul, portul și ținuta Dacilor noi descoperim antecedentele celor mai viguroase și mai expresive exemplare ale românismului. Destinul

neamului românesc se definește în spațiu după direcțiile trasate de înaintași străvechi ca Buerebista și Decebal.

În regiunea orașului Tiraspol și a comunei Plopi s'au găsit urme precise asupra existenței legiunilor romane. Din această cauză unii istorici streini numesc ținutul dintre Nistru și Bug: România transtyrănă, dela vechiul nume al Nistrului, Tyras. Cronicarul Miron Costin, în *Cartea pentru descălecatul de 'ntâiu a Țerei Moldovei și a neamului moldovenesc*, vorbind despre hotarele Daciei spune: « Sunt o seamă de istorici cari dau și Podolia și câmpul preste Nistru până în apa Buhului (adecă a Bugului) se fi fost de Dacia ».

Puhoaietele barbare nu au dislocat populația băștinașă romano-dacică din Transnistria. Că Romanii au existat pe aceste locuri ne-o mărturisește cronicarul rus Nestor pe la anul 898, când au năvălit Ungurii.

Cronica lui Nestor este pentru noi, Românii, de o însemnătate deosebită. În ea aflăm cea dintâi informație despre existența noastră ca neam în Nordul Dunării. Câțiva ani mai târziu date asemănătoare ni le furnizează cronicarul din Ungaria, Anonymus. Nu s'a putut stabili nicio legătură între cronicarul rus și între cronicarul ungar deși ei ne povestesc în același fel, despre aceleași fapte.

Cronicarul Nestor ne vorbește despre Volochi, adecă despre Români, pe cari Anonymus îi numește Vlachi. Despre acești Volochi ne spune, la începutul secolului trecut, istoricul german Schlöser următoarele: « Ei sunt urmași ai mării și străvechii seminții de popoare a Tracilor, Dacilor, Geților cari, și acum, își au limba lor proprie și cu toate asupririle locuiesc în Valahia, Moldova, Transilvania și Ungaria, în număr de milioane ».

Vom vedea că a existat și o expansiune românească dela apus spre răsărit; aceasta a venit mult mai târziu. Românii, sub diverse numiri, au fost găsiți la Nordul Mării Negre atunci când nici nu încetaseră bine năvălirile barbare și am văzut că aceste năvăliri nu au dislocat populația băștinașă romano-dacică din Transnistria, în care își află originea Românii de mai târziu. Barbarii veneau din spre răsărit; este greu să ne închipuim că în aceeași vreme sau puțin după aceasta expansiunea românească s'ar fi putut petrece tocmai într'o direcție opusă. În lumina sumarelor

informațiuni și considerațiuni de mai sus nu ni se pare că se poate accepta susținerea d-lui Prof. I. Nistor, *Vechimea Românilor transnistrieni*, în « Transnistria », Nr. 3, că « Elementul românesc de dincolo de Nistru își datorește originea unui descălecat — al treilea în seria descălecatelor — al cetelor de bejenari români cari, mânați de felurite nevoi, își căutau o patrie nouă în meleagurile podolice și în stepele Oceacovului ». O asemenea afirmațiune pare a fi întemeiată numai cât privește așezările românești de dincolo de Nistru din ultimele veacuri, unele create prin aceste descălecări, iar altele numai întărite prin acestea.

Pe la jumătatea veacului al XIV-lea, Bogdan Vodă, descălecând din Maramureș, dă ființă principatului Țării Moldovei. În scurtă vreme, organizația politică de curând creată atinge Nistrul și această ultimă apă carpatică devine hotar de răsărit al Statului.

Impotriva expansiunii tânărului voevodat moldav se ridică puterea turcească, care după lupte crâncene și îndelungate reușește să se instaleze în Sudul Basarabiei, înființând raialele Chiliei și Cetății Albe, iar mai târziu Tighina și Hotinul.

Extensiunea principatului Moldovei în etape succesive, întâi până la Siret, apoi până la Nistru, până la Mare și până la gurile Dunării, înfățișează una din cele mai frumoase afirmări de energie națională cu care se poate mândri istoria noastră. Expansiunea teritorială a Moldovei, care prin Ștefan cel Mare se afla în plină dezvoltare, în Sudul Basarabiei a fost curmată brusc de către puterea otomană care, stăpânind Chilia și Cetatea Albă și fiind suzerană în regiunile tătărești de dincolo de Nistru, avea să decidă de aci înainte de soarta acestui principat românesc.

Siliți mereu să apere ceea ce agoniseră înaintașii lor, niciunul din domnii moldoveni nu se mai putea gândi să întindă hotarele țării mai departe. Și astfel, prin vrăjmășia istoriei Nistrul a rămas pentru mult timp un hotar. În veacul trecut s'a întâmplat alungarea Turcilor dela gurile Dunării, fără niciun folos pentru Moldova, deoarece, acest eveniment producându-se prin biruința imperiului rusesc, acesta — ajungând la Nistru — cotopește jumătatea basarabeană a țării lui Ștefan cel Mare și se întinde până la Prut, cu amenințări continui apoi spre Carpați. În asemenea împrejurări expansiunea noastră politică nu putea urmări decât restabilirea hotarului pe Nistru.

Poporul român s'a distins dela începuturile sale față de neamurile alogene din vecinătatea lui, prin o neobicinuită vitalitate și putere de expansiune. Imbelșugarea pășunilor transnistriene atrăgea adesea pe ciobanii moldoveni cari treceau Nistrul cu turmele lor; unii se așezau definitiv, alții se înapoiau de unde au plecat. În timpul frământărilor interne din Moldova, treceau Nistrul pribegi politici, cu lume mai multă sau mai puțină în jurul lor, pentru a găsi adăpost în Podolia sau în Ucraina. Mulți dintre ei nu se mai înapoiau în Moldova.

Un document din 1674, care ne-a rămas dela Ion Vodă cel Cumplit, ne confirmă întinderea noastră spre răsărit căci iată ce spune:

« Țara noastră, Moldova, trece cu mult dincolo de Nistru ».

La sfârșitul veacului al XVII-lea, hătmănia Ucrainei, ajunsă sub vasalitatea turcească, a fost încredințată voevodului Moldovei George Duca, care — după mărturia lui Nicolae Costin — « de atunci a început a se înălța și a se scrie la titluș: Domn Țării Moldovei și Ucrainei ». Indată după instalarea sa la hătmănia Ucrainei, Duca Vodă a așezat curți lângă Nemirova, pe malul Bugului, și la Țiganovca în preajma Nistrului.

Din mărturiile cronicarilor noștri aflăm, deci, că pe timpul lui Duca Vodă, elementul românesc transnistrian primește un însemnat spor etnic din Moldova care se găsea, politicește, în uniune personală cu Ucraina. Această conjunctură politică a avantajat mult migrațiunea, care era încurajată și patronată de însuși Domnul Moldovei și de boieri. Aceștia, luând pământuri întinse dincolo de Nistru, aveau nevoie de brațe de muncă pentru cultivarea lor. În aceste condițiuni a trecut Nistrul « multă gloată ».

După lupta dela Stănilești (1711), Dimitrie Cantemir fu nevoit să părăsească tronul Moldovei și să se refugieze la aliatul său, țarul Petru cel Mare. Cronicarul Ion Neculce care a însoțit pe domn în pribegie povestește că « Dumitrașcu Vodă însoțit de boieri și de alții mai de jos din Moldoveni », scăpând de urgia turcească, trecură Nistrul la Movilău, iar Cantemir primi « 13 sate pline de pâne și de helește ».

Între 1740 și 1760 găsim, de asemenea, mari colonizări pe malul drept al Niprului și pe amândouă malurile Bugului. Despre aceste colonizări, din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, mărtu-

riile vremii spun că au fost atât de masive încât cel puțin două treimi din populația Moldovei s'a așezat acolo.

În cronică lui Nestor se mai spune că în secolul al IX-lea, Volochii au dat un puternic atac împotriva Slavilor cari căutau să se infiltreze la gurile Dunării, respingându-i spre Nord-Vest. Deci, în timp ce Românii erau stabiliți deja la gurile Dunării în secolul al IX-lea și pe ambele maluri ale Nistrului, Slavii căutau să pătrundă la gurile marelui fluviu.

Slavii trăiau într'un teritoriu închis, fără acces la Marea Neagră și la cea Baltică. Slavii, în vremea aceea, erau un conglomerat de seminții dintre cari făceau parte și Rușii, cari nu formau încă un Stat al lor. Migrațiunea popoarelor a dislocat pe Slavi, separând pe cei orientali — Ruși — de Slavii occidentali — Polonezi, Cehi, Slovaci — și de Slavii de Sud — Sârbi, Croați, Sloveni, Bulgari.

Rușii s'au organizat ca Stat abia mai târziu, iar un Stat unitar rus n'a luat ființă decât sub Petru cel Mare și Ecaterina a II-a, în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, când ei ajung și la Marea Neagră.

Față de acest conglomerat rus format din stătulețe cari se luptau continuu între ele pentru întâietate, Principatele Române își aveau un trecut mai îndepărtat și bogat în întâmplări însemnate. Și astfel nu este de mirare dacă cronicarul Nestor ne spune că, într'o vreme, Volochii au bătut pe Slavii ce veniseră în țară și i-au alungat, silindu-i să se stabilească tocmai pe Vistula.

Dincolo de Nistru era tătarimea. Nici nu se pomenea de Ruși prin aceste părți. Iată o dovadă: când în 1484 Ștefan cel Mare organizase o cruciadă împotriva Turcilor, a cerut și ajutorul țarului Moscovei, cuscrul său, fiica sa Ileana fiind măritată cu fiul țarului. Țarul îi răspunse că nu-i poate trimite ajutorul cerut «fiind prea mare depărtare între Moscova și Rusia», deci între Moldova care se întindea până la Nistru și hotarul rusesc.

În vremea aceea, după descrierea unui scriitor polon, Ucraina «era o vastă întindere necultivată, în care ierburile cresc foarte înalte... Nu întâlnești un om, un târg, un sat, o colibă. O călătorie prin acest pustiu este o aventură grozavă. Poate cea mai mare uimire pentru cel ce umblă prin această pustietate ar fi însăși apariția omului».

Istoricul francez Alfred Rambaud, în studiul său *L'Ukraine et ses chansons historiques*, publicat în 1875, spune:

« Naționalitatea ucraineană s'a format aproape în același mod ca și națiunile moderne din America, pe calea colonizării ».

Rezultă din această afirmațiune că până la sfârșitul veacului al XVI-lea Ucraina nu era aproape de loc populată, deci nici de Ruși, și că abia după aceasta au început să se formeze așezări ome-nești închegate, mai întâi și mai ales în Nord-Estul acestui ținut. Răsăritul Ucrainei primea gloată multă din Moldova, al cărei spațiu de expansiune era și care se adăuga la numărul vechilor băstinași români de dincolo de Nistru.

Constatăm, deci, că expansiunea românească spre răsărit din secolele XIV—XVII nu s'a izbit de populațiuni rusești sau măcar slave ci a găsit ținuturi nelocuite de nimeni, sau a întâlnit pe urmașii Geto-Dacilor de cari am vorbit mai înainte.

Desemnarea lui Duca Vodă ca « Domn Țării Moldovei și Ucrainei », marchează un moment important în istoria noastră, când oficialitatea moldovenească era întinsă până la Nipru.

În regiunea Nistrului și a Bugului erau însemnate așezări moldovenești. Stăpânirea rusă nu a găsit, între Bug și Nipru, pentru sine, brațe de muncă îndestulătoare. Pentru valorificarea regiunii s'a început colonizarea ei. Și această operațiune s'a făcut tot cu elemente românești din stânga Nistrului. În tratatul de pace încheiat la Cuciuc-Kainargi în 1774 și în urma căruia Rusia își întinde stăpânirea până la Bug, se stabilește ca Turcii să lase liberă emigrarea celor cari ar dori să colonizeze nouile teritorii achiziționate de Ruși. Intemeiați pe această hotărîre, au fost trimiși în Moldova agenți ruși ca să facă propagandă printre locuitori pentru trecerea în Rusia în număr cât mai mare.

Numai prin tratatul dela Iași din 1792 Nistrul devine hotar între Moldova și imperiul moscovit. Deci numai de 150 de ani sunt Rușii la Nistru. Pentru un mare imperiu, un asemenea răstimp scurt nu creează, nu poate crea drepturi istorice imprescriptibile. Această dată ca și cea de mai înainte (1774) sunt deosebit de importante pentru acțiunea pe care trebuie să o întreprindă România în direcția răsăriteană a spațiului ei vital.

Care este ținutul denumit de noi astăzi Transnistria, ne spune o mărturie rusească: « Acest războiu s'a terminat la 1791 cu pacea

dela Iași, prin care s'a anexat la Rusia regiunea Oceacov, în care intra parte din actuala Moldovă — județele Ananiev și Tiraspol — râul Nistru graniță între Rusia și Turcia. Regiunea de Nord a teritoriului Moldovei a fost eliberată de sub stăpânirea poloneză și anexată ținutului Podoliei, care s'a atribuit Rusiei la împărțirea a doua a Poloniei în anul 1793 » (« Moldova Sovietică », Editura de Stat a Moldovii, Tiraspol, 1939, p. 27).

În « Izvodul » celor patru județe ale Transnistriei, luată de Ruși la 1792 dela Poarta Otomană, găsim ca proprietari de moși pe următorii Români: frații Cantacuzino, T. Rosetti, Ilie Catargiu, Sava Badiul, S. Sturza, Cristea Manuil, Ion Macarescu, D. Cucu, M. Cantacuzino, I. Boian, T. Măcărescu, I. Iliescu, T. Sabău, I. Cămărău, G. Crăciun, P. Hangilă, V. Secară, P. Iancu, I. Lalescu, V. Dodon, R. Smucilă, G. Borcariu, Portăreasa Ruxandra, T. Romănescu, M. Tomugea, M. Sturza, Brigadirul, Filodor, Balș, Gaius, Romadan, Cucă, Curta, Gramatini, Cristici, Stanilevici, Curt și încă câțiva cu total de 377.445 ha de pământ.

Peste Români autohtoni cari au întemeiat dincolo de Nistru și Bug orașe (Movilău, Balta, Valea Hoșului, Rașcu, Vozia, Elisavetgrad și altele) stăpânirea rusească a colonizat în Transnistria zeci de mii de țărani și ofițeri români cărora le-a dat întinse suprafețe de pământ încât, cu mult înainte de anexarea Basarabiei, întreg ținutul dintre Nistru și Bug a fost proprietatea țăranilor și boierilor români.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea Odessa era aproape în întregime românească. Oierii moldoveni din Transnistria și Basarabia aveau case în acest oraș și la moșiile lor nu locuiau decât vara. Moldovanca a fost transformată de arhitectul român Manole în oraș și a primit numele de Odessa.

Niciun cercetător al trecutului ținutului dintre Nistru și Bug nu poate ascunde prezența noastră aci. Mai de mult acest ținut se numea Moldova de peste Nistru, nume care a rămas până astăzi în graiul viu al poporului și pe care chiar Sovietele au fost nevoite să-l recunoască oficial.

În domeniul religios, mare parte dintre biserici, azi distruse de păgânismul sovietic, au fost zidite încă de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Administrația lor duhovnicească, ca și desemnările de preoți, se făceau de către mitropoliții Moldovei. Legea româ-

nească, cunoscută atât de bine sub numele de « Jus valachicum », nu numai că a rezistat în decursul veacurilor dar a fost împrumutată și de poporul slav. Și acest fapt ne dovedește că Românii din Transnistria sunt autohtoni. Slavii, veniți în urmă, și-au însușit în bună parte dreptul nostru, mai ales în ceea ce privește întemeierea și organizarea satelor.

Aceeași influență se constată — și acest lucru este confirmat de literatură științifică rusă și ucraineană — în industria casnică și în literatura populară.

Din înfățișarea rezumativă de mai înainte se vede limpede că atunci când Rușii au ocupat Transnistria au găsit acolo pe Români ca populație autohtonă, cari aveau deja o istorie proprie, o tradiție și o viață proprie în multe direcțiuni. Noi nu suntem acolo noi veniți ci vechii locuitori ai acestor pământuri rămase dela strămoșii noștri Daci; ne-am întărit cu rânduri-rânduri de Români aduși de curente expansioniste ale veacurilor trecute.

* * *

Pe lângă aflusul de populație din Moldova în ținutul de dincolo de Nistru, înregistrăm și o continuă și *statornică influențare și legături între cele două mari regiuni ale răsăritului românesc.*

Astfel, din punct de vedere religios, Românii transnistrieni stăteau sub jurisdicția Mitropoliei Proilaviei, care a fost întemeiată la 1600, cu sediul acolo și ai cărei înalți prelați hirotoniseau preoți români pentru toate satele românești de dincolo de Nistru, făcând numeroase vizite canonice în acele regiuni.

În legătură cu influența Moldovei asupra ținutului de dincolo de Nistru, d-l N. P. Smochină ne aduce și următoarele precizii:

« Toate podurile și vadurile de trecere peste Nistru aparțineau Moldovei; veniturile de pe ele se vărsau în visteria Statului la Iași. În orașele cele mai de seamă ca Dubăsarii, Hurlucul și Movilăul se țineau iarmaroace anuale. Judecata Românilor din aceste ținuturi se făcea după obiceiul pământului, concretizat în jus valachicum... »

« ...Românii din alte regiuni îndepărtate de țara noastră, de dincolo de Nipru, din județele Ecaterinoslav, Bachmut și Slavianskerb din gubernia Ecaterinoslav, schimbată de bolșevici în Dniepropetrovsk, și-au păstrat până și astăzi intacte nu numai

limba și obiceiurile ci și legile vechi românești. Dreptul românesc în acea regiune s'a manifestat atât de puternic încât l-a influențat pe cel ucrainean...

«...Regiunea însă dintre Bug și Nipru cu nimic nu se deosebea de Moldova veche. Ocupația rusească dela 1792 a găsit aci aceeași organizație ca și în Moldova. Regiunea întreagă era împărțită în ținuturi, având în frunte câte un pârcălab sau strașnic, însărcinat cu administrația. Ei erau ajutați de zapcii, cari percepeau dări dela locuitori pentru vistieria Moldovei. Aceste districte se aflau la Balta, Dubăsari, Nani Speia și Ovidiopolul actual. Rusia a găsit acolo o viață românească cu cultura ei proprie...

«...Denumirea localităților de peste Nistru și pronumele locuitorilor transnistrieni arată că un număr însemnat de Români au plecat din Basarabia. Astfel, satul Hlinoiaia din județul Hotin are corespondentul său în apropiere de Tiraspol, unde se află o fabrică foarte importantă de conserve. Orașul Dubăsari cu satele Jora, Speia, Slobozia, Topmagiu, Goian, Molovata și multe altele le găsim pe amândouă malurile Nistrului. În apropiere de Balta, cu mult mai departe de Nistru, iarăși găsim sate cu nume românești ca Lăpușna, ai cărei locuitori sunt veniți din ținutul Lăpușnei basarabene» (*Basarabia și Români de peste Nistru*, în «Universul» din 13 Iulie 1941).

OSTAȘI ȘI CĂRTURARI MOLDOVENI

Așezată în calea răbufnirilor barbare din răsăritul apropiat și îndepărtat al Eurasiei, moldovenimea transnistriană s'a putut menține nu numai datorită unor însușiri pasive de conservare ci și unei înfruntări dârze a cotropitorilor pământului ei. Astfel, ca soldați simpli sau conducători de oaste, Moldovenii au fost mereu *prezenți în toate armatele mai însemnate* cari s'au organizat sau au luptat în aceste ținuturi.

Este important de remarcat că începuturile cazăcimii scriitorii ruși le pun în prima jumătate a veacului al XIII-lea, indicând ca primă așezare a ei în Țara Bolohovenilor, adecă a Românilor. Aceasta pentru motivul că Statul Cazacilor s'a organizat după modelul și felul Țării Bolohovenilor, în confederație de orașe și cu conducători atamani aleși de populație. O deducție logică a acestor constatări este că primii Cazaci n'au fost alții decât Români.

În sprijinul acestei teze ne vin o serie de informațiuni rusești care arată pe Români în calitate de conducători ai Cazacilor. Astfel, pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, când se începu cu măsuri de represalii contra libertăților lor, primul care ia comanda contra uzurpatorilor polonezi este Ion Valahu, zis și Potcoavă, care ajunge cu îndrăzneala până la a determina pe Cazacii lui Zaborojie să-i dea concursul pentru ocuparea scaunului Moldovei. Pe la 1597 insurecția este condusă de hatmanul Lobodă.

În armata hanului Bogdan Hmelnitski, din 15 colonei 5 erau Români și anume: Martin Pușcaru zis și Pușcarencu, colonel de Poltava, Pavel Apostol, colonel de Mirhorod, Burlă, colonel de Gdeensk și Dumitrescu Raice. Pe la începutul veacului al XVIII-lea apare și figura de epopee a lui Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei, cel mai temut dintre toți militarii de pe timpul lui Petru cel Mare; Dănilă Apostol s'a născut în Basarabia, în comuna Varnița de lângă Tighina, și se trăgea, după mamă, din familia Catargiu. Alții ca: Scapă, Țărcă, Țăranul, Dracul, Ciorbă, Bulățel, etc., toți de origine română, sunt căpetenii de oștire cari au organizat și au condus în războaie armata ucraineană și rusă.

În anii 1730 Românii transnistrieni au două regimente proprii, cu drapelul național: unul muntenesc și altul moldovenesc. În 1740 exista deja un corp întreg de armată, în fruntea căruia se afla nepotul lui Dimitrie Cantemir. Nu numai steagurile, ci și uniforma erau cele din țară.

Dinamismul Moldovenilor transnistrieni este evident. Cu mistria în timp de pace, cu sabia în timp de războiu, ei clădesc și apără un vechiu patrimoniu, pământul și legea românească cari nu au putut fi cucerite și răpuse definitiv de nicio putere a lumii acesteia.

* * *

Posibilitățile Românilor s'au dovedit mari și în domeniul cultural; am dat popoarelor în mijlocul cărora ne-am așezat sau am trăit, *nu me strălucite de cărturari* ridicăți până la cele mai de sus trepte ale gândirii și înfăptuirilor spiritului.

Nicolae Milescu — Spătarul, Antioh Cantemir — ambasadorul Rusiei la Paris, Herescul — primul rector al Academiei din Moscova, Banteș, poreclit și Camenschi — cel mai temeinic istoric al Ucrainei, și încă mulți alții stau în vârful piramidei culturii și

politicei Moscovei. Petru Movilă cu discipolii lui au ridicat prestigiul și puterea religiei creștine ortodoxe și au dus cu deplin succes lupta împotriva catolicismului, gata de a înghiți popoarele ortodoxe din Sud-Estul Europei.

În profesorimea universitară găsim o mulțime de nume românești. Aflăm astfel, între 1891—1900, pe următorii Moldoveni profesori la universitatea din Charkow: Kulikovschi-Caraiman, profesor de sanscrită, Buzescul, profesor de istorie generală, Iasinschi, profesor la medicină, Colpaci, docent la medicină, Leon Casso, profesor de drept civil, care va trece la Moscova și va fi apoi ministru de interne în 1910—1914, Gredescul, profesor de procedură civilă.

La Odessa, după Ilie Milescu-Mecinicov, care a fost profesor acolo între 1870—1882, aflăm pe Camenschi, profesor de botanică, Papa-Dimitriu, profesor de grecește, Prodan, profesor de filosofie, Agura, profesor de matematici.

La Kiew, noi știm că Academia teologică de acolo a fost întemeiată de moldoveanul mitropolit Petru Movilă. (« Moldovenii profesori universitari la Charkow, Odessa și Kiew », de C. G. Bedreag, în « Transnistria » din 10 Octomvrie 1941).

La sfârșitul veacului al XVIII-lea Movilăul ajunsese un însemnat centru cultural. Acolo, « la târgul Movilăului care iaste între hotarul Rusiei și al Moldovei », înființă protopopul Mihai Strilbițchi o tipografie românească, unde apăru « Psaltirea proorocului și împărat David ». Strilbițchi își mută apoi teascurile la Dubăsari, din cari apăru la 1794 « Ceaslovul mare cu rândueli ale bisericii » iar în 1796 « Psaltirea » și « Istoria lui Alexandru cel Mare Machedon ».

SATE ROMÂNEȘTI

Dovezi temeinice pentru vechimea noastră pe pământul de dincolo de Nistru ne sunt oferite de toponimia acestui ținut. Abundă numele românești de orașe, sate, văi și dealuri, unele rămase în forma lor originară, altele stâlcite de rusificare.

Desprindem de pe pământul fostei Republici moldovenești o serie de nume moldovenești de sate și orașe: Balta, Bârzul, Valea Hoțului (Valehoțovo), Dubăsari, Slobozia, Ocna, Rotari, Ocnița,

Valea adâncă, Lăpușna, Bursuc, Plopi, Păsat, Stroești, Valea Turcului, Culmea, Broșteni, Moșnegi, Perișori, Păsățel, Sărăței, Borș, Domnița, Cârlești, Tocila, Isvorăști, Ulmi, Coșari, Serpi, Odăi, Găvănoși, Popeni, Dihor, Moara, Floarea, Perișani, Botușani, Pârlicani, Plosca, Crasna, Chisculung, Mălăești, Budești, Doibani, Brânza, Lunca, Coșnița, Pârâta, Hârtop, Butur, Cernița, Spea, Teiul, Parcani, Sucleia și altele; iar în preajma hotarelor fostei republici dăm de numeroase urme de sate românești, cum sunt: Moldovanca, Coșarea, Dracul, Periș, Catargi, Grădinița, Iasca și altele.

Aproape fiecare deal poartă un nume românesc, precum: Cremene, Dealul mare, Delușorul, Chisculung, Chietrosul, etc. La fel văile sunt cu nume românești: Valea Adâncă, Valea Mare, Agapie, Două Vâlcele, Valea Stânei, Valea Baciului, Beciu, etc. Cu privire la ape reținem numele românești: Uda, Vaslui.

Am trecut prin sate cu nume rusificate în care nici nu puteam bănuși că s'ar afla Moldoveni; și satele erau pe de-a'ntregul sau aproape complet moldovenești. Cine să poată bănuși că pe valea Codimei spre Balta satul Perletovo este marele sat moldovenesc, Pârlita, sau că satul Holma nu este decât Culmea moldovenească cu majoritatea populației de neamul nostru și că marea comună Vradjanca este Vraghia, cum îi zic Moldovenii, etc.

În satul Sirovo din Nord-Estul republicei am stat de vorbă cu Moldovencele Elisabeta Scumbrie, Marta Ciobanu, Teodora Vicol (se pronunță Jicol), cu Alexandru Osaci și cu alți Moldoveni cu nume rusificate. Am mai dat și de următoarele nume: Urzică, Moldoveanu, Ciuntu, Mălai, Ciobanu, Chiper, Ureche, Țurcanul, Baci, Chiriță, Răutul, Frunză și altele.

Desprind însemnarea ce am făcut în caetul meu la 2 August 1941: «Pe drum, printre lanuri de grâu, secară, porumb și sfeclă. Suntem, de multe ceasuri, în marș neîntrerupt. Harta ne spune că ne apropiem de hotarul Republicii Moldovenești. Graba operațiunilor nu ne îngăduie să poposim prea mult prin sate pentru cari, de altfel, nu aveam nicio indicațiune că ar fi moldovenești. Eram emoționat. Voi vedea și voi sta de vorbă cu Moldoveni. Împărtășeam această emoție și câtorva camarazi. Satul Peștana, întâiul din republică în care intram, în colțul ei extrem din Nord-Est, apăru în vale,

Cu doi camarazi ne desprindem de unitate și o luăm înainte. Rar am simțit mai românește ca atunci. Goneam spre Moldovenii noștri în galopul cailor înviorați și ei parcă de marea noastră dorință. În marginea satului dăm de un flăcău; îl întrebăm: ești Moldovan? Dă din umăr și nu răspunde nimic.

Drumul ocolea satul. Nerăbdători, intrăm de-a-dreptul într'o grădină, trecem printr'o prisacă și ajungem pe o uliță. Fiecare din noi întrebăm, cu respirația sacadată, pe cine întâlnim: ești Moldovean? Ukrainski, răspund unii, alții nu spun nimic.

Dăm în dreapta, dăm în stânga, degeaba; nu auzim nicio vorbă moldovenească. Mâhniți, decepționați, așinem calea unității în care ne încolonăm. Niciodată nu am simțit un asemenea fel de mâhnire; ceva mi s'a rupt din suflet.

Mai departe, trecând prin sate moldovenești, am aflat că Peștana, satul marilor mele așteptări, fusese, cândva, moldovenească ».

NUMĂRUL ROMÂNILOR DE DINCOLO DE NISTRU

Câți Moldoveni sunt dincolo de Nistru? aceasta este una dintre întâiele întrebări pe care și-o pune oricine se apropie de problema Românilor răsăriteni.

Statistica din Ianuarie 1897, care se crede că ar fi cea mai apropiată de realitate, ne dă următoarele rezultate:

In gubernia Cherson . . .	164.257	Moldoveni
» » Ecaterinoslav . . .	8.453	»
» » Taurida . . .	2.895	»
Total . . .	175.605	»

Adunând la numărul de mai sus pe cei 26.764 de Români ce locuiau în guvernământul Podolia, obținem la acea epocă o cifră de 202.369 suflete.

Statistica din 1900 ne indică un număr de 271.970 Români.

Acest recensământ nu cuprinde pe Moldovenii cari sunt așezați la orașe.

D-l N. P. Smochină, Român transnistrian și cel mai bun cunosător al problemei acestor Români, completând cu proprii cercetări aceste cifre la care adaugă și numărul de Români țari locuiesc

în Siberia, Caucazia și Turchestan, susține că numărul transnistrienilor depășește cifra de 1 milion 200 mii suflete.

D-l Prof. Stelian Ciobanu evaluează acest număr la peste 800 mii, iar d-l Nour ne indică cifra de 1 milion.

Evident, cu asemenea informațiuni nu putem să ajungem la nimic precis în această problemă. Rusia țaristă ca și cea comunistă au căutat să nu ne înfățișeze corect realitatea etnică dela unul din hotarele acestei mari țări, acestui mare conglomerat de seminiții, rase și națiuni, căruia o formulă simplistă și artificială a încercat să îi dea un conținut și o expresie politică și spirituală unitară.

Adevărul este că nu știm precis câți suntem dincolo de Nistru. De sigur, mult mai mulți decât afirmă statisticele rusești. Este necesară întocmirea neîntârziată și absolut obiectivă a unui recensământ pentru a judeca mai temeinic problemele Transnistriei, în funcție de realitățile ei etnice.

Populațiunile eterogene dela hotarele apusene ale Rusiei au fost colonizate, în număr mare și forțat, în interiorul țării, în stepele ei europene și asiatice. Cei mai mulți dintre colonizați și deportați și-au pierdut naționalitatea. Problema apartenenței pământului dela hotarele de până mai eri ale Rusiei trebuie deslegată și înțeleasă și prin prisma acestor dislocări cari au făcut din Rusia o debitoare a tuturor națiunilor ai căror fii au fost smulși din pământul moșilor și strămoșilor lor pentru a li se pierde urma printre popoarele barbare ale stepelor moscovite. Scadența de acum trebuie să fie o reparație a tuturor nelegiuirilor săvârșite de forța brutală și arbitrară a unei țări asupritoare și distrugătoare de naționalități. Dacă nu ni se mai pot restitui toate sufletele românești cari ne-au fost furate avem dreptul să luăm cel puțin pământul din care ele au fost smulse, pământul lor, pământul nostru.

După războiul ruso-japonez, pe la sfârșitul anului 1905, se fac colonizări forțate cu Românii din Basarabia în regiunea de Nord a Crimeii. Acolo au fost înființate cinci sate noi românești, care s'au adăugat la cele din jurul Simferopolului.

Cu zeci de ani înainte de războiul mondial un număr însemnat de oieri din părțile Sibiului, a plecat cu oile în Ucraina. S'au așezat în stepele din Nordul Caucazului, unii având centrul la Rostov pe Don, alții în Crimeea. Ei aveau, până la revoluția bol-

șevică, un rol mare în viața economică din Caucaz și Taurida, aveau moși de zeci de mii de hectare cu turme de oi și cirezi de vite, cooperative în toate orașele de pe litoralul Mării Negre și Mării de Azov, hoteluri, prăvălii pentru desfacerea brânzeturilor, restaurante, etc. Numai cooperativa oierilor români din Rostov avea peste 200.000 oi, afară de averea imobilă, case, grădini și altele. Bolșevicii le-au luat tot avutul agonisit prin muncă cinstită și grea, i-au torturat ca să scoată dela ei tot ceea ce aveau de preț și, în cele din urmă, i-au exilat.

În extremul orient siberian avem trei categorii de coloniști Români:

1. Coloniștii duși din Dobrogea care-și zic Români și sunt așezați pe lângă fluviul Amur, în regiunea orașului Habarowsk, la o depărtare de 900 km spre Nord-Vest de Wladivostoc. Români de sânge se afirmă că au mai rămas aproximativ 300 familii. Harta ținutului cuprinde numiri de sate românești: Inul, Aur, Dunărea, etc.

2. Coloniștii din Basarabia cari își zic Moldoveni. Ei sunt împrăștiați de-a-lungul litoralului mării japoneze, în Nordul Wladivostocului, în sate curat românești ca: Timofeevca, Bogatârca, Alexeevna, Tritiacova, Kișinovca, Bâlcinești, Zâmbreni, Iohânești, Dunai (Dunărea), Teiul, Novaia Basarabia (Basarabia Nouă) și altele.

Numărul acestor coloniști este de aproximativ 30.000 suflete, oțelite în necazuri și prigoană.

3. A treia categorie de coloniști sunt bărbați mai tineri — mulți încuscriți cu familii rusești — păstrându-și însă neștirbit sentimentul românesc de « Moldoveni » și vorbind cu mândrie moldovenește. Ei sunt flăcăi basarabeni concentrați ca soldați ai țarului în forturile Wladivostocului. După terminarea serviciului militar i s'a dat fiecăruia câteva desiatine de pământ, cu obligația de a renunța la plaiurile satelor lor natale.

Oricât de dârz ar fi românismul acestor Români departe mii de kilometri de țara noastră ei vor sfârși prin a fi înghițiți de neamurile înconjurătoare. Și apoi, Românul poate îndeplini cu folos funcțiuni de interes obștesc numai în cuprinsul comunității lui naționale. Românii îndepărtați prea mult de țara și neamul nostru trebuesc readuși printre noi, așezați în locurile libere

— dacă mai sunt — sau în locurile streinilor cărora să li se înlesnească atașarea la comunitățile lor naționale și integrarea în spațiul acestor comunități.

* * *

Și în Transnistria, ca pretutindeni, Românii se îndeletnicesc, în chip preponderent, cu agricultura și economia de vite. Puțini dintre ei sunt așezați la orașe, deși Românii sunt aceia cari au înființat cele mai mari localități din Transnistria, cum sunt Balta, Ananiev, Movilău, Dubăsarii, având și o contribuție însemnată la desvoltarea întâiului oraș al ținutului, Odessa.

Câteva informațiuni despre fosta capitală a Republicii moldovenești, *Balta* căreia — aproape la aceeași latitudine — îi corespunde orașul basarabean Bălți.

După enciclopedia rusă, Balta avea în 1904, 25.616 locuitori dintre cari 13.235 evrei, adică mai bine de jumătate. În volumul II al aceleiași enciclopedii, fără a se preciza anul, se arată că Balta avea 33.143 locuitori dintre cari 79,3% evrei.

Statistica sovietică, spune tot Andrei T. Niculescu (« Transnistria » din 17 August 1941), ne arată că Balta are numai 23.000 locuitori fără a-i repartiza pe naționalități.

Explicația asupra acestei scăderi vertiginose — spune tot autorul menționat — a populațiunii nu poate fi alta, decât împușcarea și deportarea în mase a tuturor creștinilor și în special a Moldovenilor. Astfel că adevărații stăpâni ai orașului au rămas evreii.

Dar, datele sovietice nici pe departe nu înfățișează adevărul. Denaturările sunt determinate de interesele « mari » ale centrului și de cele mai mărunte ale localnicilor puternici, printre cari — și sus și jos — în nenorocita Rusie sovietică întâlnim, mereu și pretutindeni, pe evrei. .

Pentru a vedea până unde se merge cu denaturarea adevărului este de ajuns să amintim că, deși aproape toate satele județului Balta sunt cu nume curat moldovenești (Culmea, Păsat, Moșnegi, Perișor, Păsățel, Borși, Chisculung, Lăpușna, Fântâni, Domnița, Plosca, Pârlita, etc., etc.), și populația în cele mai multe sate este curat moldovenească, totuși statistica rusă arată numai 4 și jum. la sută Români, După d-nii N. P. Smochină și V. Harea, în județul

Balta ar fi peste 100.000 Moldoveni. Cât privește exterminarea populația situația este aceeași ca în orașul Balta. Din 318.327 locuitori aflați sub țarism, Sovietele ne arată în recensământul lor că sunt numai 75.000 dintre cari 1.247 (?) ovrei.

Ne amintim că acum câțiva ani se vorbea stăruitor că Sovietele intenționau să evacueze pe o întindere mare de-a-lungul frontierei populația și să creeze, astfel — pentru motive strategice — o lungă « țară a nimănu ». Probabil că intenția începuse de mult să fie realizată; ținutul dintre Nistru și Bug aparținea acestei zone strategice din care populația — și în primul rând Moldovenii — au fost evacuați și împrăștiați pe întinderile fără de sfârșit ale Rusiei.

Numele orașului Balta a fost, mai ales, rostit de Români cu prilejul mișcării religioase-naționale pe care o pornise de aci — în preajma marelui războiu — *părintele Inochentie*. Imprejurările și sensul acestei mișcări au fost următoarele:

« Pravoslavnică Rusie », cuprinzând în granițele ei pe toți Românii dintre Prut și Bug, le-a făgăduit că nu se va atinge de credința, de limba și de datinele strămoșești. Țarul Alexandru I a dat chiar un ucaz prin care a consfințit acest legământ.

Cu timpul însă, Rusia a scos brutal din școli, biserici și instituțiile administrative limba moldovenească și bieții Moldoveni s'au văzut obligați să rostească într'o limbă streină slujba și cântările bisericesti.

În această stare se aflau în 1910, când la Balta, în mănăstirea Sf. Teodosie, apare prima mișcare națională pentru introducerea limbii românești în biserică, condusă de ieromonahul basarabean Inochentie.

De fel din județul Soroca, Ion Turcanu — părintele Inochentie de mai târziu — intră în mănăstirea Dobrușa, unde a stat sub ascultare 4 ani, și apoi călătorește prin Rusia și cercetează mai multe mănăstiri. Datorită vocii extraordinare, ajunge să ia parte în corul de inaugurare a sesiunii Dumei imperiale. Văzând că toți delegații cer drepturi pentru naționalități, a cerut și el limbă moldovenească în biserică, prin următoarele cuvinte: « . . . căci toți cred și se închină în limba lor, toți caută mântuirea, numai Moldovenii rămân în afară de calea Mântuirii, în păgânism, în păcate, că nimeni nu le aduce cuvântul mântuirii pe limba lor ».

Inapoiat între Moldovenii lui, părintele Inochentie se așează la Balta de unde începe, în 1910, lupta pentru limba românească în biserică.

« La slujbele făcute în românește încep să alerge țărani moldoveni din împrejurimi și apoi din întreg ținutul dintre Bug și Prut. Eram copil în timpul marelui războiu, la gospodăria tatălui meu, în Basarabia de mijloc; îmi amintesc cum se vorbea și se comenta în casa părinților mei pelerinajul unor familii de Transilvăneni din apropiere, cari se duceau la Balta să asculte pe « proorocul » Inochentie. Un val de misticism făcător de minuni învăluia persoana părintelui dela Balta, cuvântător de moldovenește.

« Părințelul Inochentie (spune Dr. P. Cazacu în *Vine vremea de apoi*) face slujbe moldovenește și el le face așa cum n'am văzut și n'am auzit de când sunt. Ți se cutremură sufletul când ridică el glasul de rugăciune către Dumnezeu, te pătrund fiori, te simți ridicat spre cer, uiți de păcatele tale și stai ca 'n rai, bucuros și cu lacrimi în ochi tot timpul, și nu bagi de seamă cum trece vremea. Așa glas, așa rugăciune, așa inimă, așa căldură, așa dragoste de Dumnezeu și de oameni, încă n'am văzut ».

Inzestrat cu un mare talent de vorbitor, părintele Inochentie a știut să strecoare cuvântul sfintei Evanghelii în inimile miilor de ascultători cari veneau la Balta ca la un al doilea Ierusalim, din toată Basarabia și Transnistria.

Ierarhiile superioare ale bisericii ortodoxe încep persecuțiile împotriva ieromonahului Inochentie. El a fost mutat la Camenița și de acolo la mănăstirea Murom, lângă lacul Onega, în primăvara anului 1912.

Că părintele Inochentie făcea moldovenism se dovedește prin împrejurarea constatată de pelerinii dela Balta cărora, Moldovenilor, după terminarea slujbei, dintr'o chilie anumită a mănăstirii Sfântului Teodosie li se împărțea, în plicuri, gazeta « Cuvântul Moldovenesc » pe care un frate, Gregorian, o aducea cu sacii dela redacția din Chișinău.

Credincioșii moldoveni l-au găsit pe părintele Inochentie și în extremitatea nordică a Rusiei unde, în scurt timp, s'au adunat aproape 2.000. Intervine oficialitatea, îi alungă în toiul iernii anului 1913 în locuri streine și pustii. Timp de 12 zile au mers pe jos, înșirați în procesiune cu icoane, cu părintele în mijlocul

lor, prin zăpadă și ger groaznic; mulți au murit și preotul a fost smuls, cu forța, din mijlocul lor.

Presa s'a scandalizat și a îmbrățișat cauza acestor nenorociți pele-rini, întâmpinați de lume multă în călătoria lor de-a-lungul Rusiei.

Guvernul din Petrograd, sesizându-se de aceste stări, a trimis în anchetă pe consilierul eparhial Scvorțov care, după cercetări amănunțite, a constatat că nu este vorba de o sectă religioasă — cum a fost acuzat Inochentie pe nedrept — ci este o acțiune națională pentru scoaterea limbii oficiale rusești din biserică și înlocuirea ei cu limba românească.

Înainte de terminarea anchetei, Inochentie a fost arestat și torturat; silit să dea o declarație de renunțare la tot ce a făcut el, o încheie astfel: « Poate am greșit, că nu știu multă carte. Faptul însă că am slujit moldovenește știu că nu este o greșală, căci mi-am făcut o sfântă datorie față de frații mei moldoveni ».

A fost condamnat cu toate acestea și dus în mănăstirea Solo-vețc, dela Marea Albă, unde a stat până în 1917 când, deschizându-se ușile tuturor închisorilor, părintele Inochentie a putut reveni la Balta, unde în apropiere — istovit — moare în Decembrie 1917.

Mișcarea pornită de Inochentie a fost socotită periculoasă de bolșevici, iar mănăstirea Sfântului Teodosie precum și casele dela Lipețca, unde se retrăsese preotul, au fost distruse din temelie.

Ar fi bine să se întreprindă o cercetare amănunțită și temeinică — din însărcinarea unei înalte instituțiuni de cultură sau bisericești — a acțiunii părintelui Inochentie dela Balta și a consecințelor ei pentru a se preciza bine valoarea omului și a faptelor sale cari apoi, eventual, să fie încadrate la locul marilor mișcări de conștiință pentru afirmarea limbii românești.

* * *

Dar Românii nu sunt prezenți numai în satele și orașelele Transnistriei, ci chiar în viața celui mai mare oraș al regiunii, Odessa.

La construirea Odesei, ne spune d-l N. P. Smochină (« Transnistria », 27 Octombrie 1941), Românii au jucat un rol însemnat. Arhitectul Manole, originar din Moldova, a fost acela după ale cărui planuri s'a clădit orașul, iar portarul Gaius a fost acela care a transportat, din pădurile Moldovei, materialul lemnos pentru construcții. Un număr de parcele a fost distribuit boierilor și

negustorilor români. Ba chiar se ventila ideea ca Odessa să devină un punct de atracție pentru locuitorii din Principatele Române.

La Odessa, s'a așezat un număr mare de negustori, trecuți din Moldova.

Cu timpul, populația românească din acest oraș devine atât de numeroasă, încât un cercetător strein mărturisește că Moldovenii, în afară de centru, mai ocupă încă două mahalale, dintre care una este cu mult mai veche decât fondarea orașului.

În adevăr — constată tot d-l Smochină — în Odessa nu există niciun monument ridicat țarilor sau care să amintească ceva despre Rusia. Ori unde, vezi numai statui ridicate personalităților streine. La fel și străzile, au numiri streine.

Moldovenii contribuie simțitor la înflorirea economică și comercială a orașului, mai ales după proclamarea sa de port franc. Toată bogăția Românilor din Rusia țaristă trece prin acest port pentru a fi trimisă în streinătate. Frații Funducei — Români — originari din ținutul Elisavetgradului, erau cei mai vestiți negustori ai Odesei. Ei au înființat chiar și un liceu cu acest nume.

Ultimul ajutor de primar a fost un Mecinicoș, ruda savantului Mecinicoș, descendent din familia Milescu Spătaru, după cum un Buzescu a fost cel din urmă Român care a ilustrat la Universitatea din Odessa catedra de istorie universală.

Intr'un studiu: *Rusia geografică, etnografică, etc.*, Ehrmann, Paris, la p. 455 se spun următoarele:

« Odessa, oraș maritim... Populația 242.000 de locuitori, între cari o numeroasă colonie de streini: Moldoveni, Jidani, Bulgari, Armeni, Greci și Germani și în plus o populație flotantă de Tătari și Caucazieni. În plus, două mahalale la Nord, în lungul radei și o a treia, la Est, sunt peste tot populate de Moldoveni » (« Transnistria », 17 August 1941).

În sate, târguri și orașe României transnistrieni și-au dovedit nu numai prezența cantitativă, numerică, ci și o vie și valoroasă participare la activitatea cultural-spirituală, economică și comercială, factori de progres, de civilizație și cultură reținuți de istoria străduințelor omenești de pe aceste meleaguri. Rezistență de neam tare, vrednicie de națiune mare, fulgere de lumină și spade încinse bine la brâu, așa au fost și așa sunt frații noștri de dincolo de Nistru.

VICTOR JINGA

BLESTEM

(Elegia III, 25)

...Eram, pe la ospete, la chef, de râsul lumii
Și pentru orișicine puteam fi ținta glumii:
Cinci ani, și cu credință, ți-am îndurat sclavia...
...Ai să-mi regreți amarnic și-ades statornicia!
Nu mă mai miști cu lacrimi, — e vechea-ți viclenie:
Tu, Cynthio, plângi numai din prefăcătorie...
Plâng și eu despărțirea, dar vina ta-i mai grea,
Că 'nlături astăzi jugul ce ni se potrivea.
Adio, prag, ud mărtur al lacrimelor mele,
Tu, ușă, nesfărmată de ciudă 'n bucățele.
...Ci ție fie-ți vârsta povară tăinuită,
Și mândra-ți frumusețe s'ajungă hâd boțită!
Să vrei să-ți smulgi tot părul cărunt, din rădăcine,
Și-un imn al sbârciturii oglinda să-ți închine!
Intr'una ocolită, să 'nduri dispreț trufaș!
Bătrână, să rabzi chinul pe care-l cășunași!
Așa blestem teribil ți-aduc în versuri ție!
Deci, teme-ți frumusețea de ce va fi să fie!...

IUBITEI

(Elegia III, 24)

Prea mult te 'ncrezi, femeie, în frumusețea ta,
Divinizată-atâta de ochii mei, cândva,
Căci laudele-acelea *iubirea* le-a adus;
Te rușinezi tu însăși că te-am nălțat prea sus!...
În fața ta comună văzui desăvârșirea
Nu doar c'ai fost aevea, ci fiindc'a vrut iubirea.
Obrajilor aceia, așa trandafirii,
Tu le păstrai candoarea spoindu-i cu-alifii.
N'au izbutit amicii să te pot da uitării
Și nicio vrăjitoare, cu toată apa mării.
Nu mi-ar fi smuls greșala nici chinuri de gheene
Și niciun naufragiu pe valuri egeene!
Nevolnic, fără vlagă, robit de nuri tăi,
Mă mistuia iubirea în groaznice văpăi.
...Acu 'n limanul molcom stă nava 'nghirlandată,
Scăpată de primejdii, temeinic ancorată;
Din apriga furtună încep să-mi vin în fire
Și rana căpătată își află lecuire.
...De ești divinitate, te-ador, o, Rațiune!
Căci Joe surd fu pururi la calda-mi rugăciune.

În românește de VICTOR BUESCU

PUNCTE DE REPER

În fruntea eseului despre *Noocratia necesară*, am pus ca motto dezideratul lui Platon, ca lumea să fie condusă de filosofi, sau regii să devie filosofi. Am multe motive, acum când sunt la capătul unei organizări noi a materialului, să cred că greșit am pus problematica noocrată sub un asemenea patronaj spiritual. De câte ori lumea este în pragul unei catastrofe apocaliptice, se ivesc glasuri care arată că răspunderea e a științei, căci știința a realizat un progres tehnic hidos, căruia nu-i corespunde un progres al omului ca om. Tocmai contrariul e adevărat. Toate aceste catastrofe sunt datorate culturii, nu științei.

Platon a deosebit cel dintâi, între știință (pe care a disprețuit-o) și filosofie, pe care a glorificat-o și din care avea să iasă pentru 2.500 de ani cultura. Doctrina Ideilor este cauza răului în lume, nu tehnica modernă, pentru că războaiele și măcelurile sunt provocate de idei, nu de mașini. O mașină nu e periculoasă, decât dacă e mână de o idee.

Cultura, nu știința, și-a rezervat zelos modelarea spirituală a lumii, având pretenția « să înalțe » sufletele omenești. Platon a accentuat rolul educativ al filosofiei în Republica lui. Combătând sofistica venală a retorilor și oferind o etică sofistă, doctrina lui avea să ducă omenirea într'un subiectivism steril, când era de-a dreptul generator de catastrofe. Tipul « omului desăvârșit » e un mit puțin cuminte. Și poate costisitor.

Ideea de educabilitate este o eroare. Inteligența omului este fixată în specie și nimic nu ne lasă să bănuim o mutație probabilă

a creerului însuși. Nu sunt probabile decât variații phenotype. Și în acest sens jocul matematic al înmulțirii varietăților ne îndreptățește să socotim că omul, luat statistic, e azi mai puțin inteligent decât în perioada neolitică.

De aci imposibilitatea *realizării* unui «om nou». Omul ca orice animal poate fi dresat până la prestații uluitoare, până la manechinul civilizat de azi, dar nu poate fi transformat. Poate fi însă tratat științific ca un «obiect». I se pot comprima unele tendințe și i se pot lăsa să evolueze automat altele, acestea avantaajoase.

De fapt însuși termenul de noocrație l-am creat ca să ispășesc o greșeală. Tendința pe care o formulează el, atât cât poate formula un termen, era concretizată la început într'o integrare a intelectualității, în ordinea socială și politică. Am scos în 1923 *Săptămâna muncii intelectuale*, în aparență ca o reacțiune îndârjită, neinduplecată, împotriva unei burghezii capitaliste acefale. Mă întorceam dintr'un războiu, în care cu camarazii mei stătusem în fața cerului și a morții singuri, și ne găseam în fața unei deșanțări fără margini, a unei demente aserviri vițelului de aur. Ne întâmpina cel mult o bunăvoință de digestivi, care îmbiindu-ne la complicitate, cu surâsul social, ucideau, preventiv, orice le contrazicea siesta.

Reacțiune împotriva burgheziei capitaliste, constituiau însă și democrația și comunismul. Și atunci un intelectual avea de ales între «dreapta» și «stânga». Trebuia să aleagă și să se adapteze locului, dacă nu voia să fie distrus între Scylla și Carybda.

Am socotit însă că această alegere nu se impune ca o fatalitate istorică. Dimpotrivă, mi s'a părut că e loc pentru o «poziție proprie» cum s'ar zice. Orice adesiune e o abdicare, și principalul lucru e să nu abdică de la esența ta însăși. De altfel, chiar abdicarea nu folosește cine știe cât. Marile curente sociale, preferă luptători devotați, nu capete care încurcă totul.

Ceea ce m'a îndârjit mai mult era tocmai disprețul pe care curentele sociale și partidele care le reprezentau, îl aveau pentru

intelectuali. Suspectați ca oportuniști ca intriganți, și pe drept cuvânt, de către muncitori, ocoliți ca lași de grupările dinamice, considerați ca inutili de către democrați, căci nu reprezentau nimic electoral, ridiculizați de către burghezia capitalistă ca agrement ale ospățului ei («Primum vivere deinde philosophare», sau cum spunea Ibsen cu amară ironie: Puțin ideal seara, după masă, în papuci, la gura sobei, nu strică), intelectualii apar ca un apendice inutil al societății, care dacă nu e extirpat, poate fi păstrat ornamental.

Am propus o solidaritate a intelectualității într'un ținut propriu, cu pașaport social propriu, nu cu pașaport de asistență Nansen, — o constituire care pe de o parte să vegheze patrimoniul spiritual al omenirii pe răspunderea proprie, iar pe de altă parte să colaboreze dela egal cu celelalte curente sociale. Să nu mai fie acești intelectuali mereu pălmuiți pe obrazul stâng de către cei de «dreapta», iar pe obrazul drept, de către cei de «stânga».

Azi știu că intelectualii profesioniști nu există. Socotisem că exercițiul unei cariere «calificate», că posesia unei diplome de liberă practică profesională molipsește pe deținător cu ceva din orgoliul intelectualității însăși. Refuzasem înadins pe «intelectual» pur și simplu. Speram într'o anumită virtute a diplomei, căci pentru specia de intelectual pur, liber, diletant, nu aveam decât dispreț. Intre intelectualul profesionist și intelectualul histrion, am preferat în 1923 pe cel profesionist. Aci a fost o greșală. Căci nu e nicio deosebire între ei. Versatil e și cel aplicat și cel leneș.

Dar și — mai târziu — înlocuind solidaritatea intelectualilor cu o noocrație emancipată în filosofie, îndreptarea nu a fost prea mare. Patronajul dialecticei, ferind doctrina de impuritatea individului, o ridică în slăvile inoperante ale subiectivismului etico-estetic.

Noocrația nu are sens decât întrucât e științifică, adică structurată matematic, de vreme ce pentru noi știința este identică structurei matematice.

Singură matematica dă realitate fragmentului. Ne gândim la inutilitatea întregii filosofii (cuprinzând în ea toate teoriile metafizice, epistemologice, și în întregime așa zisele Geisteswissenschaften), de altfel ca și la inutilitatea rândurilor de față.

●

Că filosofia nu realizează mare lucru, e și părerea celor mai mulți filosofi înșiși. Au spus-o în cele mai felurite forme. Ceeace e mai curios, e că deși spun acest lucru, ei continuă să scrie neobosit, să umple mii și mii de tomuri. Dar faptul de-a-dreptul de mirare este că ei înșiși nu observă această discrepantă. Că nu îi cunosc semnificația.

●

Subt rezerva de mai sus, să formulăm tot în modul literar, cele două postulate fundamentale și complimentare ale noocrației.

a) *Principiile și mijloacele cu care o revoluție cucerește puterea, nu sunt aceleași cu care această revoluție se poate realiza guvernând.*

b) *Noocrația, din motive de antinomie structurală, nu poate câștiga conducerea prin revoluție. Ea nu se poate instaura decât prin convertirea spontană a unei revoluții actuale.*

●

Nici sinceritatea, nici devotamentul, niciun sacrificiu, cum de altfel nicio iscusință, nu pot face nimic împotriva acestor două postulate. Căci ele nu sunt decât un caz particular al postulatului istoric al creației ca atare: *Orice principiu creator se anulează în actul creației însăși.* O revoluție e reală în măsura în care nu e logică.

●

Platon a avut cel dintâi intuiția esențelor, dar el a deviat-o în Doctrina Ideilor și, pentru 2300 de ani, cultura întregă a rămas o deviație. Fenomenologia modernă a restabilit acest Wesenschau, dar n'a înțeles semnificația profundă a matematicii concrete.

●

Știința modernă, rușinată de obârșia ei modestă, mâna dreaptă care prinde, bunul simț pragmatic, și-a căutat o origine nobilă în Doctrina Ideilor. De aci raționalismul ei cartesian, de aci fenomenalismul kantian, de aci pozitivismul ei evoluționist. Va fi să se reia totul dela începutul lui Aristotel, șovăind și el, dar fiind singurul moment științific al filosofiei.

●

Tragedia omenirii de azi, vine din faptul că ea s'a îndârjit să facă ordine, înainte de a avea un criteriu autentic al ordinei. Servitoarea mea, odată, mi-a distrus părți dintr'o lucrare, pentru că foile de manuscris nu erau în ordine pe birou și aveau prea multe corecturi. Indignată de neregulă, pândise multă vreme momentul să-și satisfacă dorința de ordine.

Dar mai mult m'a uimit nu de mult, tânărul doctor în filosofie, care a expus cu o serioasă și meticuloasă ordine, ordinea gândirii unui clasic al filosofiei, fără să simtă nevoia unui criteriu autentic al ordinei. Cum se zice că odată un ministru foarte activ nu simțea că își uitase creerul pe masa dela sanatoriu.

Trebue să revenim. Toată cultura de eri și de azi, stă sub semnul nulității, dintr'o singură pricină a cărei semnificație ea nu a priceput-o niciodată. S'a îndârjit să rezolve problema ordinei, înainte de a rezolva problema criteriului ordinei. Viitoarea știință, matematic autentică, își va îngădui ca în fața unui op voluminos în 10 volume, gândit adânc, ordonat, meticulos și scris cu ceea ce se numește subtilitate, să ceară într'o singură pagină formula criteriului și eventual să condamne opul întreg, numai după insuficiența acestei formule. Vreau să spun că îl va putea trece la rebutul frumuseții nepieritoare filosofice.

Știința viitoare va trebui să fie dedicată problemei antinomiilor. Data de naștere însă a științei autentice, va fi data când, după un îndelung comerț cu antinomiile, li se va putea înțelege anume semnificația.

Dialog:

— Știința cu care te ocupi d-ta, nu există.

— Vai, n'ai descoperit d-ta asta. Nu e niciun savant adevărat, să nu știe că nu există această știință.

— Atunci, ce faci acolo?

— Scriu.

— Și ce ai scris în aceste șapte tomuri?

— Cum, nu știi ce am scris în aceste șapte tomuri? Atunci nu pot să stau de vorbă cu d-ta. Ești un ignorant. Nu ai spirit științific.

Antinomia care se pare că face ca orice afirmație să fie egală cu contrariul ei, e mai ales valabilă pentru Platon, care anticicipează caleidoscopic toate vederile veacurilor viitoare. Eu știu o pagină din el, transcendentă prin fulgurațiile ei. Dar el o întoarce apoi pe dos cu desinvoltura unui amant desamăgit.

Monument exegetic, ca și Biblia, ca și Shakespeare, Platon își sporește acțiunea asupra cititorului, tocmai prin aglomerarea de contradicții. Fiorul de vierme în trandafir, este dat de impresia că Platon a simțit anticipat jocul antinomiilor, formulate abia în timpul din urmă și, înfrânt, a transformat conștient, cu un soi de obosită desnădejde, o operă științific ratată, într'o incomensurabilă operă literară. El a știut și a trăit în el însuși, ceea ce toți filosofii cari i-au urmat, creați nemijlocit și mijlocit de el, nu au știut și nu au trăit interior. Doctrina Ideilor este gluma imensă a unui geniu care a renunțat. Zămislită din echivoc, filozofia, acest hibrid științifico-literar, avea să aibe ca toți hibridii, vieață lungă.

« *Socrate*: ...putem socoti știința și adevărul drept imagini ale binelui. Dar am greși dacă am lua oricare dintre acestea drept binele însuși, căci natura binelui trebuie să fie privită ca nesfârșit superioară ».

Acest « bine », devenit obsesia omenirii, a fost și începutul nenorocirilor din trecut și de azi.

Și totuși Platon a avut intuiția a ceea ce este și trebuie să fie. Și încă într'o asemenea măsură, că numai un alt singur exemplar al umanității îi poate sta alături: Shakespeare. Iar în alt plan, cum am spus, Biblia. Căci Platon a fost un mare poet dramatic, plin de toate îndoelile, de toate viziunile, de toate străfulgerările, și mai ales de toate contradicțiile. Nu e nimic în cei cari l-au urmat — oricât de diferiți între ei — să nu fie și în opera lui. Numai când am descifrat înapoia sofistului idealist, surâsul obosit și exasperat al poetului dramatic, am remarcat ca o urmare, faptul straniu că (în afară de Phaidon, unde se abandonează grav emoției) Platon își face o plăcere intelectuală sadică, din a ridiculiza

neconținut pe Socrate, opunându-i replica sofistilor, de obicei mai adâncă și mai subtilă decât întrebările lui.

Am citit într'o istorie a filosofiei, o comparație între Platon și Aristotel. Cel dintâi ar fi mai adânc, mai pătrunzător și în același timp mai înalt în preocupările lui decât Stagiritul, acesta mai superficial și mai pământesc. Ceea ce dovedește numai că sunt preținși oameni de știință, care socot că o mie de taleri în gând, fac mai mult decât un taler în buzunar, că o minciună involtă, este mai prețioasă decât un adevăr modest.

Cu toate erorile lui, evidente pentru că nicăeri nu trișează, Aristotel rămâne, singur, după 2300 de ani, prin psihologia lui, pragul posibil al științei care va depăși fizica. Vreau să spun că știința viitoare va trebui să ștergă cu buretele tot ceea ce s'a scris după acel « Despre suflet », în sămburele lui mai științific, cu toate stridențele lui, decât multele volume ale tratatului Dumas de după 1930. O știință adevărată va trebui să arate de ce fizica lui Aristotel era sortită pieirii, dar și de ce parte din biologia lui, psihologia, și anume parte din metafizică, erau menite să fie, plivite firește, reluate peste milenii.

Sofistica dialectică și etică, a abuzat de « virtute » și de bună credință. Dar cel mai mare dușman al posibilității cunoașterii, este buna credință... Termenii sunt eterogeni. Unul implică vederea nousică, iar celălalt doar credința.

De ce juri că ești sincer ? Dacă nu vezi, dacă nu poți vedea, restul nu are nicio însemnătate. Orice ai face ești sperjur prin ignoranță.

Cea mai mare greșală, cea mai grea crimă, începutul sfârșitului pentru puterea suverană, este să-și anuleze condițiile și reflexele de informație. Geniul puterii suverane, este limitat de capacitatea lui de informație.

De câte ori un regim se prăbușește, se explică dezolat:
— N'am avut oameni !

E rămașița unui desiderat utopic.

Ași putea spune că Noocrația e metoda politică de a governa bine « fără oameni ». (În realitate este metoda de a-i face utili după legea structurii lor, pe cei pe care îi ai).

Indicele pathognomonic al prăbușirii unui regim, este ceea ce am putea numi paralizia reflexelor de conductibilitate informativă. Nu mai poate fi informat, ca o centrală căreia i s'a tăiat într'un loc oarecare, cablul.

Pericolul camarilelor nu stă în lăcomia lor, căci niciodată o camarilă nu poate jefui atât cât să stânjenească Statul. Ci în faptul că, din interes, fac oficiul de întrerupători ai conductibilității informative, a puterii suverane.

Omul greșit informat nu are dreptul să fie de bună credință. E pe cale să transforme o simplă eroare în crimă.

Nu există crimă nemotivată, cu alte cuvinte nu există crimă nesinceră.

Dacă îmi vei spune că nebunul și criminalul nu sunt sinceri, atunci cuvântul sinceritate și-a pierdut orice înțeles.

Altă mare figură a sincerității Xerxes. Doamne, ce să mă fac eu cu atâți oameni sinceri?

O ură nesinceră este o contradicere în esență. În felul ei, ura cea mai sălbăteacă este forma maximă a bunei credințe.

E un cinic. Nu crede în nimic, spune el. Dar tu surăzi și traduci: Crede atât de nemărginit și de firesc în el însuși, încât nu mai are nimic disponibil pentru alții. E cum s'ar zice, forma pură a sincerității.

Fără complicitatea celor de bună credință, minciuna e o cantitate neglijabilă. După un întâiu succes prin surpindere poate fi localizată, apoi desarmată, în sfârșit nimicită.

Vai de societatea care a risipit inutil și ultima ei rezervă: capitalul de spiritualitate al martirilor ei.

Sfințenia adevărată nu cunoaște nicio altă formă de bună credință, decât renunțarea la tot și fuga din lume.

A trăi numai, și înseamnă a fi în păcat. Cine trăiește încă, nu poate învinui pe nimeni în numele sfințeniei.

Ce ziceți de asta? o specie de șobolani, îndulciți la trestia de zahăr, amenințau cu distrugerea întreaga recoltă. Administrația insulei, exasperată a recurs la o soluție eroică. A introdus o specie de crotali. Acum a dispărut și ultimul șobolan, dar administrația nu mai poate culege recolta, din pricina nenumăraților crotali și nu mai știe cum să se scape de ei.

Ți-ai așternut fraza pe hârtie și condeiul tău tremura intens, gândul țâșnea dintr'un prea plin, care a început de la facerea lumii. Tiparul ți-o trimete peste câte-va săptămâni înapoi îmbrăcată în uniforma lui mărunță, aliniată, uscată. O iubire de altă dată, a cărei modestie anonimă de azi te miră și nu-ți vine să crezi că te-a putut face cândva să suferi sau să te aprinzi apocaliptic.

Nimeni nu poate trăi fără unitate interioară. Fără sfânta împăcare lăuntrică între conștiință și fapte. Numai că aci se pot realiza două soluții cu totul opuse. Unii își pun faptele de acord cu conștiința. Alții, cei mai mulți, își pun conștiința de acord cu faptele. Una e dela înger, alta e dela diavol.

Era un uriaș, cu ochi de înger. Măinele lui, ca odgoanele, mângâiau florile cu o gingășie de raze. Pasul lui cât lopata, ocolea vietățile din iarbă. L-au vândut cei răi, i-au scos ochii oamenii cei ticăloși. A rămas tot atât de bun, dar orbitele lui căutând sperie, mâinele lui vrând să mângâie înăbușe, piciorul lui calcă în neștire, strivind totul în cale.

Pe valedintre posibilitate și probabilitate, este comiturul tuturor inteligențelor. Numai geniul poate trece de ea.

Nici cuminenția, nici înțelepciunea, nici erudiția, nici verva strălucitoare, nici cultul frumuseții, nici devotamentul fanatic, nici sfințenia nu pot înlocui probitatea cunoașterii... iar fără probitatea cunoașterii, toate acestea nu sunt decât izvorul răului.

Orice mărime matematică, înmulțită cu zero, dă tot zero. $38.796 \times 783 \times 0 \times 4.561.864.321 = 0$. Cuminenția, înțelepciunea, erudiția, verva strălucitoare, cultul frumuseții, devotamentul fanatic, sfințenia, înmulțite din nebagare de seamă cu puțină minciună, dau ca rezultat numai minciună. Nici cuminenție, nici înțelepciune, nici erudiție, nici verva strălucitoare, nici frumusețe, nici devotament real, nici sfințenie.

Prostia și deșteptăciunea sunt moduri necinstite ale evoluției.

Prostia este cinstită într'un singur caz, când e prostie curată.

Două sunt modalitățile acceptabile ale actului: cunoașterea și norocul. Altfel numai neparticiparea merită stimă.

Statistic: dacă în anul care vine va fi secetă, vom fi năpădiți de valuri de țânțari veninoși, iar dacă va fi ploaie statornică, nu vom putea răsbide entuziasmul agresiv al broscuilor. Să deschidem o carte, și dacă vom fi lăsați să citim, să studiem cum ajung valorile sezoniere dela quasi neant la apogeul lor climatic.

CAMIL PETRESCU

NUVELELE LUI LEON_NEGRUZZI

Ienăchiță Văcărescu a lăsat urmașilor săi un testament literar, în care recomanda « creșterea limbii românești și a patriei cinstire ». Costache Negruzzi pare că în mod tacit a lăsat urmașilor săi cultul poeziei, darul artei. Rar familie care să fi dat atâția scriitori literelor românești ca familia Negruzzi. Dela literatură viguroasă a lui Costache Negruzzi până la impresiile fugare din America, scrise în limbă străină acum câțiva ani, ale lui Leon M. Negruzzi din a 4-a generație, se înșiră o seamă de scriitori, cari toți au fertilizat cum au putut ogorul literelor române, aproape un veac.

Intre aceștia apare Leon C. Negruzzi, fiul mai mare al lui Costache Negruzzi. Născut în Iași la 5 Iunie 1840, și-a făcut primele învățături la Iași, iar la 1858 a fost trimis împreună cu Iacob la Berlin, ca să-și urmeze cursurile secundare și universitare. « La Universitate voia să învețe medicina, dar disecțiunile anatomice fiindu-i prea antipatice, așa cum îi fuseseră și lui Alexandri, adăogăm noi, a trecut la filosofie și la drept, ascultând prelegeri la Berlin și la Viena, fără a dobândi vreun titlu academic. Intorcându-se în țară, la 1864, a fost numit judecător la Tribunalul din Iași și a înaintat succesiv până la Curtea de Apel, ca membru și ca procuror general », ne informează Maiorescu în articolul « Leon C. Negruzzi și Junimea ». A ocupat diferite funcțiuni politice și administrative, ca primar al Iașilor, senator, efor al Așezămintelor Sf. Spiridon. A murit în 1890, în vârstă de 50 de ani. Era o figură populară și simpatizat chiar de adversarii politici, într'o vreme când luptele politice erau lipsite de

elegantă. Bătrânul Xenopol, într'o scrisoare către fiul său Alexandru, din 19 Octomvrie 1870, nu găsește decât cuvinte de laudă pentru Leon, care era primarul Iașilor. « Mi-a făcut o plăcere nespūsă omul acesta nobil; vorbind de tine mi-a spus că te consideră ca pe un copil al lui și că va face totul pentru tine ». (Torouțiu, *Documente*, « Junimea »). De altfel, chiar Maiorescu îl înfățișează în colori destul de simpatice: « Leon Negruzzi, înalt de statură, lat la față și la piept, cu umbletul balansat ca al marinarilor, cu gesturi largi și răsul sgomotos al temperamentului sanguinic, era mai întâi de toate un om bun la inimă, milos, cinstit și vesel până la ușurință », iar în altă parte spune: « în corpul lui uriaș se ascundea o gingășie sentimentală și o delicateță feminină ». Leon Negruzzi a intrat ca membru al « Junimei » în 1865. În albumul societății « Junimea », alcătuit în Aprilie 1878 și publicat de d-l Torouțiu în *Studii și Documente*, « Junimea », vol. IV, găsim la Nr. 19 pe Leon Negruzzi cu data intrării în « Junimea », cu locul și data nașterii. Il vedem, apoi, în lista susținătorilor tipografiei Junimei, cum și în lista conferențiarilor ce urmau să vorbească publicului Junimei despre reforma lui Luther. Iar mai târziu, când se discută *Dumbrava Roșie* a lui Alecsandri, critică sentimentele prea crude și acțiunea prea dură a poemului. Junimea dela Iași, pentru marile talente, a fost un mijloc de comunicare, de exteriorizare a talentului, pentru scriitorii mărunți sau amatori, a fost un puternic stimulent. Junimea a dat lui Leon Negruzzi climatul necesar pentru a se desvolta mugurul modest al talentului lui. Junimea i-a actualizat înclinările lui literare din starea lor virtuală; Junimea a fost oțelul care a izbit cremenea din care a țâșnit scânteia. Grație legăturii lui cu Junimea și cu Maiorescu, Leon Negruzzi a scris în « Convorbiri » cele șase nuvele ale sale: *Vântul Soartei*, 1867; *Evreica*, 1868—69; *O răz bunare*, 1874, *Țiganca*, 1877; *Serghie Pavlovici*, 1881 și *Osândiții*, 1881—82. Lui Iacob Negruzzi i se pare că a scris prea puțin, căci într'o scrisoare din 12 Ianuarie 1868, către N. Ganea, se plânge de lenevia lui Leon Negruzzi: « Leon nu mai pune mâna pe condei. El urmează cura începută la Viena, cu deosebire că cu cât sporește proporționat quantul vinului, sporesc și păhăruțele de cognac ». De sigur că Iacob Negruzzi, care era stâlpul *Convorbirilor* și avea nevoie de material literar pentru revistă, nu

privea cu ochi buni pe toți cari ar fi putut scrie și nu scriau. Leon era însă un scriitor de ocazie. Pe el nu-l muncea procesul de creație, care este implacabil la marile talente, ci el scria după buna dispoziție. De altfel, chiar Iacob Negruzzi, într'o scrisoare din 21 Mai 1878 către Ilarion Pușcariu, publicată tot în *Studii și documente* dela «Junimea», îl enumără printre «amatorii» de artă, nu printre «lucrători», lăsând să se înțeleagă distincția dintre talentul veritabil, focul sacru, și între scânteierile literare, cum foarte bine le-a numit aceste încercări literare d-l Petrovici. Nuvelele lui Leon Negruzzi sunt produsul epocii literare în care a trăit. Nicăeri nu s'ar aplica mai bine vechea teorie a lui Taine relativ la oglindirea momentului în opera literară ca la Leon Negruzzi. Romantismul epocii, cu nota lui exotica, subiectivă, cu acțiuni ce se apropie de fantastic, cu episoade melodramatice, cu confesiuni sentimentalo-lirice, în care duioșia cucerește și melancolia trecutului transpune, cu amorul pasional, formând oarecum pârghia vieții, cu o sensibilitate delicată, cu convenționalul în situații și ingeniosul în acțiune, în fine, cu un dramatism viu și captivant alături de analize psihologice superficiale, cu pitorescul descrierii și coloarea locală alături de emfaza retorică, literatura aceasta cu calitățile și defectele genului, a fost gustată foarte mult acum câțiva ani și pentru noi astăzi este ca o romanță a trecutului, care închide în ea o vibrație sinceră a sufletului omenesc, ca o amintire duioasă din eroismul sufletului nostru tineresc. În literatura romantică, logica era înlocuită cu temperamentul, iar motivarea acțiunii cu fatalitatea. Cu toate acestea, sinceritatea mărturisirii, freamătul pasiunii, conflictul etern dintre idealismul individual și realitatea dură, mascarea instinctelor bestiale în dinamica vieții, dau o distincție poeziei romantice, o mireasmă de vremuri trecute care încântă și cucerește. Iată cinci tineri împrejurul unei mese din *Cafée de la Paix* la Paris, care în timpul studiilor au trăit ca cinci frați și azi, ziua dureroasă a despărțirii, pleacă fiecare în cele cinci colțuri ale lumii. Nu numai că nu se vor mai vedea, dar este închisă pentru totdeauna epoca studenției, epoca tinereții libere și pline de avânt. De aici încolo, fiecare va deveni un alt om, cu grijile și speranțele lui. Este un moment de duioșie impresionantă ce-i stăpânește pe toți, așa cum în tablourile din casele germane se reprezintă melancolia trecutului

în acele « O alte Burschenherrlichkeit » din vechiul Heidelberg. Acești cinci studenți sunt: italianul Leonardo D'Alboni, care pleacă la Torino; englezul Arthur de Branwille, germanul Baron Adolf de Kronberg, Rodrigo Mirmonte din Peru-America și francezul Emil de Beauchamps. În această clipă duioasă de bun rămas, își fixează fiecare perspectivele de viitor. Pe Leonardo D'Alboni îl așteaptă o strălucită carieră în magistratură, continuând seria de magistrați, veche de aproape un secol, în Italia. Se va căsători cu o femeie frumoasă și va fi fericit cu idealul lui de burghez. Arthur, fiul Albionului, « cu cuget mare și îndrăzneț », spune că el va fi moștenitorul unui frate foarte bogat și nobil, moștenindu-i și averea și titlul de « pair ». « Peste câțva timp voi fi pe bordul unui vas britanic și ajutându-mi puterile după cât îmi este cugetul, peste câțiva ani sper că veți auzi răsunând în lume numele amiralului lord de Branwille, pair al Angliei, capul partidului liberal din Camera Lorzilor. Baronul Adolf von Kronberg, fiul Feldmareșalului Frantz von Kronberg, va îmbrățișa cariera militară. Rodrigo Mirmonte, cel mai modest, un aprig republican din Peru, va fi urmașul tatălui său la farmacie. Cel mai înduioșetor este francezul Emil de Beauchamps. « Eu nu am nici planuri, nici speranțe, zice Emil. Eu sunt orfan, fără rude și fără sprijin. Tatăl meu a fost un vechiu ofițer în armată și a murit încă acum zece ani. Mama mea muri când îmi dăruia viața. Am studiat medicina și voi trăi cum voi putea... Voi mi-ați fost frați și pierd în voi întreaga mea familie. Câteva momente înainte de a-și da sufletul către Creator, bătrânul meu părinte mă chiemă la patul lui de durere. Eu eram atunci de 14 ani, copil viov și îndrăzneț, însă delicat de sănătate și slab de putere ca și acum. Tatăl meu îmi luă mâna și îmi zise: « Emil, bietul meu copil, eu mă duc, mă chiamă Cel de Sus. Tu rămâi singur pe lume. Rămâi expus la orice vânt rău fără să existe cineva pe întreg pământul, ca să-ți arate prăpastia în care neexperiența ta te poate arunca. Fii dar cu luare aminte. Am un vechiu amic, căruia i-am făcut, în timp, îndatoriri, Remy Randeau. E bogat și e în Paris. După ce voi muri, caută-l... » A doua zi după moartea tatălui, Emil fu incredințat de un portărel al Tribunalului lui Remy Randeau care-l primi ca pe copilul lui. El i-a dat bună creștere și învățatură. Remy Randeau avea o fată frumoasă, Victorina. Intre

Emil și Victorina se înfiripă o dragoste ce se termină cu jurământul reciproc de a se căsători. Când Remy Randeau simte dragostea tinerilor, izgonește brutal din casa lui pe Emil, și căsătorește silit fata cu Contele de Trouville. Victorina însă, cu gândul la Emil, s'a stins ca o lumânare după un an de căsătorie. După povestea duioasă a lui Emil, conduc pe Leonardo la gară și înainte de a se despărți jură cu toți ca peste zece ani, la ora 11 dimineața, 10 Iunie 1867, să fie cu toții la Cafée de la Paix la Paris. Toți pleacă.

Este aici ceva din duioșia vechiului Heidelberg. Sunt tinerii noștri făuritorii destinului lor? Au ei voința fermă și statornică, ca în romanele moderne, încât să-și croiască soarta prin propriile lor forțe, stăpânind pasiunile și dirijând sentimentele? Nu. În literatura lui Negruzzi, pasiunea amorului ia locul voinței și atunci viața omului este târîtă surprinzător și fără apărare în bătaia vânturilor. De aceea și nuvela se numește « Vântul soartei », căci despre ea este vorba. În acești zece ani, toți eroii cari erau siguri că vor realiza planurile lor, au schimbat cu totul cariera. Leonardo devine colonel, după un sbucium așa de pustiitor, că merită povestit. Ajuns la Torino, cunoaște la un bal, în casele lui Florentano Garbini, pe tânăra Albertina da Rastoli. În timpul balului, se aprinde un hotel de vis-à-vis, în care o tânără cuprinsă de foc, se trudea zadarnic să scape. În această clipă tragică, Leonardo se cațără pe scări și, expunându-și viața, salvează pe tânăra Marieta Bertini. Se întoarce la bal, este felicitat de toată lumea și considerat ca un adevărat erou. Totuși, laudele publicului nu-i liniștesc agitația lăuntrică ce simte pentru Albertina. Este stăpânit de figura Albertinei, pe care o caută să o vadă în fiecare zi și de care se îndrăgostește din ce în ce mai mult, până ce simte că nu mai poate trăi fără ea. Idealul lui e pe cale de a se realiza. Se pregătește să-i ceară mâna. I-o cere, dar e refuzat fiindcă mâna Albertinei era promisă. Atunci, parcă s'a rupt ceva înlăuntrul lui. Slăbește, se topește din picioare, până ce tatăl său, disperat, și doctorii l-au sfătuit să călătorească. A colindat Franța, Anglia, Germania. S'a oprit la Ems, localitate pe care o cunoștea Leon Negruzzi, vizitează valea Rhinului, dar nimic nu-l impresionează. S'a apucat să joace cărți la băile dela Ems. A pierdut totul, ba enervat la joc, a lovit pe Baronul von Bergen, care l-a

provocat la duel. Fără bani, fără martori și fără onoare, se simțea disperat. Găsește doi martori italieni, cari îndeplinesc formalitățile duelului, stabilind și condițiuni foarte grele, adică împușcăturile se vor repeta, până ce unul din ei va fi ucis sau grav rănit. Leonardo primește totul. Era sigur că va muri, fiindcă el nu va trage niciodată în von Bergen, om cu familie și totodată insultat de el. La duel, Leonardo în două reprize trage în vânt; von Bergen simte că este menajat și-l insultă. Atunci Leonardo, în repriza treia îl rănește grav. El crede că l-a ucis. Fuge în Italia ca să scape de legile germane, care interziceau duelul, și ajunge acasă. E primit cu multă dragoste de tatăl său, se gândește însă la sinucidere. Tatăl său îl supraveghează și-l surprinde chiar în timpul, când voia să-și curme zilele. După o scenă melodramatică, bătrânul, demn magistrat, îl sfătuiește să moară ca un erou sub steagul lui Garibaldi, nu în mod laș, într'un budoar parfumat de tânăăr decepționat. Leonardo pleacă în război, caută moartea cu orice preț prin acte pline de eroism, dar moartea nu-l vrea. După acte de bravură, apreciate de însuși Victor Emanuel, care-l avansează și-l decorează cu cel mai mare ordin, el părăsește cariera de magistrat și devine militar. Se reîntoarce cu batalionul la Neapole, unde întâmplarea l-a încartiruit chiar la familia Bertinei, pe a cărei fată o scăpase din foc. După câteva scene de simpatie între Marieta și el, se căsătorește, fixându-se definitiv în armată. În ziua hotărâtă vine la Paris, colonel. Întâlnirea e impresionantă. Rodrigo Mirmonte, din farmacist ajuns candidat la prezidenția Republicii. Întâlnind în biserică pe fiica președintelui republicii, Elvira, aceasta se îndrăgostește de el, se căsătorește și el intră în cariera politică. Baronul von Kronberg a ajuns bancher, din militar cum proiectase. Ușa se deschise și, figură slabă de om ruinat fizicește, susținut de servitorul John, intră Arthur de Branville. În capul unui regiment, plecase în Indii, în vremea când erau mișcări populare. Aci potolește în sânge răscoala Indienilor și după acte de cruzime feroce, stabilește o disciplină de fier. Într'o zi însă un soldat aduse un brahmin în fața lui, învinit că a ucis un polițist englez. Pedepsa era «împușcarea», care consta din atârnarea delicventului la gura tunului și proiectilul sfărâma trupul nenorocitului în mii de bucăți. După toate rugămintele de iertare atât ale fiului cât și ale fetei brah-

minului, cari susțineau că e nevinovat, cum s'a dovedit mai târziu, Arthur a rămas neînduplecat. Condamnă pe brahmin la moarte, închide pe copilul brahminului și soldații ucid pe fata brahminului. Înainte de a muri fata, blestemă cu amară durere pe Arthur. «Fii blestemat dușman de moarte al fraților mei indieni; Shiva, distrugătorul vieții, nu te va ierta. Va seca măduva în tine și te vei topi la lumina soarelui. Nimeni nu te va iubi pe acest pământ, câine fără dreptate și fără milă». Blestemul fetei brahminului urmărește pe Arthur, fiul Albionului, și din vigoarea lui de altădată nu mai rămăsese decât umbra lui Arthur. Leon Negruzzi, trăind în epoca libertății romantice, simboliza în englezul Arthur pe orice popor despot și crud ce confiscă libertatea altora în numele civilizației. Emil de Beauchamps a trimis o scrisoare din Mexic, în care spune că în aceeași zi va fi omorât din cauza înfrângerii lui Maximilian în Mexic, pe care îl urmasse în expediția sa.

Am ales această nuvelă, fiindcă ea sintetizează toată arta lui Leon Negruzzi. Personajile lui, pornite în viață să-și croiască un drum, să-și făurească o soartă, n'o pot realiza, fiindcă motorul vieții nu este rațiunea, voința, ci pasiunea, sentimentul. Sentimentul amorului, temeiul vieții la romantici, face din ei zei fericiți sau victimele iadului. Leonardo este în pragul sinuciderii, din pasiunea amorului, și se înseninează prin iubire, prin familie. Rodrigo e fericit prin iubire, prin familie. Arthur e nefericit fiindcă n'a cunoscut niciodată acest sentiment al iubirii. Emil și-a desaxat viața printr'o iubire înfrântă fără familie. Toți par niște fulgi în aer, conduși de vântul pasiunii. Filosofia lui Negruzzi, dacă ar fi o filosofie, este că nu-i omul deasupra pasiunii, ci pasiunea stăpânește omul, iar fericirea omului este familia. În această nuvelă se găsesc toate personagiile din celelalte nuvele, decât numai cu numele schimbate. Leonardo este Nicolae Petrovici din *Osândiții*, care-și ucide rivalul dragostei lui și se căsătorește cu Vanda, pe care o scăpase dintr'un naufragiu, așa cum Leonardo scăpase din foc pe Marieta. Serghie Pavlovici se înru-dește cu Leonardo prin duelul la care-l provoacă pe adversarul său, prin eroismul în luptă cu Turcii, așa cum Leonardo luptă la Magenta, iar personagiile feminine, toate, se aseamănă, fie prin pasiunea amorului, fie prin perfidia lor. Leon Negruzzi n'are

variabilitatea creației. E un povestitor captivant care a exprimat duioșia inimii și eroismul tineresc al omului, fără a depăși însă epoca în care a trăit. Literatura lui, fără alunecări tendențioase sociale sau morale, fără retorica ieftină de circumstanță, a trezit interesul vremii prin narația dramatică, nota exotică și schițarea personagiilor. Alecsandri era încântat de nuvela lui și, printr'o scrisoare din 8 Mai 1881, îl felicită călduros pentru *Serghie Pavlovici*. Fără creații proprii, sub influența romantismului francez și rusec, fără a putea rezista timpului, nuvelele lui Leon Negruzzi, ca și *Zoe* a lui Costache Negruzzi și *Buchetiera din Florența* a lui Alecsandri, reprezintă proza lirică subiectivă de altădată.

Leon Negruzzi și toți scriitorii minori — poetae minores — merită să fie amintiți din când în când, ca și ostașii morți pe front. Ei au dat ce au avut mai bun literelor române și pe scrisul lor s'a așezat frumoasa catapeteasmă a literaturii de azi, ce enumără opere de înălțimea capodoperilor universale.

C. GEROTA

CREATIVITATEA EMINESCIANĂ

CONFLICTUL FEMEIE-ZEU IN MIT ȘI LA EMINESCU

Observând creativitatea eminesciană, am constatat un complex de motive care revine oarecum obsedant, ca la un centru care mereu încearcă să se organizeze: destinul iubirii între un om și o femeie supranaturală, o zeiță. Polaritatea acestor contrarii apare ca o formă de a vedea lumea, nedespărțită de însăși esența poetului. Față de constanta acestei forme interne, un cunoscător ar fi putut prezice: categoria ceresc-pământesc fiind atât de adânc împlântată în însăși ființa lui Eminescu, de împlinirile pe linia cealaltă a polarității: zeul care cade înamorat de o fiică a pământului, — atârnă deplina izbândă a destinului său expresiv, la zenit.

În tradiția poporană, tot atât de vechi și răspândit ca și primul aspect, dar având mai bogate răsunete în literaturile culte, e celalt complex al motivului nostru: o ființă cu puteri mai presus de ale oamenilor — un demon, un zeu sau un sol al cerurilor — se aprinde de iubire pentru o fiică a pământului.

Paralel cu ceea ce am văzut în primul aspect, apropierea unei ființe supratereștre de o făptură a pământului, potrivit mentalității poporane, nu putea să aducă decât nefericirea femeii. Mărturiile poporane sunt pline de această teroare primitivă. Și după cum în aspectul om-zână am văzut o treptată spiritualizare, tot astfel în aspectul femeie-ființă suprapământească, vom observa evoluția

dela teluricul sburătorului și al strigoiului până la lumina întipuită în zeul binefăcător, în cavalerul Sfântului Graal sau în Luceafărul.

1. Ca să încep și aici cu una din formele cele mai simple, amintesc motivul devenit celebru prin balada *Sburătorul* de I. H e l i a d e R ă d u l e s c u. De mult, H a s d e u a documentat că există paralele cert poporane în folclorul popoarelor slave înconjurătoare. Forma cea mai simplă a motivului înfățișează un smeu care, prin iubirea lui, secătuește de vlagă pe o nenorocită fată, la care se coboară noaptea. Firește, ființa supranaturală poate să ia cele mai felurite aspecte: dela strigoi până la zeu. În legătură cu iubirile lui Zeus, la vechii Greci avem o formă primitivă, care înfățișează tranziția dela asprul tip primitiv al Sburătorului la acela al Zeului, tot atât de aspru în iubirea lui. Este povestea iubirii dintre Zeus și sărmana Io, amintită de E s h i l într'o scenă celebră din *Prometeu înlănțuit*. Pentru că n'a cedat dorințelor Zeului, care o urmărea și în vis — cum în vis erotic apar și sburătorul și strigoiul — sărmana Io a fost prefăcută în junică și ursită să cutreere într'o fugă de spaimă lumea, mereu chinuită de acul tăunului.

Paralel cu astfel de povestiri, s'a dezvoltat mitul iubirii dintre Zeus și Semele. Zeus se preschimbă în om, oprește însă pe iubita lui să încerce a-i cunoaște vreodată adevărata ființă. Dar în Semele se stârnește dorința de a vedea pe Zeus, așa cum a fost când a pețit pe Hera. Când însă iubita îl cunoaște pe zeu în adevărata lui înfățișare, ea se prăbușește ca lovită de trăsnet.

Dar cu aceasta facem tranziția la un alt tip, care ne va interesa mai de aproape.

2. Plecând dela situații ca cele arătate în primul tip și asociind motivul smelui înamorat cu acela al metamorfozei sale, așa încât noaptea să devină tânăr de o frumusețe răpitoare, ne apropiem de un tip ce are și azi cea mai largă răspândire: basmul soțului împielit într'un animal. Și acesta ne duce spre un tip înrudit cu basmul lui K u n i s c h.

Din felurite motive, omul-animat nu voiește să fie văzut de iubită în adevărata lui înfățișare, așa cum nu^voiește Zeus. Și când ea, din curiozitate sau îndemnată de pizmași, calcă totuși porunca, el o părăsește sau se răzbună. Avem aici basmul cunoscut

dela *Apuleius* sub numele de Amor și *Psyche*. Folcloriștii îl mai numesc și azi «soțul animal».

Și partea din basmul lui Kunisch, în care smeul se preface în om pentru a se apropia prin iubire de fata de împărat, în forma poporană, era o contaminare cu tipul acesta. După cum în basmele noastre smeul se preface noaptea, alături de fata de împărat, într'un tânăr frumos, tot astfel în basmul din romanul lui Apuleius, *Psyche*, cea ursită să devină soția unui monstru înaripat, zărește la lumina lămpii în loc de monstru, un tânăr dumnezeiesc. Amor dispare, dar în sufletul *Psychei* s'a deșteptat de acum latura înaltă a iubirii, capabilă de jertfă și de răscum-părare. Ea pleacă să caute, prin grele încercări, pe dumnezeiescul dispărut. Mulți interpreți — și printre aceștia însuși *W. Grimm* — au văzut în basmul din Apuleius și în variantele lui poporane preamărirea iubirii înalte, platonice, care se desface de ceea ce era teluric, prin cunoaștere.

Am amintit aici acest basm nu numai pentru că e necesar să definim varianta lui Kunisch, dar și pentru că ne dă un temei să vedem cum trebuie înțeles un fragment dintr'o scrisoare de învinuiri adresată de Eminescu către *Veronica Micle*, scrisoare importantă ca mărturie pentru experiența sufletească din care a crescut *Luceafărul*: «Nu poți zice, Doamnă, că eu am fost cauza la această ciudată relațiune. În orice caz, până a nu te cunoaște puțin numai, simțământul meu nu era cu mult deosebit de acela dintre *Amor și Psyche*. Dumneata erai o idee în capul meu, te iubeam cum iubește cineva un tablou».

Contextul arată că Eminescu nu s'a gândit la amănuntele povestirii, ci, dintre interpretările date, uneori nebuloase și artificiale, s'a oprit la contrastul dintre iubirea ideală și cea pământesc-pătimașe, așa cum a fost adesea tălmăcit basmul lui Apuleius. Paralel cu aceasta, se poate chiar ca lui Eminescu, pe când scria rândurile de mai sus, să-i fi plutit în cuget vreuna din întrupările plastice Amor și *Psyche*, bunăoară capodopera lui *Canova*. O icoană din *Canova* apare și în *Geniu pustiu*. Iar dacă ar fi să urmărim înrăurirea plastice în legătură cu opere pe care el a putut să le vadă în original, amintesc un grup de marmoră dela muzeul din Berlin, în care *Psyche* îmbie la iubire pe visătorul Amor. Oricum ar fi, e clar că, în toiul experiențelor

dureroase ale iubirii lui, icoane din basmul amintit, având același miez: opoziția dintre iubirea pământească și cerească, s'au asociat în chip spontan cu starea lui sufletească, i-au servit s'o illustreze.

3. În legătură cu legendele și povestirile despre corpurile cerești, amintesc că atât în basmele noastre cât și în Balcani și, în genere, în folclorul universal, întâlnim motivul înamorării de o fată minunat de frumoasă. Într'o baladă poporană bulgară, soarele e atât de îndrăgostit, încât spune mamei sale că, de nu va căpăta pe iubita lui, nu va mai lumina lumea. Dau o variantă ușor controlabilă, după A. D o z o n.

Fata cea frumoasă crescuse închisă în casă (amănuntul amintește pe Kunisch), și de abia când fu mare, ieși pentru prima oară în curte. Soarele o văzu, se opri pe cer trei zile și apoi spuse mamei sale că nu va mai lumina, de n'o va lua de soție pe fata aceea. Mama soarelui e trimeasă la Dumnezeu, ca să îngăduie unei muritoare să se înalțe la cer (amănunt care amintește vag pe Kunisch). Și fata se înalță la cer într'un leagăn minunat.

Nota de asprime, de suferință legată de apropierea cerului de pământ, începe să se atenueze. Adesea însă, potrivit datelor esențiale ale motivului, intervin momente care împiedecă fericirea. O astfel de variantă, îmbinată cu legenda etiologică a unei păsări, a stat la baza cunoscutei plămui a lui V. A l e c s a n d r i, Legenda Ciocârliei, care înfățișează un « pendant » la Luceafărul și poate servi, ca să individualizăm, în cadrul unui motiv înrudit, pe Alecsandri ajuns la maturitate față de Eminescu în plinătatea lui creatoare.

Constatarea și caracterizarea acestui tip era un lucru necesar, pentru că ne ajută să dăm un răspuns la întrebarea: întrucât putem păstra unele izvoare, paralele și influențe propuse de G. B o g d a n - D u i c ă și de alții? Vom dovedi că niciuna din ele nu rămâne, pentru că toate sunt străine de tipologia Luceafărului: iubirea dintre o ființă cerească și o fiică a pământului. Ocolul va putea să pară lung. El este însă necesar, pentru că lămurește totodată și unele probleme de metodă.

În amintita lucrare *Despre Luceafărul lui M. Eminescu*, în trei capitole consecutive (VI—VIII), G. Bogdan-Duică își propune să arate ce datorește Luceafărul mitologiei grecești, iar într'al IX-lea capitol, ce datorește el unor motive poporane lituane,

pe care punea mult teameu, deoarece a revenit cu completări într'un articol din « *Societatea de mâine* ».

Să vedem mai întâi legăturile cu vechea mitologie greco-romană.

După G. Bogdan-Duică, cuvântul Hyperion, care apare repetat în poemă, « ne silește a admite că tot basmul greco-roman îi va fi răsărit poetului român în memorie, luminându-i concepția: și că pe aceasta tot basmul vechi a influențat-o ». Dau aici argumentele sale și rezervele pentru care nu le putem admite.

În povești eline, Luceafărul apare îndrăgind luna ori iubind pe fata soarelui. Dar aceasta este iubire între ființele cerești, un motiv fundamental deosebit de situația și atmosfera din Luceafărul, după cum fundamental deosebită este situația din izvorul propus de d-l I o n S â n G e o r g i u: *Hochbild* al lui G o e t h e, cu antiteza soare-zeiță.

— Unul dintre Dioscuri, Polux, dăruise fratelui său, Castor, jumătate din nemurirea sa, continuă G. Bogdan-Duică; ideea de a jertfi nemurirea apăruse de-atunci în viața mitică a stelelor subliniază criticul. Dar apăruse, cu toată claritatea, în însuși izvorul mărturisit de Eminescu, replicăm noi, așa încât nu mai era nevoie să-l ia nici dela atât de vaga și nepotrivita paralelă elină, după cum nu l-a luat nici din amintita poezie a lui Goethe, în care, de altminteri, gândul nemuririi nici nu este exprimat.

— Ca și la Greci, marea și Luceafărul nu s'au despărțit; ca și la unii mărunți poeți greci, Luceafărul are aripi. În sfârșit, numele Hyperion arată dependența de miturile eline, adaogă Bogdan-Duică.

Dar de ce toate acestea n'ar fi tot atâtea firești aspecte de expresivitate a conținutului care-și caută forma?

Marea apăruse la Eminescu în cele mai felurite contexte: în *Stelele 'n cer*, în sonetul *Adâncă mare*, în *Când marea*, în *Mai am un singur dor*, în *Scrisoarea I-a*, ca să amintesc numai pe acestea. Dacă deci în atâtea poezii, numai din nevoia de exprimare apare marea spontan, situația din Luceafărul să nu fi chemat oare nemărginirea mării, spontan, fără filiera și dependența clasică? Ca în folclor, există și în poezia cultă fenomene de poligeneză. Iată, de pildă, mărturisirea lui P. V a l é r y, care a cântat neuitat marea ca simbol al nemărginirii: « cer și mare sunt obiecte nedespărțite ale celei mai largi viziuni ».

În ce privește aripile, ele existau și în izvor și în primul basm versificat. În forma ultimă, erau necesare pentru a exprima prin imensitatea sborului absolutul patimii.

Rămâne numele: Hyperion. Ca să dau greutate părerii lui Bogdan-Duică, amintesc că, într'unul din manuscrise, cuvântul acesta e încadrat de poet între linii, ca într'un chenar, semn că a prețuit în deosebi, în locul acela, numele de Hyperion. Dar de aici, până la afirmarea că un cortegiu de amintiri clasice «i-a luminat și influențat concepția» — este drum. De fapt, nimic nu este comun între concepția mitului grecesc și aceea atât de modernă din Luceafărul. Departe de a arăta dependența de motive clasice, cuvântul Hyperion, în Luceafărul, este un moment stilistic, cerut strict de viziunea poeziei.

Locul precis unde apare în poemă arată până la evidență intenția stilistică. Cel dintâi cuvânt pe care-l pronunță Dumnezeu este acesta: Hyperion. Un apel la conștiința lui înaltă. Este ca și cum ai zice unui monarh, pe cale să alunece în rătăcire și să-și lepede coroana: Măria Ta... Iar dovada că această intenție stilistică a plutit dela început în cugetul lui Eminescu, ne-o dă chiar prima formă versificată a basmului. În ultima din cele cinci strofe de argumentare, în care Dumnezeu vrea să vindece pe smeu, ca o supremă trezire a demnității, îi dă titlul acesta: vocativul Eone. Termenul vine din filosofia gnostică și însemnează intermediar între Dumnezeu și creaturi, ființă sufletească veșnică. E unul din cuvintele care arată mai clar procesul plin de idealizare din care s'a încheiat icoana Luceafărului. Fiind o extindere a cuvântului grecesc *éon*, care însemnează timp, cei vechi l-au luat ca bază a etimologiei numelui *Hyperion*: *super omnia saecula*. De fapt, Hyperion însemnează Superior, cel care plutește la înălțimi astrale deasupra noastră. Acesta este accentul stilistic pe care Eminescu l-a căutat, la început în Eon, și l-a desăvârșit apoi în Hyperion. Un înțeles analog cu acela pe care un poet, înrudit în multe privințe cu el, Hölderlin, îl dă romanului *Hyperion*. Cu toate deosebirile, ca și în Luceafărul, în acest roman al frământărilor omului de geniu, eroul trăiește în antiteza dintre înălțimile sufletești și dintre teluric. În chiar titlul romanului, care, prin pornirea către absolut și entuziasmul pentru natură, trebuia să vorbească mult lui Eminescu, se află afirmarea unei valori

asemănătoare cu aceea pe care Eminescu, după ce a încercat s'o dea prin Eon, a exprimat-o apoi desăvârșit prin Hyperion.

M'am oprit la influențele, paralelele și izvoarele discutate, pentru că ele arată nevoia de a studia astfel de probleme, nu pe bază de vagi apropieri, ci în legătură cu tipul unei plăsmuiri și mai ales la lumina concepției totale. Altfel, poți să aduci întreaga literatură a lumii paralelă la orice bucată vrei.

Tot în legătură cu nevoia de a preciza bine tipurile, trec acum la o altă apropiere a lui Bogdan-Duică. În capitoul al IX-lea al lucrării amintite, se ocupă de aproape de unele daine lituane și de un basm letic, în care este vorba de iubirea necredincioasă dintre soare și lună. Potrivit genului substantivelor în aceste limbi, soarele reprezintă elementul feminin și luna pe cel masculin.

Curând după nuntă, luna-bărbat își părăsește soția și ia de iubită pe steaua-luceafăr, dar zeul Perkun despică cu sabia pe necredincioși. Aceasta, în cele trei daine. În basm, care reprezintă tipul întreg din care s'au desfăcut motivele din daine, vedem cum luna se îndrăgește de fata vitregă a lui, de fiica soarelui, logodnica promisă Luceafărului. Jignită, soția cere sprijinul zeului Perkun, care sfărâmă luna, de rămâne din ea o secere, iar pe fiica soției o alungă pe pământ, osândind-o să fie o biată flacăra în coliba țăranilor. De-atunci, luna apare pe cer ca o secere.

În mărturiile acestea, Bogdan-Duică vedea un motiv identic cu al Luceafărului. De aceasta nu se îndoiește. Și ca să facă dovadă că într'adevăr Eminescu a cunoscut aceste izvoare, revine în *Societatea de mâine*, aducând din manuscrisele poetului o notiță în limba franceză, în care este vorba de o credință poporană, păstrată într'alte daine lituane.

Să admitem că Eminescu a cunoscut textele citate. Ce rezultă de aici pentru înțelegerea plăsmuirii vreunui aspect din Luceafărul?

Observ mai întâi că numeroase motive asemănătoare se găsesc și în literatura noastră poporană. Ceva mai mult: unele prezintă apropieri și mai mari cu anumite teme din Luceafărul, fără ca prin aceasta să putem afirma că între ele și poema noastră ar fi cca mai mică legătură.

Iată, de pildă, o baladă pe care de sigur Eminescu a cunoscut-o: *Soarele și Luna* din colecția *Alexandri*. Îndrăgit de sora

sa, Ileana Cosânzeana, soarele vrea s'o ia de soție. Ea se împotrivește și-i dă sfatul:

Cată-ți tu de cerul tău
 Și eu de pământul meu
 C'asa a vrut Dumnezeu.

Dar soarele se urcă la Dumnezeu să-i ceară îngăduința să ia pe Ileana. Zadarnic Dumnezeu îi arată iadul, ca să-l sperie. Și când totuși soarele pornește alaiul de nuntă cu sora sa, ea e aruncată în mare, unde se face mreană. Soarele se aruncă în adânc după ea. Atunci Dumnezeu o preface în lună, o ursește să rămână în ceruri, ca să fie veșnic despărțiți.

Oricine recunoaște în țesutul acesta o legendă etiologică. În cadrul complexului despre incest, legenda explică originea lunii și împrejurarea că, deși soarele aleargă veșnic după ea, rămân totuși despărțiți. Dovada că e vorba de o legendă etiologică în legătură cu incestul, o vedem și din alte variante, care explică de ce luna are pete, etc. Astfel de legende etiologice sunt și cele lituane și letice citate de Bogdan-Duică: ele explică, prin vina incestului, de ce luna apare micșorată ca o secere și, paralel cu aceasta, originea focului.

Ca spirit, ca formă și ca temă, ce pot avea comun aceste mărturii cu Luceafărul? Când Bogdan-Duică afirmă: « Zeului luminii nu i se îngăduie omenescul care-l murdărește » și când adaogă: « cel ce păcătuiește sexual trebuie isgonit dintre zei, păcătosul sexual trebuie izolat, ca și Luceafărul pe pământ », observăm că în basmul citat de dânsul, situația este tocmai la antipodul Luceafărului: cerul este pedepsit, el se întinează, pe când în Luceafărul, cerul rămâne cer și teluricul rămâne ceea ce a fost. Astfel, nevoia de a privi motivele în cadrul tipologiei lor adevărate se impune. Dacă am admite, printre influențe sau paralele vrednice de-a fi notate, sfera largă a necredinței în căsătorie și a incestului, atunci am încărcă cercetarea cu nenumăratele întâmplări incestuoase povestite despre zei și zeițe, ceea ce, hotărît, nu poate aduce nicio lumină, nici în înțelegerea procesului de creațiune, nici în individualizarea operei.

Cum vedem, niciuna din apropierea lui Bogdan-Duică (nici acelea din mitologia greacă, nici cele din folklorul lituan și leton)

nu rămân, — pentru că sunt în afară de sfera motivului nostru: iubirea dintre o ființă cerească și una pământească. Iar ocolul discuțiilor făcute aici a învederat necesitatea de a privi motivele în complexul familiei de motive. Ne întoarcem la ele, pentru a vedea dacă, în afară de cele trei tipuri mai sus arătate (Sburătorul, Amor și Psyche, dragostea dintre un astru și o pământeancă în felul din legenda Ciocârliei) nu mai există, în cadrul larg zeu-pământeancă, un alt tip, mai apropiat de Luceafărul.

4. Paralel cu ceea ce am constatat în tipologia situației om-zână, care, dela asprimea primitivă, s'a înălțat la spiritualizarea din *Inger și demon*, observ că și situația pământeancă-zeu a evoluat ca un tip mai înalt, în cadrul căruia va trebui să așezăm Luceafărul. De bună seamă, conștiința religioasă mai înaltă a avut o influență și în alcătuirea acestui tip.

Ca un ecou al asprimii primitive, ne apărea situația din misterul *Purūravas și Urvaçi*: fără milă, zâna-lebădă se înălța la ceruri, lăsând jos, desnaăjduit, pe Purūravas. Dar într'o povestire mai recentă, datele dramei apar schimbate, avem o atmosferă mai blândă. Urvaçi se înduioșează și înlesnește lui Pur. ravas puțința de a se înălța și el în lumea celor nemuritori, pentru a nu mai fi despărțiți. Ca un «pendant» la aceasta, am relevat, în cadrul situației pământeancă-zeu, în tradiția sanscrită, motivul făcut celebru prin balada lui Goethe: *Der Gott und die Bajadere*, în care, prin probele de iubire și devotament, fancia decăzută e înălțată de zeu până la el.

În tradiții apocrife, ebraice și creștine, avem povești despre îngeri cari au păcătuit cu fiice ale oamenilor. Din atmosfera acestor tradiții poporane, a scos Byron misterul său, *Cerul și pământul*, pornind dela textul Genezei: «și se întâmplă că fui lui Dumnezeu văzură că fiicele oamenilor erau frumoase; și luară dintre ele de femei pe cele alese de ei».

În misterul lui Byron, pe care de bună seamă Eminescu l-a cunoscut, cele două înamorate invoacă pe iubiții lor cerești să se coboare pe pământ: «Veșnicia e partea ta; nu te poți apropia de mine decât prin iubire... Coboară, primește iubirea pe care o muritoare o are pentru un nemuritor»... Îngerii se coboară, dar lumea e în ajunul prăpădului, potopul stă să se deslănțue. Arhanghelul Rafael înștiințează pe îngerii înamorați că trebuie să

aleagă între eternitatea cu Satan, sau alături de Dumnezeu. « Fugiți »! îi îndeamnă Arhanghelul. Dar îngerii preferă să fie lipsiți de orice putere cerească, decât să se despartă de iubitele lor. Și când potopul se deslănțue, îngerii sboară cu ele spre alte țărâ-muri, mai libere decât ale pământului, care se transformă într'un uriaș mormânt... Vedem cum spiritul lui Byron, răzvrătit împo-triva convențiilor, transformă materialul tradițiilor poporane creștine.

Printre formele literare pe care le-a scos la iveală opoziția aceasta: iubire pământească și cerească, mai rămâne de amintit un întreg gen literar care, în trecut, a avut o deosebită însem-nătate și care și azi mai are unele răsunete în literatura cultă: viețile sfinților. Ele înfățișează luptele biruitoare ale sfântului împotriva tuturor ispitelor până ce el se învrednicește, după moarte, să se înalțe până la directa contemplare a lui Dumnezeu. Se fac semne neîndoelnice pe pământ că el s'a înălțat atât de sus: corpul lui nu putrezește, devine binemirositor și moaștele lui fac minuni.

Cum, dintre toate ispitele, cea mai puternică este aceea a iubirii, nu odată viețile sfinților zugrăvesc lepădarea de această patimă, renunțarea la fericirea lumească pentru cea îngerească. Un exemplu tipic este *Viața Sfântului Alexe*: chiar în noaptea nunții, își părăsește palatul părintesc și pe soția lui, pribegește apoi în de-părtări pentru ca, în sfârșit, să trăiască ani îndelungați ca cer-șetor la curtea palatului părintesc, în preajma soției, care-i poartă un dor năstins.

Dar interesante și bogate în momente sugestive, viețile de sfinți, având un țel de predică religioasă, nu puteau înfățișa viu lupta dintre cele două tendințe învrăjbite ale sufletului și de aceea, dacă au adesea orizont poetic, n'au acea vie vibrare a sfâșierilor lăuntrice, care să le asigure valoarea și ca operă de poezie.

Dintre toate formele pe care motivul nostru le-a îmbrăcat sub dubla înrăurire folclorică și creștină, de bună seamă cea mai aleasă este cea legată de legenda cavalerului lebedei, poveste paralelă cu aceea a fecioarelor-lebede din basmele noastre. La chemarea unei fiice a pământului, el se coboară din înălțimea Sfântului Graal și ar dori să rămână unit cu ea. S'ar părea că

fericirea le zâmbește; dar ea este legată de o cerință: niciodată fiica pământului să nu încerce să atle cine este el și de unde vine. Când ea, muncită de dorința de a-i cunoaște adevărata fire, calcă totuși acest cuvânt, farmecul este rupt și el trebuie să se reîntoarcă în regiunile cerești, de unde s'a pogorît. Ajungem astfel la legenda din care a crescut Lohengrin, vestita dramă a lui Wagner, care e, alături de Luceafărul, cea mai aleasă întrupare a motivului nostru în poezia universală.

În ambele opere, reprezentantul cerului este purtătorul unei înalte valori. Și încercarea cerului și a pământului de a se apropia prin iubire este lovită de tragicul originii diferite.

De altă parte, situația aceasta a vorbit atât de mult literaturilor moderne dela stârșitul secolului al XVIII-lea și din tot cursul celui al XIX-lea până azi, încât a depășit cadrul liricei și al dramei, pătrunzând și în povestiri ample, care au dus la un gen special de roman: le roman d'artiste. Un astfel de roman de artist este Hyperion al lui Hölderlin, de care am vorbit mai înainte. Motivul acesta: situația artistului și a gânditorului în societate, în deosebi față de iubire, s'a accentuat în literatură odată cu înțelegerea firii excepționale a creatorului. Opoziția între felul înalt al poetului, dușman al convenționalului, și felul teluric, mărginit, al vieții este unul din cele mai frecvente motive ale lui E. Hoffmann, povestitorul pe care Eminescu îl citea cu nesațiu încă de pe băncile liceului din Cernăuți. Și nu este o întâmplare că întâia mare încercare a lui Eminescu, *Geniu pusiu*, aparține, în multe aspecte, aceluși tip de povestire, după cum prima povestire amplă a lui Alecsandri, *Buchetiera din Florența*, aparține tot genului acesta de povestire. Deosebirile situează pe ambii poeți pe linia începuturilor. Iar distanța dela felul tumultos al omului excepțional din *Geniu pustiu*, până la izolarea aristocratică din Luceafărul, măsoară drumul străbătut de poet sub un aspect esențial.

Și dacă tipul acesta, cu polaritatea înalt-ceresc de o parte, teluric de alta, a avut atâta putere de expansiune în literaturile moderne, încât a căpătat cele mai felurite înfățișări, nu numai în lirică, dar în dramă, în nuvelă și în roman, dacă, de altă parte, atât basmul lui Kunisch cât și numeroase alte mărturii din opera anterioară a lui Eminescu vădesc aceeași polaritate, nu putem

urma pe Bogdan-Duică în afirmarea că la temelia Luceafărului stă o predominantă influență persană:

« În mitologia Perșilor, existau spiritele nemuritoare ale fravashi-lor, care, cu voia lor, — cum și în Luceafărul se zice: « Vrei poate »... — se scoborau pe pământ pentru ca, prin actul de proprie jertfire, să devie aici eroi luptători cu răul. Și fravashii sunt așezați în stele: de acolo din stele, vin să lupte cu demonii, să facă dreptate... »

Și acum putem face un pas mai departe, putem zice: luminosul și întunecat, curatul și necuratul, care se află în fondul Luceafărului, nu fac același dualism persan, ce nu se găsea nici la Greci, nici la Inzi? Deci, fondul cel mai vast al poemei nu este persan? ».

Forma interogativă subliniază aici afirmarea. Observ mai întâi că miezul problemei nu este să constăți existența unor astfel de duhuri nemuritoare ca ale fravashilor; ființe cerești ca acestea au și Inzii; paralel cu zânele-lebede apar la ei nemuritorii Gandarvi, copiii cerului. Prin relevarea unor astfel de paralele, nu ne apropiem de inima poemei, de iubirea dintre ceresc și pământesc, după cum nu ne-am apropiat relevând paralele cu balade sau basme din complexul incestului în legătură cu ființe cerești.

Când literatura modernă este plină de conflictul acesta: luminos și întunecat, ceresc și pământesc, când în Lohengrin, de pildă, vedem pe erou coborîndu-se, ca să se lupte cu răul, de ce să cutreerăm atât de departe, la Perși, la Greci, la Lituani și la Letoni?

Se impune o normă metodică: de câte ori un aspect al creațiunii lui Eminescu se integrează în viața literaturilor moderne, în deosebi în romantică, este de prisos să-i mai căutăm izvoare și influențe în literaturile vechi clasice, cu atât mai puțin în tradiții sau în credințe ca ale Perșilor despre « fravashi » și celelalte.

Incheind tipologia motivului nostru, amintim cele stabilite.

După cum ființa cerească reprezintă elementul feminin sau pe cel bărbătesc, am văzut două principale tipuri ale motivului iubirea dintre ceresc și pământesc.

În primul tip (un bărbat iubește o zână, o zeitățe sau chiar un înger), am stabilit patru aspecte: *Arghir și Elena*; *Ondina*;

M'ron și Frumoasa fârd corp; Inger și demon. Am arătat că toate motivele acestea au fost abordate de Eminescu. Numai ultimul a fost dus până la o formă care i s'a părut vrednică de a fi publicată. În acesta, iubita reprezintă ființa superioară și înamoratul înfățișează teluricul.

Paralel cu ceea ce am văzut la primul, al doilea tip înfățișează și el patru aspecte: *Sburătorul; Amor și Psyche*; povestiri despre iubirea dintre un astru și o pământeancă, în care se mai păstrează ceva din asprimea primitivă a conflictului dintre ceresc și pământesc; în sfârșit, tipul *Luceafărului*.

Această frecvență a motivului sub ambele lui aspecte și mai ales faptul că Eminescu s'a oprit anume la cele două tipuri mai spiritualizate, nu arată oare, fără urmă de îndoială, că, în cele mai tipice experiențe ale lui, patima erotică era nedespărțită de idealizare? Lucrul este confirmat nu numai prin aproape totalitatea poeziilor publicate de el, dar și prin toate povestirile beletristice în proză. La lumina acestei totalități, se cuvine să fie lămurită erotica lui. Cu fragmente detașate din context, poți dovedi orice, chiar și predominarea tipului veneric-sexual și «lipsa desăvârșită a oricărei spiritualități».

Din faptul că, în tipologia mai sus stabilită, până acum am documentat mai multe aspecte aparținând tipului prim: bărbatzeiță, ar fi o eroare să credem că procesul de idealizare tipic la Eminescu consta în aceea că el se simțea jos și o înalță pe ea tot mai sus. Privind statistic poeziile publicate de el, mai numeroase sunt acelea care o înalță pe ea decât acelea în care el apare pe un pedestal înalt. Dar aceste figuri de femei idealizate sunt creațiunea lui. Ingenunche în fața porpriei icoane. Idealizarea ei nu este o coborîre a lui, ci o încercare de a o înalța la el.

Pentru o astfel de femeie creează el acele minunate cadre de natură stilizată. Cât de mult o falsă icoană a eroticei unui poet vițiază întreaga înțelegere, se vede din aceea că «tipul veneric sexual» este «atras de o evidentă voluptate ferină către natură»... Firește, atât de ferină, încât până și «teiul sfânt» devine o corespondență între femeie și natură...

În poezia lirică, natura, accentele, ritmul, îmbinarea cuvintelor, într'un cuvânt totul dă acea vibrație care, mai mult decât orice amănunt, are o limbă proprie. Când *G h e r e a* sau d-l

Sextil Pușcariu n'o simțeau și căutau să descifreze din absența unor elemente discursive, pentru care erau receptivi, absența idealizării, ei tocmai această muzică intimă, esența liris-mului, n'o gustau, după cum n'o gustă nici interpretările mai sus citate, atunci când nu văd, din accentul celor mai multe poezii erotice, pedestalul înalt pe care își așează Eminescu iubita.

Tot dintr'o parțială receptivitate a elementelor eroticeii lui Eminescu vin și două interpretări — de data aceasta direct ale Luceafărului: aceea a d-lui Dragnea, tăgăduită de d-l Vianu. Intr'un interesant eseu, d-l Dragnea vede în Luceafărul un înger. In lucrarea *Poesia lui Eminescu*, d-l Vianu vede, dimpotrivă, un demon.

Punând accentul pe prima impresie a Cătălinei:

O, ești frumos cum numa 'n via
Un înger se arată...

d-l Dragnea descifrează din întrupările Luceafărului apariții îngerești. Tipul literar și folcloric în care am așezat Luceafărul, alături de Viețile de sfânt și de Lohengrin ar da greutate părerii d-lui Dragnea. Dar aici este de făcut o precizare. Tipologia nu poate fi un mijloc de a confunda o plâsmuire literară în masa altora înrudite. Lucrul acesta nu-l poate vedea un cercetător recent care, ocupându-se tocmai de mitul în poezia lui Eminescu, afirmă că n'aș fi deosebit pe smeul din basm de un simplu sburător și aș fi susținut că dela acesta «trebuie să plecăm pentru înțelegerea poeziei lui Eminescu»... Dimpotrivă, am stabilit tipologia arătată, pentru a scoate la iveală un aspect esențial al lui Eminescu, individualizând plâsmuirea dominantă în cadrul familiei de motive.

Cu toată desfacerea finală de cele lumești, nu pot identifica Luceafărul nici cu un sfânt, nici cu un înger, pentrucă desfășurarea artistică a poemei vădește în ființa lui, alături de o înaltă idealizare, coexistența patimei «fără saț și plină de 'ntunec».

Dar tocmai această coexistență mă împiedică să văd numai cealaltă latură, cea demonică. Pe cât este de nesățioasă patima, pe atât este de inalienabil felul înalt. Dorința lui de a transforma pe Cătălina într'o stea nu este, cum afirmă d-l Vianu, o tră-sătură demonică, ci un mijloc de expresivitate menită să pună

în lumină tocmai felul lui idealizant. Iar faptul că, în prima întrupare, Cătălina îl compară cu un înger și într'a doua cu un demon, nu însemnează că prima impresie falsă este corectată de cea de a doua, în care se manifestă adevărata natură demonică a Luceafărului. Trecerea dela comparația cu îngerul la aceea cu demonul este un mijloc de expresivitate stilistică menită să vădească sporul de patimă, care caracterizează cea de a doua întrupare. Dovadă că firea lui idealistă rămâne tot atât de înaltă este chiar perspectiva pe care o deschide el iubitei:

— O vin, în părul tău bălai
S'anin cununi de stele,
Pe-a mele ceruri să răsai
Mai mândră decât ele.

Dela *Maiiorescu* și *Gherea* până la amintitele lucrări recente, eroarea fundamentală a tuturor celor care s'au ocupat cu esența eroticei lui Eminescu stă în aceea că au separat ceea ce atât în ființa cât și în creațiunea lui era nedespărțit: cea mai caracteristică experiență erotică a lui Eminescu era tocmai această îmbinare de patimă și de idealizare.

Urmărind mai departe procesul de creațiune a Luceafărului, vom avea la tot pasul o confirmare a celor arătate.

ELEMENTE POPORANE ȘI MODIFICĂRI CULTE IN BASMUL-IZVOR

După ce am pus în lumină familia de motive în cadrul căroră se așează, în chip firesc, motivul esențial al basmului dela care a purces Eminescu, avem elementele ca să-l definim, scoțând la iveală diferența lui specifică.

În basmul lui *Kunisch*, dacă avem iubirea nefericită a unei puteri supranaturale împielită într'un monstru, ca în tipul *Amor-Psyche*, nefericirea nu vine dela călcarea unei opreliști, ci dela altceva, mai adânc sădit în suflete: din nepotrivirea celor doi, din însăși structura sufletească eterogenă, reprezentată prin smeu. Atât prin forma primă de animal a înamoratului, cât și prin metamorfoza lui, el se apropie de tipul *Amor și Psyche*; de altă parte; accentuând felul nemuritor al smeului, basmul se apropie de cel de al patrulea tip, ultimul de care ne-am ocupat.

Definind astfel partea a doua a basmului nostru, putem să-l lămurim mai de aproape, privindu-i momentele alcătuitoare, pentru a descifra dacă, în afară de ceea ce este poporan, mai avem și un adaos cult al culegătorului.

În partea întâi am relevat momente de povestire cultă; ele sporesc în partea a doua. E necesar să ne înțelegem cu privire la momentele alcătuitoare, mai întâi pentru că, dacă în izvorul Kunisch vom întâlni unele note comune cu Luceafărul, nu va mai fi nevoie să le căutăm proveniența aiurea.

O față de împărat, stând la fereastră, e zărită de un smeu. Iată un moment atât de frecvent în basme și atât de firesc în desfășurarea povestirii, încât nu simt nevoia de a aminti, cum face Bogdan-Duică, după o vorbă a lui N. Pătrașcu, că «pe Veronica ar fi văzut-o întâi la o fereastră, ca 'n Luceafărul». Nici apropierea pe care, într'un alt capitol, o face Bogdan-Duică cu un personaj din povestirile lui Hoffman, «care îndrăgește un chip de ceară, ce stă într'o fereastră», nu poate fi primită.

Dacă ar fi să înregistrăm, ca izvoare, paralele sau elemente de geneză, câte romane, nuvele și simple povestiri pleacă dela situația aceasta, ar însemna să amintim sute și mii de alte izvoare. În cazul nostru, e de ajuns să constatăm că Eminescu a găsit momentul în chiar izvorul poporan dela care a plecat și pe care l-a folosit, potrivit cu desfășurarea situației.

Despre basmul lui Kunisch, Bogdan-Duică spune că, probabil, a fost prelucrat, dar nu precizează modificările. De altă parte, N. Iorga nu crede că în basmul lui Kunisch să fie o prefacere intenționată a lui. Dar pentru toată înțelegerea procesului de creațiune a Luceafărului, e nevoie să avem aici o părere sigură și documentată. Avem la îndemână mijloace îndestulătoare, ca să deosebim ce este substrat poporan de ce este modificare cultă. Și e nevoie de această operație, pentru că numai ea ne va îngădui să punem clar în lumină intenția artistică personală a lui Kunisch și să arătăm în ce măsură a isbutit s'o realizeze. Înțelegând exact spiritul izvorului, ne vom lămuri de ce basmul a vorbit atât de mult lui Eminescu.

Am văzut, în prima parte a basmului, un prim aspect de infiltrare cultă. Ca smeu să vadă pe față anume după ce ea stătuse zăvorită un an în palatul minunat când ea, dornică de vieța

largă a firii, se afla într'o dispoziție anume pregătită să respingă perspectivele de vieță strălucită, dar nefirească, pe care i le oferea smeul — aici este un aspect de iscusință cultă.

Metamorfoza smeului înamorat nu este străină de spiritul basmelor; dar precizarea că el, preschimbat în vânt, « adie pe fața și umerii frumoasei fete » și astfel se îndrăgostește de ea, un rafinament care trece de sfera gustului poporan. Celelalte prefaceri, în tână, ploaie și curcubeu, n'au nimic surprinzător, ca metamorfoze, într'un basm poporan. Dar când fata de împărat se gândește să încerce puterea iubirii smeului, cerându-i: « să te lepezi de toată puterea și nemurirea ta » și mai ales când smeul răspunde: « mâine voi sbura la Scaunul Domnului și-i voi aduce înapoi nemurirea și puterea, pe care mi le-a dăruit, și-l voi ruga să mă preschimbe într'un om slab și muritor, ca tu să fii a mea », nu numai că avem motive pe care nu le întâlnim în basme, dar ele sunt străine spiritului poporan. Obișnuit, smeul nu este o ființă contemplativă, cum apare în aceste pasaje, nu veghiază toată noaptea sub forma de stea sau de curcubeu, ca să-și privească iubita. Și apoi, oricât de larg ar mânuși fantasticul, omul din popor cu greu ar vorbi de un curcubeu ce se ivește noaptea.

Rugăciunea pe care smeul o adresează lui Dumnezeu: « Doamne, îți aduc înapoi toată strălucirea și puterea ce mi-ai dăruit. Iubesc o copilă a pământului; de aceea îngăduie-mi, o, Doamne, să fiu vremelnice și slab ca ea », apoi cuvintele Ziditorului: « iubirea oamenilor este o stea căzătoare; vine din cer, mersul ei este luminos, dar se stinge, cum atinge pământul », sunt, de bună seamă, accente, contraste și imagini, care vădesc concepția cultă, pe care Kunisch încearcă s'o dea basmului românesc. Subliniez în deosebi cuvintele: « iubesc o copilă a pământului »... Mijlocul prin care Dumnezeu vindecă pe smeul de pornirea de a-și jertfi nemurirea, sfatul: « privește jos! » are și el ceva meșteșugit. Când smeul vede pe cei doi înamorați fugind, varsă o lacrimă, care nu numai că devine mărgăritar, dar este și « întâia dela începutul veșniciei », ceea ce iarăși trădează orizont cult.

Toate părțile acestea vădesc și din alt punct de vedere atmosfera străină spiritului poporan; obișnuit, smeul este, în concepția omului din popor, o ființă, dacă nu protivnică, în orice caz depărtată de Dumnezeu. Un smeul în intimitatea Ziditorului, un smeul

care să se suie la cer și să vorbească în felul arătat, iese din cadrul basmelor poporane, are o coloratură de idealizare. Când, în basme, smeul iubește, mijlocul prin care vrea să câștige iubita e furtul sau violența — în felul Sburătorului. Intruparea instinctelor telurice, vindicativ și înverșunat, astfel apare smeul în basme. E clar că, sub pana lui Kunisch, figura smeului înfățișează vii trăsături de idealizare romantică.

Finalul aduce și el unele aspecte neobișnuite. Deși smeul, după ce a vărsat prima lui lacrimă, face un gest mai potrivit cu firea lui, se răzbună, totuși în gestul acesta sunt momente de rafinament. Brățara aruncată în copaç, pentru ca smeul să poată ucide fata pe când iubitul se urcă să-i aducă brățara, ne surprinde în deosebi prin acest rafinament: smeul nu vrea ca iubiții să moară unul în brațele altuia și de aceea îi desparte, înainte de a se răzbuna.

În sfârșit, finalul este cu totul căutat, pentru efect. După ce zace trei zile, feciorul de împărat pornește spre împărăția lui; pe drum însă trece prin Valea Amintirii și ascultă cântecele prin care păsărelele preamăresc pe frumoasa fată de împărat: le ascultă până ce moare. Eroul se stinge de dor ca un romantic, suferind de *taedium vitae* și stăpânit de amintirea iubitei moarte. E aici un acord căutat, care vrea să îmbine vis, dor și moarte într'o totalizare, pe care numai cineva obișnuit cu unele finaluri de literatură cultă le putea da. Spiritul poporan e mai optimist, nu iubește încheierile prea sumbre; obișnuit, finalurile mărturiilor poporane sunt o împăcare, însemnează o biruință a ordinii morale. Numai când iubita s'a făcut vinovată de necredință, atunci gustul poporan cere să fie aspru pedepsită. Basmul lui Kunisch se caracterizează și prin această încheiere sumbră: eroii toți sunt profund nenorociți.

Pe temeiul celor stabilite, rămânem deplin încredințați că Eminescu a găsit în basmul lui Kunisch o contaminare a două motive: în partea întâi, un fecior de împărat, înamorat din auzite, liberează pe o fată de împărat; în partea a doua, o puternică faptură supranaturală, un smeul, se îndrăgostește de aceeași fată, rămâne desamăgit și se răzbună. Prezente în prima parte a basmului, filoa-nele culte sporesc în partea a doua, dându-i o fizionomie proprie.

* * *

Dar călătorul german a mai dat, în aceeași carte, un alt basm care e merit să ne desvăluie mai clar mentalitatea culegătorului.

Este basmul *Die Jungfrau ohne Körper*, versificat de Eminescu în *Miron și frumoasa fără corp*.

Aici, atitudinea lui Kunisch față de basmul poporan iese la iveală cu toată claritatea. Nu numai în unele motive, dar și în concepția totală, basmul poartă întipărirea unei povești culte țesute din elementele poporane. Miezul e, de-a-dreptul, alegoric-filosofic.

Faptul că, în ambele basme publicate de Kunisch, găsim cele două aspecte ale motivului iubirii între suprapământesc și pământesc, dă greutate părerii că el a cules nu la întâmplare, ci s'a interesat, în chip conștient, anume de aceste motive.

Aceasta se vede nu numai din cele două basme, dar și din alte mărturii întreșute în volum.

Cunoaște basmul *Sburătorului* — poate prin C. B o l l i a c și îl împletește în povestea cu caracter local, *Anuța*, o dragoste între un Apusean și o Țigancă.

Pentru problema pe care o urmărim, e interesant să notăm ce spune despre Sburător, motiv înrudit, după cum am văzut, cu acela din care a răsărit Luceafărul: « Sburătorul este un strigoi cu înfățișarea de tânăr frumos. El se arată adesea fetelor când sunt singure în amurgul întunecat al serii, în deosebi acelor care sunt logodite sau ies din vârsta copilăriei. El se arată numai în trecere, dar fecioara care l-a văzut trebuie să se gândească la el, până noaptea. Și când totul doarme, atunci el apare din nou, coborîndu-se la cea care doarme. Nimic nu arată prezența lui, dar fecioara știe că el e la ea și, în dulce beție, ea zace pe jumătate fără conștiință, până ce el dispare dimineața ».

Cum am spus, este aici o altă formă, cea mai simplă, a iubirii dintre ceresc și pământesc, ceea ce întărește părerea că Kunisch s'a interesat anume de acest motiv, de felurile lui aspecte la noi. Și e de remarcat că, în formularea de mai sus, credința aceasta poporană apare, mai clar ca în alte mărturii, cu caracterul ei primitiv de vis erotic.

O altă dovadă că motivul iubirii pământești și al celei cerești interesa în deosebi pe Kunisch, o văd în următoarea observație, pe care o socotește deosebit de prețioasă, deoarece o dă în scurta notiță premergătoare basmelor: « credința poporană a Valahilor populează cer, apă și pământ cu *ființe suprapământesti*. În aer

plutesc frumoasele, zânele încântătoare, care, privind tinerii frumoși, se înflăcărează de iubire pământescă ».

Toate faptele amintite ne arată un diletant care, interesându-se de literatura și credințele noastre poporane, caută, în deosebi, material în legătură cu motivul arătat. Cele trei aspecte principale ale iubirii dintre ceresc și pământesc — iată la ce se reduce, de fapt, materialul literar-folcloric dat de el. Și aceasta arată, fără îndoială, o alegere conștientă.

Putem întrevădea atmosfera literară din care a purces anume acest îndemn: era tocmai vremea când, prin interesul și discuțiile stârnite de primele drame ale lui Wagner — *Der fliegende Holländer*, reprezentat întâi în 1843, *Tannhäuser*, în 1845 și *Lohengrin* în 1850 —, motivele iubirii nefericite dintre ceresc și pământesc căpătau o viață nouă și deșteptau o vie luare aminte. Kunisch se interesa mult de muzică, avea școală și pricepere muzicală. Auzind un cântec poporan vechiu, îl caracterizează nu impresionist, ci cu tehnică muzicală; într'un pasaj, ca să-și tâlmăcească o gândire, se servește de o comparație din domeniul muzicii și adaogă: « dacă mi-e îngăduit să mă servesc de o imagine din limba aceea care începe acolo unde limba cuvintelor încetează », o idee care poartă întipărirea concepției wagneriene.

* * *

Privind acum basmul lui Kunisch în total, ca valoare, el se înfățișează ca o alcătuire hibridă. Intenția lui a fost să accentueze, în partea a doua, nefericirea iubirii înalte și nepotrivite a smeului pe un fond de concepție filosofică. Dar basmul n'are nici simplitatea naivă a spiritului poporan, nicio hotărîită stilizare personală, necum o concepție care să însuflețească întregul și să-i dea orizont limpede. Purtat de amintitele năzuințe de literatură cultă, basmul, ursit să fie punctul de plecare al capodoperei lui Eminescu, împletește stângaciul motivul cult al renunțării la nemurire cu datele povestirii poporane. Intre felul înalt, gata de jertfă, al smeului pe care, ca pe un Moise al lui Alfred de Vigny, îl apasă povara nemuririi și între firea lui îndatinată, vicleană și răzbunătoare, așa cum apare în final, este o vădită nepotrivire: depărtarea dintre faza primitivă și felul înalt cărturăresc.

De altă parte, fata de împărat nu iubește și nu poate iubi pe smeu; nepotrivirea dintre ei este lipsită de încordare. Când ea îi cere să-și schimbe firea, o face nu pentru că ar dori-o, ci numai ca să-l încerce și să scape de el, cerându-i un lucru irealizabil.

Dar hibrid, așa cum este basmul acesta, noi datorăm mult lui Kunisch. Dacă el n'ar fi căutat să înscrie aici motivul acesta: firea nemuritoare care vrea să-și lepede nemurirea pentru iubirea de pe pământ, întâmplătoarea lectură n'ar fi deșteptat largul răsunet al lui Eminescu. E drept că, după cum am văzut într'unele balade și basme, răspândite în deosebi la Bulgari, Soarele înamorat de o fată spune că nu va mai lumina lumea, dacă nu va avea de soție pe fata aceea; dar momentul este departe de acela al basmului nostru. Rămâne stabilit că cererea de a-și jertfi nemurirea pentru iubire nu apare în basme: Kunisch este acela care a introdus aici acest motiv.

Și ca o confirmare a celor ce am arătat mai înainte cu privire la atmosfera literară în care a crescut interesul culegătorului anume pentru familia de motive ceresc-pământesc, constatăm că gândul acesta, de a-și jertfi nemurirea pentru iubirea pământească, a fost mult frământat în discuțiile stărnite de Lohengrin, în care am văzut un motiv aparținând, nu vag familiei de motive, ci însuși tipului în care am rubricat Luceafărul. Intr'adevăr, una din cele mai mari scăderi, pe care critica de atunci le găsea în Lohengrin, era faptul că el vădea o fire rece, puțin umană. Durerea despărțirii tragice de Elza nu ieșea viu la iveală, pentru că eroul nu făcea nicio efortare de a rămânea pe pământ alături de iubita lui. Atât de mult se accentuase critica aceasta, încât însuși Wagner fusese înclinat să-și modifice, în sensul arătat, plămuirea lui. În *Eine Mitteilung an meine Freunde*, el mărturisește că, dus de curentul acesta al criticei, s'a gândit serios la un moment, să dea acest final: desfăcându-se de « firea lui înaltă », lui Lohengrin îi era îngăduit să rămână mai departe pe pământ, alături de Elza. Este însuși motivul renunțării la nemurire, care apare lămurit în cea mai însemnată dintre modificările introduse de Kunisch.

* * *

Toate acestea cereau să fie lămurite, ca să înțelegem exact ce anume s'a petrecut în Eminescu atunci când a avut fericita

mișcare inițială care avea să devină treptat icoana Luceafărului. Ne amintim de nota lui cu privire la izvor: « Germanul K. povestește legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. Iar înțelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pământ, nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit ».

Întrebarea este: în basm, era conținută în germen această alegorie? Bogdan-Duică e categoric: « el a citit povestea, care nici nu visează despre o astfel de alegorie »; dar tot el, într'un capitol următor, scrie: « Ideia din basmul Kunisch îi aprinse iarăși mintea ».

Privind acum întrebarea la lumina celor stabilite mai înainte, ne încredințăm că termenii fundamentali ai alegoriei fusesse introduși chiar de Kunisch în basm și prin aceasta se definește însăși individualitatea lui în cadrul tipurilor și motivelor folclorice asemănătoare. Ca și geniul de care vorbește Eminescu, smeul este nemuritor și nu e capabil de a ferici pe iubita lui, nici de a fi fericit. Dovada evidentă că, dintru început, Eminescu a văzut această alegorie în Kunisch, este în a doua notă: « Mi s'a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pământ și i-am dat acest înțeles alegoric ».

Din această mărturisire, se vede că Eminescu a simțit, chiar dela început, la Kunisch ideea care i-a aprins fantazia. Iar când adaogă că i-a dat acest înțeles alegoric, însemnează că s'a oprit la el și l-a pus în deplină lumină. Cât privește termenul de înțeles alegoric, deci analitic, el nu-i prea fericit, este un lapsus al lui Eminescu.

În Kunisch, da, mijea o alegorie; Eminescu se înalță însă la un simbol cu larg orizont.

Faptul că, dintru început, Eminescu a văzut în Kunisch alegoria geniului nemuritor, dar incapabil, ca și smeul din poveste, de a ferici și de a fi fericit, este departe de a însemna pentru poetul nostru o scădere a originalității. Am văzut ce neîntocmit e basmul. Apropiind poema de izvorul ei, departe de a scădea, admirația pentru originalitatea fantaziei și adâncimea creatoare a poetului crește.

Trebue totuși să recunoaștem că, fără motivul înamoratului nemuritor, care ar vrea să se lepede de nemurirea lui ca să poată gusta fericirea iubirii pe pământ, fără urcarea smeului la Dumnezeu și întrevorbirea în care Ziditorul arată pe iubită în brațele tânărului, tot atâtea elemente introduse conștient de călătorul german în basm, Luceafărul nu s'ar fi născut sub forma pe care o admirăm.

Pe de altă parte, lipsit atât de însușirile naive ale mărturiilor poporane, cât și de o concepție organică, basmul hibrid al lui Kunisch ar fi rămas, de bună seamă, pierdut pentru totdeauna și pentru folclor și pentru literatura germană ca și pentru cea română, dacă întâmplarea sau ceva mai presus de întâmplare — însușirea geniului de-a găsi la timp potrivit materialul potrivit — nu-l destina să dea materialul cu care s'a înfrățit mai întâi concepția menită să devină nu numai capodopera lui Eminescu, dar și cea mai aleasă plăsmuire a motivului acesta în poezia universală.

Avem acum o temelie sigură, de unde putem urmări treptat desvoltarea acestei creațiuni. A lămuri astfel mai departe întregul proces creator, sub toate aspectele și în toate izvoarele principale, însemnează a deslega problema cea mai însemnată și cea mai bogată în urmări din întreg cuprinsul literaturii naționale culte, privită sub aspectul creativității.

ANTICIPĂRI MODELATOARE ÎN PRIMA VERSIFICARE A BASMULUI

După ce am lămurit astfel, din toate punctele de vedere, izvorul dela care a plecat Eminescu, să învederăm acum în ce fel s'a făcut prima înfrățire dintre sufletul poetului și materialul basmului. Scopul pe care-l urmărim acum nu este să vedem în chip mecanic ce a luat el dela basm și ceea ce i-a adăogat în forma aceasta incipientă. Urmărim ceva mai mult: tehnica imitației și, paralel cu aceasta, plusul de suflet pe care, încă dela început, l-a adăogat materialului. Avem rareori prilejul de a fixa primul proces de însuflețire a unui material dat în sufletul unui adevărat poet; cu atât mai mult se cuvine să-l urmărim aici.

Pentru aceasta, voi înfățișa mai întâi cuprinsul basmului versificat; voi compara apoi părțile lui alcătuitoare cu elementele corespunzătoare ale izvorului; în sfârșit voi preciza ce părți au intrat în umbră și ce părți au fost puse în lumină, arătând nu numai motivele sub forma lor schematică, dar însuși spiritul de care este străbătut aspectul lui formal. Totodată, voi face și apropierile cuvenite între basmul versificat și poemă, pentru că forma definitivă este aceea care dă un înțeles deplin întregului proces creator.

În prima formă, Eminescu a ales versul iambic endecasilab și strofa alcătuită după schema: *ab ab ab cc*. Este strofa care, dela Renaștere, a fost adesea purtătoare tipică a marilor plăsmuiri epice. În ea sunt scrise, de pildă, epopeele *Orlando Furioso* a lui Ariosto și *Gerusalemă liberata* a lui Torquato Tasso. Chiar forma aceasta arată că Eminescu a urmărit, la început, să dea un basm versificat, în care materialul epic era, ca și în izvor, elementul predominant. Iată acum descrierea basmului versificat. Ne va servi ca element de comparație, ca să putem urmări procesul creator.

Un împărat avea o fată atât de frumoasă, încât, socotind că niciun muritor n'ar fi vrednic s'o privească măcar și dorind să-i tainuiască frumusețea, așa ca nimeni, afară de el, să nu se împărtășească din bucuria de a o vedea, îi clădi, într'o depărtată vale, necercetată de pas omenesc, împresurată de munți stâncoși, un raiu de castel, păzit de un balaur, un castel îndestulat cu toate bunătățile și strălucirile, dar ferit de orice atingere din afară, de orice svon al firii chiar, așa încât:

Nicio rază a lunii să n'o bată!

Zăvorită acolo, fata de împărat s'a simțit mulțumită câțva timp de tovarășia soațelor ei. Dar când frumusețea ei a început să vădească o tot mai vie abundență de viață, iar felul feminin, deși neprovocat de nimic, a început să iasă la iveală în zâmbirea ei caldă, în privirile ei, care acum erau « tinere și hoațe », atunci a început fata de împărat să simtă ce apăsătoare era viața zăvorită.

Cu toată strașnica tainuire a fetei, auzi de frumusețea ei Florin, feciorul de împărat. Stăpânit de dorul de a o vedea, părăsește părinți și împărăție, cere pe rând sfat și ajutor Sfințelor Miercuri,

Vineri și Duminică. În cele din urmă, izbutește să treacă netulburat prin « Valea Amintirii », apoi prin « Valea Desperării » și, după ce ucide în luptă grea balaurul de pază, iată-l acum în preajma palatului tănuit.

Acolo tânjea acum frumoasa fată și, în strălucirea rece care o înconjură, lipsită de soare, de aer, de viață, se ofilea. Văzând-o slujitorii puși de pază că începe a se stinge, trecură peste porunca împăratului, deschiseră larg ferestrele și astfel soarele și firea desprimăvărată înviorează pe fecioară, care devine mai rumenă, mai fermecătoare ca înainte.

Până aici, în această parte introductivă, care cuprinde 165 de versuri, nimic care să amintească *Luceafărul*.

Dar de aici înainte se țes asemănările.

Cum fata sta odată la fereastră, un smeu, în care vom recunoaște îndată felul Luceafărului, o zări, și atât fu deajuns ca în « Copilul Sfintei Mări » să se deștepte iubirea; de dorul ei se preface în *s t e a*, iar steaua în « tânăr luminos », în al cărui grai predomină accente ca acestea :

... În nemurirea mea, de-aș fi iubit —
Iubit de tine, te-aș purta, o floare,
În dulci grădini, aproape lângă soare.
... Pân' ce să mângâi inima-mi amară,
Culca-mi-aș capul la al tău picior
Și te-aș privi etern ca pe o steauă...

Dar cuvintele acestea ne sună ca ceva cunoscut, aduc cu ale Luceafărului. După cum el îi vorbește Cătălinei de palate de mărgean și de cununi de stele, astfel aici smeul vorbește unei fiice a pământului, însetată de viață, cuvinte care-i deschid perspective asemănătoare. De aceea și răspunsul fetei de împărat aduce cu al Cătălinei :

O, geniu mândru, tu nu ești de mine.
... Frumos ești, dar a ta nemurire
Ființei trecătoare e piere.

Iar când smeul, preschimbat iarăși în stea, după o contemplare din depărtări, se întrupează din nou, chip de tânăr îndurerat, « mort frumos cu ochii vii », pentru a spune :

O, vin cu mine, scumpă 'n fundul mării
 Și, în palate splendizi de cristal,
 Ți-i închina viața ta visării.
 Vei fi Oceanului monarhul pal...

răspunsul fetei la această îmbiere e și mai lămurit: ea își dă bine seama de nepotrivirea dintre ei și-i arată singura cale pe care ar putea să se apropie de el:

O, geniul meu, mi-e frig l'a ta privire
 Eu palpît de viață — tu ești mort.
 Nu..., om să fii, om trecător ca mine
 Cu slăbiciunea sufletului nost
 Să-ți înțeleg tot sufletul din tine...
 De mă iubești, să fii de sama mea,
 Fă-mi dar de nuntă nemurirea ta.

Față de acest îndemn, iubirea smeului îl mână să ceară lui Dumnezeu să-l deslege de propria lui fire și să-l preschimbe în om muritor. Dar, după cum, când Lucefărul străbătea Nemărginirea pentru a cere dela Ziditor să-l deslege de nemurire, tocmai atunci prinde a se apropia pajul de Cătălina, tot astfel acum, când smeul sboară la cer, se ivește în preajma castelului tănuit, Florin, cel înamorat din auzite de fata de împărat.

Cum sta ea la fereastră, sorbind fericirea unei clare dimineți de primăvară, o zărește Florin, aruncă pe fereastră, potrivit sfatului primit, floarea Sfintei Vineri, apoi își spune iubirea, suferințele îndurate, și o roagă să vină cu el. Induioșată, cucerită, fata ar veni bucuros, dar lacrimiază, arătând zidurile peste care nu poate să treacă. Atunci el dete drumul pasării primite dela Sf. Duminică. Pasărea își întinse aripile ca o punte, pe care trecu frumoasa fată la Florin și amândoi sburară.

În vremea aceasta, smeul ajunge la tronul Celui preaputernic — « al cărui gând e lumea » —, îngenunche și, mărturisindu-și chinul, se roagă să-i fie îngăduit ca, în schimbul iubirii omenești, să fie izbăvit de darul nemuririi. Atotștiutorul îi arată, ca în *Lucefărul*, zadarnica fericire de-o clipă pe pământ, toată micimea vieții omenești față de veșnica viață ursită smeului și, pentru a-l lecui de sbucium, îl îndeamnă să-și mai coboare odată privirile spre pământ, pentru a vedea cum e iubirea oamenilor. În depărtare, zărește atunci smeul pe frumoasa fată sburând fericită alături

de Florin. În gândul smeului, se deșteaptă icoana fericirii visate, îi pică lacrimi, ca după un vis scump ce s'a pulberat, apoi:

Fiți fericiți! cu glasul stins a spus —
Atât de fericiți, cât viața toată
Un chin s'aveți: de-a nu muri deodată.

Cu aceste cuvinte ale smeului se termină poema. Sfârșitul este deci și el asemănător cu acela din *Luceafărul*: ambele poeme se încheie printr'un gând în legătură cu nemurirea.

Apropierile acestea fiind definitiv stabilite, avem aici al doilea punct fix în descifrarea procesului creator.

Două perspective ni se deschid de aici: una către izvor, cealaltă către capodoperă.

Mai întâi, legăturile cu izvorul. În basmul lui Kunisch, am învederat contaminarea a două motive: motivul îndrăgostitului care liberează pe o fată de împărat, și motivul iubirii nefericite a unei ființe supranaturale.

În prima versificare a basmului, Eminescu păstrează contaminarea acestor două motive, firește cu unele modificări caracteristice. Cele mai însemnate sunt într'al doilea motiv.

Aceasta indică centrul de cristalizare către care tindea poema. Dacă privești schematic scara motivelor la Kunisch și Eminescu, deosebirile nu sunt numeroase. Dacă însă privești dezvoltarea și stilizarea dată temelor alcătuitoare, deosebirile sunt mai însemnate decât s'ar părea. Și tocmai astfel de cazuri de o strânsă dependență de izvor, sunt potrivite pentru ca, prin modificările introduse, să definim tehnica și vibrațiunea personală a unui poet.

Eroul, în basmul lui Kunisch, era feciorul de împărat. El apare și în final. Și cu moartea lui se încheie povestea. Față de faptele feciorului de împărat, amănunțele privitoare la smeul sunt reduse. Dar în basmul versificat de Eminescu, momentele în legătură cu smeul sporesc, căpătând o dezvoltare care cere chiar o strofă mai mult decât acelea în care este vorba de feciorul de împărat.

Basmul versificat este alcătuit din șasezeci și una de strofe.

Lăsând la o parte șase strofe introductive și alte șase strofe care fac tranzițiile dintre deosebitele momente, din restul de patruzeci și nouă, douăzeci și cinci cuprind amănunte în legătură cu smeul (strofele 26—39 și 51—61) și douăzeci și patru în legă-

tură cu Florin (strofele 7—21 și 42—50). Departe de a avea strânsa arhitectonică a *Luceafărului*, legătura dintre părți este deslănată. Inceputurile unor teme au introduceri de laborioasă înjghebare epică. Astfel, după ce smeul se hotărăște să se urce la cer, urmează două strofe de descriere a primăverii, un fel de început de capitol, pregătind cadrul pentru apariția lui Florin. De altă parte, încheierile unor părți — așa zice « capitole » — dau impresia de episoade cu « va urma », ca în povestiri fantastice de duzină.

Relev ez aici numai câteva momente de stilizare, rămânând ca, în amănuntele primei forme versificate, să intru atunci când voi învedera drumul străbătut până la cristalizarea definitivă.

Firește, tonul epic predomină. Dar adesea se strecoară și accente lirice, bunăoară în evocarea vremurilor de aur, a frumuseții fetei, a lui Florin, sau atunci când zăbovirea în Valea Aducerii Aminte capătă aspecte idilice.

De altminteri, treptat tonul liric se strecoară și, în cele din urmă, birue. Chiar și în descrieri, ca, de pildă, într'aceea a strălucirilor din palatul tăinuit.

Lăsând la o parte numeroasele fiorituri și încercări de actualizare a unor sentimente, dintre motivele care nu erau la Kunisch, dar apar dela început la Eminescu, relev ez două, pentru că ele au determinat într'o mare măsură soarta poemei.

În zugrăvirea felului cum petrecea fata în castelul tăinuit, se strecoară, în contrast cu felul convențional-retoric al descrierii frumuseții dintr'o strofă anterioară, următoarele note:

A ei priviri sunt tinere și hoațe,
Zămbirea-i caldă buza stă s'o coacă.

Ceva din ceea ce avea să fie tipul uman reprezentat mai târziu prin Cătălina apare aici chiar în momentul când ea începe să fie înfățișată direct. Și imediat după strofa aceasta — a șasea — când se amintește pentru prima dată de Florin, iată cea dintâi trăsătură în legătură cu el:

Dar de a ei frumusețe fără seamăn
Auzi feciorul de 'mpărat Florin,
Norocul lui cu-al ei fi pare geamăn...

Deși, în tot contextul basmului versificat de Eminescu, Florin apare ca o figură idealizată, în contrast cu ceea ce va fi înamoratul norocos de mai târziu — pajul Cătălin —, totuși, sub pana lui

Eminescu, cea dintâi trăsătură în legătură cu Florin este aceea a norocului. Cuvântul acesta *n o r o c* are la Eminescu înțelesuri speciale. Când vom avea în întregime dicționarul lui Eminescu, așa cum îl concep și-l propun într'un capitol viitor, vom putea să documentăm complet că *n o r o c*, în concepția celui care tăgăduia fericirea pe pământ, este adeseori identic cu o vremelnică stare de fericire, către care suntem purtați de împrejurări.

Sub pana lui, nu apare des cuvântul *f e r i c i r e*. Instabilitatea ei pământescă este redată prin *n o r o c*. Granița dintre *n o r o c* și mărginire omenească într'unele cazuri se șterge aproape și cuvântul capătă, dacă nu un răspicat înțeles peiorativ, în orice caz ceva ca o amărăciune și chiar ca o diminuare a celui la care se referă. Nu numai în *Luceafărul* se vedește această opoziție între *n o r o c* și ceva mai înalt, dar și într'alte poezii. Iată, de pildă, răspicata opoziție din poezia *Dintre sute de catarge*:

De-i goni fie norocul,
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vânturile, valurile...

Fapt este că, în forma ultimă a *Luceafărului*, la sfârșitul primei fraze pronunțate de Cătălin, accentul stă pe cuvântul acesta:

— Ei, Cătălin, acu-i acu
Ca să-și încerci norocul.

Iar în finalul poemei, opoziția aceasta între *n o r o c* și ceva mai înalt intră ca element esențial în acordul final.

Față de această situație, să fie o întâmplare faptul că, în chiar forma primă, cu tot idealismul înamoratului fericit, Florin, cel dintâi cuvânt dat după pronunțarea numelui este chiar acesta: *n o r o c u l*? Dacă acest cuvânt redă, pentru Eminescu, nuanțele mai sus amintite, apariția lui, imediat după numele lui Florin, este o *a n t i c i p a ție*, arată în ce direcție trebuia să se modeleze tot materialul basmului și în deosebi acela în legătură cu Florin, pentru ca din erou acesta să devie simpla întrupare a norocului pământesc.

Astfel, încă delă început, prinde să se organizeze materialul potrivit categoriei primordiale: conflictul ceresc-pământesc, sădit în însăși inima creativității eminesciene.

D. CARACOSTEA

COMENTARII CRITICE

JURNAL DE LECTOR

Nouii traduceri din Goethe

Cu noile traduceri în versuri, pe care d-na Laura M. Dragomirescu le-a tipărit, la scurte intervale, din *Faust* ¹⁾ și *Hermann și Dorothea* ²⁾, capitolul înrăurilor literare germane, și în deosebi a lui Goethe, își adaugă una din paginile cele mai strălucite. Cât de sus urcă în timp această înrăurire, cât de timidă a fost întru început, cât s'a adâncit cu anii și cu împrejurările, istoriografia noastră literară n'a pregetat să o cerceteze, în incursiuni de detaliu sau de ansamblu, dar și mai limpede s'a desprins din studiul tipărit de d-l Ion Gherghel, cu un an înainte de centenarul morții lui Goethe, în *Analele Academiei Române* și sub titlul: «Goethe în literatura română. Cu o privire generală asupra întregii înrăuriri germane» (1931).

Dacă, pentru a ne limita la sfera celor două opere din nou și de curând traduse, întâia mențiune din Goethe, așa cum atestă amintitul studiu, se întâmplă a fi câteva versuri din «Ermann și Dorotea», tălmăcite, pare-se, de Asachi și intercalate în darea de seamă «Inmormântarea lui Poeta Gete» (*Albina Românească*, 14 Aprilie 1832), despre o asimilare, mai mult chiar decât despre o infiltrație goetheană, nu poate fi, decât cu timpul și pe îndelete, vorba. Preferințele întâiei jumătăți a secolului al XIX-lea merg mai curând către avântul și tinerețea libertarului Schiller, așa cum Goethe se insinuiază și crește în favoarea literaților noștri, în cea de a doua jumătate a secolului. Cât de firesc este acest proces se înțelege prea lesne și el ar putea fi ilustrat prin acele rânduri (ce am citat și cu alt prilej) ale călătoriei lui Kogălniceanu la Viena, în 1844, în care se vorbește de reprezentarea lui «Don Carlos» la Burgteatru. Când ducele de Posa reclamă «libertatea

¹⁾ W. v. Goethe, *Faust*, traducere în versuri de Laura M. Dragomirescu, colecția «Convorbiri Literare», 1940.

²⁾ W. v. Goethe, *Hermann și Dorothea*, Traducere în metrul original de Laura M. Dragomirescu, Colecția «Convorbiri Literare», 1941.

de gândire » (« geben sie Gedankenfreiheit »), atunci, notează Kogălniceanu, « o mie de aplausuri s'au ivit în sală; credeți-mă, eu plângeam, pentrucă știam că această dorință în veac nu se va împlini în țara mea ».

La epoca aceasta, așa dar cu patru ani înaintea mișcării revoluționare din țară, tălmăcirile din Goethe s'ar putea rezuma, în ce privește operele ce interesează, întâi la stihurile mai sus amintite ale lui Asachi și după aceea, poate, și la cele câteva versuri, « Dracul, dela Goete » în tălmăcirea lui Iancu Văcărescu, presupunând că, înaintea « Colecției... » din 1848, vor fi apărut în vreuna din foile periodice ale timpului. Întâia traducere integrală din « Faust », (partea I, se înțelege), e din 1862 și are de autori pe V. Pogor și N. Skelitty, junimiști *avant la lettre*, cunoscuți, întâiul, mai mult pentru pitorescul personalității și mai puțin pentru opera lui de tălmăcitor, în care figurează Baudelaire însuși, cel de al doilea pentru numeroasele lui transpuneri, în deosebi din Heine. Traducerea dela 1862 e în proză, presărată ici și colo cu versuri, în special cântecele, despre care d. Ion Gherghel bănuiește că ar fi tălmăcite de Skelitty. Întâia traducere din « Hermann și Dorothea » datează din 1884, se tipărește la Gherla și are de autor pe părintele C. Morariu, de fel din Bucovina. Ele sunt urmate de tălmăciri, din ce în ce mai meritonii, ale lui Ion Gorun și I. U. Soricu, pentru « Faust », a Mariei Baiulescu și Oreste, pentru « Hermann și Dorothea », fără să mai amintim, dintre fragmentari, pe St. O. Iosif, prințul tălmăcitorilor români și care, paralel cu opera sa originală, a cunoscut atâtea izbânzi de transpunere, dela Heine până la Wagner. Amatorul de informație se va adresa pentru detalii amintitei monografii, a cărei a doua ediție, sau cel puțin al doilea volum, anunțat încă de acum zece ani, nu numai că va înregistra prezentele traduceri din Goethe, ale d-nei Laura M. Dragomirescu dar le va și acorda, suntem siguri, onorurile de rigoare.

Prezentarea atentă a acestor tălmăciri rămâne, fără doar și poate, în seama germaniștilor noștri, a căror competență nu poate fi în niciun caz încălcată. Dacă ne încumetăm totuși a ne apropia de un domeniu, mai mult sau mai puțin interzis, este din convingerea că, dincolo chiar de exigențele unei inițieri temeinice, există anume semne cari decid de excelența sau imperfecția unei tălmăciri, că, în definitiv, tălmăcirile sunt făcute pentru uzul cetitorilor și că ele pot fi judecate și din criteriul de eufonie și de însușiri literare, nu numai de fidelitate. Departee de noi gândul, se înțelege, de a încuraja falsificarea traducerilor și de a numi perfectă o traducere aproximativă. Ceeace susținem este numai că, la fel cu Iliada în tălmăcirea d-lui G. Murnu, și traducerile d-nei Laura M. Dragomirescu vor cuceri pe cetitor, indiferent dacă

știe sau nu nemțește, așa cum mulți din cetitorii și prețuitorii lui Homer nu cunosc limba elenă. În așteptarea acelor verdicte autorizate, care vor da învestitura cuvenită traducerilor d-nei Laura M. Dragomirescu, fie-ne îngăduit a comunica, oricât de sumar, întâi, impresia că nouile tălmăciri din *Faust* și *Hermann și Dorothea*, sunt cele mai aproape, sub raportul exactității, de litera și spiritul originalelor goetheene, precum și cele mai artistice și mai poetice, sub raportul calităților literare iar, după aceea, convingerea că, dacă sunt atât de izbutite și cuceresc pe cetitor, dela întâile la ultimile rânduri, aceasta se datorează în egală măsură, amândoror atributelor. Sunt, adică, frumoase și clare în măsura în care sunt și fidele.

A trăda, cât mai puțin, concepția operei lui Goethe și a păstra cât mai multe din elementele ei poetice, imagini sau armonii ritmice — iată condițiile ideale ale unei bune traduceri, iată unitatea de măsură cu care amintitul studiu al d-lui Ion Gherghel a urmărit succesivele transpuneri în românește, din «*Faust*», iată, într'un cuvânt, concluzia acelor investigații. Și tălmăcirea d-nei Laura M. Dragomirescu întrunește din plin aceste ideale condiții, cu atât mai dificile cu cât nu s'a îndepărtat de economia textului original, n'a diluat conținutul și a păstrat atât numărul versurilor, cât și varietatea de ritmuri a originalului. Dacă a părâsit, ici și colo, ordinea de succesiune a rimelor (și încă rămâne de văzut în ce măsură), n'a diminuat însă capacitatea de ecou a versificației rimate, adică tocmai lucrul de căpetenie. O confruntare, cât de fugară, cu originalul arată nu numai cât de credincioasă este tălmăcirea d-nei Laura M. Dragomirescu, dar și cât de ingenioase toate acele moduri și echivalențe, de care s'a folosit traducătoarea, ori de câte ori necesitățile metrice reclamau. *Tu, duh al Terrei*¹⁾... traduce d-sa pe *Du, Geist der Erde*, latinizând și comprimând cele patru silabe ale corespondentului românesc (*Pământului*), cu aceeași firească și justă intuiție cu care, mai departe, în locul latineștei formule *Sancta Simplicitas*, din una din replicile lui Mefisto, traduce cu: *O, sfântă simplitate*, etc. Traducătorul trebuie să dispună de o mare virtute plastică și de o mobilitate vecină cu virtuozitatea, în crearea derivatelor sau în utilizarea inversiunilor și d-na Laura M. Dragomirescu se dovedește, tot timpul, a fi una din cele mai perfecte cunoscătoare a tainelor și frumuseților limbii românești. Un vers ca acesta, tot într'o replică a lui Mefisto: *Putea, cu dracu, pact să nici nu facă* dă pe față un adânc instinct al nuanțelor. (*Du-i în zbor, privighetoare*) — *Mândrii mele-o salutare* este, fără doar

¹⁾ Cu mult mai bun decât *Gei* și cu atât mai mult decât *gliei*, pe care un inexpert l-ar fi preferat.

și poate, cea mai sugestivă transpunere a versului (Schwing dich auf, Frau Nachtigal) — *Grüss mir mein Liebchen zehntausendmal*¹⁾, după cum derivatul verbal al următorului vers: *Voi, scripțe vechi, cum v'ați funingenit* (— De lampa care pe-astă masă fumega!) dovedește o inițiativă cu totul fericită, proprie marilor tâlmăcitori.

Poate că uneori inițiativele acestea depășesc justa limită și spun mai mult decât ar trebui, precum e în următorul exemplu, pe care-l luăm din replica lui Faust, cu puțin înainte de a încheia pactul cu Diavolul. *Sărmane drac, ce-mi poți tu da?* începe Faust și după ce înșiră toate acele bunuri amăgitoare, de care e plină lumea și pământul, cere lui Mefisto imposibilul, supranaturalul, miracolul: « Arată-mi, zice el, fructul ce putrezește înainte de a-l culege și pomi ce înfloresc în fiecare zi ». (*Zeig' mir die Frucht, die fault, eh' man sie bricht — Und Bäume, die sich täglich neu begrünen!*). D-na Laura M. Dragomirescu traduce: *Nu putrezește-un fruct pân' nu-l culegi — Nu 'nmugurește-un pom fiecă zi*, ceea ce, dacă este just, din punctul de vedere al sensului, din punctul de vedere însă al spiritului textului tâlmăcit nu este mai puțin o improprietate. Faust în original desbate, cere și înfruntă, în timp ce în tâlmăcirea românească meditează și emite aforisme. (E vorba de aceste două versuri, evident). Poate că astfel de de-

¹⁾ Adeziunea se referă în aceeași măsură la cifra și la ritm. Cifrei de proporții catulliane (care trezește zâmbetul — vă amintiți de epigrama lui Marțial!) a originalului, tâlmăcitoria i-a opus, și nu numai din economie metrică, unitatea. Ritmul e trohaic, cum se și cuvine unui cântec de iubire, cu iz popular, așa cum e și la cel de al treilea cântec. (Primul, din cântecele lui Frosch, e un cântec politic, de origine cultă, și ritmul e iambic: *Imperiul nostru Sfânt Roman — Cum vrei să se mai ție?*). Să adăugăm că nuanțele acestea sunt și ale originalului și că meritul tâlmăcitoarei sta tocmai în respectarea lor.

Cu titlu de curiozitate, și în legătură cu schimbările de ritm, această nevinovată, deși nu inoportună, digresie. Al 5-lea și al 6-lea vers din monologul cu care Faust deschide tragedia sună în original: *Da steh' ich nun, ich armer Tor!* — *Und bin so klug als wie zuvor*; și în tâlmăcirea d-nei Laura M. Dragomirescu: *Și, pân' la urmă, biet smintit, — Nu-s cu nimic mai iscusit*.

Schimbând ritmul și făcând două versuri dintr'unul, Eminescu invoca, într'unul din editorialele lui (*Timbul*, V, 209, 19 (31) Sept. 1880) « poziția tragică a lui Faust, când, aruncând folianții roși de molii ai filosofilor și teologilor, zicea c'un spirit de adâncă descurajare: « Bin nun so klug als wie zuvor » sau pe românește:

Sunt atâta de cuminte
Cum am fost și mai nainte.

Exemplul trebuie adăogat aceloră, numeroase, ce ilustrează atât ușurința de improvizație, cât și predilecția pentru metru popular, a lui Eminescu. Nu odată în marginea lucrului grav, își acordă răgazul unui joc, prefăcând unul sau altul din motive în scurte versuri populare. De altminteri ziaristica lui Eminescu oferă cea mai bogată colecție de aforisme populare, fie în proză, fie în versuri.

pășiri a intențiilor din original să mai fie, pe ici pe colo, (singură cercetarea amănunțită fiind în măsură să le scoată la iveală) — impresia noastră e totuși că nici nu pot fi prea multe și că nici nu sunt atât de grave încât să umbrească strălucirea acestei tălmăcirii în versuri, de o perfectă unitate de atmosferă și a cărei lectură nu încetează o secundă să fie o adevărată desfătare.

Pentru aceasta ar fi de ajuns să trimitem pe cetitor la oricare din paginile de gândire, de umor, de ironie, de șarjă sau de lirism, din nenumăratele câte împodobesc poemul lui Goethe și cărora d-na Laura M. Dragomirescu le-a împrumutat cele mai românești și mai poetice vestimente. Sau la toate acele cântece, al regelui din Thule, al Margaretei lucrând la vârtelniță, ale feluritelor coruri, ale improvizațiilor lui Mefisto în pivnița lui Auerbach din Lipsca ș.a.m.d., după cum nu mai puțin ar trebui subliniată măiestria prologurilor și naturaleta scenelor de balet, din noaptea Walpurgiei sau a parodiei la Visul unei nopți de vară din Shakespeare. Greutatea alegerii este, de astădată, o realitate. Cum însă n'am voi să lipsim pe cetitor de singura sugestie valabilă, a citatului, vom alege, la întâmplare, câteva versuri din atât de pitoreasca scenă a plimbării la Poarta Orașului, atât de plină de culoare și atât de viu redată în tălmăcirea d-nei Laura M. Dragomirescu. Sunt dintr'una din replicile lui Faust, aceea pe care Wagner, învățăcelul, o asemuește unei călătorii cu capul prin nori (*Umblam și eu ades cu capu 'n nori... Aripi de păsări însă n'am răvnit*):

Dar tihna astei clipe de 'ncântare
Să n'o umbrim cu triste amintiri...
Vezi, printre pomi, căsuțele în soare
Scăldate de-a amurgului sclipiri...
Se stinge ziua, soarele s'a dus
O viață nouă-acolo să aprindă;—
De ce n'am aripi să mă salte sus
Tot mai aproape 'n vraja-i să mă prindă!
Dintr'un etern amurg aș contempla
Pământul amuțit jos la picioare,
Văpăi pe culmi, tăcere 'n văi
Și aur pe argintul de izvoare.
Greciul munte n'ar mai stânjeni
Cu stânci și râpe sfânta mea pornire,
Ci marea, sânu-i cald și-ar desveli
Privirii mele în uimire.
De tot a scoborît cerescul soare...
Ce dor mă 'ndeamnă de-a mă avânta
Să-i sorb lumina 'n veci scânteetoare,
S'am ziua 'n față, noaptea 'n urma mea,
De-asupra-mi cerul, jos adânc de mare...!
Un vis — căci zarea s'a 'nnoptat —
Avântului trupesc nu-i este dat
Cu-aripa gândului să se măsoare! —

Dar scris e 'n noi, în fiecare,
 Tot sus să tindem, tot 'nainte,
 Când în albastrul plin de soare
 Se 'nalță ciocăria 'n cer să cânte,
 Când peste singuratici culmi de pin,
 Cu aripi largi, vulturii se rotesc,
 Iar peste șes și mări, sus în senin,
 Din alte zări, cocorii când sosesc.

... Și sunt abia treizeci și două din cele patru mii șase sute douăsprezece versuri, câte numără această minunată traducere, căreia, de bună seamă, d-na Laura M. Dragomirescu îi rezervă suprema încununare: *Faust, partea a II-a*.

*

Ne mai rămân puține rânduri pentru traducerea poemului *Hermann și Dorothea*, acel elaborat tipic goethean, în care lecțiile Italiei și ale clasicității se altoesc în trunchiul de specifice seve al burgheziei germane. Este aceea la care Goethe însuși se gândea, cu emoție, ca la una din operele lui preferate și de care, după afirmația lui Gundolf, poetul avea dreptul să se mândrească, cu atât mai mult cu cât niciodată nu-i fusese dat să lucreze într'un material atât de ingrat sau, cu chiar cuvintele biografului: «Nu făcându-se el însuși burghez, dar făcând goetheană burghezia, a izbutit Goethe să o cânte și să o facă obiect de artă...».

Hermann și Dorothea, se știe, e scrisă în hexametri și așa a și fost tălmăcită de majoritatea traducătorilor noștri. (C. Morariu folosește metrul iambic). În hexametri traduce și d-na Laura M. Dragomirescu și cu toate că firul ce se toarce nu e totdeauna limpede, nu se poate totuși tăgădui că d-sa a izbutit să reconstitue atmosfera și pastorală și epică a poemului. Importantul, aici, era ca nimic să nu se destrame din țesătura aceasta miraculoasă în care idilica simplitate și măreția epică se întrepătrund și susțin și se cade să mărturisim că tălmăcitoarea a reușit în cele mai multe și mai grele din pasajii. Evident, sunt și unele stihuri opace în care se simt prea mult călții, dar neajunsul lor ține, în primul rând, de natura versificației hexametrice. Așa-i, de pildă, versul, în care Spițerul, visând înnoiri și modernizări, vorbește de firmă: «Mă tot gândeam într'un timp, ca măcar pe arhanghelul care — E agățat sus *ca* firmă, să pui *ca* să mi-l aurească». Altminteri, fragmente întregi se citesc cu desfătarea cu care ai peregrina prin pajiștele anticei Helade sau ai poposi la curtea ospitalieră a vreunui rege Alkinoos.

Dar nu ne oprim la ele, și nici măcar nu le indicăm, de teama citatorilor, după cum trecem și peste toate acele exemple, în care fugara noastră confruntare a putut să verifice fie exactitate, fie ingenioase echivalențe. O singură excepție voi face pentru versul

163 care se întâmplă, cum aflăm din studiul d-lui Ion Gherghel, să fie un vers buclucaș. Originalul (vorbește birtașul, care-și invită oaspeții în sălița din fund, la răcoare, să mai uite de jalea convoaelor de pribegi, ce văzuseră) zice:

... und Mütterchen bringt uns ein Gläschen
Dreiundachtziger hier, damit wir die Grillen vertreiben

Ceea ce Strajan, « falsificând anii » (Ion Gherghel, *op. cit.*, p. 119) traduce prin:

Buna mamiță ne-aduce o butelcă din *optzecișipatru*

iar Oreste, « deși traduce frumos, face aici o greșală de interpretare:

Adă-ne, dragă nevestă, o cană 'mplinită din vinul
Cela *de optzeci de ani* (!?) să 'nnecăm întristarea într'însul.

La d-na Laura M. Dragomirescu, cele două stihuri, atât de sugestive ca atmosferă, sună:

Și să ne-aducă măicuța un vinișor de-ăla tare
De pe la treizeci și opt, doar așa să gonim cele gânduri!

Dacă raportăm la anul tipării poemului (1797), cu care, e de presupus că sunt contemporani eroii, vinul cu pricina are o vechime de 14 ani (1783). Strajan îl întinerește cu un an (1784), iar Oreste, dimpotrivă, îl aburcă la începutul veacului (1717). La d-na Laura M. Dragomirescu, el are o vechime de 59 de ani (1738). Cum, din punctul de vedere al prosodiei, între *de pe la trei zeci și opt* și *de pe la optzeci și trei* nu e nicio deosebire, se înțelege că singură « tăria » vinului a putut să dicteze o atare inversiune. (De altminteri, și aceasta, ca și cele de mai sus, nu e printre cele mai grave din libertățile câte sunt îngăduite traducătorilor).

Căci mai prețioasă decât vechimea vinului însuși, este vechimea, *recte* buchetul poemului goethean, pe care ultima transvasare în românește l-a conservat întru totul.

PERPESSICIUS

POEȚI DIN TRANSILVANIA NORDICĂ

Din « Transilvania Nordică » ne vine un volum de versuri în care nouă poeți, rămași acolo, sub stăpânire străină, își cântă visele și unicul dor, dospit din suferință și tăcere. Nouă poeți, unii cu nume neștiute până acum, alcătuiesc prima solie, care, cu ajutorul artei, ne dă de știre despre starea sufletească a fraților noștri, înlesnindu-ne pe calea versului să le ghicim condițiile și năzuințele, sentimentele și gândurile. De bună seamă că în volumul bine tipărit la Cluj, sub îngrijirea d-lui Gheorghe Dăncuș, *Versuri din Transilvania Nordică*, editat de ziarul « Tribuna Ardealului », cel dintâi dintr'o colecție intitulată « Grai și Suflet Românesc », nu am căutat, în primul rând, expresia artistică, pe care totuși am găsit-o într'o neașteptată măsură, ci anumite mărturisiri sufletești, care nu puteau lipsi, oricâte piedici și greutăți ar întâmpina poezii și editorii.

Versurile din volum au apărut mai întâi în pagina culturală a numitului ziar condus de Profesorul Dr. E. Hațieganu, având rostul de a stimula cultul limbii noastre, funcția expresivă a sufletului, devoțiunea față de unitatea culturală a neamului românesc. Deplin conștienți de aceste nevoi, după cum ne arată și « prologul lămuritor » al d-lui Gheorghe Dăncuș, conducătorii *Tribunei Ardealului* au apelat la puținii intelectuali rămași acolo, pentru ca începătorii să-și caute o desăvârșire, iar masele dornice de slovă românească, pe care odinioară o aveau din belșug, să o poată căpăta din ce în ce mai mulțumitor.

Iată-i pe cei nouă poeți noi, făcuți din îmbinarea necesităților sociale cu vocația individuală și care îndeplinesc printre Români, aflați actualmente dincolo, rol de crainici. Unii din ei sunt tineri de tot, ca *Ionel Bulboacă*, țăran din județul Cluj, în vârstă de 22 de ani, care întrebuițează forma și imaginația poeziei populare, pentru a-și cânta dorul și dragostea.

Someș, Someș, apă lină
Dorul meu nu se alină
Num' atunci s'ar alina
Dacă tu m'ai asculta

Și l-ai duce pân' la mare.
Unde-i apa 'nvolburată
Doar... s'a 'neca doru' odată.

Are și poezii cu suflu mai larg, în care e vorba de păcurarii codrilor și de feciorii doinelor, de fata ardeleană, mândruța care toarce « cu multă jale și dor », dar sentimentul său e același, limpede și statornic.

Ștefan Căprariu, student la Facultatea de Medicină din Cluj, neavând nici douăzeci de ani, scrie versuri triste, visând « spre țări scăldate 'n soare » sau trăind în amintiri închegate din suspine. Se exprimă pe linia poeziei eminesciene, alături având și din idilicul lui Coșbuc.

Tot în formă cultă se exprimă, mai evoluat și mai complex, *Ion Cherejan*, student la Academia Teologică Română-Unită, în vârstă de 24 de ani și care a publicat și în unele reviste bucureștene. Avântat și mistic, scriitorul acesta își cântă pământul și țăraniilor lui, închină ode naturii și rugă lui Dumnezeu, mereu « în căutarea visului », visul care « în mine se 'ndoiaie de prea mult azur ».

Și 'n satul meu cresc țărani cu umeri de stâncă
Țărani ce adoră pământul... și 'n noaptea adâncă
Când amarul le țese 'ntre gene lacrimi de sânge
Când avana ursită izvorul de lacrimi li-l stinge
Țărani cer să-i răzbune pământul și cerul...

Țărani sărută Ardealul cu buzele arse de setea mirifică-a morții
Acolo, unde pașii se pierd pe cărări de lumină și umbră
Depart, unde bolta apasă pe umerii zării prea greu,
Acolo: țărani așteaptă deschiderea porților plânse a satului meu...

Mai în vârstă, dar încă tânăr, absolventul Academiei Teologice Româno-Ortodoxe din Cluj, *Teodor Ciceu*, are din luminositatea și voioșia, uneori glumeață, a lui Coșbuc. Poeziile *Florica*, *Ion* și *Lelea Mărie* sunt niște plăcute portrete în stil popular.

Victor Ilieșu, născut în 1916, absolvent al Facultății de Litere și Filosofie din Cluj, acum student la Academia Teologică de acolo, dispune de o imaginație și de o tehnică mai variate. Un misticism avântat, în care nădejdea se îmbină cu suferința.

Spre țara viselor cu dimineți de cântec și lumină
Pornesc aceleași doruri și-aceleași mari speranțe
Și vin tristeți și bucurii, iar fruntea-i tot senină,
Viața e aceeași: album uitat pentru române.

Ne dor cuvintele, ce le 'mpletim dintr'un fuior de stele.
 Și-aceeași alergare, pe calea împlinirilor celeste.
 Suntem mereu pe drumuri, cu frunțile rebele,
 Și repetăm în șoaptă, aceeași tainică poveste.

Studentul la Academia Teologică Româno-Ortodoxă din Cluj, *Iosif Morușan*, utilizează un material poetic mai amplu, fecundat de sigur de experiențele poetice ale ultimilor ani. Multă inspirație religioasă, după contopirea cu lumea și natura poetul căutând tainele transcendenței. O sensibilitate și o imaginație care vor putea da și mai mult, în viitor.

F. Păcuraru, născut în 1920, student la Facultatea de Medicină din Cluj, publică o seamă de poeme legate de tristețea toamnei, păstrând un accentuat ton elegiac. Formă și imaginație evoluată.

Student tot la Medicină, *Valentin Raus* duce în forme evaluate personajii și sentimente tipice în poezia populară sau caută să stilizeze episoade din balade. În alte poezii, nota elegiacă, prezentă la mai mulți din acești poeți, se înseninează, căpătând o bărbătoasă demnitate, trecând deci dela tristețe la înțelepciune, iar altelei la un discret humor, antidotul facilei desperări.

Virgil Șotropa, născut în 1903 la Focșani și absolvent încă din 1927 al Facultății de Medicină și Farmacie din Cluj, colaborator la mai multe publicații cunoscute, între care și acelea ale lui Nicolae Iorga, se îndreaptă către poezia reflexivă, unde inteligența și humorul predomină asupra lirismului.

De valoare diferită și încă în formație, dar cu toții mai mult decât niște simpli versificatori, poeții aceștia din Ardealul Nordic ne-au mișcat prin ceea ce au exprimat cât și prin aceea ce simțim bine că vor să spună și de sigur că vor spune odată, ca poeți români ce sunt. În împrejurările în care se manifestă și pentru rolul lor de păstrători ai tradiției și năzuințelor românești, vrednicia lor nu poate fi îndeajuns prețuită. Doar frații lor întru suferință și nădejde, cărora aceste poezii le aduc mângâiere și îmbărbătare pot ști cum să-i prețuiască.

PETRU COMARNESCU

CÂTEVA PĂRERI ASUPRA ARMATEI RUSE, DUPĂ RĂZBOIUL DIN CRIMEIA

Eram în anul al 2-lea al Școlii Superioare de Războiu din București, când Nicolae Iorga își alesese drept ciclu de conferințe: *Istoria Românilor prin călători*, conferințe pe care le ținea săptămânal, cu o precizie matematică, cu toate multiplele ocupațiuni de ordin cultural și politic ce le avea în acel timp!

Ar fi greu să încerc să descriu puternica impresiune, ce mi-au lăsat aceste minunate prelegeri! Iată atâția călători străini, cari au trecut sau au vizitat țara noastră, cu părerile și impresiunile lor asupra poporului nostru: obiceiuri, felul de viață, bogățiile pământului, obârșia noastră, etc.; atâtea amănunte pe care marele istoric le povestea cu acel fel al său neîntrecut; în aceste lecții Iorga punea cu atât mai mult suflet, cu cât vedea interesul cu care-l ascultau cei 80 de ofițeri elevi ai săi! Aceste conferințe, stenografiate, au fost tipărite mai târziu ¹⁾.

Istoria poporului nostru este un șir îndelungat de războaie, ce le-am purtat pentru a ne păstra propria noastră ființă; istoria acestor războaie este însăși Istoria Românilor. După ce am ascultat conferințele lui Nicolae Iorga, m'am întrebat, dacă nu s'ar putea reconstitui istoria războaielor Românilor și după referatele călătorilor, în care să se poată vedea vitejia noastră în decursul veacurilor și ce anume au gândit diferiți străini despre felul Românilor de a se război! Această istorie ar întregi poate o Istorie militară, o Istorie a poporului românesc!

Această idee mi-a stăruit în minte, până în zilele de azi, când războiul ce-l ducem contra bolșevismului, bravura oștilor române și a căpeteniilor lor a actualizat faptele de arme ale înaintașilor noștri.

Una din lucrările de seamă ale lui Nicolae Iorga este *Istoria Armatei Românești* ²⁾. Istorical a făcut apel la Cronicari, documentele Hurmuzaki, Dlugos, Wavrin, Hasdeu, Cipariu, Tocilescu, Ureche, Miron Costin și alții, pentru a descrie cât mai exact sau pentru a tâlmăci războaiele mai însemnate purtate de Români. Bine ar fi fost, dacă această lucrare ar fi fost completată cu notele străinilor călători prin țările noastre, asupra războaielor Românilor ³⁾.

¹⁾ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători* (două volume).

²⁾ N. Iorga, *Istoria Armatei Românești*, Vol. I, Tip. Neamul Românesc, 1910 și Vol. II, Tip. Cultura Neamului Românesc, 1919.

³⁾ În *Istoria Armatei Românești*, se întâlnește pe alcătuirea asemenea Note. De exemplu în Memoriile lui Wavrin, avem o descriere asupra campaniei anului 1445 pe Dunăre, la care a luat parte și armata muntească sub comanda lui Mircea cel Bătrân. Wavrin arată că ostașii munteni sunt foarte viteji. Tot din spusele lui Wavrin, constatăm că Românii aveau pe acea vreme artilerie (tunuri de lemn cercuite cu fier), dar mai interesant este că tot Wavrin arată că artileriștii români erau « zeloși », deoarece « cercurile dela tunurile slobozite prea repede crapă și unii din ostași cad loviți de fărâmbăturile lor ». Dacă în această afirmație trebuie să se vadă o imperfecțiune a materialului de artilerie de pe acele vremuri, nu este mai puțin adevărat că acel « zel », despre care vorbește Wavrin, se poate tâlmăci astăzi prin conștiința, vitejia și mai ales disprețul de moarte al artileriștilor lui Mircea cel Mare, în fața nevoii de a executa un tir rapid de artilerie.

În aceeași ordine de idei, pentru a se vedea importanța istorică a acestor documente rămase dela asemenea călători, d. general Rosetti a tipărit, în 1918,

Arătam în altă parte, părerile doctorului venețian Mateus Murianus, trimis de dogele Leonardo Lorendano la curtea lui Ștefan cel Mare în anul 1502. Domnul Moldovei se îmbolnăvise atunci de gută (podagră), boală de care a și murit, doi ani mai târziu. Doctorul Murianus, care semna «artium et medecinae doctor», face o scrisoare Dogelui venețian în luna Decemvrie 1502, în care îi arată între altele că Moldovenii sunt oameni de luptă și nu le place să stea degeaba, iar Turcii au mare frică de Ștefan (ha gran paura da questo signor).

În rândul acestor călători, cari au trecut prin țările noastre și cari și-au scris amintirile, care privesc armata noastră, trebuie să menționăm și pe Ernest Jouve, redactor la ziarul «*Courrier de Lyon*». Este vorba de un francez, care ne-a vizitat în anul 1854, după războiul din Crimeia, și a redactat o serie de scrisori către redactorul șef al ziarului sus amintit, scrisori care au fost apoi tipărite în 1854 sub titlul: *Scrisori asupra războiului din Orient*.

În această lucrare sunt adunate 49 de scrisori. Jouve a venit la Constantinopol, a trecut apoi prin țările române și a ajuns la Sevastopol la 21 Noemvrie 1854, când și-a redactat ultima scrisoare.

În cele ce urmează mă refer la scrisoarea 30-a, făcută la 25 August 1854, în care se pot găsi câteva date insuficiente asupra armatei românești. Jouve arată că domnitorul Știrbey organizase armata muntenească, având astfel o baterie de artilerie, un regiment de cavalerie și trei regimente de infanterie. Luând drept exacte arătările lui Jouve, se poate afirma astăzi că armata aceasta avea un efectiv așa de redus, probabil ca să dea iluzia că avem și noi o organizație de forță armată națională! În ceea ce privește bateria de artilerie, de sigur că ea număra patru tunuri, ceea ce este cu totul insuficient.

Dat fiind că în acea epocă țările române erau continuu sub ocupație străină, din punct de vedere al organizării și dotării armatei, eram sub directa dependență a ocupanților. Așa trebuie lămurită și insuficiența materialului de artilerie, pe care de sigur îl primeam din străinătate, căci industria indigenă nu ne putea procura așa ceva!

Jouve mai arată că această mică armată era complet rusificată; trupele purtau uniforma rusească, iar disciplina se menținea — după obiceiul rus — prin bătaie...

În Memoriile Secțiunii Istorice ale Academiei Române, notele unui ofițer norvegian asupra războiului nostru pentru neatarnare (1877—1878). D. gen. Rosetti arată că aceste note sunt foarte folositoare, pentrucă prin ele se pot verifica alte scrieri — destul de numeroase — cu privire la războiul ruso-româno-turc.

Dar ceea ce este mai important în scrisoarea lui Jouve și poate fi așezat astăzi pe primul plan, sunt aprecierile ce le face asupra armatei ruse!

Infrângerea Rușilor în războiul din Crimeia a constituit una din barierele ce au fost puse Rușilor de-a-lungul veacurilor, în drumul lor de cucerire a Balcanilor și Strămtorilor.

De sigur, tratatele de pace hotărâseră ca armata rusească de ocupație să părăsească țările române, căci în locul ei trebuia să se instaleze armata turcească.

Jouve sosește în București, tocmai în această perioadă, și impresiunile sale formează obiectul scrisorii ce poartă numărul 30.

Așa dar, Jouve a sosit în București după intrarea lui Omer-Pașa. Despre Turci, călătorul francez nu are cuvinte prea măgulitoare. Li s'a făcut Turcilor o intrare triumfală în București; populația a aruncat o adevărată ploaie de flori asupra armatei turcești!

De relevat că în suita lui Omer-Pașa se găseau și câțiva ofițeri francezi. Apariția uniformei franceze la « gradina »¹⁾ face senzație, ceea ce îl face pe Jouve să afirme că aceasta este un efect al « afinității de caracter, de limbă și civilizație, care apropie de noi populația română, deși ne găsim așa departe ».

Prezența armatei ruse, fostă armată de ocupație, dă prilej lui Jouve să facă o serie de aprecieri comparative, defavorabile Turcilor, dar mai ales armatei rusești.

Ce aspect plângător trebuie să fi avut oastea turcească de bași-buzuci, când a apărut la porțile Bucureștilor, sub comanda lui Scanderbeg. Toată lumea se întreba, cum de este cu puțință ca asemenea soldați să învingă călăreții temuți ai Țarului²⁾! A fi bătut de Turci, înseamnă că ești bătut de două ori, reflectează cu amărăciune Jouve!

Prin contrast, armata rusească care ocupa Bucureștii era compusă din oameni de elită, bine echipați și instruiți. În ceea ce privește artileria și cavaleria rusă, se pare că erau admirabil organizate și dotate.

S'a căutat atunci să se găsească cauzele înfrângerii Rușilor. Jouve crede că aceasta s'ar datora: comandamentului slab al ofițerilor și lipsei de spontaneitate și onoare militară la soldatul rus.

Aceste aprecieri, făcute acum 80 de ani asupra armatei ruse, îmi par astăzi de o netăgăduită actualitate. Jouve desparte în două părerile sale asupra ofițerilor și soldaților ruși.

Afară de un mic număr de ofițeri, restul, dela general și până la sublocotenent, ofițerii ruși sunt ignoranți, însă foarte presumțioși. De bună seamă, Jouve a putut vorbi cu unii din ofițerii

¹⁾ În românește în text.

²⁾ Les formidables cavaliers du Csatr...

ruși, dela care a aflat părerile lor asupra războiului din Crimeia. Una din aceste păreri era că rău a făcut Franța că a făcut războiu Rusiei, deoarece Rusia este de neînving; cu aurul său din Siberia, numărul soldaților și cu efervescența religioasă a poporului rus, *țarul este destul de puternic*, pentru a cuceri întreaga Europă. Nimic nu-i va putea rezista!

Părererea lui Jouve despre soldații ruși este foarte rea. Soldații ruși par niște automați, cari manevrează de minune, sub influența bastoanelor și a palmelor.

Ei se mișcă încet, greoiu, stângaci, lipsiți de avânt și inițiativă. *Sunt niște instrumente mecanice, cari știu mai bine să se omoare, decât să omoare.*

Jouve conchide că armata rusă este organizată în mod « mașinal », dar este lipsită de « forța intelectuală și morală, care singură asigură puterea națiunilor civilizate ».

Colonel D. CANTEA

POETUL EXISTENȚEI PURE, RAINER MARIA RILKE

De curând s'au împlinit cincisprezece ani de când micul cimitir dela Raron, alipit de biserica ce domină din vârful unei coline micul sat din valea grandioasă a Rhonului superior, adăpostește rămășițele pământești ale lui Rainer Maria Rilke.

Semn ciudat că acest locaș, parcă ascuns, a rămas și astăzi, în plină vâltoare a evenimentelor de prefacere de lume, o insulă uitată de pace și liniște contemplativă, stăpânită de crestele munților eterni și neprihăniți. Fapt plin de semnificație, căci din orice parte ne-am apropia de viața sau opera poetului, intrăm imediat într'o atmosferă stranie de izolare, de liniște nevătămată de niciun semn al timpului nervos, spasmodic și sguduit. Ne gândim la ființele acelea fabuloase ca Ariel, Melusina sau Ondina, care dintr'o lume supraomenească, magică, au coborât printre oameni, trăind printre ei, rămânând însă tot timpul legate de originea lor supralumească, conservându-și firea mitică, fără destin, până ce se reîntorc în patria lor imensă și fără timp, a forțelor elementare.

Fără destin: aici avem parcă cheia existenței lui Rilke. Destinul pentru Rilke este trădarea existenței pure de către om, lupta sa grandioasă dar neputincioasă împotriva vremelniceii, care tocmai din pricina acestei lupte, acestei sfortări, se accentuează, îl mână pe om într'o goană oarbă după un lucru plin, un moment împlinit, care fuge însă în măsura setei sale de destin. Căci

am avut și noi cândva un destin, un destin în sensul rilkean, mare și împlinit: când am fost copii mici, când trăiam încă în interiorul lumii, în frăție strânsă cu lucrurile, când eram împliniți în fiecare clipă și nu cunoșteam încă « timpul distrugător » și acest veșnic « față în față » (« gegenüber ») cu lucrurile.

« Glaubst nich, Schicksal sei mehr als das Dichte der Kindheit ».

(Nu credeți că destinul ar fi mai mult decât plenitudinea copilăriei).

Rilke nu numai că a preamărit viața nemărginit deschisă, viața fără destin, dar a și trăit-o. Niciodată, poate, viața și opera unui creator n'au fost în mai strânsă concordanță, niciodată nu și-au corespuns cu atâta firească necesitate. Poetul în fiecare clipă a căutat să « fie », să nu năzuiască, să nu întrebe, să nu râvnească. A trăit în mod absolut după necesitățile organice ale firii sale. Nu a citit, de pildă, în viața sa — în afară de unele pagini accidentale din Schopenhauer — pe niciun filosof, nu l-a recitat pe Goethe, decât la o vârstă foarte târzie: fiindcă aceste preocupări stinghereau ritmul creșterii sale lăuntrice. Rilke este omul magic, rățâcit într'o vreme faustică, împinsă de dinamism istoric și spiritual spre țărături veșnic noi. Rilke este copacul cu rădăcinile adânc înfipite în pământ, preocupat doar de grija să-și deschidă cât mai larg coroana, să primească, să se împlinească, să « fie ». De aici se explică straniul mit al acestei vieți, care a decurs parcă în afara timpurilor.

Privită din exterior, este parcă o viață aventuroasă, o viață plină de peripeții. Il găsim când în Rusia, când în Suedia, când în Italia, în Spania, în Germania de Nord, în Franța, în Elveția. Este pentru mai mulți ani prietenul intim și un fel de secretar al sculptorului francez Rodin, trăiește în colonia de pictori dela Worpswede, de lângă Bremen, este un musafir admirat în castelele aristocrației înalte și-și petrece ultimii ani într'o retragere completă în micul castel Muzot, în cantonul Wallis din Elveția. Descendent din nobilimea mică austriacă și crescut în atmosfera de largă înțelegere și umanitate a Austriei secolului trecut, el, Germanul din Praga, nu cunoștea granițe de limbă și de simțire. Oriunde se găsea, deschidea ochi mari de copil asupra lumii ce-l înconjură și primea, fără a raporta dela o viziune la alta, fără a juxtapune. Creștea cu lumea. Nu cunoștea un destin al popoarelor, fiind preocupat doar de destinul omului. Era un european în sensul deplin al cuvântului și poate unicul, căruia i se poate da această denumire pe deplin. Ce imposibilitate de a gândi, că Rilke a fost contemporanul războiului mondial, el, omul lumii lui Dumnezeu și al creaturilor, care nu cunoștea granițe și care se găsea în imposibilitate de a lua o atitudine politică! Cântă și

el războiul, dar nu în felul celorlalți mari rapsozi ai lui, nu în felul unui Paul Claudel sau în felul unui Ștefan George, cari cu prestigiul glasului profetic plâneau, criticau și preamăreau în calitate de suprimi judecători oameni și fapte. Rilke privește doar și simte. Vede forțele eterne, vede « vechiul zeu al războiului » (« den alten Kriegsgott »), simte curente năvalnice de străveche trăire a omului deschizându-și din nou drumul în căile sângelui nostru, vede întâmplarea pură, mitul, fără să se întrebe ce semnificație îi dau oamenii în cauză.

Firește, vom pune un mare semn de întrebare la o astfel de atitudine cvasi exteritorială și inactivistă. Rilke, însă, și acest lucru nu trebuie să-l uităm, nu vrea și nu poate servi ca model. El a fost un om mare, un om unic, un om care a trăit o latură a naturii omenesti cu toată intensitatea posibilă, trăgând, cu o abnegație ce se apropie de ascetism radical, ultimele consecințe din această trăire, păstrându-și atitudinea, trăită ca pildă, fără o umbră de compromis în toate împrejurările vieții. Numai o astfel de abnegație a putut da naștere unei opere atât de personale și atât de epurate, unei opere, care în cercuri concentrice tot mai strânse a ajuns la un ultim destilat, la o puritate diamantină a substanței proprii și autentice.

Rilke, firește, a evoluat. Atitudinea sa față de lume își schimbă semnele. Pe fiecare treaptă evolutivă, însă, trage consecințele radicale din conștiința sa existențială. Este foarte dureros, de sigur, și puțini oameni se vor găsi capabili să adopte fără șovăire atitudinea lui Malte Laurids Brigge, care primește toată incoherența și toată îndoielnicia vieții noastre moderne, fără să-i opună cea mai mică autoapărare prin reacțiune. A privi și a îndura în felul lui Malte este de sigur un martir cumplit și în același timp o puternică amăgire pentru omul desrădăcinat al marilor orașe moderne. Rilke și-a dat seama de pericolul hipnotic ce reprezintă înfățișarea unei astfel de atitudini în toată radicalitatea ei, și a însemnat la începutul cărții sale cuvintele că trebuie citită aproape în contra curentului (« gleichsam gegen den Strom »). O singură încercare s'a mai făcut, după știrea noastră, în timpurile recente, de a trage astfel ultimele concluzii dintr'o atitudine unilateralizată: este experimentul omului intelect-pur, a lui *Monsieur Teste* de Paul Valéry, unul dintre puținii prieteni din ultimul timp, care a avut acces în « sihăstria » dela Muzot.

Punctul acesta de criză a lui Malte Laurids Brigge n'a fost însă decât un punct de trecere. Drumul de săvârșire a lui Rilke este drumul magului. Încă din *Cartea orelor* cunoaștem căutarea de către poet a acestei identificări a tuturor numelor, a unității tuturor contrariilor. Signatura stilistică, întrebuițată în *Cartea orelor* pentru acest lucru, numele de « Dumnezeu », a dus multă

lume în eroare asupra esenței gândirii rîlkeene. Nu avem nici-decum de a face cu un Dumnezeu revelat în sensul creștin. Dumnezeu acesta nu este transcendent: el este « Vecinul », el este « spațiul lumii interioare », care cuprinde toate ființele, care stabilește legăturile magice. Rilke trăiește într'o lume magică înainte de a se ivi spiritul. Lumea aceasta nu cunoaște drama și prin urmare nici istoria: este o lume al cărei principiu de mișcare este prefacerea, este o lume de unitate a tuturor, de fluctuație neconținută, stăpînită de zeități și forțe elementare. Iar Rilke, poetul, în opera sa de maturitate, mai ales în *Sonetele către Orfeu* și în *Elegiile Duineze*, devine marele mag, a cărui misiune este prefacerea, transfigurarea lumii, a lucrurilor, dându-le un nume.

Foarte pe nedrept Rilke a fost clasificat de mulți ca mistic. El este tocmai contrariul misticului. Misticul lărgeste și sparge forma, misticul năzuiește spre o contopire, spre « unio », cu divinitatea. Rilke, dimpotrivă, caută să cuprindă cât mai mult în vasul limbii. Misticul caută să șteargă liniile de despărțire între lucruri, să le contopească; magul, dimpotrivă, caută să dea fiecărui lucru un nume. Orfeu, întruchiparea mitică a artei divinizate, « preamărește » (« rühmt ») lucrurile și prin aceasta le prefăce în ceva interior. Limita dintre viață și moarte dispăre. Viața și moartea nu mai sunt contrarii, ci două aspecte ale aceleiași ființe, aspectul exterior și aspectul interior, și formează o unitate ritmică în două bătaii.

Împreună cu moartea ca o forță antagonistă vieții dispăre și timpul, susținătorul dramei între viață și moarte. Conștiința devine spațială. Actul receptiv al omului este « das Begreifen », ce înseamnă a intui, a nimeri intuitiv. « Ein hiesig einmal ergriffenes Ding gälte für viele » (...un lucru pămîntesc odată (într'adevăr) intuit ar valora multe altele). Această intuire anihilează timpul, disolvă moartea, creiază spațiu etern.

« Gibt es wirklich die Zeit, die zerstörend? ».

(Există oare într'adevăr timpul distrugător...) se întreabă poetul și răspunde pe același ton:

Ach das Gespenst des Vergänglichen,
Durch den arglos Empfänglichen
Geht es, als wär es ein Rauch.

(Ah, stafia vremelniciei prin acela care primește cu blîndețe trece parcă ar fi fum). *Sonetele către Orfeu* privite sub acest unghi, sunt parcă în întregime un imn senin de binecuvîntare și de mulțumire, culminând în exclamarea aceea vestită: « Rühmen, das ist's! » (« Totul e să preamărești! »), iar *Elegiile* ating și ele tonul acesta în grandioasa elegia IX-a, unde i se revelează poetului

secretul pământului, acestei materii cele mai oarbe, care cuprinde morții: de a renaște invizibil în noi. Inima poetului, lira lui Orfeu, a atins ultima claritate străvezie: nu mai sună decât pentru laudă și preamărire. Chiar și pământul, moartea, iată: vrea, se întinde, se ridică, și inima, cu toată durerea ce-o apasă, trece senin prin sacrificiul acesta suprem, destilează pământul, îl transfigurează încât devine și el invizibil, înaripat.

Nu ne pare o întâmplare, că ultimul cuvânt, care a trecut pe buzele poetului înainte de a muri, a fost un «mulțumesc», spus unei surori de caritate, care îi dăduse un pahar cu apă. Și Orfeu a trecut doar prin moarte, răspândindu-se prin lumea întreagă ca o secretă armonie, cântecul nepieritor: «O du verlorener Gott! Du unendliche Spur!» (... parte infinită...). Și iată destinul poetului, care sacrificându-și existența, înalță monumentul cuvântului, care întrece această viață, în împărăția morții:

O wie er schwinden muss, dass ihrs begriff!
 Und wenn ihn selbst auch bangte, dass er schwände.
 Indem sein Wort das Hiersein übertrifft.
 Ist er schon dort, wohin ihrs nicht begleitet...

O! dacă ați ști cum trebuie să dispară și chiar dacă s'ar teme el însuși, să dispară cuvântul său trecând dincolo de existență se și află acolo, pe unde nu-l veți mai putea urmări...

WOLF von AICHELBURG

NOPTILE DE SÂNZIENE DE MIHAIL SADOVEANU

Realizare artistică demnă de pana plină de meșteșug a lui Mihail Sadoveanu, în care legătura strânsă dintre om și natură găsește o expresie vie, ca nicăieri în opera marelui povestitor, e fără îndoială romanul său *Noptile de Sânziene*, ridicat uneori până la înălțimea unui simbol național, căci în tăcuta dar dârza rezistență a naturii și-a oamenilor legați de ea — tema romanului — contra dușmanului comun, descoperim istoria unui popor învățat de veacuri, să aștepte dreptatea unui sfârșit.

Paginele romanului sunt astfel o explozie de sănătate și de robustețe amestecate totuși cu atâtea accente de visare și duioșie, a omului trăit în furtuni și soare, dar și în atâtea amurguri în care contururile se pierd și-ți oferă o lume aproape ireală.

Personajul în jurul căruia se 'nvârte toată acțiunea este «Codrul Borzei», care capătă ceva din simțirea și apriga rezistență umană. Oamenii joacă un rol secund, autorul trece peste ei ușor, ei sunt oarecum ceva necesar mai mult în legătura dintre marea ființă a codrului și sufletul omenesc. Sentimentele, dragostea

aceea mare răscolitoare, sunt ale codrului, sau pentru codru; de abia dacă ni se dă să înțelegem o brumă de dragoste în sufletul lui Bernard pentru domnița Kivi, sau a acesteia pentru Sofronie Leca și invers, dar trece ușor peste acest fapt, ca peste ceva lipsit cu totul de importanță.

Oamenii cari apar în această carte, cei mai mulți, sunt, spre deosebire de cei din celelalte romane ale sale — străini — care după o lungă conviețuire cu băștinașii, și-au pierdut caracterele specifice; această alegere de personaje, a dat un farmec ciudat povestirii în care se împletesc, alături de specificul românesc, atâtea origini barbare care, oricum, aduc ceva turburător în paginile acestui roman.

Dar în această voită alegere de personaje, ar trebui să vedem și altceva — lauda adusă puterii românești de-a apropia de sufletul său și de-a transforma până 'n adâncuri, structuri deosebite. Căci ce altceva este această asimilare în spiritul național, această împământenire în străvechile datini strămoșești, deși peste generații, atât în familia de Greci a lui Mavrocosti, cât și la Țiganii de prin împrejurimile codrului Borzei?

Dacă în *Baltagul* Mihail Sadoveanu a realizat « Miorița » literaturii noastre culte, dacă în *Dumbrava minunată* ne-a dat natura însuflețită, în care basmele și eresurile noastre trăiesc aievea, dacă în *Țara de dincolo de negură* și în atâtea alte scrieri ale sale, am simțit înfiorarea de care este pătruns sufletul artistului în fața frumuseților firii, atunci în *Noaptele de Sânziene*, natura parcă acopere, inundă cu personalitatea ei uriașă, întreaga scenă pe care apar ceilalți eroi-oameni, reducându-le importanța. Natura, aici nu e decorul, care fiind scos, acțiunea să-și urmeze cursul ei firesc.

Codrul domină întreaga desfășurare a acțiunii, toate depind de el, așa că putem spune că eroul principal al cărții este chiar acest codru al Borzei. — Antoine Bernard, venit să exploateze pădurea — reprezintă față de toți civilizația occidentală venită în sălbăticia noastră, care rezistă până la urmă și iese învingătoare. În fața împotrivririlor de neînlăturat ale naturii și-ale oamenilor, el renunță. Incapabil să înțeleagă și să simtă subtilitățile acestor primitivi, nu vede și nu înțelege nimic, cu toate insinuările prințului, care-i par de-a-dreptul ciudate, și se hotărăște să se lupte pentru câștigarea dreptului său.

Dela această hotărâre a lui Bernard, începe acțiunea propriu zisă — lupta între străin și pământ.

Natura aceasta pe care Sadoveanu a știut s'o manifesteze în așa grad, are ceva din noblețea rezervată și așteptarea calmă a celor puternici. Ceilalți sunt mici, abătuți, nervoși, cu toată convingerea pe care o au în puterea Borzei, că nu se va lăsa tăiată.

Ca să alunge supărarea codrului, pentru ceea ce se pune la cale contra lui, Țiganiii cântă din viori, pădurii.

Litanii pentru codrul care moare și 'n care totuși cred că va învinge. Până și Bernard, așa de civilizată, așa de zâmbitor la toate ciudățeniile acestor oameni legați prin atâtea fibre tainice cu natura, rămâne îngândurat încetul cu încetul, natura pune stăpânire chiar și pe apriga lui îndărătnicie civilizată.

La un moment dat ne face impresia că pădurea râde ironic, cu delicateță totuși, de planurile lui Antoine Bernard, așa cum o vor face și oamenii.

În această mutuală înțelegere cu natura, descoperim același sentiment ca și în « Miorița », deși tema e alta. Dragostea nesfârșită a omului pentru natură, încrederea în înțelegerea ei, fac posibilă apropierea de sentimentul adânc total de dăruire a omului naturii — din Miorița. Dar în *Noptile de Sânziene*, paralel cu acțiunea, trăiesc și se împletesc într'o armonie desăvârșită, credințele noastre străvechi. Credința poporului nostru în înfrățirea și graiul pe care-l capătă toate viețuitoarele din lume, în noptile de Sânziene — de unde vine și titlul romanului — formează oarecum firul de labirint, care te conduce la ieșire, deoarece în această noapte a Sfântului Ioan de vară, când țăraniii noștri încep să presimtă venirea iernii, viețuitoarele fac sobor și capătă glas omnesc. Din aceste discuții ale animalelor de tot soiul, redată cu atâta măiestrie, aflăm că zadarnică e truda « Neamțului » de-a tăia pădurea și găsim toate lămuririle despre comori, despre puterea vrăjilor și despre tainele fiecărui personaj care apare în roman.

Toată această risipă de imaginație capătă o nuanță de real, căci pentru o fire ca a lui Peceneaga pădurarul, această visare este posibilă.

O idee de temelie asupra căreia revine scriitorul mereu, în opera sa, o găsim și în acest roman, și anume că nu suntem un popor tânăr, ci un popor bătrân, cu legi străvechi, după care ne conducem, și că toate legile occidentului, introduse de noi, rămân de cele mai multe ori simple formalități; sunt regiuni în care ele încă nu se iau în seamă și oamenii continuă să se conducă după legile lor, apucate din moși-strămoși.

Cuvintele lui Lupu Mavrocosti, adresate lui A. Bernard, pecetluiesc acest refren cunoscut încă din scrierile sale anterioare: « Aici trăiește domnule un neam eroic care nu vrea să se supui codului d-tale penal ».

Este caracteristic în această privință pasajul în care Liță Florea, urmărit de jandarmi, ajunge în codrul Borzei — unde dă de stăpânirea boierului, povestește cum a ajuns hoț, și este primit călduros, căci aici multe păcate neiertate de justiție sunt trecute

cu vederea, oamenii conducându-se aici după propriile lor legi moștenite prin tradiție.

Trecând la omul zugrăvit în acest roman, observăm, ca și în celelalte, lipsa puterii de creație a lui M. Sadoveanu. Cu toată această lipsă, oamenii lui Sadoveanu trăiesc, cu micile lor deosebiri, care totuși nu pot duce la tipuri diferite, formând astfel mase cu caractere bine definite, acea unitate care trăiește intens dar în care tipurile se șterg, își pierd din coloratura proprie.

Se poate să fie un defect, sau o calitate, cum vrem să le luăm și din ce punct de vedere vrem să le privim.

De aceea în fața acestui suflu de viață copleșitoare, a marelui suflet al colectivității, *Noapțile de Sânziene*, cu tot amestecul unor elemente de domeniul fanteziei, reprezintă o certă valoare literară.

Scos din acest púhoi al mulțimii, omul poartă încă pecetea specificului sadovenist; fără să fie un tip reprezentativ are toate stigmatele rasei, din care recunoaștem un factor.

Farmecul acestor oameni reiese și din felul lor de a se comporta.

Deși enervant la început, acest prinț Mavrocosti, care ascunde totuși, un suflet de adevărat boier, moldovean — domol și visător — până la urmă învinge și te subjugă acestei vrăji potolite.

Dar sub toată această aparentă pojghiță de liniște — e un clocot de răsvărire, care nu se manifestă decât printr'o rezistență tăcută. În *Noapțile de Sânziene* toată lumea se caracterizează prin această înceată dar dărză voință, care până la urmă se impune definitiv.

În romanul de față, realismul cu romantismul, se îmbină la tot pasul; Sadoveanu, cu imaginația lui bogată, cu sufletul lui de visător, nu putea să nu învâluie toate cele observate cu un simț de crud realism uneori, într'un vâl de duioasă poezie.

Cu toată justa observație a inactivităților în care se complac Moldovenii noștri, se observă că autorul îi simpatizează; îi simpatizează așa cum sunt, cu defectele lor, ori îți face impresia că pentru aceste defecte chiar, căci păcatele acestea specific moldovenești lui Sadoveanu îi sunt dragi.

Alături de simpatia pentru eroii săi, descoperim o oarecare melancolie și regret, care dau o rezonanță mai adâncă paginilor din acest roman.

Prin aceste însușiri eminentamente lirice, cartea de față e mai mult romantică, de aceea cu greu s'ar putea reintegra în vreunul din curentele pe care le-a reprezentat cu destoinicie Sadoveanu — curentul semănătorist și cel poporanist. Doar faptul că același imn de totdeauna, pe care l-a ridicat Sadoveanu pământului și firii, îl regăsim cu aceeași tonalitate și aceeași intensitate ca și în alte pagini ale operei sale, aceeași țărani și boieri români, același idealism fac posibilă o catalogare în cel dintâi curent, mai curând.

Și aici, ceea ce sporește vraja scrisului lui Sadoveanu e neîntrecutul său dar de povestitor; e destul să amintesc pasajul în care descrie o vânătoare, toamna, în codrul Borzei, sau sfatul viețuitoarelor în noaptea de Sânziene.

Vorba izvorăște parcă din adâncuri, caldă, colorată, și cititorul nu numai că vede dar în primul rând ascultă. Și apoi farmecului său deosebit de povestitor moldovean i se adaugă darul de a găsi *cel mai potrivit cuvânt*.

Limba *Noptilor de Sânziene* e limba nuanțată, molcomă, a moldoveanului. E ceva care-ți amintește mirosul de gutui și de toamnă; în tonul ei potolit e ceva suav, discret, «ceva nespuse de dulce și de prietenos» cum i-ar zice Sadoveanu. Intrebuințarea cuvintelor vechi, fără să cadă în exces, aduce o inedită prospețime în limba scriitorului. Există în paginile acestui povestitor moldovean, cu vorba blajină și caldă — un farmec de depărtare, de basm — căci M. Sadoveanu e în primul rând un poet al naturii și al depărtărilor nostalgice.

Ai putea spune despre acest roman, cu vraja lui specifică de depărtare, ceea ce a spus Sadoveanu undeva, despre domnița Kirov, această visătoare prințesă crescută în glia moldovenească:

«Kivi zâmbea, cu cotul pe genunchi, cu bărbia în palmă, cu gândul dus într'o adâncă depărtare de poveste».

VERA RUSSO

WANDA LANDOWSKA ȘI MUZICA PENTRU CLAVECIN

E curios că unele moduri de a gândi, de a simți, revin, în chip periodic, la modă. Pe plan muzical, un instrument părăsit corespunde unei anume actualități estetice, fără a fi, întotdeauna, prea ușor să explicăm aceste schimbări, a căror rațiune profundă ne scapă.

Asistăm, încă dela începutul secolului, la o adevărată renaștere a clavecinului, a instrumentului preferat de Bach și Couperin.

Înainte, însă, de a vorbi despre renașterea lui, ar trebui să explicăm împrejurările care au dus la decadența sa.

Clavecینul nu este, cum cred mulți, strămoșul pianului, ci un instrument cu un caracter propriu. Coardele sunt ciupite de o pană de corb, mai târziu de un fel de cioc din piele, așa fel ca forța loviturii să nu influențeze întru nimic, asupra mărimii sunetului. Fără îndoială, calitatea toucher-ului trebuie luată în seamă și cei vechi îi dădeau o mare importanță. Couperin, în prefața întâieii sale cărți cu *Pièces de Clavecin* (1713), scrie:

« Comme on ne peut enfler ny diminuer ses sons, je scauray toujours gré à ceux qui par un art infini, soutenu par le gout, pourront arriver à rendre cet instrument susceptible d'expression ».

Nu e mai puțin adevărat că un crescendo și un decrescendo, pentru aceeași notă, adică nuanțarea prin augmentare și diminuare, era cu neputință.

Din contra, marile clavecine cu două rânduri de clape, îngăduiau acele contraste de *forte* și *piano*, căci fiecare șir de taste avea un joc de intensitate diferit. Acuplarea sincronă a acestor claviaturi, jocul lor în solo, amestecul de timbre, execuția cu câte o mână pe fiecare claviatură, iată destule combinații care dădeau mult preț instrumentului și-l înrudeau cu orga.

Rolul clavecinului a fost dintre cele mai însemnate, și în cursul aproape a trei secole, a fost socotit ca esențial în practica muzicală.

Funcțiunea sa era triplă. Era, cum scrie Mattheson, « columna de sprijin a întregului ansamblu ». Căci putea completa toate grupările de instrumente, prin procedeul « basului continuu » (un anume cifru, însemnat sub partea basului, îngăduia executantului abil, să completeze armonia, dintr'o singură privire). Pe de altă parte, își părăsea rolul de acompaniator și, în contrast cu orchestra, devenea « concertant », în solo. Și-apoi, aducea mari și deosebite servicii ca instrument diriguitor. Dirigentul acompania ansamblul, își impunea mișcarea prin audiție directă și ajută pe cântăreți să nu scadă tonul. Și pe deasupra, susținea recitativele prin câteva acorduri. Chiar în biserici, unde orga era atotstăpânitoare, clavecinul era preferat « de cum intervin recitativele și ariile, va scrie C. F. Emmanuel Bach; și acum se poate vedea cât de rece ne apare o audiție, fără acompaniamentul clavecinului ».

Clavecinul a cunoscut o mare vogă și a fost într'atât perfecționat, încât Jean Denis, îl socotea drept « le plus bel instrument du monde et le plus parfait ». (*Sur l'accord de l'Espinette*, 1650) și nimeni nu și-a închipuit că, într'o zi, avea să fie detronat și înlocuit de clavierul cu ciocănașe. Noului venit, de o calitate mediocră, i-au trebuit aproape o sută de ani, ca să se impună, de altfel.

În 1711, Florentin Cristofori construiește un clavecin în care ciocănelele care loveau coardele, înlocuiau penele care le ciupeau. Cea mai mică variație în jocul degetelor modifica intensitatea sunetului.

Cum acest instrument putea cânta aceeași notă și *piano* și *forte*, fu numit pianoforte. Marius, în Franța, Silbermann în Germania, construiesc instrumente bazate pe un principiu identic. La sfârșitul vieții sale, Bach s'a arătat satisfăcut de un pianoforte pus la punct de Silbermann și Mozart; într'o scrisoare faimoasă, laudă calitățile instrumentelor lui Stein.

Clavecinul a avut destui apărători, totuși, și dacă Bach i-a rămas credincios până la urmă, Haydn, Mozart și Beethoven nu l-au disprețuit nicicând.

În frumoasa ei lucrare: *Musique ancienne* (éd. Senart, Paris), Wanda Landowska scrie: « Balbastre, organist al lui Ludovic al XVI-lea, a spus lui Pascal Taskin care a cercetat cel dintâi pianoforte introdus la Tuileții: « Orice s'ar spune, dragul meu, nicio-dată acest nou-venit nu va detronea majestuosul clavecin ». Voltaire afirma că « le pianoforte est une invention de chaudronnier en comparaison avec le clavecin ».

La această epocă, polifonia este tot mai mult uitată și înlocuită de noul stil instrumental, reprezentat în chip ilustru de către F.-Emmanuel, al doilea fiu al lui Bach. Noul stil nu mai necesită două rânduri de claviaturi.

Pe de altă parte, violenta desfășurare a romantismului răstoarnă toate conceptele. Faptul de a putea augmenta un sunet, până la răsunetele unui vârtej, de a trece dintr'o dată dela sunetul mângâietor la furtună, de a da sunetului — prin simpla apăsare a degetului — miile nuanțe ale sufletului, constituia o irezistibilă atracție pentru pianoforte.

Și apoi, perfecționarea instrumentului, amplificarea sunetului, aveau să permită virtuozilor să concerteze în marile săli. Căci după Revoluția din 89, muzica nu se cantona numai în marile Curți; pianistii iluștri se răspândeau, în mari turnee, pretutindeni.

Se găsesc lucrări din perioada tranzitorie, sub al căror titlu este înscrisă indicația: pentru clavecin sau pianoforte. Decadența clavecinului se precipită însă, încă dela începutul secolului al XIX-lea. Pianul se impune în mod definitiv, în timp ce minunatele instrumente ale unor Frescobaldi, Bach, Couperin sau Rameau, ajung piese de muzeu.

Să cercetăm acum și renașterea lui.

Romantismul muzical, începând la Beethoven și sfârșind cu Wagner, a absorbit într'atât opiniile și publicul, încât maeștrii trecutului au fost cu totul neglijați. Cu atât mai mult cu cât operele lor făceau mai puțin efect și prilejuiau virtuozilor un succes mai puțin strălucitor, decât fugoasele compoziții ale lui Beethoven sau arhitecturile orchestrale ale unui Litz.

Gevaert — în Belgia, d'Indy, Bordes, Ecorcheville, Pirro, Romain Rolland — în Franța, militează pentru muzica veche. Monteverdi, Palestrina, Lulli, Bach suscită cel mai deosebit interes.

Ideea de a se executa acești autori pe instrumentele epocii, este, de sigur, temeiul renașterii clavecinului.

Spre 1895, Gevaert monta la Conservatorul din Bruxelles *Pasiunea după Sf. Matei*, de Bach, ale cărui opere complete apăreau în monumentală ediție Bachgesellschaft.

Trebue să atribuim un însemnat rol lui Louis Diemer, pianist remarcabil, care, cel dintâi în Franța, s'a interesat în mod practic, de clavecin. Cu prilejul Expoziției din 1889, el a dat mai multe concerte de muzică veche pe un clavecin al lui Taskin, cu un succes considerabil, ceea ce l-a îndemnat să fondeze « La Société des instruments anciens ».

Se poate cita și Paul Brunold, a cărui activitate muzicologică este dintre cele mai interesante. A publicat numeroase manuscrise și reeditări ale claveciniștilor, de care trebue să se țină seamă. Încă din 1909, cânta la serie de Artă, la Padeloup, apoi în străinătate, pe un clavecin Watters, din 1737. Ocupă încă, din 1915, postul de organist la Saint-Gervais, unde se găsește aceeași orgă, din vremile când cânta acolo Couperin le Grand.

* * *

Dacă Diemer este renovatorul francez al clavecinului, e incontestabil că Ronsard-ul renașterii lui este Wanda Landowska, atât prin frumusețea vechiului stil, pe care — se poate spune — l-a creat din nou, cât și prin amploarea mișcării pe care a suscit-o.

Când, la vârsta de trei ani, Wanda Landowska luă contact cu pianul, 'ea cântă din Bach. Era parcă predestinată acestei arte, pe care avea s'o facă să re trăiască mai apoi, cu atâta autoritate.

După ce-și sfârși studiile pianistice la vârsta de patrușprezece ani, cu un mare maestru, Michalowski, ea părăsi Varșovia pentru a studia compoziția la Berlin.

La începutul acestui secol, debarcă la Paris. Vizită muzeele cu instrumente vechi, bogate în clavecine, scotoci bibliotecile. Soțul său, care se ocupa cu folklorul, o încurajă pe calea muzicologică.

Bach era cunoscut, mai ales de către cei inițiați, dar în deosebi prin marile sale opere corale (*Pasiunile*, *Missa*) și compozițiile pentru orgă. Lucrările pentru clavecin erau ignorate, afară numai de *Clavecinul bine temperat*, *Concertul italian* și *Fantezia cromatică și fugă*, aceste două ultime lucrări fiind reeditate de Bulow.

Era epoca transcripțiilor. Litz, Tausig și Busoni se îndeletniceau cu asemenea lucrări. Numai lucrările pentru orgă părea că-i interesează. Este evident că acești muzicieni simțeau, în mod confuz, că pianul nu era prea potrivit cu lucrările pentru clavecin, a căror partiție prea limpede le apărea cu totul prea simplistă. Disprețuiau poate acest clavecin pe care nu-l cunoșteau de fel, decât numai ca pe o piesă de muzeu. Pe deasupra, Bach trecea drept un autor grav, care trebuia cântat într'un anume chip.

Marele pianist D'Albert nu se dădea înapoi să afirme, în prefata sa la *Clavecinul bine temperat*: « Que de choses dans son art ne sauraient nous convenir ! Je sais bien qu'il y a des gens qui subissent pendant des heures entières ses *cantates*, sans témoigner d'ennui apparent. Ces gens-là, sont des hypocrites ou des pédants. Bach ignorait la graduation des passions, de la douleur, de l'amour et ne soupçonnait pas la possibilité de les rendre en musique »¹⁾).

Această opinie era curentă, cu toate piesele fără de număr « galante », scrise de Bach, cu tot tragicul recitativelor sale, cu tot suflul epic al construcțiilor sale contrapunctice. În realitate, stilul lui Bach era pierdut.

În momentul în care Wanda Landowska își începu campania în favoarea muzicii vechi, niciun *concerto* de Bach nu fusese executat de un virtuoz cu renume. Haydn, Mozart, nu se cântau în public și serveau numai ca bucăți pentru debutanți.

Spre 1905, Wanda Landowska dă primul său concert consacrat, în întregime, lui Bach, cântat la pian. În mijlocul programului, ea execută o piesă la clavecin.

Puțin mai târziu (spre 1909) se fondează Societatea Bach, condusă mai târziu de Gustave Bret. În ședința de inaugurare, clavecinista execută *concerto*-ul în *sol minor*. A știut să dovedească, de altfel, că transcripțiile ce se pretindeau întineritoare, nu erau cu totul de folosință; că dimpotrivă, clavecinul, cu multiplele sale registre grave ori cristaline, cu sonoritățile lui contrastante, cu redublările sale de octavă prin acuplarea claviaturilor, dădeau lui Bach adevărata sa semnificație.

* * *

În 1913, Wanda Landowska este numită profesor la Academia de Muzică din Berlin, unde creează cea dintâi clasă de clavecin a epocii contemporane. Formează aci numeroși școlari și în 1919, este angajată la Conservatorul din Băle, pentru a face cursuri publice asupra interpretării muzicii vechi (instrumentiști și cântăreți). În același an, ea realizează basul continuu și acompaniază istorisirile — pe clavecin — din *Patimile după Sf. Matei*, cu prilejul unei execuții, în catedrala din Băle. Mai apoi, ea deține același rol, de mai mult de patruzeci de ori, cu Mengelberg, în fruntea Concertgebouw-ului, la Amsterdam.

În 1920, ține cursuri publice la École Normale din Paris.

Iar din 1925, dă lecții două sezonuri la rând, asupra muzicii vechi, la Curtis Institut, din Philadelphia. În fine, în 1927, își

¹⁾ Citat de W. Landowska în *Musique ancienne*.

inaugurează cu un concert memorabil, propria Școală de Muzică veche, la Saint-Len-La-Forêt.

A pus să se construiască, în fundul grădinii proprietății sale dela Saint-Len-la-Forêt, un adevărat templu, închinat muzicii. Acest colțisor din Ile-de-France ale cărui ușoare undoiri, prelungesc pădurea Montmorency, a devenit atunci un loc de pelerinaj muzical.

În fiecare an, muzicieni, melomani și critici, soseau din cele patru zări ale lumii, ca să asculte cuvântul cel bun, în această casă ospitalieră. O adevărată preoteasă practica aci cultul frumosului și întreținea flacăra celei mai pure tradiții.

Cursurile publice, concertele câmpenești, concertele cu adevărat istorice, atrag în fiecare vară un public tot mai numeros. Elevi și auditori beneficiază aci de o magistrală învățătură și iau contact cu cele mai înalte manifestări ale gândirii sonore a trecutului.

Câte nume necunoscute sau cunoscute devin familiare pelerinilor veniți la Saint-Leu! Vivaldi, Fischer și Buxtehude se amestecă cu Bach, virginaliștii englezi cu clavecinii francezi, dominați de Couperin le Grand și Rameau. Mozart, Haydn strălucesc cu tot ce au mai surăzător, mai elocvent.

Flautul se îngemănează cu viola, glasul omenesc se lasă furat de șuvoirea acordurilor în arpegii, la clavecin.

Clocotitoarele sale basuri, unduirea notelor medii, cascadele limpezi ale trilurilor, justifică clavecinului timbrul său *autumnal* și rezumă trei secole de geniu muzical.

Se poate spune că Wanda Landowska a scos clavecinul din muzeu, a scuturat praful de pe manuscrisele bibliotecilor și a readus la viață atâtea gânduri adormite, numai prin virtutea geniului său recreator.

O asemenea renovare nu s'a îndeplinit dintr'odată. Puntea dintre trecut și prezent fiind ruptă, a trebuit să se reconstruiască totul cu luptă și sbucium, cu perseverență și răbdare.

Scrierile epocii, tratatele de teorie, opiniile contemporanilor au fost — toate — puse la contribuție, spre a regăsi tradiția și spiritul instrumentului. Wanda Landowska și-a făcut de altfel un renume și ca muzicograf. I se datoresc numeroase articole asupra muzicii din secolul XVII și XVIII, un volum: *Musique ancienne* și un altul, în pregătire: *Claviers croisés*¹⁾.

Trebuie să notăm lenta somptuozitate a cadențelor pe care Wanda Landowska le realizează pentru *Concertul în re* — de Haydn; somnul aerian, paradisiac, în *largo*-ul *Concertului încoronării*; palele de umbră în cursul *andante*-lui din *Concerto*-ul

¹⁾ Apărut la Rieder éd.

în *mi bemol*, de Mozart; toate acele *adagio* în mod minor — fie că sunt de Bach, Couperin, Haydn sau Mozart — în care, încă dela primele note, « *la musique accroche ses tentures tout autour de la salle și déploye au milieu des flambeaux, des cristaux et des femmes parées, la noire majesté du paysage* ¹⁾); melancolia accentuată a atâtor piese de Couperin; tot ceea ce Wanda Landowska ne desvăluie — acea magică *sauvagerie* — în a doua *Passacaglia* a lui C. F. Fischer; o grea fermitate — la începutul multora din piesele lui J.-S. Bach; și cu totul dimpotrivă, suavele undoiri, jocurile repezi de lumină, vivacitatea unică a invenției, buimăceala ritmurilor, vârtejul mulțimilor sau al atomilor, spiritul ironic și caricatural, toată nebulia operei bufe italiene, — limpedele simțământ al naturii sau amuzamentul imitației sonore, încoronat de un sens mai psihologic al peisajului, — într'atât că, într'o asemenea nouă natură (care prin darul malițios de viață al Wandei Landowska pare că dăntuește sub privirile noastre), — cascadele lui Dandrieu, grădinile și undele lui Couperin se însuflețesc, cu adevărat.

O artă, profundă, firește. Ea așterne tablouri, pe care nu trebuie să le apropiem de acelea ale unui Watteau, cât de lucrările unui Ver Meer din Delft, de un Peter de Hooch sau Chardin — pentru precizia strălucitoare a detaliilor, pentru realismul lor domestic și pașnic; mici lumi sonore — pe al căror perete rotund s'a răsfânt planul unor vaste văzduhuri.

De mici dimensiuni, firește — dar de o măreție pe loc evidentă, puternică, — multe momente ale operei lui Bach, Haendel, Vivaldi, Scarlatti și Rameau vor stărui în memoria noastră și vor trece viitorimii, — fără a se fi lăsat de-o parte, grava solemnitate a alurii, îndrăsneala aproape vertiginoasă a disonanțelor ²⁾, căutarea unei colorii sau somptuozitatea decorativă, care evocă pe Veronese.

* * *

Voga de acum a clavecinului nu este legată numai de dorința de a reda operelor vechi autenticitatea lor sonoră. Ea se datorează precisei mișcări antiromantice, manifestată prin această întoarcere la trecut, numită impropriu «reîntoarcerea la Bach», susținută prin acțiunea Wandei Landowska ³⁾.

¹⁾ Barrès, *La Musique de Perdition* («Revue Hebdomadaire», Mai, 1921).

²⁾ De pildă, o anume *Sarabandă*, de Rameau.

³⁾ Inregistrările pe discuri H. M. V. ale Wandei Landowska: *Oeuvres de Couperin le Grand*; *Cinq Suites de Haendel*; *Vingt Sonates de Scarlatti*; *Trente Variations Goldberg*, J.-S. Bach; *Fantaisie chromatique et Fugue*, J.-S. Bach; *L'Hirondelle*, Daquin; *Les Songses Agréables d'Atys*, J. B. Lulli; *Marche Turque*, Mozart; *L'Harmonieux Forgeon*, Haendel; *Partita en si bemol majeur*, J.-S. Bach; *Le Rossignol en Amour*, Francois Couperin; *Sonata Nr. 9* —

În realitate, nu este vorba decât de o revenire la echilibrul dintre formă și fond, pe care secolele XVII și XVIII l-au dus la un grad superior.

El se traduce printr'o tendință spre muzica continuă, fără de pauze, în care nuanțele se opun prin plan și nu modificând progresiv intensitatea fiecărei note. Clavecinul pare a fi instrumentul visat pentru o asemenea concepție, al cărei interpret a fost, multă vreme.

N. PAPATANASIU

Pastoral., Domenico Scarlatti; *Les Sauvages*; *Les Tricotets*; *La Poule*; *La Joyeuse*, Jean-Philippe Rameau; *Suite anglaise en mi mineur*; *Passepied*; *Fantaisie en do mineur*, J.-S. Bach; *Le Tambourin*, avec orchestre, Rameau; *Le Coucou*, rondo avec orchestre, Daquin; *Don Juan*, menuet avec orchestre, Mozart; *Suite française en mi majeur*, J.-S. Bach; *Concerto italien*, J.-S. Bach; *Trois petits préludes et Fugue en do mineur*, J.-S. Bach.

ACTE ȘI MĂRTURII DIN RĂZBOIUL NOSTRU

Vânătorii de tancuri

Mergem spre Crimea. De cum am purces la drum a început să plouă. Din înalturile mohorâte ale cerului se cerne peste stepa cernită o ploaie mărunță, deasă și monotonă. Ce este mai enervant e faptul că ploaia aceasta ține de două zile și de două nopți, fără să contenească măcar un ceas.

Când suntem în marș, apa pătrunde prin foile de cort, ne umezește mantăile și îi simțim răcoarea până în măduva oaselor.

Dacă mergem mult, hainele noastre și foile de cort, ude, ne țin mai cald. Obrajii ni se îmbujorează. Picurii mărunți parcă ne mângăie obrazii.

Mie mi-e dragă ploaia de aci, fiindcă, de câte ori plouă, orizontul se micșorează. Nu mai văd atunci întinderea nesfârșită a stepei. Imi pot închipui că la zece pași de mine, dincolo de pereții de ceață și ploaie care ne înconjoară, se ridică un munte sau se deschide o prăpastie. Imi pot astfel închipui că nu mai mărșuim pe pustă.

Singurul desavantaj, când plouă, este că se desfundă drumurile. « Asfaltul rusesc » se moaie, ca ciocolata, se transformă într'o pastă cleioasă, în care ni se prind bocancii și cismele. Parcă mergem prin smoală topită. Automobilele trebuie să se oprească. Noroiul e cât roțile. Și nouă ne ajunge până deasupra glesnei. Pășind în cadență, bocancii se înfundă, cu un sgomot innăbușit.

Noroiul ne face bocancii atât de grei, încât atunci când îndoim genunchiul, ca să pășim, parcă ridicăm bolovani cu piciorul.

Totuși e plăcut să mărșăluiești prin acest noroi. Și prin ploaie. Mai ales prin ploaie. Oboseala îți alungă toate gândurile și, mergând, te cufunzi într'o toropeală dulce, fierbinte.

Picurii deși îți mângăie obrazii.

Sgomotul uniform și monoton al bocancilor înfundați și scoși din noroi ne sună în urechi ca un cântec târăgănat.

Ca un cântec de somn: fleășc-fleășc!...

Picioarele parcă nu mai sunt ale noastre. Nici obrazii, îmbujorați de osteoneală, spălați și alinați de picurii ploii, nu-i mai simțim decât, așa, ca prin vis.

Și tot ca prin vis ne cântă în ureche monotona muzică a mărșului pe drumul desfundat de ploaie.

Ne-am oprit, după o jumătate de zi de mers, în satul care am aflat mai târziu că se numește Dogmarovca.

E ora mesei. Dar nu ne e foame. Gustăm din mâncare numai câte puțin.

Colonelul Marinescu Gheorghe, comandantul grupului de Vânători de Munte, pe care îl însoțesc în acest drum spre Crimeea spune, mirat;

— Vânătorii ăștia sunt oameni extraordinari. Nu mai știu nici eu ce să cred. Când sunt drumurile destundate e calculat să facem trei kilometri pe oră. Soldații mei nu pot, însă, merge decât cu cinci kilometri pe oră. Totdeauna ajung mai devreme la destinație.

— E antrenamentul!... Antrenamentul, domnule colonel, adaogă locotenentul Scarlat Vasile.

— Suntem după un marș de peste trei mii de kilometri, așa că e explicabil să fim campioni la mers. Nu degeaba e supărat generalul Racoviță, comandantul corpului de cavalerie, care îi spune generalului Lascăr Mihail, de câte ori îl vede: « Domnule general, nu mai pot lupta alături de vânătorii dumitale. Imi calcă, domnule, caii pe copite »... Asta înseamnă că vânătorii, care merg pe jos, nu rămân niciodată în urma cavaleriei. Se întâmplă chiar ca vânătorii de munte să întrecă pe călăreți.

Generalul Lascăr Mihail, care lua masa, mâncând din aceleași merinde ca soldații, îmi povestește, în acest popas, cum au luptat « extraordinarii săi vânători de munte » cu tancurile sovietice.

Descrierea luptei era plină de culoare. Generalul și întregul său stat-major luaseră parte activă la această vânătoare de tancuri rusești dela Timoșevca.

Voi încerca să o redau, atât cât îmi este cu putință, după povestirea auzită. Regretul meu este nesfârșit de mare că nu am asistat la grozava vânătoare de tancuri. În cursul acțiunilor viitoare nu cred să mai am ocazia de a lua parte la o luptă similară și de aceleași proporții. Iată faptele:

În zilele dela sfârșitul lunii Septemvrie, Rușii s'au năpustit, numeroși ca frunza și ca iarba câmpului, spre pozițiile noastre, încercând să spargă frontul în mijlocul Stepei Nogai, la Timoșevca.

Intr'o noapte, vreo treizeci de tancuri grele rusești au reușit să pătrundă în spatele liniilor noastre și se îndreptau cu mare grabă spre comandamentul brigăzii de Vânători de Munte a generalului Lascăr.

Era o noapte senină de toamnă. Luna revărsa o lumină albă de se vedea ca ziua.

Uruiul tancurilor, sgomotul asurzitor pe care-l fac ele, se aude dela o distanță de câțiva kilometri: urrrr!... urrrr!... urrrr!...

Din când în când uruiul de fiare încetează pentru câteva clipe; tancul s'a oprit.

El reîncepe însă din nou. Și cu cât e mai aproape cu atât e mai macabru. Am întâlnit soldați și ofițeri care își pot spune, cu precizie, la ce distanță se află un tanc în mers, numai după sgomotul pe care-l aud.

De altfel urechea luptătorilor poate fi invidiată și de muzicanți. Ni se sensibilizează atât de mult timpanul, încât putem spune, totdeauna fără greș,

unde va cădea un obuz, sau un proiectil, după șuerul pe care îl face. Mai ales când e vorba de un tir de artilerie inamic, urechea noastră spune cu precizie unde va lovi obuzul.

Tot după sgomotul pe care-l fac, știm cu ce fel de tunuri se trage. Știm, tot după ureche, tonajul carelor de luptă care se apropie de noi.

Cei cu urechea mai bine formată spuneau în noaptea aceea că tancurile rusești, care se îndreaptă spre comandamentul vânătorilor, prin spate, sunt dintre cele mai grele.

Li se bănuia și numărul: tot după sgomot.

Nu se aflau la Timoșevca, în sectorul acela, decât vreo câteva mici unități cu tunuri anticar. Ele nu ar fi fost suficiente pentru a face față forțelor cu care ne ataca inamicul.

Lupta trebuia, totuși, dusă.

Și, mai ales, trebuia dusă cu succes.

S'au făcut pregătirile necesare pentru începerea contraatacului. Pentru începerea luptei cu tancurile rusești.

Bătălia, care avea să urmeze fără întârziere, avea să se desfășure numai la câțiva kilometri de comandamentul brigăzii.

În cazul când am fi pierdut bătălia, fiecare ofițer și soldat era hotărât să-și sfârșească viața cu ultimul cartuș. Dar ca să ajungi până aici trebuia întâi să te lupți crâncen, făcând tot ce e posibil pentru a învinge.

Si, atât ofițerii cât și soldații au făcut în noaptea aceea adevărate minuni de vitejie. Au luptat așa cum luptă numai eroii din balade și din legende.

Prima întrebare pe care și-o puneau toți era: cu ce facem față tancurilor rusești? Fiindcă tunurile anticar sunt atât de puține încât putem zice că nu le avem.

Și s'a hotărât să se ducă lupta cu armele care se aflau la îndemână.

Cu mitraliera, cu carabina și cu revolverul nu se poate, însă, opri un atac vrăjmaș de tancuri.

Nu știi care a fost sfatul de taină și de stat-major, ce a precedat lupta.

Nu știi nici a cui a fost ideea. Al cui a fost planul de bătaie.

Peste câteva minute, însă, câmpul era presărat cu ostași, care își săpaseră adăposturi în pământ și așteptau, camuflați, să se apropie carele de luptă vrăjmașe.

Cum stăteau, culcați, acolo în gropile proaspăt săpate și jilave de roua care căzuse, toți auzeau, din ce în ce mai aproape, venind spre ei, uruitul sinistru al tancurilor.

Erau multe.

Când auzi aceste mașini de luptă, venind spre tine, ai impresia că se deslănțue, odată cu înaintarea lor, toată foamea de distrugere a mașinilor.

Uruiul lor e mai sfâșietor, cu siguranță, decât al leilor și al șacalilor, sau al celorlalte fiare care se reped, în pustiuri, asupra prăzii.

Și mai e ceva: Când stai culcat ai impresia că tancul se îndreaptă exact către tine.

Te aștepți ca, din clipă în clipă, povara uriașă, de câteva tone de fier și de oțel, așezată pe lanțuri și șenile, să te strivească.

Incerci parcă, senzația că ești zdrobit.

Inima și carnea îți sunt străpunse de fiori și nervii îți sunt ca niște fire electrice prinse într'un scurt circuit, gata să cedeze.

De cele mai multe ori, în clipe de emoții similare, după câteva vreme de tortură și încordare, te învâluie somnul, oboseala, și cazi într'o toropeală dulce.

Am trăit și eu astfel de ceasuri, în timpul bombardamentelor, al focurilor de mitraliere, sau al tirului de artilerie.

De aceea, acum înțeleg tot ce mi se povestește.

Așteptarea ostașilor și ofițerilor răspândiți pe întinderea câmpiei a durat cam o jumătate de ceas.

Pe urmă, primul car de luptă sovietic, un adevărat colos, și-a făcut apariția.

A trecut, cu grabă mare pe lângă vreo câțiva dintre oamenii noștri și se îndrepta spre sat.

Noaptea era atât de liniștită încât sgomotul de fiare zăngănite, al tancului, părea de zece ori mai asuzitor.

Deasupra, luna era albă, cum e argintul.

Și stelele la fel.

Respirația oamenilor era întretăiată.

Deodată s'au auzit, însă, niște strigăte haiducești de «ura!».

Dacă întorceai privirile spre locul de unde veneau, clocotitoare, uralele, vedeai o flăcără, ca o limbă de aur, înălțându-se spre stele.

Se vedea, la lumina vâlvătaiei, ca ziua.

Tancul, incendiat, se învârtea, pe loc. Nu știa în care parte să apuce. Parcă își pierduse drumul și echilibrul.

Ce se întâmplase? De ce luase foc?

Dintr'un motiv simplu. Fusese incendiat de ostașii noștri, după o metodă tot așa de puțin complicată ca și aceea a lui Columb, care a făcut să stea oul în picioare.

Metoda de luptă a vânătorilor de munte a fost cam următoarea:

Soldații, împărțiți în echipe, se răspândiseră pe câmp. Ei aveau misiunea de a aștepta, fără să fie descoperiți, tancul rusesc. Când acesta se afla la o distanță mică de dâșii, ei trebuiau să iasă din adăposturile în care erau camuflați și să se apropie pe brânci de carul de luptă.

Dacă ești numai la doi-trei metri depărtare de tanc, cei dinăuntru nu mai pot trage asupra ta. Pot, doar, să te strivească.

Ostașii noștri știau lucrul acesta.

Ei mai știau, apoi, că cei care se află în tanc privesc împrejurul lor prin niște ferestruici incasabile de mărimea unui ceas de buzunar.

Aceste ferestruici sunt ochii tancului.

Dacă le acoperi, tancul rămâne orb. Ori, lupta cu un orb e mult mai ușoară, fiindcă tu îl lovești unde vrei iar el unde nimerește.

Prima acțiune a vânătorilor a fost deci aceea de apropiere, pe nesimțite, de tancuri.

Să fie dacă se poate, chiar lângă ele.

Odată ajunși lângă tanc, trebuia să înceapă lupta.

Ostașii noștri erau înarmați, fiecare, cu o foaie de cort, cu câteva sticle cu benzină, pe care le îndesaseră în buzunare, cu cutii de chibrituri sau cu brichete, și cu carabina pe care o țineau în bandulieră.

Lupta începea cu « orbirea tancului ».

Un ostaș mai sprinten, arunca foaia de cort pe capul tancului, acoperindu-i « ochelarii ».

Urișul car de luptă, văduvit de vedere, începea să se învârtă, ca un orbete. Cei dinăuntru prindeau a trage cu tunul, cu mitralierele și cu armele automate.

Trăgeau însă în van. Risipeau muniția de pomană. Căci în ostașii care se aflau lângă tanc nu putea trage.

Și, în vreme ce carul de luptă se învârtea pe loc, fără vedere, trăgând cu toate armele, o adevărată ploaie de foc pe deasupra ostașilor noștri care îl înconjurau, aceștia își vărsau sticlele cu benzină pe trupul rece, negru și uriaș al tancului.

Colosul blindat era supus unei adevărate băi de benzină.

În vreme ce gazul și benzina i se scurgeau pe pereții blindați prin care nu pătrunde nici glonte, nici ghiuleaua, flăcării noștri scoteau chibriturile și brichetele, dându-i foc.

Și tancul, această cetate așezată pe roate, începea să ardă cu vâlvătăi.

Ca nu cumva să se stingă focul, și ca să nu se facă prea mare risipă de gaz și de benzină — care, oricum, sunt scumpe — un ostaș mai iute de picior aducea un braț de pae și îl arunca în mijlocul flăcărilor, pe capul tancului. Totdeauna tancul făcea stânga împrejur și voia să o pornească la sănătoasa spre liniile lor, la adăpost.

Dar, când se hotăra să fugă era prea târziu.

Flăcării noștri lucrau iute. Toată această operație trebuia să dureze doar câteva momente. Altfel viața lor era periclitată, căci tancul, depărtându-se cu viteză, îi putea ochi și doborî.

Dacă nu se făcea cu maximum de iuțeală, această acțiune de incendiere a tancului, constituia o adevărată sinucidere, pentru cei care o încercau.

Dar, oricât de repede s'ar fi hotărît tankiștii roșii să fugă din luptă, era, după cum am spus, prea târziu.

Tancul, cuprins de flacări se încălzea ca un cuptor. De pe pereții lui blindați curgeau flăcările ca niște zdrențe de lumină și de dogoare.

Bieții tankiști, dacă țineau la viața lor, trebuiau să deschidă urgent porțile ferocate de deasupra tancului și să ridice printre flăcări mâinile, strigând frumos și cu disperare; « predaiski ».

Dacă se încăpățâneau să nu iasă din cetatea lor de oțel cu mâinile în sus, tankiștii roșii se prăjeau înăuntru ca într'un cuptor.

Tancul se înfierbânta atât de tare, datorită iscusinței flăcărilor noștri care știu să facă focuri sdravene, încât bolșevicii se frigeau înăuntru ca într'un crematoriu.

Noi nu mai aveam fericirea, când îi scoteam, să le vedem nici cinstitele obraze și nici epoleții cu stele roșii. Căci din toată mândria de tankiști roșii nu mai rămânea înăuntrul tancului, în cabina transformată în cuptor, decât niște cenuse, niște carne prăjită, niște oase și niște uniforme arse.

Toată noaptea au luptat vânătorii noștri, acolo la Timoșevca, sub cerul încărcat de stele argintii, la lumina albă și curată a lunii, am putea zice, la trântă dreaptă, cu tancurile.

A fost o vânătoare de care de luptă rusești, mai palpitantă decât toate vânătorile de lei și de urși.

Dimineața ședeau, împrăștiate și negre, pe întinderea stepei, douăzeci și nouă de cadavre de tancuri rusești.

Oamenii erau osteniți.

Rușilor le pierise însă pofta de a mai trimite care de luptă. Cel puțin pentru moment.

La statul lor major era cu siguranță, la acea oră, sfat mare și îngrijorat.

Probabil comandirii roșii erau neliniștiți gândindu-se că, odată ce le-au fost distruse douăzeci și nouă de tancuri într'o singură noapte, Românii au întrebuițat o armă secretă.

Flăcăii noștri, murdari de funingine, părliți, unii răniți și — cu toții — frânți de oboseală, ca să se mai liniștească, glumeau:

— Păi, să știți voi că a fost armă secretă.

De altfel se putea face rămășag, pe oricât, că statul-major al armatei roșii nu luase cunoștință încă de cele trei arme miraculoase cu care vânătorii noștri de munte au vânat în noaptea aceea cogeamite tancuri rusești; foaia de cort, sticla cu benzină luată din rezervorul automobilelor și maldărul de pae de secară, de grâu ori de orzoaică.

— Mie mi-au luat în noaptea aceea băieții toată benzina din rezervorul automobilului, spune generalul Lascăr Mihail, răsând.

— E întrebarea cum o să justificăm consumul acesta de benzină, fiindcă intenționa ne-a dat-o numai pentru automobile. Nu ni s'a dat nicio picătură de benzină pentru vânătoarea de tancuri. Și știți voi că intenționiștii ăștia ai noștri vor hârtii și rapoarte pentru fiecare material consumat. La fel o să se întâmple și cu foile de cort. Cum o să justificăm bunătate de foi noi-nouțe cu care am îmbrobodit tancurile rusești și le-am dat foc?

De față se află și un intentent, iar râsul pe socoteala lui nu mai conținește.

În timpul acesta se apropie și colonelul Mociulschi Leonard, comandantul secund al brigăzii vânătorilor de munte.

În noaptea aceea de pomină dânsul părăsise postul de comandă și, trecând pe tereș, luase parte activă la minunata vânătoare.

Turnase și el benzină pe carele de luptă rusești și le dăduse foc cu bricheta.

În toiul bătăliei un tanc era gata-gata să treacă peste trupul colonelului Mociulschi Leonard și să-l strivească.

Dar a avut noroc. Tancul n'a reușit decât să-l doboare la pământ pe acest brav colonel. Căzând jos, comandantului i-a sărit, însă, casca de fier de pe cap și tancul a trecut peste ea turtindu-i-o.

A doua zi colonelul a dat poruncă să i se caute și să i se aducă neapărat casca, fiindcă nu vrea să se despartă de ea; îi poartă noroc.

După o îndelungă cercetare pe câmpul de bătaie casca de fier a fost găsită. Ea era însă atât de tare strivită, încât bănuiai că nu e de fier ci de postav și că a fost scoasă din etuvă.

* * *

Dar, iată; un fluierat scurt și o poruncă lungă: «Incolonnareeee! Incolonnareeee!...» ne face să ne ridicăm, întrerupând voroava la care șezusem în acest scurt popas.

Jeșim de sub șopronul sub care am stat adăpostiți.

Afară plouă la fel de mărunț, de monoton.

Ne luăm, din mers, locul în coloană și continuăm drumul.

Continuăm mărșăluirea.

Ploaia, cu stropii mici, ne bate din nou în obraz și cade pe băștile noastre, pe armele noastre, peste foile ude de cort, pe care le avem în spate și peste spinările călușilor care poartă samarele.

Bocancii ni se afundă, parcă și mai adânc, în noroiul cleios al șoselei.

Bocancii înfundați și scoși din tîlșa drumului, fac același sgomot; flească flească.

Cântecul acesta al noroiului plescăit și frământat de picioarele noastre ne liniștește nervii.

Și cu toții devenim tăcuți, gândurile ne poartă, leneșe, către țară.

Ne învâluie o toropeală dulce și visarea.

Obrajii ni se îmbujorează iar.

Pașii noștri se înfundă, din ce în ce mai adânc în noroiul drumului.

Așa înaintăm, prin partea de miazăzi a Stepei Nogai, spre Crimeea.

Const. Virgil Gheorghiu

PROVIDENȚA ÎN ISTORIE

Gândirea — Anul XXI — Nr. 1 — Ianuarie 1942

Al douăzecișunulea an de apariție al « Gândirii » se deschide prin cuvintele de fermă și luminoasă credință ale d-lui *Nichifor Crainic*.

În lumina convingerilor d-sale creștine, întâmplările ultimilor ani din istoria lumii și a noastră capătă înțelesuri grave, patetice și totuși liniștite, în încrederea față de Divinitate, care stă pretutindeni în aceste înțelesuri:

« Dacă n'am fi pierdut noi, oamenii moderni, buna deprindere a disciplinei lăuntrice, fără care nu e posibilă desăvârșirea spirituală, buna deprindere creștină de a ne scruta sufletul, de a medita asupra noastră înșine în raport cu puterea misterioasă care călăuzește această lume, am putea descoperi ușor cât de limitată e inteligența noastră, când e vorba să pătrundă sensul adânc al întâmplărilor. Cine dintre noi toți, cari am trecut prin oarba durere a prăbușirilor naționale, a putut să cunoască, a putut să știe că niciun an n'avea să treacă când misterioasa întocmire, de unde ies evenimentele istoriei, avea să ne readucă Basarabia și Bucovina la matca neamului? Cine-ar fi îndrăznit acum un an să întrezărească soldatul român cucerind Odessa, bătând cu talpa de voinic pământul Crimeei și fâlfâind steagul crucii la porțile Caucazului? Dacă ne transpunem de pe culmea de azi a sentimentului zădărniceii, pe care l-am trăit ieri, vom cunoaște că n'am cunoscut nimic din câte se întâmplă sub ochii noștri și vom avea, poate, conștiința « smeritei cugetări », despre care ne vorbesc atât de insistent marii contemplativi ai ortodoxiei noastre răsăritene, — smerita cugetare, adică conștiința limitelor spiritului nostru în raport cu atotputernicia Celui care a creat și călăuzește destinul lumii.

Nu știm cât am fost de drepți sau cât am fost de nedrepți în fața lui Dumnezeu: și ar fi un act de orgoliu demonic să tragem din suferințele, pe care le-am îndurat, concluzia dreptății noastre în fața lui. Dar ceea ce știm cu adevărat e că povestea bătrânului Iov, această străveche jucărie divină, s'a repetat cu fiecare refugiat român în parte, și cu neamul românesc în totalitatea lui. Soarta ne-a dăruit, soarta ne-a jefuit, ca în urmă să ne întoarcă, măcar în parte, ceea ce ne răpise. Iov acesta, cu zguduitoarea lui tragedie și cu ghirlanda lui de răsplătiri ultime, măreț și puternic între oameni, dar infim în fața hotărîrilor dumnezeiești, se proiectează sub arcul imens al istoriei universale, ca un simbol permanent al Providenței divine de-a-pururea enigmatică și nepricepută de limitata noastră minte omenească ».

În restul sumarului de remarcat poezia ce încearcă să descifreze, pe alte căi, aceleași taine, a d-lui V. Voiculescu, o năvălă duioasă de Pan. M. Vizirescu și cronica literară pe care o începe în acest număr d-l Nicolae Roșu.

NOI CUNOȘTINȚE DESPRE PREISTORIA ROMÂNIEI

*Dacia — Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie — VII-VIII
1937—1940*

Revista de cercetări și descoperiri arheologice în România, *Dacia*, întemeiată de Vasile Pârvan, continuă să apară sub conducerea directorului Muzeului Național de Antichități din București, d. Vladimir Dumitrescu. Ultimul volum, VII—VIII, pe anii 1937—1940, a fost difuzat nu de mult și impune prin conținutul-i de înaltă știință, cât și prin condițiile tehnice, fiind scos în același format mare, cu numeroase ilustrații și grafice, pe o hârtie aleasă. Este publicat în limba franceză, ca astfel să fie cunoscute și în străinătate cercetările arheologilor noștri.

În studiul « Les Fouilles de Calu », d. Radu Vulpe arată rezultatul cercetărilor sale dela Calu, județul Neamț, a cărui preistorie a fost aproape necunoscută până la începerea explorărilor din 1935, știindu-se căte ceva dela Gheorghe Asachi și mai ales dela Părintele C. Mătase, un intelectual nemțean, care a invitat pe specialiști să facă cercetări, el însuși strângând, în urma săpăturilor, o seamă de obiecte în muzeul dela Piatra-Neamț.

Stațiunea preistorică este situată la intrarea în satul Calu (15 km. sud de Piatra-Neamț), pe colina Horodiște, locuită în două momente principale: în neolitic și Latène, prin urmare atunci când Dacia a cunoscut o populație mai numeroasă. Cei mai vechi locuitori ai stațiunii Horodiște au fost în mijlocul mileniului al III-lea înainte de Hristos, frați cu aceia care au întemeiat așezările dela Cucuteni și Ariușd și care au urmat precucutenilor dela Izvoare I. Locuitorii Horodiștei dovedesc un stadiu evoluat de civilizație, iar identitatea de tehnică, forme și împodobiri a vaselor, găsite în diferitele stațiuni cucuteniene, nu se poate lămuri decât prin existența unor centre comune de fabricație, precum și printr'o dezvoltată activitate comercială în sânul populației, care, probabil, avea o aceeași organizație politică și religioasă.

« Acest fenomen de unitate etnografică și de intensă populare se repetă împrejurul anului 2000 în. d. Hr., în fazele ulterioare ale neoliticului... caracterizate prin ceramica pictată în stil A—B, cu decorație excesiv încărcată, apoi prin olăria de stil B propriu zis, care, dimpotrivă, este de o rafinată sobrietate. În timpul acestor faze, stațiunea dela Calu a fost intens locuită ca și în epoca anterioară... Această prosperitate a vieții dela Horodiște corespunde unei mari expansiuni a stațiunilor contemporane în întreaga regiune vecină și în întreaga Moldovă ».

« Ultimii neolitici care și-au statornicit locuința pe promontoriul dela Horodiște au fost Cucutenienii de stil B ». Civilizația lor a fost ștearsă de valul de năvălitori nordici. Timp de secole stațiunea dela Horodiște nu va mai avea locuitori. Doar la finele preistoriei, stațiunea va cunoaște o nouă perioadă

de dezvoltare. Acești noi locuitori sunt Geții sau Dacii, de origină tracă, urmașii năvălitorilor indo-europeni din epoca bronzului.

« A doua fază, Calu II, între primul și al treilea secol după Hristos, este aceea a Geților din Moldova, cunoscuți și sub numele de Carpi, îmbogățind civilizația lor cu forme mai dezvoltate, împrumutate din civilizația romană... Avem dreptul de a considera Horodiștea, în ultimele-i faze, ca un burg carpic, destinat să supravegheze un ținut larg, la încrucișarea celor două căi însemnate de pătrundere în complexul Carpaților moldoveni... E cel mai important centru de civilizație Latène cunoscut până în prezent în județul Neamț. Am putea fi ispitiți să-l identificăm cu una din localitățile gete menționate de Ptolomeu la Vest de Siret și la N.-E. provinciei Dacia, de pildă cu Petrodava, dar, în stadiul actual al cercetărilor și cunoștințelor, orice discuție în această privință, chiar și ipotetică, este inutilă ».

« Niciunul din obiectele găsite în a doua așezare dela Calu nu implică o dată posteroară secolului al III-lea după Hristos ». E probabil că atunci Carpicii au părăsit Horodiștea, acropolă care timp de șaisprezece veacuri, până în zilele noastre, va rămâne doar o simplă pajște, din ce în ce mai redusă de eroziuni.

Pentru completarea acestui serios început de cunoaștere arheologică a regiunilor moldovenești, Părintele C. Mătase publică un studiu « Deux stations à céramique peinte de Moldavie ».

Impunătorul volum, de 467 pagini mari, al *Daciei* mai cuprinde alte studii importante, ca acelea ale d-lor C. S. Nicolăescu-Plopșor, « Industries microlithiques en Olténie »; Dorin Popescu, « La tombe à ocre de Casimcea (Dobrogea) »; Gh. Ștefan, « Un nouveau modèle d'habitation de l'énéolithique valaque »; Vladimir Dumitrescu, « Une figurine de type thessalien découverte à Gumelnița », precum și alte studii, articole, rapoarte și recenzii de d-na Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, d-na Hortensia Dumitrescu și d-nii Bucur Mitrea, Ion Nestor, Th. Săuciuc-Săveanu, G. Cantacuzino, Gr. Florescu, C. Daicovicu, O. Floca, D. Tudor și M. Petrescu-Dâmbovița.

ELEMENTUL CREȘTIN ÎN COLINDE

Cetatea Moldovei — Anul III, Vol. IV — Nr. 1 — 1 Ianuarie 1942

Irineu, Mitropolitul Moldovei, schițează, în articolul « Elementul creștin în colinde », ideea că din colindele ce se cântă la nașterea Domnului « se vede clar coloritul creștin al datinei colindelor, căci trebuie să fie bine înțeles că numai datina colindării este de origină romană și deci păgână, iar textul, cuvintele colindelor, așa cum le avem moștenite, sunt fond al sufletului românesc ».

Autorul citează din câteva colinde unde este limpede vorba de Dumnezeuul creștin, de Isus sau de Sfânta Fecioară, sau acel colind moldovenesc în care nașterea lui Isus este pomenită la curtea lui Ștefan cel Mare :

La poartă la Ștefan Vodă
Boierii s'au strâns la vorbă

Dar vorba de cine-mi este?
 De Iisus născut în iesle.
 ...Iară Ștefan Domn cel Sfânt
 ...Și cu glasul de supus
 A slăvit pe Domn Iisus

pe Iisus, pe care altă colindă îl numește;

Fiu de maică
 Fără taică.

BUGUL, «GRANIȚA POLITICĂ DE RĂSĂRIT A ROMÂNIEI»

Viața Basarabiei — Anul X — Nr. 11-12 — Noemvrie-Decemvrie 1941

Revista *Viața Basarabiei*, de sub direcțiunea d-lui Pan Halippa și având ca redactori pe d-nii Sergiu Matei Nica și Octav Sargețiu, a împlinit zece ani de apariție.

D. Pan Halippa arată, în ultimul număr, țelurile acestei activități stăruitoare, care a cunoscut în ultima vreme suferința cumplită și apoi marea bucurie.

Părintele Gala Galaction recheamă timpul pe care l-a petrecut la Chișinău, mărturisindu-și dorința de a culege încă odată, după refacerea orașului și a regiunilor încercate de război, gânduri și icoane de pe scumpul pământ basarabean.

Profesorul Ion Simionescu evocă frumoasele locuri ale regiunii dintre Prut și Nistru, pe care nu le cunoaștem în deajuns. D. Sergiu Matei Nica își publică însemnările din preajma intrării în război, când sufletul românesc era cuprins de atâta suferință, dar și de speranța războiului inevitabil, care trebuia să ne readucă Basarabia. Insemnările se opresc, pentru a continua în numărul viitor, la ziua de 21 Iunie 1941.

Colaborează la acest număr și d-nii Ludovic Dauș, Mircea Streinul, Sergiu Grosu, Octav Sargețiu, B. Iordan, N. Crevedia, G. Bezviconi, și alții. Note de război, în care e vorba de lupta pentru Basarabia, iscălește d. I. G. Vasiliu.

Pe copertă o viziune a Bugului, «granița politică de răsărit a Țării Românești».

ROMÂNII DIN DREAPTA DUNĂRII

Timocul — Anul VIII — Caetul II — 1942

Revista de «luptă național-culturală», *Timocul*, organul Societății Timoc a Românilor din Valea Timocului și dreapta Dunării, continuă a se ocupa cu aceeași stăruință și devoțiune de cauza fraților noștri, cărora le-a fost dat să îndure atâtea încercări și suferințe din pricină că nu au voit să-și renege obârșia și tradiția românească. Acum, situația lor în viitoarea Europă constituie una din cele mai însemnate obiective românești.

D. Nicolae M. Popp descrie situația Românilor din Craina, regiune între Morava și Timoc, având Dunărea ca hotar nordic. Numărul Românilor din această regiune este de aproape 400.000. Frații noștri de acolo au primit, în 1898, vizita marelui etnograf german Gustav Weigand; în 1911 a Profesorului

Vălsan, iar în 1916 a Profesorului bulgar St. Romanski, fiind deci cunoscuți oamenii de știință, care au consemnat majoritatea zdrobitoare a Românilor în această regiune, pe care, cu deplin drept, d. Popp o socotește pământ românesc.

D. Emanoil Bucuța, în articolul « Români din dreapta Dunării », demonstrează că dacă Dunărea a ajuns a fi graniță pentru Țara Românească, ea nu a fost niciodată graniță și pentru poporul românesc. Poporul nostru a stăpânit ambele maluri ale Dunării. « Nu suntem un stat balcanic, dar, prin toți acești frați, care alcătuiesc, împreună cu noi, trupul mistic al neamului românesc, rămânem un popor balcanic. Să nu fim ținuți departe de datorie, cu vorba că Români sunt un popor din stânga Dunării... Gândul nostru se întoarce însă mereu la Români dunăreni și nicio putere din lume nu ne poate tăgădui acest drept », încheie d. Emanoil Bucuța.

D. Al. Iordan ne dă o seamă de interesante date privind influența română în literatura și viața Bulgarilor. Cu ajutorul nostru, Bulgarii și-au pregătit viața statului lor independent; la noi și-au tipărit prima lor carte în limba nouă; după noi și-au alcătuit primul lor abecedar; iar prima lor asociație culturală, din care apoi a ieșit Academia Bulgară, a fost întemeiată în 1869 la Brăila. Unii din marii scriitori bulgari și-au găsit pe pământul românesc ospitalitatea și ajutorul pentru a scoate publicații menite să prefacă viața statului lor. Concluzia documentatului studiu al d-lui Al. Iordan este « Bulgaria modernă s'a realizat pe teritoriul românesc și cu ajutorul efectiv al Românilor ».

Revista *Timocul* cuprinde, apoi, o seamă de observații și culegeri din folclorul timocan. Cronicile și însemnările completează, în lumina evenimentelor actuale, expresia dreptelor dorințe ale Românilor din dreapta Dunării.

RECONSTRUCȚIA NOII EUROPE

Affaires Danubiennes — Anul IV — Nr. 3—4 — 1941

Revista « Europei Centrale și de Sud-Est », *Affaires Danubiennes*, scoasă în limba franceză de Institutul de Științe Sociale al României, Centrul de Inalte Studii Internaționale, din al cărui comitet fac parte d-nii Prof. D. Gusti și Prof. M. Antonescu, vice-președintele Consiliului de Miniștri, — publică în ultimul număr o serie de studii care, toate, privesc chipurile în care se va putea reconstrui noua Europă.

Profesorul dela Universitatea din Roma, Corrado Gini, publică un studiu despre « Rolul factorului demografic în politica internațională »; d. P. Constantinescu cercetează raportul dintre spațiul economic și spațiul vital; Profesorul G. Sofronie se ocupă de « Reconstrucția dreptului minorităților în lumina doctrinei național-socialiste »; d. Aurel Popa tratează despre « Importanța economică a teritoriilor românești foste sub ocupația rusească »; iar d. N. Steriopol subliniază nevoia unei cooperări între marile comerciale română și germană pe Dunăre.

Rubrica bibliografică ține la curent pe cetitori cu lucrările mai însemnate în domeniul relațiilor internaționale, iar ultima rubrică, aceea a Documentelor, reproduce diferite proclamații, acorduri și discursuri de importanță deosebită pentru noua Europă și pentru țara noastră.

FILOSOFIA TOMISTĂ LA ROMÂNI

Cultura creștină — Blaj — Anul XXI — Nr. 7—9 — 1941

Revista dela Blaj continuă publicarea unui studiu semnat de I. Miclea, « *Filosofia tomistă la Români* », în care sunt înfățișate pozițiile unora dintre filosofii noștri, după cum aceștia se arată adversari, prieteni sau nepăsători față de tomism. Sunt o seamă de referințe la d-nii Valeriu Iordăchescu, Ioan Lăncrăjan, D. D. Roșca, C. Noica, N. Roșu, I. Didilescu și Petru Ionescu, în legătură cu poziția luată în principal sau doar incidental față de tomism.

O CARTE NECUNOSCUTĂ DESPRE ROMÂNI (1685)

Arhivele Olteniei — Anul XX — Ianuarie-Decembrie 1941

Importanta publicație dela Craiova, însufletită de profesorul C. D. Fortunescu, în care aflăm, în afară de studii și articole, tot felul de contribuții istorice, folclorice, literare și culturale cu privire la Oltenia, dela documente istorice necunoscute la tot felul de culegeri literare și interpretări de fapte și idei, rezumă în articolul « *O carte necunoscută despre Români* » (p. 289 și urm.) referințele privitoare la țara noastră aflate în cartea *L'Origine del Danubio*, din care un exemplar al ediției italiene din 1685, tipărită la Veneția, se găsește în Biblioteca Publică Aman din Craiova. Lucrarea aceasta nu figurează în bibliografiile cunoscute. Volumul, de format in-12, e alcătuit din două părți, de câte 188 și 178 pagini, iar autorul este arătat a fi Girolamo Albrizzi. E vorba de o expunere geografico-istorică « *uneori și fantezistă*, după cunoștințele ce el (autorul, n. r.) putea să aibă pe atunci, despre locurile pe care le udă Dunărea, cu excursii și în susul afluenților fluviului, prin Germania, Austria, Ungaria și România.

Arhivele Olteniei sub inițialele C. D. F. și I. D. (C. D. Fortunescu și Ion Donat) citează pasajele care interesează țara noastră, precum reproduc harta și unele ilustrații din această carte, atrăgând atenția, la urmă, asupra amănunțelor date cu privire la podul lui Traian de lângă Drobeta și inscripției nemenționate de alții. « *Evident Albrizzi s'a făcut editorul unei cărți care nu-i aparține; el a tradus și a prefăcut părți din o lucrare germană, prescurtându-le și adăugând și ceva dela el* ». Se dau, apoi, unele indicații pentru cei care ar voi să cerceteze izvoarele acestei tipărituri.

LUMEA CREȘTINĂ IMPOTRIVA COMUNISMULUI

Muncitorul Național Român — Anul IV — Nr. 7 — Decembrie 1941

Tribuna socială editată de Ministerul Muncii și condusă de d. Pan M. Vizirescu, *Muncitorul Național Român*, și-a alcătuit un expresiv și adecvat număr de Crăciun, legând cu pricepere și folos sensurile religiei și ale muncii. Numeroasele articole și lucrări literare se adresează deopotrivă preocupărilor familiale ca și celor profesionale ale muncitorului, sufletului său ca și activității sale. La numărul de Crăciun au colaborat d-nii Pan M. Vizirescu, Petru P. Ionescu, St. Cârstoiu, Tudor Măinescu, Sm. M. Vizirescu, I. Valerian, C. N.

Negoiaș, I. Vasiliad, Paul Papadopol, Aurel Cosmoiu, C. Barcaroiu, Ion Șugariu, Ovid Caledoniu, Ion Mîrea, Ion Th. Ilea, Eusebiu Camilar, d-na Miorița Mușat, etc., cu contribuții de diferită valoare și perspective, dar toate menite ridicării intelectuale și profesionale a muncitorimii. D. Pan M. Vizirescu, în articolul « Lumea creștină contra comunismului », comentează sensul și urmările pactului anti-komintern.

SPORIREA PUTERII ECONOMICE EUROPENE

Excelsior — Anul VII — Nr. 59 — 11 Ianuarie 1941

D. Ulrich von Hassel, ambasador al Reichului și președintele Consiliului economic pentru Europa Centrală, semnează un articol « Sporirea puterii economice europene prin colaborare », din care cităm următoarele;

« În primul rând, în locul stării haotice de până acum, trebuiesc introduse « Conducere » și « Rânduială ». Apoi, trebuie înțeles ce se poate face și ce nu, în ceea ce privește materia, timpul și locul, adică; măsurile necesare trebuiesc luate pas cu pas și întinse în așa măsură, încât, de o parte, toate regiunile necesare unui organism economic productiv să poată fi cuprinse; de alta, acele regiuni care nu sunt încă coapte, să fie excluse. În al treilea rând, mijlocul colaborării trebuie să fie o colaborare economică, care prevede interesele tuturor participanților, încât fiecare din ei să-și vadă interesele proprii cât mai apărute ».

« Experiența de economie internă a arătat totdeauna că rezultatul muncii antreprenorilor și a lucrătorilor depinde, în cel mai înalt grad, de faptul dacă muncesc cu plăcere. Ei muncesc cu plăcere dacă condițiunile materiale și morale ale muncii sunt satisfăcătoare și îndeplinesc nevoile proprii. La o colaborare a unui număr mai mare de popoare înlăuntrul aceleiași « Rânduială », acest principiu este și mai important, căci se poate conta pe o adevărată comunitate numai atunci când toți participanții iau parte « cu plăcere ». Numai atunci... poate fi vorba de « Sporirea puterii economice europene prin colaborare ».

S'a mai stăruit asupra necesității ca țările participante să îndeplinească funcțiuni pentru care au condițiunile naturale... astfel încât fiecare parte să aibă sentimentul că, prin acest sistem, interesele sale sunt cel mai bine apărute. Această impresie o vor avea, însă, numai atunci când nu vor pierde din libertate decât ceea ce se cere absolut în interesul acestei colaborări. În aceste condițiuni, o stare economică și socială, împăciuită și satisfăcută, în toate țările, va căpăta o importanță hotărîtoare pentru comunitate și, prin aceasta, pentru Statul conducător ».

Th. Capidan, *Die Macedo-Romänen*: Bukarest, Die Dacia-Bücher. 1941; 1 vol. in-8°, 152 p., 2 hărți, 9 pl.

Studiul pe care d. Capidan îl retipărește în limba germană în cocheta colecție «Dacia» este una din operele de căpetenie ale meritului filolog comparatist al Universității din București, membru al Academiei Române și specialistul per excellentiam al problemei macedonene, la noi.

După o succintă introducere asupra ramurei sud-dunărene a Românității, autorul se ocupă cu numirile pe care acest grup etnic le-a primit dela popoarele conlocuitoare, cu împrăștierea lui în peninsula balcanică, cu datele obiective privitoare la cifra Macedo-Românilor. Acest prim aspect — pozitiv — al chestiunii înfățișat, se purcede la descrierea vieții și obiceiurilor aromâne, autorul bizuindu-se de cele mai multe ori pe elemente culese personal la fața locului, ceea ce — în special pentru relatările etnografice și folklorice — le sporește interesul și savoarea. Capitolul următor, d. Capidan îl închină spinoasei probleme a istoriei Macedo-Românilor, în care d-sa vede ramura meridională a poporului român, ruptă prin sec. al IX—X-lea de trunchiul nord-dunărean în urma evenimentelor istorice, care i-au silit să ducă de atunci încolo o existență izolată, în mijlocul

conglomeratului balcanic. Chestiune controversată, întrucât documentele istorice lipsesc; dar autorul — filolog consumat — o rezolvă cu date de ordin lingvistic care îl duc la concluzia capitală că «în epoca ce a urmat părăsirea parțială a Daciei sub Aurelian, limba latină răsuna din Carpați până 'n Pind, și dela Adriatica până la Marea Egee» (p. 59).

În această ordine de idei, este adus autorul să trateze despre limba Macedo-Românilor, apoi despre viața lor economică, rezumată în creșterea vitelor, în negoț și meserii. Starea de civilizație a fraților noștri din Sud îi dă prilej autorului să expună influențele de ordin în primul rând cultural pe care le-au exercitat și continuă să le exercite, cu crescândă vigoare, asupra naționalităților învecinate, ca și asupra blocului din Nordul Dunării. «Integrați în viața politică, socială și morală a Statului român — conchide d. Capidan —, Macedo-Românii nu vor zăbovi să dea măsura lor în toate ramurile de activitate națională, în domeniul spiritual ca și domeniul material, dar mai cu seamă în comerț și industrie, care le-au fost dintotdeauna îndeletnicirile preferate în cursul dezvoltării lor istorice în Peninsula Balcanică».

Lucrarea distinsului profesor al Universității bucureștene este o operă

grea de erudiție limpede expusă, alcătuind temeiul oricărei debateri viitoare a problemei. N'o afirmăm numai noi, ci și publicațiile de specialitate străine. Iată, spre exemplu, ce spune revista *Sud-östl. Forschungen*, an. V, nr. 4: «Capidan bietet eine ausserordentlich wertvolle zusammenfassende Darstellung über das Rumänentum auf der Balkanhalbinsel. Die gründlich gearbeitete Studie... etc. Hauptwerk der Studie, die von einem gründlichen Kenner der Verhältnisse geschrieben ist, besteht darin, dass auf einem verhältnismässig kurzen Raum über alle Lebensbereiche der Aromunem in übersichtlicher und zugleich gediegener Form berichtet wird ».

Pe de altă parte, venerabilele *Petermanns Geograph. Mitteilungen*, 1941, caetul 11, p. 284, renunță de astădată la sobrietatea lor obișnuită spre a recenza pe larg studiul d-lui Capidan, pe care îl salută în termeni cordiali: «...Der Gesamtton ist bei aller eigenvölkischen Begeisterung ein wissenschaftlich sehr ernster, so dass eine begrüssenswerte Schrift zustande gekommen ist ».

Aceasta fiind primirea criticeii străine autorizate, de ce să nu elogiem și noi, Români, cu mândria meritată, această operă nu numai științifică — prin strânsa ei argumentare filologică și prin interesul etnografic —, ci în primul rând operă națională, contribuind, mai cu seamă în aceste vremi înnoitoare, la cunoașterea Românității în-lăuntru și mai ales în afară? «Dieses Werk trägt sehr dazu bei, in Deutschland die Kenntnis Rumäniens und seiner versprengten Volksteile zu fördern, um so mehr als gerade bei uns über rumänische Splittersiedlung wenig bekannt ist »: așa se exprimă pro-

fesorul Dr. Eduard Hartl, dela Universitatea din München, — și ecoul acesta este mai elocvent decât orice alt comentariu de ordin propagandistic asupra oportunei prețioase lucrări a d-lui Capidan.

Victor Buescu

D-] Inginer Petru Puiu ne-a oferit o foarte interesantă încercare de teorie a cuantificării spațiului. Problema ne interesează în deosebi pentru motive speciale. Și anume că această problemă a cuantificării spațiului a fost gândită și anunțată de noi înșine. Intr'o lucrare a noastră anterioară am amintit posibilitatea problemei. Intr'un articol ce își așteaptă publicarea în coloanele acestei reviste, am revenit asupra acestei idei, iar în articolul nostru din Gândirea (Decembrie 1941) am formulat foarte precis această idee. În același timp întâlneam preocupări asemănătoare și anunțarea necesității apariției unei teorii matematice asupra cuantificării spațiului în lucrarea lui G. Matisse (*Le primat du phénomène dans la connaissance*.) Dar dacă propriile noastre vederi, pe de o parte, și acelea ale autorului francez, pe de altă parte, nu făceau decât să anunțe posibilitatea teoriei cuantificării spațiului, D. Petru Puiu și-a luat sarcina de a face primul pas în construirea unei teorii matematice a cuantificării spațiului. D-sa ne afirmă că problema în chestiune îl preocupă de 12 ani și că prezenta lucrare este punerea la punct a acestor preocupări. Ne vom lua deci sarcina de a urmări punct cu punct expunerea d-sale. Cerem dinainte iertare cetitorului pentru fireasca ariditate a problemei. Limbajul matematic vorbește într'un fel matematicianului sau celui care a întârziat puțin prin

ogăzile matematicii dar nu vorbește aproape nimic profanului. De aceea și credem că această scurtă recenzie nu se poate adresa decât cetitorilor noștri care sunt în curent cu micile taine ale acestui limbaj, pe cât de fermecător pentru unii, pe atât de arid pentru alții. Pe de altă parte suntem obligați să nu trecem sub tăcere această carte, dată fiind, întâi, importanța problemei și al doilea, faptul că îi revine unui Român meritul de a fi pus prima piatră la construirea unui edificiu științific de mare actualitate. Și aceasta cu atât mai mult cu cât problema plutește, ca să spunem așa, în aer.

Teoria cuantelor închide în structura ei matematică posibilitatea de calcul a fenomenelor fizice foarte deosebite în aparență, cum ar fi fizica luminei și fizica celorlalte forme de energie. Autorul ne amintește că până la ivirea teoriei relativității de pildă, domeniul fizicii nu a putut fi adecuat domeniului geometriei. Relativitatea generalizată introducea, la rândul ei, calculul tensorial alături de ecuațiile geometriei tensoriale. Iar mecanica ondulatorie încearcă motive noi de calcul pentru a putea îmbrățișa, într'o viziune unică, diversitatea tot mai crescândă a fenomenelor fizice și microfizice. Astfel, alături de calculul vectorial cunoscut mai de mult, alături de calculul tensorial de mai sus, Heissenberg introducea calculul așa numit matricial, în vreme ce De Broglie încercă o împăcare între teoria ondulatorie și teoria corpusculară, iar Bohr emitea teoria faimoasă a complementarității.

Privitor la proprietățile luminii, de pildă, calculul era, după părerea autorului român, incomplet. Și anume lipsea din formele cunoscute ale cuan-

telor (cuant de energie, de electricitate, de lumină, etc.) cuantul spațiu care totuși trebuia cuprins dela sine. Cuantul spațiu se bucură de două feluri de proprietăți: geometrice pentru că e spațiu și fizice † pentru că reprezintă — (subîntinde — am fi înclinați să spunem noi), o stare fizică (p. 6). Această stare fizică e exprimată prin parametrii următori: energie, cantitatea de mișcare și o constantă și se exprimă în formula lui Plank:

$$\iint dp dx = nh$$

Pentru a explica formula vom aminti că dp = diferențiala lui p (dp) = cantitatea de mișcare = masa \times viteză, dx = diferențiala lui x (x fiind spațiul) iar h = constanta lui Plank, n = număr aritmetic.

Dar dx , continuă autorul, e o mărime elementară mică. Să admitem că poate fi = zero. În acest caz relația însăși nu ar mai avea rost. Deci dx nu poate fi zero. Dar în acest caz, cantitățile arătate fiind discontinue, dx nu poate fi și el decât tot discontinuu.

Am spus că proprietățile spațiului și deci și ale cuantului spațiu pot fi de natură geometrică și anume vectorială. Asupra lui se pot aplica deci potențialele geometrice cunoscute și care se exprimă prin g_{ik} (în geometriile noneuclidiene). Aplicarea mărimilor lui Gauss apoi la variația masei conține cuantul spațiu propus de autor și care e vizibil de pildă în expresia:

$$m^2 \Sigma g_{ik} = m \frac{2}{I} \Sigma g_{ik} .$$

Aplicată această formulă la teoria lui Bohn asupra structurii atomilor și a orbitelor circulare, ne duce la formula frecvenței

undelor: $W_{ki} = h \nu_{ki}$. Autorul propune, la rândul său, formula:

$$(1) \quad \nu_{ki} = \frac{h}{2mQ^2ik}$$

Cuantul spațiu este prezent aici în expresia ușor de recunoscut Q_{ik}

Autorul afirmă că teoria d-sale explică și interferența luminii și verifică ecuația Einstein-Doppler, în vreme ce dispersiunea poate fi un mijloc de verificare chiar experimentală a cuantului-spațiu.

O altă afirmațiune importantă este aceea că relativitatea generalizată nu e compatibilă cu discontinuitatea.

Formula caracteristică a ecuației cuantelor este:

$$(2) \quad \int p dq = nh$$

sau, prin ecuația frecvențelor (Einstein-Doppler): $E = h\nu$. Aci avem $p =$ mișcarea, $q =$ coordonata geometrică adică, în fond, spațiul, $n =$ număr întreg, $E =$ energia cinetică, $\nu =$ frecvența iar $h =$ constanta Plank cu valoarea experimentală verificată $= 6,55 \cdot 10^{-27}$ ergi sec.

Se credea că refracția, interferența, difracția și polarizarea nu pot fi explicate prin teoria cuantelor. Autorul ne afirmă că grație cuantului-spațiu, această explicare devine posibilă. Vom vedea îndată cum.

Definind cuantul-spațiu, autorul spune: Este dimensiunea cea mai mică pe care o poate avea o lungime spațială (p. 12). Părăsind, pentru moment, expresiile anterioare (dx și Q_{ik}), ni se oferă o expresie rezultată din relația cuantică a lui Heissenberg: $\Delta x \cdot \Delta p \geq h$ în care Δx și Δp sunt erori de observație. Autorul le consideră însă nu ca erori ci ca mărimi măsurabile și face din Δx echivalentul unui cuant de spațiu. Integrând, ob-

ținem o lungime x formată dintr'un număr întreg de cuante-spațiu Q . Mărima h fiind constantă, Q va fi constant dacă, în prealabil și p este constant deci: $h = p \cdot Q$.

Odată în posesia acestui cuant-spațiu, autorul îl aplică mai întâi dinamicii. Plecând dela formula energiei cinetice a unui mobil (în coordonate carteziene) $E = \frac{1}{2} m v_x^2$ din formula generală:

$$(3) \quad d \left[\Sigma \frac{1}{2} m v^2 - T_i \right] = d T_e$$

$$\text{avem: } d \left[\frac{1}{2} m v_n^2 - \frac{1}{2} m v_x^2 \right] = d T_e \quad ; \quad T_e = f(x)$$

avem integrând și admițând constanta $= 0$ apoi înmulțind cu dx^2 :

$$(4) \quad \frac{1}{2} m v_x^2 (dx^2 - dy^2) = f(x) dx^2$$

În spațiu euclidian $dx = dy$ avem: $O = f(x) dx^2$ de unde, echivalând traviului cu energia cinetică, găsim:

$$(5) \quad X dx = d \left(\frac{1}{2} m v_x^2 \right)$$

de unde, urmărind calculele (p. 18), ajungem pe rând la expresiile

$$(6) \quad C = \frac{m}{4} v^2 v^2 t^2 = \frac{m}{2} v^2 t. \frac{1}{2} v^2 t$$

unde $\frac{1}{2} m v^2 t =$ acțiunea $= 2 k h$ ($k =$ constant, $h =$ constanta Plank)

avem: $C = 2 k h \frac{1}{2} v^2 t$ sau, înlocuind $vt = s$ avem:

$$C = k \cdot h \cdot v \cdot s \text{ sau}$$

$$s^2 v^2 = \frac{4C}{m} = \frac{4kh \cdot v \cdot s}{m} = sv = \frac{4kh}{m}$$

sau $s = \frac{4 \hbar h}{m \cdot v}$ sau dacă $4 \hbar = 1$ avem

$$(7) \quad s = \frac{\hbar}{mv} \quad \text{sau} \quad s = Q$$

avem $Q = \frac{\hbar}{m \cdot v}$.

Făcând în ultima formulă pe $v = 0$, $Q = \infty$ iar dacă facem $v = \infty$ $Q = 0$, pe când, admitând pentru v o limită, mv fiind o cantitate de mișcare p , avem $Q = \frac{\hbar}{p}$ sau $Q \cdot p = \hbar$ adică revenim tot la ecuația cuantelor.

Autorul verifică mai departe valabilitatea lui Q în principiul lui Hamilton, în cazul însumării, în cazul câmpului coulombian unde se află că cuantul-spațiu e invers proporțional cu energia potențială. D-sa constată de asemeni aplicabilitatea lui Q în sistemul C.G.S., iar în sistemul Plank, pentru viteza luminei $= 3 \cdot 10^{10} \frac{\text{cm}}{\text{sec}}$ iar masa $m_0 = 5,41 \cdot 10^{-5}$ gr. va-sec

loarea lui $Q = 4,05 \cdot 10^{-33}$ cm.

În metrica spațiului (p. 32) citim următoarea concluzie interesantă: orice modificare a cuantului-spațiu aduce după sine și modificarea spațiului. De aci concluzia imediată că Q este un vector iar produsul $p \cdot Q$ din formula $p \cdot Q = \hbar$ devine o mărime scalară, iar pentru geometria afină relația fundamentală $\bar{i}^2 = \bar{s}^2 = \bar{k}^2 = 1$ (în coordonate canteziene) devine:

$$(8) \quad \bar{i} = \bar{Q}x \quad \bar{y} = \bar{Q}y \quad \text{și} \quad \bar{k} = \bar{Q}x$$

Regretăm aci că autorul nu stăruie în deajuns asupra constatării că variația lui Q atrage variația spațiului, cu toate dezvoltările interesante ce le face privitor la spațiul-timp sau prin introducerea mărimilor lui Gauss.

Mai interesantă se prezintă problema variației masei (p. 36) asupra căreia nu putem stăruie.

Trecând la postulatele lui Bohr privitoare la mișcările electronului, autorul, discutând cazul special al oscilatorului plan (orbitele staționare), introduce pe Q în formula: $E \text{ pot}_k = -V_k$ de unde

$$E \text{ pot}_k = -\frac{\hbar^2}{m_k Q_k^2} \quad \text{avem} \quad V_k = \frac{\hbar^2}{m_k Q_k^2}$$

pentru ca, după o lungă discuție matematică, autorul să ajungă la schimbarea postulatelor lui Bohr: «când electronul se mișcă pe o elipsă nu emite radiații» și «când electronul se mișcă pe un cerc, emite radiații».

Rămâne aci numai întrebarea dacă electronul se mișcă exclusiv pe cerc, exclusiv pe elipsă sau pe ambele și cum?

Trecând la optică, autorul explică și verifică și aci valabilitatea cuantului-spațiu mai întâi în exprimarea principiului lui Huyghens care e modificat (p. 59) stabilind că «energia undei e proporțională cu frecvența». Aplicațiuni noi se mai fac la refracția luminei (p. 60), la viteza luminei, la interferența luminei, la polarizație, la dispersiune unde cuantul-spațiu propus de autor poate fi introdus în toate formulele cunoscute.

Lucrarea d-lui Petru Puiu este interesantă ca o încercare. Cu atât mai mult cu cât e singura în acest gen pe care o cunoaștem. Se poate ca autorul să fi atins prea multe probleme. Ni se pare de asemeni că în unele puncte concluziile sunt doar matematice, ele așteptând în orice caz o verificare fizică. De asemeni în general, autorul nu a făcut altceva decât să introducă în formule vechi un element nou, cuantul-spațiu și să tragă de aci concluziuni matematice. Limbajul matematic are această ușurință de a fi transpozabil în diferite si-

steme. De aceea valoarea calculului și a înlocuirilor de expresii rămâne, după cum am spus, să fie verificată fizic.

Ceea ce rămâne bine câștigat este această constatare că prezența unui cuant-spațiu se impune matematic și că, prin această prezență, verificăm unele ecuații cunoscute și putem da interpretări și explicări cuantice câtorva fenomene care, până acum se refuzau acestei explicări. Ceea ce înseamnă un merit. Prin descoperirea cuantului-spațiu știința face un pas mai departe în explicarea unitară a fenomenelor lumii fizice.

Autorul nefiind și un filosof (aci nu-l recunoaștem decât ca matematician deocamdată) nu a încercat să tragă însă și consecințele metafizice ale cercetărilor sale. Care nu sunt mai puțin interesante, după cum sperăm să arătăm cât de curând.

Petru P. Ionescu

I. LUPAȘ, Professore al'Università di Cluj, membro dell'Accademia Romana; *La Transilvania nel quadro geografico e nel ritmo storico romeno*, București, 1941, III p.

Lucrarea, scrisă în limba italiană, este menită să lămurească, la noi și peste hotare, rolul covârșitor al Transilvaniei « în cadrul geografic și ritmul istoric român ». In expunerea d-sale clară și atrăgătoare d. Prof. Lupaș coordonează la început mărturiile și aprecierile geografilor și istoricilor străini — majoritatea germani — cari dovedesc, că « Transilvania e inima teritoriului etnic român în marginile sale dela Nistru la Tisa, și dela Dunăre la Marea Neagră » (p. 8—12). Considerată ca atare, situația Transilvaniei apare cu atât

mai nenaturală și forțată în tot timpul cât împrejurări independente de voința sa au constrâns-o să trăiască viața politică dictată de Ungaria sau Monarhia Habsburgică. Față de încercările de adaptare la o altă viață decât aceea proprie caracterului ei, populația autohtonă a răspuns printr'o coeziune crescândă, atât spirituală, culturală cât și economică, cu frații de dincoace de munți.

Dovada evidentă a neconținței legături între Români de pe întregul lor spațiu etnic o aduce însăși istoria lor dela începutul vieții organizate și în tot șirul secolilor următori. Astfel tot un cercetător german (Herbert Schönebaum p. 30) a considerat organizația vovodală ca « ceva specific transilvănean », care — conchide d. Prof. Lupaș — fiind constatată mai veche decât în Principate, a fost imitată și peste munți de oameni veniți de dincolo (p. 102). Apoi, destinul comun a făcut din cele trei vovodate împreună-luptătoare contra Turcilor, pentru ca mai curând sau mai târziu să cadă sub dominația otomană. Ajunse sub aceeași suveranitate a Porții, Muntenia, Moldova și Transilvania s'ar fi unit cu timpul într'o singură entitate. Conștient însă de ceea ce se putea întâmpla, prevăzătorul Soliman cel mare a aplicat un regim mai aspru Transilvaniei (pp. 36—38).

Dar ceea ce a împiedecat Soliman devine realitate sub urmașul său Mohamet al III-lea, când în 1600 Mihai Viteazul aprinde scânteia ten- dințelor viitoare.

A urmat apoi slăbirea forței turcești, care a adus întronarea dominației habsburge. Constituțional-politic, Principatul Transilvaniei dă un pas înapoi, devenind provincie imperială

condusă de un « Oberdirektor » sau guvernator (p. 51). Sufletul românesc însă nu a putut fi zdrobit nici prin înăbușirea răscoalei lui Horia, nici prin batjocorirea lui Avram Iancu și nici prin formula dualismului Austro-ungar. Chiar eșecul Memorandului (1892) nu a slăbit îndârjirea luptei. « Speranța în viitor » a crescut, transformându-se a doua oară în realitatea « Unirei » în 1918, 1 Decembrie, unire care a arătat acelor « cari au avut ochi de văzut și minte să înțeleagă, că Transilvania este și va rămâne în orice împrejurare, parte integrantă, indivizibilă și inseparabilă de sufletul și spațiul etnic român » (p. 108).

Iată în puține cuvinte, liniile mari ce se desprind dintr-o carte, breviar de gând și suflet românesc.

Cornelia Bodea

În volumul omagial închinat profesorului Ion Lupaș, d. Coriolan Petranu face o succintă dare de seamă asupra evoluției istoriografiei artelor din Transilvania. De obicei, istoria artei românești din Ardeal și Banat nu a prea fost luată în seamă, cu toate că întru nimic nu este mai puțin importantă ca cea din Principate. Astfel, în urma cercetărilor postbelice, s'a putut dovedi că cele mai vechi ctitorii românești se află tocmai în Transilvania și, ce-i mai interesant, s'au descoperit o serie de portrete de cnezi români din secolele XIV—XV, care ne aduc lămuriri foarte prețioase asupra situației Românilor din Ardeal, Banat și Crișana din acea întunecată perioadă a istoriei neamului nostru.

Când s'a instalat ca profesor de Istoria Artelor la Cluj, acum douăzeci de ani, d. C. Petranu pornea

la drum, după propria-i mărturisire cu următorul program: 1. Inventarierea monumentelor de artă imobile. 2. Inventarierea monumentelor de artă mobile, fie că se găsesc pe teritoriul Transilvaniei ori în streănătate (în primul rând în Austria și în Ungaria). 3. Pregătirea lucrărilor pentru revendicarea comorilor de artă transilvană aflătoare în muzeele din Budapesta și Viena. 4. Studii monografice. 5. Sinteza bibliografică.

În cei douăzeci de ani de activitate s'a realizat o mare parte din acest program. În primul rând au fost inventariate complet bisericile de lemn din județele Arad, Bihor și Hunedoara. Inventarierea muzeelor s'a făcut după cele mai serioase criterii. Pentru revendicarea monumentelor de artă transilvană d. C. Petranu a publicat lucrarea « Revendicările artistice ale Transilvaniei », Arad 1925. Studiile monografice au luat o deosebită extensiune. Amintim opera d-lui V. Vătășianu despre vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara precum și lucrările d-sale asupra pictorilor Smigelschi și Mișu Pop. D. I. Mușlea s'a ocupat de icoanele de sticlă și xilografiiile populare. Tot cu descrierea icoanelor pe sticlă s'au ocupat și d-nii L. Constante și Gh. Pavelescu. Regretatul Ioachim Miloia a desvăluit cu multă competență comorile artistice ale Banatului. D. Ștefan Meteș s'a ocupat de zugrăvii bisericilor române; d. Silviu Dragomir ne-a dat un serios studiu asupra picturii bisericilor din Criscior și Ribița; d. V. Literat s'a ocupat de bisericile din Țara Oltului, iar profesorul I. D. Ștefănescu a stabilit definitiv caracterul picturii bisericilor din Transilvania, aducând și date

noi extrem de importante. D. Al. Lupeanu-Melin s'a ocupat de xilografii dela Blaj iar E. Bucuța a cercetat arta transilvană de după unire.

Inventarierea monumentelor mobile nu s'a putut face din «cauza cheltuelilor mari de a cerceta o regiune, sat de sat, însoțit de un fotograf și un arhitect» (p. 6).

De sigur că e foarte dureroasă această situație, mai ales că în urma puținelor cercetări făcute s'a putut constata ce bogății necunoscute și nevalorificate conțin bisericile transilvănene — care au fost atât de apreciate de savanții streini.

De aceea acțiunea d-lui C. Petranu pentru continuarea cercetărilor va trebui sprijinită de autoritățile românești cu toată căldura.

I. D. Suci

Ștefan Popescu încearcă să pășească pe treapta maturității poetice, cu plachetele «Leroi Ler» și «Excursie în munți».

Scrisă sub influența d-lui Arghezi, poezia sa e încă la o răscruce unde poetul rămâne puțin desorientat, se simte o șovăială pe care însă încetul cu încetul, talentul începe s'o birue.

În volumul *Leroi Ler*, pe lângă strofe de pur arghezianism, Ștefan Popescu, când lasă libere frânele inspirației sale poetice realizează câte-un mănunchiu de imagini neașteptate ca acelea din poezia «Basm», cu o unduire de ritm adecvată fondului.

Demne de notat, din același volum, sunt poeziile: Toamnă, Dintr'o artă poetică, Adnotare la Tatăl Nostru, Bilet, care pe lângă alte câteva, salvează cartea dela o condamnare uneori sigură.

Față de poezia ștearsă, în încercarea-i de a imita pe Arghezi, poemele subliniate mai sus, prin coloratura lor proprie, de un real talent, caută să impună o personalitate de artist, bine conturată.

În celălalt volum — *Excursie în munți* — se observă o evoluție — poezie mai îngrijită, mai proaspătă, mai sigură, aș putea spune chiar, mai profundă.

Din versuri, tălmăcim un suflet săturat de «mușegaiul» orașului și dornic de primenire, de viață sănătoasă în mijlocul naturii:

Din tilinci și murmur de pădure
vom recunoaște prospețimi fără

[seamăn,

cum nu ți le pot spune —

Și'n desfășurarea versurilor care urmează, în descrieri plastice își cântă dorul și viziunea unei vieți robuste prin sălbăticia munților, în care descoperă nu numai puritate, dar chiar mai multă înțelepciune decât în paginile cărților.

De aceea se lasă de preocupările sale livești de altă dată, aproape cu desgust, însă se contrazice în strofa următoare: obișnuința învinge pornirile lui către acea sfântă simplitate și-l găsim, descifrând o poezie din Goethe.

Urmărindu-l în excursia atât de interesantă, îl întâlnim oprit să filosofeze o clipă, dar poezia se pierde, devine greoaie.

Inedit în motivele-i de exprimare, se străvede o greutate, totuși, pe care n'o poate ascunde totdeauna, ea transpunându-se în aceste poeme prin repetări, creatoare de uniformitate și monotonie și care umbresc chiar cele mai realizate strofe.

Vera Russo

Altă contribuție interesantă, publicată tot în *Arhiva românească*, t. VI (1941), privește Arhivele Statului din Iași: Sever Zotta, *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei* (și în extras, București, 1941, 50 p.). Inițiată în urma dispozițiunii Regulamentului Organic, soarta Arhivei e urmărită dela începuturile ei (1 Ianuarie 1832) și până la 1897. Luăm cunoștință pe larg de activitatea lui Gh. Asachi, ca director (cel dintâi) al acestei instituțiuni, pentru care a lucrat cu dragostea pe care a nutrit-o I. Bianu față de Biblioteca Academiei Române. Dacă intenția autorității rusești a fost să facă din Arhiva Statului o Registratură centralizată, Gh. Asachi s'a trudit cu patimă să facă din ea un depozit prețios de acte și documente. Se străduiește să adune tot ce e de preț, chiar din arhivele particulare boierești, întâmpinând rezistență. Mitropolia nu vrea nici ea la început să cedeze actele, mai ales că tradiția păstrării actelor era a ei. De asemenea, Gh. Asachi se gândește să copieze și actele cari ne privesc, din arhivele în afară de granițele Moldovei. Rapoartele, citate de autor, sunt foarte elocvente. Nu dă nimic din arhivă fără acte. Când Divanul îi cere pentru a doua oară un dosar, Asachi răspunde că nu poate s'o facă fără chitanță, așa cum prevăd instrucțiunile. Nici lui Ilie Kogălniceanu, tatăl lui M. Kogălniceanu, nu-i încredințează un dosar fără adresă oficială. În schimb se poate constata că Arhiva era bine organizată și anumite instituții sau autorități găsiu ușor acte importante de cari aveau nevoie. Asachi a trebuit să lupte cu greutatea financiară, neavând subven-

țiile necesare; local potrivit pentru arhivă nu avea, ceea ce a făcut ca aceasta să fie mutată de zeci de ori (și din cauza incendiilor), până să ajungă în locul actual al Mănăstirii Golia. Intr'un raport către logofeție scrie: «Cu 50 lei pe lună ce se primesc acum pentru cheltuiala cantărierii de abe se cuprinde cumpărarea șnurului de șnuruit și de legat delile în plicuri, iar hârtia, ceară tare, buline, ciarnală și altele ce mai trebuiesc să cumpără din leașa jos iscălitului». Funcționari în deajuns nu avea, dar dacă vreunul găsia un post mai bun decât cel de arhivar, îi dădea certificat de bună purtare și recomandății și rămânea cum putea. În dosarele Arhivei se păstrează și o fișe personală a lui Asachi, în care printre altele se precizează că știe limbile: polonă, latină, franceză, germană, italiană, engleză și rusă. (Despre primele cinci se știa). În 1849 Gh. Asachi demisionează. Ii urmează vornicul V. Alecsandri, tatăl poetului, apoi chiar poetul V. Alecsandri. În 10 ani se înșiră 10 directori, dintre cari se remarcă Gh. Sion și Th. Codrescu, care a îmbogățit arhiva cu documente nouă. N. Roiu (1885—1897) s'a îngrijit mult de arhivă și a cerut chiar, dar fără reușită, ca librăriile și autorii să trimită câte un exemplar din tipărituri și acestei instituții. Dela Roiu au rămas multe iscălituri boierești în copie.

Autorul scoate din dosare și amănunte importante, ca de pildă precizarea că moșia Copoul de lângă Iași a fost a Mănăstirii Trei-Ierarhi, Vasile Lupu poseda 10 milioane de galbeni. La un moment dat (1876) Arhiva era pe punctul de a fi des-

ființată (efectele Unirii), dar a intervenit P. Balș cu succes.

La urmă se dau anexe.

Ion Const. Chițimia

Expoziția Asociației *Arta* (Ianuarie 1942, Sala Dalles) înfățișează, prin experiența, acum îndelungată la unii, și prin orientarea membrilor ei, o serie de tipice momente ale picturii contemporane.

Prin operele d-lor *Eustațiu Stoenescu* și *Ștefan Popescu* aflăm formele de manifestare ale impresionismului academizant, prin d. *Jean Steriade* asistăm la trecerea spre un nou realism al academismului post-impresionist, precum, prin d. *Camil Ressu*, la îndrumarea către ceea ce s'ar putea numi și astăzi neo-clasicism. Trecerea către colorismul mai viu și mai diferențiat o arată picturile d-lui *N. C. Dărdăscu*, pentru ca tablourile expuse d. *Henry H. Catargi* să sugereze, într'o măsură oarecare, aplicarea învățămintelor lui Cézanne, chiar dacă la acest pictor român linia și culoarea rămân la schematism decorativ. În sfârșit, ultimul pe care avem să-l menționăm în această înșiruire, dar poate cel dintâi într'o ordine calitativă, realizează momentul maxim al experienței actuale, construind din culoarea infinit diferențiată, prin tot felul de trăsături de penel care se îmbină și se armonizează, viziuni de-o nespusă măreție, ca acea prezentare a catedralei Notre-Dame, în care totul cântă și emoționează, sau ca acele vibrante și terure naturi moarte, în care tonurile și nuanțele cele mai opuse sunt cuprinse muzical, într'o minunată grație menită să devie sinteză. E vorba de d. *Lucian Grigorescu*.

Asociația «*Arta*» prezintă, așa dar, printr'o seamă din cei mai buni ar-

tiști ai noștri, dintre care unii s'au manifestat în străinătate, unde cu toții de altfel ar putea găsi înțelegere și apreciere, dacă ar fi integrați curentului sau momentului din care fac parte, o prețioasă și pilduitoare sinteză a evoluției artistice din ultimii cincizeci de ani. Acolo, la Dalles, am găsit firul măestru care face trecerea dela sumbrul academism post-impresionist — în care luminozitatea fusese înăbușită și cuminițată în atelierul pictorului, care totuși știe să redea, nervos și iute, aparența unui chip, cu reminiscențe de psihologie pitorească de speța Franz Hals și să-l îmbrace în roșuri venețiene, peste negrurile, cenușiurile, și cafeniurile exasperant de monotone, puse acolo pentru contrast, iar nu pentru a contribui la totala expresivitate coloristică a tabloului — la arta mai nouă, a deplinei luminozități, în care fiecare părticică a tabloului vibrează și cântă, constituind o celulă de joc coloristic, un microcosm armonic, menit să se integreze unui sentiment și unei viziuni de totală amploare.

În afară de ținuta aristocratică a membrilor ei, care s'au simțit toată viața lor artiști și nu altceva, Asociația *Arta* se impune tocmai prin această intenție de a înfățișa, de-a lungul anilor care fug, etapele reprezentative ale picturii și desenului, chiar dacă aceste etape au valoare diferită și unele vor rămânea mai mult decât altele în istoria și tipologia artei, precum și în conștiința neamului lor.

Petru Comarnescu

D. Ștefan Manciu (Blaj) publică în «*Buletinul Soc. regale române de geografie*» 1940 (și extras aparte 1941): «*Note și comunicări*»

despre « *Românii și minoritățile etnice din Transilvania și părțile ungurene în întâia jumătate a veacului al XIX-lea* ». Autorul ne înfățișează raportul etnic după naționalități al locuitorilor de peste Carpați, de prin anii 1839 și 1847, coordonând datele și cifrele cuprinse în Dicționarul geografic al lui I. Lenk v. Treuenfeld, Viena, 1839, 4 vol. — pentru Transilvania — și dicționarul lui Al. Fényes, Pesta 1851, 4 vol. pentru părțile ungurene. Concluziile obținute sunt prezentate în patru pagini; ele vorbesc însă cât o întreagă expunere pe zeci de pagini. Românii apar alcătuiind majoritatea populației, absolută în comitate (județe), majoritatea relativă în scaunele săsești și minoritate între Secui.

Articolul este prevăzut la sfârșit cu o traducere prescurtată, în limba germană.

Cornelia C. Bodea

D. Ernest Bernea este printre intelectualii mai tineri un moralist în cea mai nobilă accepție a noțiunii. Eserile și poemele pe care le-a publicat — d-sa este autorul a opt cărți de sociologie, politică și literatură — trădează, toate, un suflet ales, dornic de bine, iubitor de semeni, plin de mărețe aspirații, pe care desamăgirile, loviturile, neînțelegerile și chiar răutatea lumii nu-l pot dezarma.

Idealist în sens etic, având o sensibilitate romantică și o devoțiune riguroasă orientată, d-sa ne-a dat o serioasă tălmăcire a spiritualității poporului nostru, în acea lucrare *Țimpul la țaranul român*, care a apărut mai întâi în revista aceasta. În poemele sale în proză, din care cel mai nou a apărut de curând cu titlul *Moldovă tristă* (Colecția « Rânduiala », Tipo-

grafia Bucovina, p. 109, lei 80) găsim același suflet elevat și plin de curate năzuințe, care-și exprimă, într-o aleasă formă literară, credințele, așteptările și desiluziile, mărturisind un misticism religios cu adevărat creștinesc (« Doamne, dă-mi tăria să nu-mi urăsc fratele căzut »; « Doamne, lasă-mi făptura în leagănul tăcerilor bogate, lasă-mi deschis drumul dragostei înlăcrămate »; « De când am început să judec lumea din juru-mi i-am cerut frumusețe și adevăr; i-am cerut pentru că nu puteam fără ele »; « Lumea e rea, lumea e urâtă că de aceea e lume. Pot să-i duc crucea, dar nu pot să-i culeg învâfătura »).

Scrise în 1939—1940, când Moldova avea motive de tristețe și când autorul participa la crunte desiluzii, pricinuite nu numai de cei depărtați de el, dar și de ai săi, poemele în proză, al căror titlu apare acum, după reîntregirea Moldovii, nepotrivit, căci Moldova ca Moldovă nu mai poate fi tristă, ci doar ca parte din țara încă ciuntită (și în acest caz titlul pierzându-și specificitatea) rămân însemnări literare ale unui idealist pe care realitatea l-a rănit, dar pe care niciodată nu-l va anihila.

D. Ernest Bernea este dintre acei oameni făcuți să vadă lumea mai frumoasă și pe oameni mult mai buni și mai puternici decât sunt. Temperament liric, d-sa se simte o unealtă a lui Dumnezeu și mai puțin un actor în cumplita dramă pe care Dumnezeu a hărăzit-o existenței noastre pământești.

Petru Comarnescu

Geniul titanice al lui Beethoven a făcut, oarecum, să se uite considerabilul rol pe care l-a jucat, în istoria

muzicii, Joseph Haydn, părintele Simfoniei.

Nu era deloc un muzician superficial cum se crede, prea adesea, ci un artist extrem de sensibil și grav, uneori.

Ne putem încredința ascultând *Simfonia în ut minor*, Nr. 95, pe care casa Polidor ne-a redat-o într'o ediție remarcabilă din toate punctele de vedere.

Tema inițială anunță tragicul beethovenian, atât prin bogăția frazei, cât și prin accentul romantic al ritmului. Intreaga simfonie, de altfel, este de o înaltă inspirație puțin comună; *andantele* — cu variațiunile sale, dintre care o suavă variațiune în minor, *Menuetul* atât de aproape de *Scherzo*-ul în trio pe care Beethoven îl va relua în *Simfonia a cincea*; apoi, *finale* — cu o inspirație tot așa de vie, constantă, de mare alură, într'un stil de fugă iluminat de un choral majestuos. Dacă lucrarea este magnifică, execuția se dovedește a fi remarcabilă atât prin calitatea formației London Symphony Orchestra, orchestră disciplinată la un timbru rafinat, cât și prin conducerea lui Sir Hamilton Harty; un ansamblu precis, nuanțat și plin de elan. (Pol. 516.689 și 516.690).

— Interesant să se compare maniera lui Haydn cu cea a tânărului Beethoven, în *Serenada* opus 8 pentru trio de coarde. Lucrarea datează din 1795 se pare, atunci când compozitorul avea douăzeci și cinci de ani. Stilul ei e galant, forma simplă și de o limpezime unică. Influența lui Mozart este foarte sensibilă aci.

Se cunoaște, de altfel, latura « utilitară » a unei mari părți din muzica celui de-al 18-lea secol, scrisă pentru curțile princiare și împărătești. Apetitul melomanilor necesita o muzică

« de masă », « de noapte » sau serenade, motete destinate să acompanieze respectiv masa, serbările nocturne, serviciul religios.

Ușor de închipuit că asemenea trebuințe creau forme pe care un Haydn, un Mozart le-au ilustrat cu câteva lucrări desăvârșite.

Serenada tânărului Beethoven este un ultim ecou al acestei arte de circumstanță, fermecătoare de altfel și plină de muzică, în așteptarea freamătului romantic al cărui glas de prim plan va fi.

Vestitul Trio Pasquier asigură operei o execuție bine echilibrată, nuanțată și tehniceste perfectă. Uneori însă, se pare că sonoritatea e puțin forțată în scopul probabil de a se încerca mari contraste. Dar un trio este un trio; trei instrumente nu vor face niciodată o orchestră. Grațiozitatea trio-ului îi este proprie — și gustăm totuși desfășurarea liniștită, sinuoasă, a celor trei parteneri. (Pathé PAT, 58—60).

— Lăsând de-o parte activitatea câtorva firme specializate, trebuie să constatăm cu regret că prospectele editurilor fonografice nu urcă dincolo de J.-S. Bach.

Iată de ce încrustarea unei cantate de biserică, dela începutul secolului al XVIII-lea, epocă și gen care lipsesc în discotecile noastre.

Este vorba de *La 3-e Leçon des Ténèbres pour le Mercredi*, compusă de Couperin le Grand în 1714 și a cărei realizare se datorează lui Arthur Hoérée: bas continuu, ornamentație și orchestrație.

Această reînviere a unei capod'opere ignorate a însemnat, oarecum, o revelație pe care *Vocea Stăpânului* a fixat-o în ceară, punând-o la îndemâna tuturor.

Cele două discuri ale lucrării formează un magnific album îmbogățit de o substanțială notiță istorică și tehnică, în care melomanii vor găsi numeroase amănunte asupra practicei muzicale pe vremea lui Couperin.

Gravura discurilor e nespuse de limpede, cu toată complexitatea polifonică a ansamblurilor și îndrăsneala notației care nu se dă înapoi să sublinieze, prin aspre disonanțe, pateticele *Lamenturi* ale lui Eremia, la distrugerea Ierusalimului. Tenorii Derenne și Guenod, grupul vocal Gouverné, clavecinista Marcelle de Lacour, organista Marthe Bracquemond și orchestra feminină a Parisului, au asigurat, sub o însuflețită conducere (Jane Evriard), o execuție vibrantă a acestei capo-d'opere, respectând totodată și stilul epocii. (Gramophone D. B. 5010—5011).

N. Papatanasiu

I. IONAȘCU, *Ieromonahul transilvan Nicodim în Țara-Românească*, Extras din volumul «Omagiu Profesorului Ioan Lupaș», București, 1941, 4^{-o}, 23 p.

În cele câteva pagini de studiu documentat se conturează figura mai puțin cunoscută a clericului transilvănean Nicodim, luptător pentru credința ortodoxă împotriva încercărilor de «unire» de după 1750. Autorul aduce rectificări și știri noi asupra activității ieromonahului din Țara-Românească, *ca egumen al M-rei Berislăvești-Argeș*, și nu al Bistriței, cum s'a crezut până acum. Vreme de 20 de ani de conducere, între 1761—1768 și apoi dela 1774—1787, Nicodim s'a dovedit un corect și dărz apărător al intereselor mănăstirii, protejând

în același timp și colonizarea «a numeroși Transilvăneni în ținutul Argeșului», la Ciofrângenii (p. 10 și cele 3 documente anexe). Cauza primei întreruperi nu se cunoaște; a celei din urmă, din 1787, pare a fi chiar războiul ruso-austro-turc, care-l silește să se retragă din calea trupelor și să se îndrepte în Transilvania. Autorul certifică faptul că Nicodim nu a murit în Muntenia ci tot acolo «de unde fugise cu câteva decenii în urmă».

În răstimpul de 6 ani (1768—1774) cât nu a fost egumen, se pare că a stat, — a treia oară, — în Rusia, lucrând în sprijinul fraților ortodoxi de peste munți (p. 11). Ar fi de folos o cercetare mai amănunțită a legăturilor ce par a fi existat între acest Făgărășan, emigrat în Țara-Românească și preoții ortodoxi bănățeni, luptători pentru un același ideal (p. 11 nota 4). S'ar aduce astfel o contribuție la cunoașterea vieții național-religioase a Românilor din Banat și Crișana de după 1752, dată la care se oprește studiul Păr. Dr. Gh. Ciuhandu «Români din câmpia Aradului de acum două veacuri». Arad, 1940.

Cornelia Bodea

În «Buletinul Muzeului Militar» (an. IV, Nr. 7—8), profesorul Giurescu, cu claritatea, precizia și obiectivitatea ce a arătat-o în atâtea rânduri, ne dă un admirabil portret al lui Matei Basarab:

«Matei Basarab este tipul reprezentativ al Domnului de țară; ieșit din rândurile boierimii, legat de pământ prin moșiile pe care le stăpânește, lăsate de un lung șir de strămoși, el are cele trei însușiri care au caracterizat pe toți marii noștri voievozi:

e viteaz, credincios și gospodar. Ținându-și cuvântul și împlinindu-și datoria, el nu uită niciun moment că dreptul și autoritatea trebuie să aibă în slujba lor o puternică armată. El știe de asemenea că nimic nu se poate face fără credință; în sfârșit, e pătruns de adevărul că stat înfloritor înseamnă bună gospodărie, visterie plină, negoț și industrie prosperă. Prietenii îl iubesc, dușmanii îl respectă. Și într-o vreme când domniile țin câteva luni, un an sau doi, «el izbutește să păstreze scaunul peste două decenii».

I. D. S.

D-l Dr. Otto Folverth reactualizează viața preotului sas Ștefan Ludwig Roth, omorât de Unguri în Mai 1849, pentru atitudinea sa patriotică. Prietenia ce a păstrat-o Românilor până în ultimele ceasuri ale vieții este caracteristică și înălțătoare pentru marile luptător sas. Cu intuiția lui de vizionar, dându-și seama de viitorul neamului românesc, Șt. L. Roth a căutat prin toate mijloacele să se apropie de neamul românesc și de conducătorii lui; este cu atât mai nobilă și frumoasă această apropiere cu cât ea s'a făcut dela egal la egal, recunoscând drepturile, vechimea și calitățile superioare ale neamului românesc: «Guvernul (maghiar) să potolească foamea și setea acestui popor, ca el să nu fie silit să se amăgească meru cu viitorul. Românilor le trebuie hrana dreptății și răcoritoarea băutură a unui tratament uman... Datoria voastră, nobili maghiari, este de a îmbuna pe supușii români, de a-i împăca, de a dobândi iubire prin iubire, de a face să nască dragostea filială prin încredere».

Inspirându-se din cel mai curat patriotism, fără a urmări vreo hegemonie săsească în Transilvania, viața lui Șt. L. Roth poate fi un admirabil exemplu pentru mulți dintre Sașii de azi.

I. D. S.

Evenimentele excepționale desfășurate sub ochii noștri pun în joc probleme nesoluționate de secole, desființează privilegiile, scot la lumină realități acute și dau noi contururi mapamondului. Iată de ce lucrarea d-lui George Sofronie, *Contribuțiuni la teoria și practica frontierei*, Sibiu, 1941, prezintă un interes deosebit, atât sub aspectul principiilor generale pe care le înfățișează, cât mai ales în privința delimitării fruntariilor naționale.

După ce încadrează fixarea frontierelor în conceptul suveranității statelor moderne, ca un mod necesar de exprimare politică și juridică, G. Sofronie scoate în evidență importanța stabilității granițelor și procedura modificării traseului lor în cazuri indispensabile, legitimă apărare putându-se invoca numai când Statul respectiv se găsește în fața unei primejdii certe, considerabile și iminente.

Pentru o justă stabilire a frontierelor, autorul trece în revistă principiul granițelor naturale și principiul echilibrului puterilor, dezvoltând apoi pe larg teoria și practica plebiscitară.

Astăzi, când noțiunea de «național» este lărgită, când forțele creatoare din sânul unei națiuni stabilesc erarhia primatului național într-o unitate rasială distinctă, delimitarea fruntariilor naționale acordă factorului etnic, în această concepție nouă, criteriul de diferențiere al competențelor etatiste.

Stat etnic, în granițele lui naturale firești, cu spațiul vital necesar inde-

pendenței economice și cu asigurarea unei poziții politice și tactice, iată elementele de care va trebui să se țină seama pentru ca națiunea română să-și poată îndeplini cu și mai mult succes misiunea sa istorică în sudetul european.

Nicolae Sporea

Institutul Român din Sofia are, începând din anul trecut, o publicație periodică (*Buletinul Institutului Român din Sofia*, I (1941), Nr. 1, 302 p.) care merită toată lauda. Zelul și gândul bun al membrilor institutului de a înnoda legături culturale mai strânse și mai trainice cu vecinii dela Sud și în genere cu Sud-Estul Europei trebuie apreciat cum se cuvine. Contribuțiile aduse de revistă sunt de mâna întâia.

Reținem din acest prim volum studiul larg și cu date nouă asupra patrafirelor românești din secolul al XV-lea și al XVI-lea al d-lui Emil Turdeanu (*La broderie religieuse en Roumanie. Les étoles des XV-e et XVI-e siècles*), o continuare prețioasă a celui alt studiu asupra epitafelor, publicat în *Cercetări literare*, IV (1940). Latura aceasta a vechei noastre culturi apare mult limpezită și înălțată. Vederile autorului sunt de orizont deschis. Părintele I. Dorobanțu, în *Insemnarea din «Sbornicul Lovcean» și aducerea moaștelor Sf. Filofteia la Argeș*, rectifică părerea eronată a cercetătorilor anteriori că moaștele sfintei au fost aduse la Argeș cel mai târziu la începutul secolului al XV-lea și conchide, că transportarea aceasta n'a avut loc decât în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. O inscripție funerară, luată până aci de autentică, este dovedită de multă vreme ca o mistificare, iar notița din

asa zisul *Sbornik Lovcean* a fost greșit interpretată. Influența literaturii române asupra scriitorului bulgar Dobri P. Vornikov este stabilită elocvent de Val. Gr. Chelaru: *Influențe literare românești asupra dramaturgului bulgar P. Voinikov*. Părintele I. Runcu se ocupă într'un articol de metrica muzicii populare române (*Excepțiuni metrice în muzica populară română*). Foarte interesante sunt documentele moldovenești dintre anii 1607—1673, descoperite în arhiva metohului Sf. Mormânt din Constantinopol și publicate de Constantin N. Velichi (*Documente moldovenești*). Lucrarea semnată de Vasile Christu se ocupă de nucleul de viață românească din Giurmaia de Sus.

Pe lângă interesante recenzii asupra unor studii de preț române și bulgare, se prezintă în linii limpezi, de către E. Turdeanu și Stela A. H. Petrova, personalitatea și activitatea științifică a profesorilor N. Cartoian del București și M. Arnandov dela Sofia.

Ion Const. Chișina

Ingeniozitatea spiritului uman emulează și uneori încearcă să depășească natura. Puterea de vitalitate a unui popor nu cunoaște obstacole în desvoltarea sa; ea adaptează în mod util condiții geografice nefavorabile, crează idealuri în împrejurări vitrege și, alimentând geniul inventiv, transformă înfrângerile în biruințe.

Acest instinct de conservare, care refuză orice abdicare sau îngenuchere, se oglindește admirabil în broșura d-lui Dr. Ioan A. Roceric, *Politica materiilor prime sintetice și a succedanelor în economia de războiu*, București, 1941.

Lipsa materiilor prime la unele poame europene a creat concepte spe-

ciale de politică economică. În cadrul unei autarhii hotărâte să desființeze orice servituți economice, s'au adoptat formule noi, menite să îndrumeze economia de războiu, spre a se ajunge la producerea materiilor prime pe cale sintetică, precum și la regenerarea materiilor prime și a deșeurilor.

S'au produs astfel, pe această cale, cele mai neașteptate materii prime de strictă necesitate. Substanțele alimentare, alături de îngrășămintele artificiale, carburanții, precum și materiile prime metalurgice, compuse din cărbune și calcar, ne dau numai o slabă imagine despre proporțiile uriașei mașini moderne, cu ramificații multiple, sortită să înlocuiască cu succes produsele naturale.

Trebue să remarcăm însă că la noi, unde simpla colaborare a omului cu natura nu s'a realizat complet, iar terenurile necultivabile, sau necultivate în mod intensiv, abundă, preocupările care formează obiectul studiului de mai sus nu se încadrează, într'o prea largă măsură, printre problemele noastre economice de strictă actualitate.

Nicolae Sporea

Relațiile culturale româno-bulgare continuă să rămână un vast câmp de activitate pentru toți aceia care se vor dedica cercetărilor acestui domeniu.

Sunt probleme care ne interesează în de aproape și care au fost debătute pe larg de către vecinii noștri dela Sudul Dunării, dar care au rămas cu totul necunoscute la noi, după cum sunt chestiuni care au preocupat pe cercetătorii români, și-i privesc direct pe Bulgari, iar aceștia au rămas străini de rezultatele oamenilor noștri de știință.

În această de a doua categorie se situează personalitatea fostului episcop de Argeș — Ilarion — unul din cei mai apropiați colaboratori ai lui Tudor Vladimirescu, în mișcarea revoluționară din 1821.

Asupra originii acestui chiriarih, istoriografii români și-au spus cuvântul încă de acum nouă decenii, recunoscându-i origina bulgară.

Dacă în această chestiune toți cei ce s'au ocupat într'o formă sau alta de Ilarion, sunt de acord, se pare că pentru cărturarii bulgari care obișnuiesc să urmărească până în cele mai mici amănunte personalitățile cu «sânge bulgar» oriunde ar fi desfășurat ele vreo activitate, Ilarion le-a rămas necunoscut, căci numai astfel ne putem explica articolul d-lui Hristu Kapitanov, în revista «Otec Paisij», An. XIV, nr. 8, intitulat «Bulgar din Silistra — Vlădică român», în care autorul strânge la o altă mărturie ceretătorilor români, privind originea bulgară a lui Ilarion.

Izvoarele de care se folosește Hr. Kapitanov, sunt: *Domnul Tudor*, de N. Iorga; *Istoria revoluțiunii române dela 1821*, de C. D. Onicescu; *Tudor Vladimirescu și 1821. Date Istorice și fapte noi*, de Emil Virtosu; *Ilarion, Episcopul Argeșului*, de V. G. Durac, și articolul lui N. Russu, *România și Turcia*, publicat în «Conservatorul».

Articolul se încheie cu o fugară înfățișare a activității și personalității fostului episcop de Argeș și a raporturilor sale cu Tudor Vladimirescu.

Exceptând o anumită tendință te-zistă, articolul lui Hr. Kapitanov poate fi socotit în rândul aceluia care contribuie la o mai în de aproape cunoaștere a trecutului celor două popoare vecine.

A. I.

Poezile d-lui D. Nestorescu apărute în colecția «Convorbirilor literare», intitulată sugestiv de altfel «Plaiul» — cu toată străduința poetului de-a pune accente noi și de-a da versurilor sale, acea prospețime rară și sănătoasă a firii, nu aduc decât o vagă impresie a sbaterilor sale poetice, iar creația sa artistică, așa cum ne lasă s'o bănuim c'ar fi vrut să fie, rămâne de multe ori o năzuință.

Reminiscențe de basm, dibaciu strecurate în șerpuirea versului au darul de-a da străluciri de poveste, poeziilor mai bune, acolo unde «...năframa magică ce duce în țara minunilor bănuite» (Codrul) e'n stăpânirea poetului.

Când d. D. Nestorescu e departe de orice influență, poezia sa, în accentele-i strict personale, e mărturisirea unei conștiințe de adevărat poet.

Limba viguroasă, dar greoaie, bogăție de imagini — abundă în aceste poeme, care dovedesc un poet cu multe posibilități, dar căruia deocamdată îi lipsește personalitatea, singura înputernicită să-l consacre definitiv.

Vera Russo

Viața de sbucium și pregătire a cetelor de revoluționari bulgari pe teritoriul românesc, în veacul trecut, l-a inspirat pe poetul și prozatorul Ivan Vazov în alcătuirea romanului *Nemili nedragi* (Oameni fără căpătâi) prelucrat mai apoi în piesă de teatru.

Întreaga acțiune se desfășoară la Brăila și București, iar personajele sunt toate reale, trebuind doar să le identificăm, căci autorul a dat fiecăruia, câte un pseudonim.

Romanul are pe lângă valoarea literară, o deosebită valoare istorico-documentară și ne interesează în de aproape, căci așa cum am spus mai sus, Țara Românească este scena pe care defilează acțiunea întreagă.

Socotim că traducerea în românește a acestui roman ar contribui la restabilirea multor adevăruri care astăzi fie că au fost date uitării, fie că sunt negate.

A. I.

Cuvântările rostite la Academia Română în ședința festivă din 29 Mai 1941, când s'au sărbătorit cele trei sferturi de veac de activitate a înaltei instituții, au fost tipărite într'un elegant volum, de format mare, *LXXXV de ani dela înființarea Academiei Române 1866—1941*.

Ocupându-se de «Ființa și Menirea Academiei Române», Președintele de atunci, Profesorul C. Rădulescu-Motru, a subliniat ideea că în epoca de europenizare grăbită, uneori prin imitații ce nu țineau seamă de realitățile dela noi, Societatea Literară Română din 1866, care apoi s'a numit Societatea Academică Română și dela 1879 Academia Română, a fost «prima instituție izvorâtă dintr'o spiritualitate curat națională», propunându-și modestul, dar precisul scop de a cultiva limba națională, deci nenutrinđ obiectivele mărețe, dar nepotrivite cu situația noastră, ale celorlalte Academii. Locotenența domnească din 1866 și ministrul instrucției, europenizantul C. A. Rosetti, au ținut deci seama de nevoile imediate ale țării și au ales 21 membri din toate ținuturile românești, care venind în 1867 la ședința inaugurală a noii instituții, ținută pe atunci în

localul Universității din București, au prilejuit neuitate manifestații patriotice. Toți membrii aveau conștiința că astfel se începe o acțiune pentru liberarea patriei și a limbii, după expresia lui Timotei Cipariu, care a răspuns la discursul ministerial. Grație războiului dela 1877, care a trezit și mai puternic conștiința națională, precum și înțelegerii susținătoare a Regelui Carol I, Academia Română s'a putut consolida, ajungând ceea ce este și astăzi.

Constatările și reflecțiile d-lui Alexandru Lapedatu, rostite tot în ședința comemorativă, descriu câteva mari momente din viața instituției, mai cu seamă primirea făcută membrilor de peste Carpați, cu ocazia inaugurării. Apoi, d-sa se oprește la organizarea, publicațiile, fondurile și perspectivele de viitor ale Academiei Române.

La finele cărții, câteva planșe, arătând pe membrii din 1867, recepția membrilor de peste munți la rondul dela șosea și ședința inaugurală, gravuri din care desprindem atâtea chipuri, care, la olaltă, au format, în bună măsură, cultura ultimilor șaptezeci și cinci de ani de viață românească.

R.

Originea Românilor, care a format preocuparea de căpetenie a multor istoriografi români și streini, este actualizată prin broșura d-lui Dr. Nicolae Lupu. Domnia sa susține că ideile ce le lansează «sunt deschizătoare de «noui perspective, de largi orizonturi, «de epocă nouă, în istoria Românilor» (pag. 10).

Luând ca bază teoriile istoriografilor din secolul al XIX-lea, d. Lupu pornește dela premise false cari ne

dovedesc că d-sa, deși vrea să dea lecții de istorie, nu cunoaște deloc rezultatele ultimelor cercetări. Numai astfel se pot explica concluziile la care ajunge și care erau deja dovedite de mult.

În primul rând, pornind dela afirmațiile cronicarilor moldoveni și dela teoriile școlii latiniste, ignorând toate cercetările ulterioare, reproșează istoriografilor români că în «rutina și insuficiența» lor susțin și acum originea curat daco-romană. Dacă D-sa ar fi cercetat un manual de istorie ar fi constatat că poporul român de azi nu este rezultatul contopirii Dacilor cu Romanii, ci s'a format printr'un proces care a durat secole de-a rândul și în care Slavii au un rol precumpănitor. Aceeași lipsă de informație o arată d-l Dr. Lupu când spune că «e o poveste și eroare gravă «a se spune că pe noi ne-au creștinat «Metodie și Chiril; ei au creștinat «pe Slavi. Români erau creștini din «veacul I-lea după Crist, Andrei și «Níceta din Remesiana sunt apostolii «lor, cruce și Dumnezeu sunt cuvinte «latine, nu slave».

Dacă d-sa ar fi citit *Istoria Românilor* vol. I, ed. II, la pag. 195—209, unde prof. Giurescu precizează cu mult înainte ceea ce d-l Dr. Lupu vrea să aducă ca ceva nou, ar fi văzut acolo că nimeni nu mai susține azi că Români au fost încreștinați de Metodie și Chiril.

Celelalte concluzii la care ajunge d-sa:

1. «Că, întinderea în spațiu și nu «mărul Românilor sunt mult mai mari «decât cifrele pe care le dau geografia, «istoria și politica».

2. «Că au fost imens de mari în trecut», sunt de asemenea afirmate și dovedite cu mult înaintea d-sale de

către profesorul S. Mehedinți, bazat nu pe informații luate din ziare.

Iar în ceea ce privește ipoteza ultimă că Dacii au vorbit o limbă « pre-romană » aceasta nu se poate dovedi, întru cât limba dacă nu ne este cunoscută, iar puținele cuvinte ce ne-au rămas nu întăresc deloc afirmațiile d-lui Dr. Lupu.

Influența cumană și slavă a fost mult mai temeinic dovedită de cercetători anteriori d-sale. Iar în ceea ce privește fondul românesc al Peninsulei Balcanice e cunoscut și susținut de toți istoriografii români.

În afară de aceste chestiuni generale o mulțime de greșeli ne dovedesc cât de bine cunoaște d-l Lupu istoria românească. (Ex. « Țarul Rusiei își măritase fiica cu Ștefan cel Mare », pag. 31).

Deci fără a aduce vreo contribuție nouă, demnă de luat în seamă, d-l Lupu s'a încumetat să ne dovedească încă odată cât e de dăunător amestecul diletanților în istorie. Noi nu putem decât să-i recomandăm d-lui Lupu să citească ultimele cercetări asupra originii, expansiunii și continuității neamului românesc și atunci de sigur nu va mai acuza istoriografia de « rutină și insuficiență ».

I. D. S.

De oricât de mare faimă se bucură acum și cu toate că este atât de iubit nicidecum nu i se va face destulă dreptate lui Schubert.

În cartea pe care Emmanuel Buenzod (« Schubert »)¹⁾ o consacră compozitorului *Simfoniei neterminate* — lucrare nespuse de vie și de dragoste pentru artă, — autorul ne demonstrează că Schubert este mai

mult decât un compozitor plin de mult farmec și idilic. Schubert posedă — ne spune Emmanuel Buenzod — o autoritate proprie, o măreție deosebită și numai a sa. Mesagiul său artistic nu este chiar atât de superficial, pe cât se crede, căci isvorăște dintr'o operă de adâncă inspirație « prin fertilitatea reveriei, prin amploarea viziunii și a suflului ».

Întreaga lucrare este scrisă pentru a demonstra aceasta — și izbutește, atât printr'o rară finețe de analiză, cât prin pasiunea pe care autorul o vedește pentru subiect.

Capitolul intitulat « Le Sang du poète » este în deosebi remarcabil: indică tragicul destin al lui Schubert, a cărui putere de cunoaștere, în sensul metafizic al cuvântului, fiind tot atât de întinsă cât și cea a lui Beethoven sau a lui Mozart, nu a izbutit să-și însemne prea puternic arta, dintr'o relativă nepasare care nu i-a îngăduit să-și dea seama, de ceea ce ar fi putut închipui.

— Volumul pe care d. Paul Landorussy (« La vie de Schubert ») îl consacră celui mai subtil compozitor de Lieduri, ni se arată ca una din biografiile cele mai frumos scrise despre Schubert.

Autorul lucrării, cunoscut melomanilor drept un minunat biograf al lui Brahms și Bizet, izbutește cu această « Vie de Schubert » să ne farmece, cu adevărat. Omul, decorurile vieții sale, mănunchiul de prieteni, visurile, lucrările, peregrinările sensibilului compozitor, nimic nu e lăsat de-o parte. Evocările sunt vii, sugestive.

Oportună, paralela dela finele cărții, între Beethoven și Schubert.

— Nu putem lăsa de-o parte istorisirea apărută, nu de mult, în *Radio-*

¹⁾ Corrêa édit.

Magazine, scrisă de Claude Gevel: «Schubert et son Secret», care răsfânge același suflet timid și suav, neliniștit și mereu frământat de griji, pe care l-am deslușit în cărțile însemnate mai sus.

Istorisirea e amplă și este împlinită dintr'o suită de momente schițate cu multă pătrundere și o rară vioiciune. Documentarea se strecoară, fără a păstra tot timpul întâiul plan, dela un tablou la altul. Autorul știe să insiste, punând pe nesimțite pedala, asupra prețioaselor momente — când se aștern pe hârtia cu portative — nemuritoarele melodii.

De remarcat capitolul final, totodată și finalul vieții lui Schubert, pus sub semnul marelui Beethoven.

N. Papatanasiu

Cu prilejul alegerii Profesorului Ion Simionescu ca președinte al Academiei Române, Profesorul Gh. Macovei, membru al acestei înalte instituții, a publicat un volum în care un coleg de Academie ca și de preocupări științifice evocă viața de muncă și de realizări a celuiilalt.

Profesorul și scriitorul Ion Simionescu a fost ales președinte nu numai ca un ilustru membru al secțiunii științifice, ci și pentru întreaga sa activitate culturală, Academia alegând «o personalitate care să corespundă cât mai fidel interesului acestei înalte instituții pentru toate aspectele muncii și vieții românești, din toate colțurile de pământ pe care se întinde această viață». Depunând o uimitoare muncă, atât ca profesor, care a ilustrat timp de 40 de ani catedra de Geologie și

Paleontologie dela Universitatea din Iași și apoi catedra de Paleontologie dela București, cât și ca om de cultură, elevul marelui Cobălcescu, căruia i-a și urmat la Iași, s'a distins prin lucrările de specialitate, îndreptate în direcția Stratigrafiei și Paleontologiei, iar, în cele din urmă, către Geografia țării, ca și prin activitatea sa pe tărâmul cultural-național, închinată mai ales popularizării și propagandei culturale în rândul marilor mase ale poporului. «Puțini ca dânsul au reușit să prezinte cu atâta îndemânare și pe înțelesul oricui, cuceririle cele mai variate și mai subtile ale spiritului omenesc», scrie d. Gh. Macovei, care, apoi, subliniază apostolatul și firea de artist ale Profesorului Ion Simionescu, care «cu inspirație și talent de artist a zugrăvit frumusețile Țării; cu satisfacție și mândrie ne-a preamărit ridicările și bunele însușiri; cu tristețe și durere ne-a înscris scăderile și suferințele».

Volumul *O Viață de Muncă (Profesorul Ion Simionescu)* de d. Gh. Macovei se încheie cu o competentă și adâncă analiză a vastei opere a acestui autor de lucrări devenite clasice în știință și al altora, de un excepțional folos obștesc. După caracterizările și analiza d-lui Profesor Gh. Macovei urmează menționarea celor 1.681 de lucrări și cărți științifice, lucrări de popularizare, cunoștințe folositoare, discursuri academice, manuale didactice, articole și conferințe — cifră în care nu intră recenziile și notele scrise de acest laborios om de cultură, actualmente Președintele Academiei Române.

R.

INCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, EVENTUAL, PRIMA CORECTURĂ. — AUTORII CARE DORESC SĂ LI SE TIPĂREASCĂ EXTRASE VOR CERE ACEST LUCRU ODATĂ CU TRIMITEREA MANUSCRISULUI, ARĂTÂND NUMĂRUL DE EXEMPLARE DORIT, CARE SE VA IMPRIMA PE CHELTUIALA D-LOR.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE DUPĂ NECESITĂȚILE DE ORDIN REDACȚIONAL.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPUIAZĂ, AUTORUL CONSIDERÂNDU-SE OBLIGAT SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIILE NECESARE.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1942